

Zbornik

znanstvenih in poučnih spisov.

Na svetlo daje

Slovenska Matica
v Ljubljani.

IV. zvezek.

Uredil
L. Pintar.

V Ljubljani.

Natisnila „Národná tiskárna“
1902.

D 144/a

D. 0001901

Vsebina.

	Na strani
1. Ivan Prijatelj: Psihološki paralelizem s posebnim ozirom na motiv slovenske narodne pesmi	1— 22.
2. Pavel Grošelj: Prešeren in Petrarka	23— 61.
3. Ivan Šubic: Dr. Josip Stefan. Odlomki iz njegovega dnevnika	62— 85.
4. Ivan Steklasa: Franc Karol Turjaški, karlovški general	86—111.
5. Dragotin Wenger: Pravosodstvo nekdaj in sedaj	112—122.
6. Peter Bohinjec: Semeniška slovenska knjižnica	123—127.
7. Evgen Lah: Črtice o ljubljanskem ljudskem štetju	128—146.
8. Luka Pintar: Književne drobtinice	147—185.
9. Dr. Ivan Prijatelj: Dvoje Prešernovih pisem	186—202.
10. Dr. Karol Glaser: Bibliografija slovenska	203—231.
11. Luka Pintar: Iz pozabljenih rokopisov	232—239.

b 5070/1902

Psihologični paralelizem

s posebnim ozirom na motiv slov. narodne pesmi.

Spisal Ivan Prijatelj.

Človek sprejema slike iz zunanjega sveta. Za vse te slike nosi okvir v sebi, vsem tem slikam je merilo on sam. Nehote prenašamo svoje življensko zavedanje, izražajoče se zlasti v gibanju, tudi na ostalo prirodo, kjerkoli vidimo gibanje, torej dejanje. Zato dajemo pogosto predmetom zunanje prirode človeške atribute. Taki predmeti so seveda zlasti živali, ki najbolj spominjajo na človeka, potem pa tudi rastline, ki se rode, zelené, cvetó in se priklanjajo v vetru. Solnee se zdi, da vzhaja in zahaja, veter da goni oblake, potok golči, ogenj liže drva ter jih požira: organski in neorganski svet živi — v človeku.

Tak pogled na svet se imenuje animističen. Javlja pa se najpogosteje v pesniškem vsvarjanju. Z ozirom na pesniški stil ga imenuje Aleksander Veselovskij, razpravljajoč o njega poetičkih formah — psihologični paralelizem.¹⁾ V njem se ne izenačuje, tudi se ne primerja, ampak svoje razpoloženje, proces svoje duše stavi človek paralelno poleg na zunaj sličnega procesa v prirodi.

Psihologični paralelizem, ki torej temelji na prisposodbljanju subjekta z objektom in narobe, je služil že prvotnemu človeku pri tvorjenju besed, dandanes pa se ga poslužuje zlasti pesnik, da ž njegovo pomočjo plastičneje izraža svoja čuvstva. Prvotni človek je podobne si pojave imenoval z izrazi istega debla. Tako so v deblu „mar“ predstave trenja, boja, uničevanja, in iste predstave so v izpeljankah: mors, mare, μάρασμα, mahlen, mleti . . . celo vrsto prikazni je združil človek pod enim nazivom in sicer na podlagi psihologičnega paralelizma. Kasneje so potom paralelizma nastajala taka nazivanja, kakor so: „koža“ za lubje

¹⁾ Prim. A. N. Veselovskij, Психологический параллелизм и его формы въ отраженіяхъ поэтическаго стіля в Журналу мин. нар. проsv. 1898, Nr. 3. otd. 2.

(tudi pri starih Indih), „očesce“ na trti = popek (Grki so govorili o ὀφθαλμός ἀμπέλου, ὁ φυτῶν), gore imajo pri nas „hrbte“, kakor so jih imele pri starih (tudi v gršč. τράχηλος ὄρους; prim. dalje κάρα, πούς, ῥάχις, κέρως). Drevo pije z „nogo“ — korenino (ind.), njega veje so „roke“ (ind., tudi lat. brachia arborum, franc. branche, it. branca), Horacij imenuje listje arborum comae.¹⁾

Živeč v stalni zvezi s naravo pa je začel človek kmalu imenovati tudi pojave na sebi z izrazi, vzetimi od naravnih predmetov. Ruska narodna pesem imenuje les „stoječi“, a Srbohrvatje imajo izraz „dupkom puno“ (dub = drevo sploh). Vuk razlaga izraz v svojem slovarju: „dupkom puno, wann das Zimmer so voll ist, dass alle aufrecht stehen müssen“, torej kakor drevje v gozdu.²⁾

Osnovni znak psihološkega paralelizma je naiven pogled na naravo. In v tem se snideta prvotni človek in moderni pesnik. Lahko trdimo, da glede sredstev, ki se jih je posluževal prvotni človek pri tvorjenju in množenju svojih nazivanj, ne loči prvega in zadnjega človeka bogve kak prepad, ampak med obema dušnima organizmoma so zveze. Taka zveza je animističen pogled na svet.³⁾ In zanimivo je, da je animizem, ki leži v osnovi nekaterih nazivov, čisto analogen psihološkemu paralelizmu naše lirike. Oba izhajata iz čuvstva, ki bi se moglo imenovati lirični čut.

Lirični čut umetniško pretvarja afekt in sicer na ta način, da ga objektivira, da ga gleda in ga pokaže na kakem predmetu v narodi.

Potem šele, ko je afekt objektiviran, vpodobljen, takorekoč viden, je vstanu pokazati se v svoji polni plastiki in luči. Da rabim primeru: Otrok, ki se je urezal, ne bo morebiti jokal vsled bolečine, po navadi vdari šele v jok, ko zagleda kri. Turgenjev ima, če se ne motim, prizor, ki v njem žalujejo znanci ob mrliču; samo eden izmed njih ne kaže nobenega sledu žalosti, kakor da bi mu smrt pokojnikova ne šla k sreči, kakor da bi sploh ne verjel, da ima mrliča pred seboj. Zdajci vidi lesti muho preko mrličevih napol odprtih oči, in mahoma ga oblijó solze. Jacobsenov Henning (v noveli „Strel v megli“) je ustrelil tekmeča Brydeja, pa je čisto hladen. Toda ko polože truplo na voz, in mrtvečeva glava omahne in z zamolklim glasom vdari ob deske, se Henning malone zgrudi v nezavest.

Treba je, da vidimo s svojimi telesnimi očmi notranji baekt takorekoč upodobljen na kakšnem vidnem predmetu, da

¹⁾ Veselovskij l. c. str. 2.

²⁾ Daljne primere glej pri Potebaji, O svyazi nekotorykh predetaženij vь izykmъ. Fil. zapiski, 1864, zv. III. str. 140.

³⁾ Beri knjigo Świętochowskega: Poeta jako człowiek pierwotny. Kraków 1897.

ga vsprejme celega naša dojmivost. In sposobnost upodobiti afekt označuje pred vsem pesnika. Pravi pesnik ničesar ne popisuje, ampak stavi vse pred oči. Ali tudi on se mora posluževati besed. Besedna oblika pa je skromna nositeljica skromne in omejene vsebine. Oblika je namenjena očem, ušesom, vsebina besede naši dojmivosti. Če prej slišimo ali čitamo besedo, potem šele preneso njeno vsebino naši čuti in razumu. V pospešenje tega procesa se pesnik poslužuje prispele figur. S tem pridobi toliko, da mu ni treba posebej imenovati druge za drugo, ampak posluševalni čitatelj jih vidi vse hkratu, in vtisek, ki ga je dobil, je poln in plastičen. V pripovedovanju z besedami bi polagoma slika podoba, v prispele jo naenkrat odgrnemo. Prozaik pripoveduje v strogo logičnem zaporedku, on stavi poslopje pred našimi očmi počasi kamen na kamen, slika nam podoba potezo za potezo, omenjajoč s posebno besedo vsako podrobnost. Pravi pesnik pa imenuje samo glavne poteze s podobo, ki se v nji potem pokažejo postranske poteze same od sebe. To dosega s pomočjo prispele, metafer, takozvanih „močnih izrazov“. Pravi pesnik jemlje izraze od analognih prikazni iz prirode, pri katerih se ne krije samo glavna poteza s potezo njegovega afekta, ampak so tudi stranske poteze take, da izpopolnjujejo in osvetlujejo podobo. Od pesniškega jezika torej zahtevamo, da tako govori, da v istem hipu, ko slišimo izraz, obenem vidimo podobo.

S takimi prispele razpolaga posebno narodna pesem. Prirodni človek, v čigar življenju ne prevladuje tolikanj razum, kakor čuvstvo, vidi brez natezanja fantazije v prirodi vsa svoja razpoloženja upodobljena. Svoja čuvstva nosi v obdajajočo ga prirodo in v nji išče povsod izrazov svoje notranjosti. Okrog sebe vidi samo to, kar odgovarja njegovemu dušnemu položaju. Ko je vesel, cela priroda ž njim vriska. Sv. Frančišek Asiški, svetnik ljubezni, je videl v celi prirodi vsepovsod razlito neskončno ljubezen božjo. Ravno to prenašanje samega sebe v prirodo poseblja zunanje predmete, in v njem temelji antropomorfní proces človeškega naziranja. — Recimo: človek je žalosten, in zdi se mu, kakor da bi vsi predmeti okolo njega žalovaji. Brezo vidi, javor, ki se upogibljeta pod vetrom. Tudi on od žalosti poveša glavo. Pri tej priči vidi svojo žalost v drevesu. To je prenos. Sedaj sledi novi vtisek. Svojo žalost vidi takorekoč na lastne oči pred seboj, in bolj hudo mu je. Drevo nagovori z besedami:

Не хилися березоньку (явороньку)! (Pogosto v malorus. pesmi.)

Bolj ga peče zdaj njegova rana. Kloneče se drevo mu stavi žalost naravnost pred oči in mu tako še bolj množi bolest, kakor izrecno pravi maloruska pesem:

Та не хилися сосно, бо й такъ мені тошно;

ali:

Та не хилися гілко, бо й такъ мені гірко.

Na ta način si moremo razlagati tako pogosto se ponavljajoče take in enake začetke slovanskih narodnih pesmi:

Ой не шуми луже ти зеленой гаю,
Не завдавай сердцю жалю,
бо я въ чужімъ краю.

ali:

Ой не шуми, мать зеленая дубровушка . . .

V takih pesmih je izražen notranji afekt v višji meri, kakor v onih, ki se v njih prirodni predmet naravnost ne nagovarja, v onih, ki se začenjajo s sliko iz prirode, in je šele na to sliko naslonjena subjektivna pripoved. Na pr.

Ой у полі билина, її вітеръ колише,
горе-жъ мені на чужині, ажъ мій духъ не дине.

ali:

Ой поросла запорожжя густими лозами,
облилася запорозці дрібними слезами.

Tako postane umevno, zakaj se zlasti lirične pesmi vseh narodov tako pogosto začenjajo s kako sliko iz prirode. V srednjeveški nemški poeziji so se razvile celo stalne pesniške formule, ki začenjajo vsako pesem in se ohranjajo od rodu do rodu v neizpremenjeni, stalni obliki. Nemški literarni zgodovinarji jim pravijo „Natureingang“. Srednjeveški nemški „Natureingang“ se deli v pomladnjepoletni in zimski. Prvi opisuje po navadi majsko okrašeno prirodo. Najpogostejši so stih:

Kommen ist ein wunneelicher meie,
zergangen ist der winder chalt (lanc) . . .

O nemškem „Natureingangu“ so pisali obširno: v. Liliencron (Zs. f. d. Alt. 6, 78), Burdach (ibid. 8, 48), Uhland (Schr. III, 381). Da se nahaja isti pojav tudi v pesmih drugih narodov, je moral Nemec opozoriti šele Scherer (Anz. I, 199). O „Natureingangu“ slovanskih narodnih pesmi je razpravljaj Veselovskij v recenziji „Sbornika“ Čubinskega. Nemški izraz je pridržal.

„Natureingang“ ni nič drugega nego poseben in jako značilen pojav psihologičnega paralelizma. Videli smo, kako tesno je navezan lirično čuteč in pesni snujoč človek na prirodo, ki mu je sedaj ozadje za slike njegovega duševnega življenja, sedaj plastičen in voljen material, da vanj oblači podobe svoje

domišljije. „Natureingang“ ni samo primera iz prirode, ampak je nekak uvod pevecu, da se v njem razmahne, da pride v njem v potrebno razpoloženje. Dobro ga označuje ruski učenjak Potebnja, ki ni bil samo odličen slovničar, ampak tudi tenkočuten presojevalec narodne pesmi: „Tako priljubljeni začetki s prisposodobami niso nastajali prvotno iz kakšnih artističnih namenov, tudi niso bili namenjeni, da delujejo na slušatelja, ampak potekli so iz notranje potrebe pevca: to je razmah, ki ga je delala misel v ta namen, da se polasti predmeta, ne dostopnega mu tako naglo.“

V psihološkem paralelizmu je iskanje sozvočja, iskanje osebnega v prirodi. In v tem je ona strastnost, oni žar in patos, ki označuje pesnika. Želja je to, izraziti nekaj, kar je nepoznano in težko izrazljivo. Poezija dobiva od tu svojo plastiko, pokrajina človeško vsebino. Isti psihološki proces je to, ki je nekaj odgovarjal na prva boječa vprašanja misli, isti poskus združiti se s narodo, projicirati se v njene skrivne prostore in — kakor pravi Veselovskij ¹⁾ — pogosto tudi isti rezultat: ne znanost, ampak poezija.

* * *

Sopostavljanje subjekta z objektom v narodni, kakor tudi v pravi umetni pesmi ne temelji v popisovanju, ampak v hipni plastiki, v impresionizmu. Obrisi rastline, nahajajoči se v neprestanem oblikujočem gibanju, se zde na prvi pogled podobni živim postavam; prav tako tudi sence v mesečni noči. Ne predmeti, ampak osebe so pred nami, in te osebe živé. — Na tak način so nastala potom paralelizma starodavna verovanja o postanku človeškega rodu. Človek, ki je prenašal življenjski princip v zunanji svet, je veroval, da so njegovi predniki nastali iz kamenja (grški mit), da so izišli od zveri (verovanje, razširjeno po srednji Aziji, pri severoamerikanskih rodovih in v Avstraliji), da so se razvili iz rastlin. Sem spada pravljica, ki jo čitam pri Čubinskem: ²⁾ Bog je iz rože vstvaril ženo in jo položil poleg Adama. Ali ko je Adam uvidel, da žena ni taka kakor on, je rekel Bogu: Nečem žene iz cvetu, jaz bi rad tako ko sem jaz. Nato je poslal Bog Adamu trdno spanje in vzel spečemu eno rebro in naredil iz njega Evo. — Tu je svetopisemska povest spojena s prastarim mitom. Podobne starodavne pravljice imajo še dandanes divji narodi. Veselovskij našteva rodove Siu, Damare, Leni-Lenane, Jurkase, Bazuto, ki imajo vsi drevo za svojega praotca. Amazulu pripovedujejo, da je prvi človek zrastel na trstu, očak Frigijcev pa je izišel iz mandeljnevega

¹⁾ Ž. M. N. Pr. I. c. str. 80.

²⁾ Материалы и исследования, I, 145.

drevesa. Oddaljen sled tega verovanja je vera v oplodujočo moč rastlinskega semena, ki more nadomestiti moško seme.¹⁾

Pa tudi obratni proces psihologičnega paralelizma srečavamo pogosto: človek se izpremeni v drevo ali v cvetlico; Daphne v lavoriko, Syrix v trst, Faetonove sestre, Helijeve (Solnčeve) hčere, v topole. V pastirski pesmi dalmatinskega pesnika Petra Zoranića (* 1508) „Planine“ se nesrečni zaljubljenici izpreminjajo po smrti v cvetlice, rastline in vire. Primerjaj tudi bajke o cipresi, narcisu, hiacintu. Obpotna cikorija (nem. Wegewarte) je bila ženska, ki je čakala svojega ljubega pri potu (Jac. Grimm, *Mythologie*, 707). V nemški narodni pesmi joka deklica po ubitem ljubčku celih sedem let. Mati ji prigovarja, naj že neha enkrat plakati. Hčerka pa ji pravi:

Eh' als ich lass das Weinen stehn,
will ich lieber auf die Wegscheid gehn,
eine Feldblum dort zu werden.
Vormittags will ich schön aufblühn,
nachmittags will ich traurig stehn.
Wo alle Leut vorüber gehen,
da will ich immer traurig stehen.

(Meinert, *Alte deutsche Volkslieder des Kuhländchens*, str. 57.)

Pri Čubinskem (l. c. I, 82) berem naslednjo pravljico: Bila sta brat in sestra, ki sta se odpravila po svetu. Dolgo let se nista videla, naposled sta se sešla, a nista se več spoznala. Med tem se je sestra bratu priljubila, tako da sta se vzela. Nato pa sta izvedela, da sta brat in sestra. Začela sta se sramovati, in brat je rekel sestri: „Sestra, pojdiva na polje in se posejajva. Ti boš lilast cvet, jaz pa rumen.“ — Kostomarov²⁾ pripoveduje drugo malorusko pravljico o deklici, ki je tako dolgo čakala na stepni mogili svojega kazaka, da se je izpremenila v topol. — Obpotna cikorija se imenuje česki „čekanka“. Naslednja česka pesem: „Čekanko u cesty! — trhám tě pro štěstí: — abys mi milého popřála, — kterého 's nadarmo

¹⁾ Pri Sobotki (Rostlinstvo v národním podání slovanském. V Praze 1879, str. 299) berem naslednjo pesem o grahu (iz poljske zbirke Vaclava z Oleska):

Dejže mi hrachu, má nejmilejší;
jestli mi nedáš, to mi dá jinší.
— Dala bych ti hrachu, však bojím se hřichu,
bych se nedostala do lidského smíchu.

Rusi pravijo o nosni ženski: *покумала горошек*, srbska nar. pesem, da je jedla bob. Ruski junak Pokati-gorošek je bil spočet iz grahovega semena, ki ga je pojedla njegova mati. Odtod navada novoporočencea posipati z graham. Isto moč ima tudi hmelj. Karamzin pripoveduje, da so Heleno, hčer Ivana III. Vasiljeviča, ob poroki z velikim knezom litavskim Aleksandrom v Vilni bojarinje posipale s hmeljem. Nadaljne primere glej pri Sobotki.

²⁾ *Объ истор. значеніи русской народной поэзіи*. Harkov 1843, str. 2.

čekala“, priča, da imajo tudi Čehi pravljico o metamorfozi „Wegewarte“.

Takih metamorfoz so slovanske pravljice zelo bogate. J. Grimm misli (v razpravi „Über Frauennamen aus Blumen), da so nastala slovanska ženska imena Jela, Grozdana, Ruža, Jagoda itd. na osnovi takih naziranj. Obratno pa so sledovi takih pravljic v človeških imenih, ki jih nosijo pri vseh narodih nekatere cvetlice. — Sled identificiranja človeka z rastlino je tudi v veri, da cvetlice, vsajene za koga, uvenejo ob dotičnega smrti. Slovensko dekle saadi pri odhodu ljubljenega mladeniča rožmarin in ga hodi gledat vsak dan. Ako uvene, je to znamenje, da je njen ljubi v tujini umrl ali se ji izneveril. Tako dela tudi slovaška deklica. Primeri naslednjo pesem:

Zasiala som rozmarinček — nežišiel:
sl' ubil mi prist' najmilejši — neprišiel.

Grški mladenič ne more več prenašati turškega nasilstva in postane kleft (hajdnk). Predno se poslovijo od matere, jo prosi, naj vsadi rožo in črn nagelj in naj ju poliva s cukreno vodo in mošusom. Odhajaje ji reče: „Dokler cvetice cveto, vedi, da sem še živ in se bojujem s Turki. Ako se osujejo, vedi, da sem ubit ali ranjen, in obleci se v črno.“

Taka in enaka verovanja so razširjena pri vseh narodih. Jaz jih nimam namena naštevati dalje, zato ker se hočem dlje časa pomuditi pri enem primeru psihološkega paralelizma v slovenski nar. pesmi, pri motivu o cveticah, ki izrasteta iz groba dveh ljubimcev in se združita nad njim.

* * *

Slovenska narodna epika pozna štiri pesmi s tem motivom, ako odštejemo pesem „Prevarjenih ljubimcev smrt“ (št. 244 pri Štreklju) in št. 740, ki sta prvotno srbski (prim. Vuk I, 242, [244] in 341). Izmed teh štirih se je slovenskemu narodu najbolj priljubila „Od študenta“. Štrekelj navaja inačice s Koroškega, iz štirih krajev na Štajerskem, iz sedmih na Kranjskem in eno celo iz slovenske Benečije (št. 726—739).

Študent je obljubil ljubici, da jo bo vzel v zakon, a staršem svojim, da bo stopil v duhovski stan. Neke nedelje jutro jo povabi, naj pride v cerkev v nevestini obleki. Ako ga bo videla priti z rožo v roki, — ji pravi — naj se pripravi na poroko; ako bo pa stopil pred oltar s kelihom v roki, naj vé, da je stopil v duhovski stan. Mladenič prinese kelih v roki. To tako porazi deklico, da sredi nove maše umrje. Z besedami: „Če si

ti umrla zavoljo mene, jaz umrjem zavoljo tebe“ se zgrudi ob nji tudi mladenič, določivši poprej, naj pokopljejo njega na eno, njo pa na drugo stran cerkve. Izpolnijo mu željo, in pesem pravi:

Wan ž nečawa γrāba rāse
na rdějče γājtraže,
wan iž nēnγa γrāba rāse
na bila lilije.
Kādr sta na wērh tūrna prrāsli,
sta se lpū prjiél,
wan z γrāba sta se zdrli,
sta pa w nebíesa šli (št. 734, str. 663).

Druga sēm spadajoča pesem je pesem o „furmanu“ (št. 741 do 747 pri Štreklju). Vozniki obstanejo v pricestni gostilni in zavijejo vanjo. Samo eden ne gre ž njimi. Mladenič je to, ki je med potjo izvedel, da njegova ljubica umira. Konja zajezdi in dirja k nji. Prišedši v njeno sobico, leže k nji, in drugo jutro ju najdejo oba mrtva.

Njeno truplo so pokopali v žegnan grob na solčni kraj, njegovo truplo so pokopali v žegnan grob v senčni kraj.	Iz njen'ga groba je izrastla lepa bela lilija, z njegov'ga groba je izrastla lepa rudeča gartroža.
---	---

So nad cerkvo se sprejeli
rastli vkup v sveto nebo . . .

Tretja pesem s tem motivom na koncu ima pri Štreklju naslov „Smrt črevljarjeve ljubice“ (št. 221). Mlad črevljar sedi pri svojem delu. Med delom dobi zaporedoma tri „pošte“, da mu ljubica v gradu umira. Po tretjem naznanilu vstane in hiti v grad, a deklico najde že mrtvo. „Če s' ti vmerla zavolj mene, tudi jest umerjem zavolj tebe“, pravi in „dol je legel in umrú, dal je dušo čez Bogú.“ Naredili so dve krsti in

k pogrebu so nesli obé
tje k eni novi cerkvici.
Njo so del' na levo stran,
njega so del' na desno stran.
Ž nje je zrasla lilija,
ž njega je zrasel gajtrožč lep.
Na verh cerkve priraseta,
gori se lepo objameta
protí Očetu nebeškemu,
Sinu, Duhu svetemu.

Četrta pesem te vrste „Nevesta umrje“ (Štrekelj, št. 224) pripoveduje o deklici, ki se veseli, da bo mogla drugo jutro z ljubljenim mladeničem stopiti pred oltar. A prikaže se ji v noči mati božja in ji naznani, da bo drugo jutro umrla. Njena mati

da jo je, ko jo je še pod srcem nosila, namenila za samostan. Ko pridejo naslednje jutro svatje z ženinom po njo, najdejo jo mrtvo. Ugledavši jo zakliče ženin:

„Če si ti umrla zavoljo mene,
naj umerjem jaz za tebe!“

Predno pa umrje, še določi, da pokopljejo enega na vzhodno, drugega na zapadno stran (cerkve), in napove sam, da bo iz njenega groba izrastla lilija, a iz njegovega vrtnica.

Izmed ostalih dveh, na srbskih originalih slonečih pesmih, je zapisana št. 246 v Beli Krajini, in je zanimiva zato, ker sta v nji združeni dve srbski pesmi iste snovi (Vuk I, 242, 244). Vuk ima pod št. 242 opombo, da jo je slišal najprej od nekega turškega cigana in pozneje še večkrat od mnogo žen in deklet, a nikoli več tako dobro ko prvič. Natisnil jo je v treh inačicah. Slovenska pesem ima nekatera mesta, ki govore za prvotnejši izvornik. Slovenskemu motivu je morda prilagojeno nas zanimajoče mesto, ki se pri Vuku glasi:

Из момка је зелен бор ивкао,
из дивојке винова лозвица (шт. 242).
Из Омера зелен бор ивкао,
из Мериме зелена борника (шт. 244).

V slovenski pesmi je to mesto izpremenjeno:

Ž njega raste trta muškoteljna,
i 'z devoјke rožica rumena,

— prememba, ki ne odgovarja zmislju simbolike, kakor bomo kasneje videli. Brez dvoma pa so podobne slovenske verzije vplivale na naslednjo premembo:

Nesli so ju k cerkvi Marijanski,
ondi so ju skupa zakopali;
a junaka od sunca izhoda,
i devoјko od sunca zahoda.

V srbskih tozadevnih pesmih ni niti sledu o pokopavanju ob obeh straneh cerkve. — Zanimiva je kratka kajkavska pesmica št. 740 iz Selnika blizu zagorske Vinice. Oče in mati, brat in sestra branijo, da bi se vzela dva ljubimca. Zato skleneta, da hočeta umreti. „Skupa su vumrli — skupa pokopani.“

Na grobu je zrasel
barbarik zeleni.
Barbarik se j' ovil,
rožicu je povil.

Pesmica spominja jako na Vukovo (I, 341), ki jo je preložila Talvj na nemško (Serb. Volkslieder I, 68). Neznana beseda

je barbarik. Šulek ne pozna rastline s takim imenom. Jaz bi spraval barbarik v zvezo z maloruskim „barvinkom“ (Vinca pervinca), ki se nahaja v maloruskih pesmih na podobnih mestih. Tako se v neki karpatski koljadki pripoveduje, da bodo iz pepela sirotek, ki jih je mačeha umorila, izrastle tri rastline:

Perše zilejko — bižderevočok,
 druge zilejko — krutaja mjata,
 tretje zilejko — zelenyj barvinok.
 Bižderevočok devkam do kitočok,
 krutaja mjata chlopecam na šapjata,
 zelenyj barvinok děvčatam na věnok.

(Po Sobotkovi transkripciji.)

Barvinok (zimzelen) je Malorusu radi vedno zelene barve simbol trajne zvestobe. „Zelenenkyj barvinočok“ raste skoro izključno samo za neveste, ki krase ž njim svoje ženine. Malorusko dekle imenuje svojega ljubega naravnost „zelenenkyj barvinočok“, on pa ji pravi „roža“. In pesem pravi, zakaj je neki zimzelen za družega, kakor da zemljo oklepa (zimzelen se razprostira po zemlji!) in zakaj kazak, kakor da objema svoje dekle. Barvinok je pri Malorusih in Slovakah nevestin nakit „par excellence“ in obenem tudi — nagrobni okras. Najti ga je jako pogosto na grobeh.

Zato mislim, da je barbarik ravno tako lahko kajkavski naziv cvetlice Vinca pervinca, kakor maloruski barvinok. Ta razlaga se prilega tudi zmislju. Pesem pravi: „Barbarik se j' ovil — rožicu je povil“, in zimzelen je rastlina, ki se ovija.

Že Jak. Grimm je izrekel domnevanje, da je v osnovi našega motiva sovraštvu dveh rodbin, ki ovira združitev dveh njunih členov¹⁾ Ista ljubezenska pravljica je to, kakor so se pripovedovale v starem veku o Pyramu in Thisbi, o Heri in Leandro, isti motiv, ki ga je porabil Shakespeare v Rometu in Juliji (Montechi in Capuleti); tudi Tristan in Izolda, ena najpriljubljenejših snovi romanskega in germanskega srednjega veka, sloni na istem osnovnem motivu. V osrčju Azije je domača in na najzapadnejših evropskih obalah nas srečuje. V Perziji se pripoveduje o Ferhadu, ki je ljubil lepo Armenko Širin, ženo perzijskega kralja Hozroesa, in iz obupa zblaznel. V blaznosti se je nasadil na sekiro, ki je ni bilo moči več iztrgati iz prsi. Pokopali so ga s sekiro vred, ki je zrastle iz srea v lepo granatovo drevo, zeleneč nad grobom.

Še jasneje odseva osnovna ideja našega motiva iz afganistanske pravljice. Najlepši mladenič Adam, ljubi zalo Durkhani.

¹⁾ J. Grimm, Kl. Schriften, III. 625.

Toda njuni rodbini se sovražita, in deklico omože z drugim. V vrtu goji dve evetlici, ki ji imenuje po sebi in po svojem ljubem. Naenkrat usahne Adamova: njen mož je v dvoboju ranil mladeniča. Durkhani se zgrudi mrtva na tla. Ko Adam izve o njeni smrti, umrje tudi on. Iz njunih grobov izraste dvojce dreves, čijih veje se sprijemljejo.¹⁾

Srednjeveški pesniki Tristana: Chrestien de Troyes, Berox in Thomas so črpali svojo snov iz narodovih ust. Grimm je dokazal, da je povest o Tristanu in Izoldi keltska narodna pravljica, in da je njena domovina Britanija in Irlandija. Iz starobretonskih narodnih pesmi se je izločila, in obdelovali so jo imenovani francoski in za njimi nemški pesniki Eilhart von Oberge, Gottfried von Strassburg in drugi. — Pod peresom različnih pesnikov je dobila pesem različna lica, toda osnovni značaj ji je ostal nedotaknjen in naš motiv ohranjen pri vseh, izvzemši Gottfrieda, ki svoje pesmi ni dovršil.

Tristan je nečak kralja Marke kornveljskega in snubi zanj Izoldo irlandsko. Izolda je sicer njegova smrtna sovražnica, ker ji je ubil v dvoboju strica Marholda. Toda nepoznan pride k nji in dobi njeno roko za svojega kralja. Na popotovanju ju spremlja njena služkinja Brangäna, ki zvari za prihodnja novoporočenca čarobno pijačo. Iz neprevidnosti pijeta to pijačo med potjo Tristan in Izolda, in razvije se med njima vroča ljubezen. Kralj Marke ju loči s tem, da oženi Tristana z neko drugo Izoldo, a ločitev je obema smrt. V poslednjem objemu zaduši Tristan Izoldo. Kralj Marke ju pokoplje na Angleškem v enem grobu ter vsadi nad Tristanovim truplom trto, nad Izoldinim rožnat grmič. — In rastlini sta se sprijeli, „dass man sie mit keinen Dingen von einander bringen mochte“ (Büsching und Hagen, Buch der Liebe I, str. 141). — Kar se spozna v tej obliki takoj kot poznejša predelava, je to, da je treba rastline na grob šele saditi; nerazumljena simbolika se pa kaže v tem, da vsade žensko rastlino, trto, na Tristanov grob. To neskladnost je moral čutiti že Ulrich von Türheim, nadaljevatelj Gottfrieda, in jo je skušal popraviti. V njegovi pesmi najde kralj oba mrtveca v cerkvi na odru, ju pokoplje in vsadi trto „auf das reine Weib“ in rožnat grmič „auf Tristans Leib“. V starem francoskem prozaičnem romanu pa izraste sam od sebe iz vsakega groba bršljan. Ako je treba rastline šele saditi na grob, je to kasnejša oblika motiva. Bršljan spominja na prvotnejšo in popolnejšo simboliko. Da je slika plastična, zahteva namreč paralelizem našega motiva eno rastlino, ovijajočo se okrog druge. To misel vidimo natančno izvedeno že v produktu stare indijske literature: Kalidasova cvetoča in hrepeneča Sakun-

¹⁾ v. Hagen, Minnesänger, 4, str. 365.

tala toži, da jo tišči ozka nje obleka. „To je začetek tvoje dekliške dobe, ki ti dviga prsi“ ji pravi tovarišica. V očeh Sakuntale dobivajo vse cvetlice simboličen pomen. Amra-drevo ji je ženin. V slutnji, da ni daleč njen ljubi, zaliva brstečo mādHAVI-rastlino, ki se ovija okrog amra-drevesa.

Tu imamo prvotno simboliko našega motiva. Amra-drevo je drevo moškega, mādHAVI ovijavka ženskega spola. Tu je paralela med slabotnejšim, ljubečim femininom in močnejšim maskulinom točna in popolna. Potemtakem bi mogla biti osnovna forma našega motiva naslednja: Mladenič in deklica iz dveh sovražnih rodbin se ljubita. Nasilno ločena umrjeta vsled ločitve. Pokopljejo ju narazen, v dveh grobih; toda iz njunih grobov izrasteta sami od sebe dve rastlini, ki prerasteta groba in se skleneta. In sicer izraste iz njenega groba femininska ovijavka, iz njegovega močnejša rastlina moškega spola.

Od te osnovne oblike pa so se različni narodi v svojih narodnih proizvodih različno oddaljili. V mnogih verzijah pokopljejo ljubimca že v skupen grob, in pogosto rastline ne izrastejo same, ampak jih je treba šele saditi. Glavno preinačbo pa vidim v tem, da eden ljubimeev (po navadi mladenič) sam zakrivi ločitev. Ta znak se mi zdi tako pomemben, da kaže po njem vse sèm spadajoče pesmi deliti v dve skupini: V prvi ločijo ljubimca druge osebe, v drugi ima ločitev mladenič na vesti. Na prvi pogled se sicer zdi, da je nasilna ločitev od strani neke tretje osebe v našem motivu tako neobhodna, da brez nje motiv izgubi svoj zmisel; kajti cvetlice se ravno zato združijo po smrti nad ljubimcema, ker sta morala v življenju biti ločena. Res je v tem osnovna črta paralelizma. Toda narodna fantazija si je znala pomagati tudi tam, kjer je nasilna ločitev odpadla, in opravičiti združitev nad grobovi. In baš to, da je mladenič sam zakrivil ločitev in s tem tudi smrt ljubice, ki je umrla od žalosti, baš ta okoliščina je dala simbolični združitvi cvetlic sicer čisto drugačen, ali povsem primeren pomen. V tem slučaju se mladenič tako zgrozi nad svojo krivdo, da na mestu umrje in s svojo smrtjo poravnava krivdo, ki jo je deklici prizadel. Cvetlice, ki izrastejo iz groba in se strnejo nad njegovim in ljubičinim grobom, obrazijo njegovo ljubezen, ki vkljub ločitvi ni bila docela ponehala; vsled tega postane njegova nenadna smrt tudi psihologično verjetnejša. Obenem pa izražajo proti nebu rastoče cvetlice misel, da je mladeniču krivda odpuščena, kar se v naših nar. pesmih izrečno povdarja. Na pr.

Rasti ste na kvišk začele
do verh cerkve in naprej,
verhu cerkve se objele,
zrastle gori v svetli raj.

ali:

Na vrh cerkve prirasteta,
gori se lepo objameta
proti Očetu nebeškemu,
Sinu, Duhu svetemu.

Ena inačica pravi celo naravnost:

Wan z grába sta se zdrii,
sta pa w neběsa šli.

Mislím, da mi je javaljne treba dostavljati, da je to poslednje mesto dokaj recentno.

Slovenske pesmi, ki sem poprej govoril o njih, spadajo vse, razen male kajkavske (Štrekelj, št. 740) v tu označeno drugo skupino. Značilna črta te skupine je to, da mladenič sam zakrivi ločitev, in izraz spoznanja te krivde so verzi, ki se ponavljajo skoraj v vseh inačicah:

Če si ti umrla zavoljo mene,
jaz umrjem zavoljo tebe.

Naslonitev na drugo skupino in morebiti spomin na starejšo, ne tako religiozno prikrojeno, pa baš radi druge bolj versko zaokrožene oblike pozabljeno verzijo slutim v št. 726. V tej pesmi se nahajajo verzi, označujoči drugo skupino:

Ti si vmerla za mvo volj,
jes vmerjan za tvojo volj;

obenem pa tudi verzi, ki so po mojem mnenju značilni za prvo skupino:

Tuka vidite sdej vsi ludi,
da sta si od Boga vřafana,
od hudah ludi razřajdana.

Prva dva verza se čisto skladata z zmisлом pesmi „O študentu“, ki je zapustil svojo ljubico, zadnji trije ne. Verzi, kakor ti trije, se nahajajo v narodnih pesmih drugih Slovanov, ki imajo pesmi našega motiva skoraj izključno samo iz prve skupine. Prim. Vuk I. 341:

Майка не да, да се драга љубе,
већ растави и мило и драго.

ali 343:

Ту се туку додве старе мајке
и проклињу и старо и младо,
ко растави и мило и драго.

V srbohrvatskih verzijah preprečijo združitev navadno starši, toda ne iz rodbinskega sovraštva, ampak iz ekonomičnih ozirov. Mrtva ljubimca polože skupaj v en grob:

Ту ми дини гробак ископаше,
поред Јеле Иву укопаше,
кроз земљицу руке саставише,
а у руке румену јабуку,
нек се знаде, да су драги били.

ali:

У једну и раку саранише,
кроз сандуке руке саставише,
и у руке зелене јабуке.

Rastline, ki izrastejo nad grobovi, odgovarjajo v nekaterih srbohrvatskih pesmih popolnoma gori označeni osnovni formi:

На Момиру зелен бор никао,
на Гроздани винова лозица.

ali:

Из момка је зелен бор никао,
из дивојке винова лозица.

Bor je moško drevo, vinova lozica ženska, šibkejša rastlina, ovijajoča se po deblu. V št. 341 pri Vuku pa se je vinova lozica umaknila „rožici“, in v tem je zapopadena nova simbolika. Roža je namreč splošno priljubljen simbol ljubezni. Zanimivo je tozadevno mesto v št. 345. pri Vuku:

Из Омера зелен бор нивао,
из Мерије зелена борика.

Boriko je citiral Vuk v slovarju samo s tega mesta, a ni razložil, kaj da pomeni. Iz simbolizma našega motiva pa izhaja jasno, da ne more biti borika nič drugega, kakor femininum od maskulina bor. Tudi Sloveac razločuje lipo od lipoveca s povdarkom različnosti spola.

V bolgarski narodni pesmi izrasteta pred belo cerkvijo iz groba mladega Marka dva topola, iz groba Cvetine, pokopane za cerkvijo, izraste vinska trta; nad cerkveno streho se združita topola s trto. — Zlasti pogosto se nahaja naš motiv v ruski narodni pesmi. Malo- in velikoruske pesmi spadajo vse v prvo skupino, kajti ljubimca loči navadno hudobna mati, večasi pa ju celo zastrupi. Tipična je naslednja verzija iz vilenske gubernije:

Паѣхау сынокъ ажъ на Украину,
туда паѣхау не аженушивъ;
адтуль прѣѣхау аженушивъ.
Ой вышла маца ихъ пераймаца,
сына витала чирвонымъ виномъ,
а вивѣсту бѣлой атрутой.

Сынъ вина на піу ва каня узліу,
 бялюю атруту нявѣста вышала.
 Ня умѣла маці насъ пярэймаці,
 умѣй же маці насъ пахаваці.
 Сына убрала у тонкую китайку,
 а нявѣсту у тоустую рагожу.
 Сына вязла шесцьми канямі,
 а нявѣсту сляпой кабылой,
 сынъ хавала пярядъ касціоломъ,
 а нявѣсту ажъ за касціоломъ;
 на сына магилъ вярсь яворъ зялоны,
 а на нявѣстки бѣлая бяроза.
 А раслі, раслі да и нахлулель,
 у мѣста вѣршочки зрасель.

(Шѣсни жителей Виленской губерніи Киркова у Этногр. Сбор. III. 218.)

Inačica te pesmi, zapisana v Galiciji se nahaja v Čtenijah zv. IV. str. 187. Mati pokoplje

Сына Василя підъ оконцями,
 а невісточку підъ воротцями;
 zrastle pa sta:
 На сьмоскови явіръ зелененкій,
 на невістоці біла березонька;
 береза росте розрастаеся,
 листь до листовька привертаеся;
 а явіръ росте, розрастаеся,
 листь відъ листовька відвертаеся.

Namesto breze stoji včasí v maloruski pesmi topola (ženskega spola); tako pri Kostomarovu 50:

стали-жъ ихъ могилы та красуватися,
 ставъ явіръ до тополи та прихвлятися.

V madjarski pesmi živi v tem motivu celo nekak spomin na pravljico o Heri in Leandru. Samo, da se v nji oseba, ki je luč ugasnila ali premestila na nevaren kraj, ne imenuje. Pesem ima pri Carneriju (Ungarische Volkslieder und Balladen 29) naslov: Die Königskinder. Kraljčina na Donavi povabi sosednjega kraljeviča na prejo. V noči naj bi preplaval reko; za cilj mu obljubi ona zažgati v grajskem vrtu baklo. A kraljevič utone v reki, in naslednjega dne ga izvlečejo potapljavci mrtvega iž nje. Prinesó ga v sobico kraljčine, ona se zgrudi nanj in umrje.

Und man ließ dem einen machen
 einen Sarg vom weißen Marmor,
 und man ließ dem andern machen

einen Sarg vom rothen Marmor!
 Und in einem Blumengarten
 wurden beide sie begraben.
 Auf den einen ward gepflanzt
 eine weißgestreifte Tulpe,
 eine völlig rothe Tulpe
 auf den andern ward gepflanzt.
 Und die Seelen der Verliebten
 wurden Tulpen voller Leben,
 welche schweigend wachsen thaten,
 bis sie konnten sich umschlingen.

Tu vidimo simbolizirano ljubezen samo v beli in rdeči barvi (devica in mladenič), opuščen pa je spol cvetlic in vse drugo, kar spada v osnovno formo motiva. V novogrški baladi izraste nad mladeničem trst, a nad deklico cipresa: ako veje burja, se nagiblje cipresa, a pod zefirom se kloni trst (Kind, Anthologie neugriech. Volkslieder S. 17). Portugiška romanca pripoveduje o grofu Nillu, ki je bil pri kralju v službi. Kraljeva hči se zaljubi v grofa, ki ji vrača ljubezen z isto strastjo. To izve kralj in dá Nilla umoriti. Kraljičina umrje od bolesti. Pokopali so:

ihn am Eingang in die Kirche,
 sie am Fuss des Hochaltars.
 Sprießt Cypresse aus dem Eimen,
 ein Orangenbaum aus dem Andern,
 wächst der eine, wächst der andre,
 küssten sich mit ihren Spitzen.

Kralj dá obe drevesi posekati, in kri se pociči za sekiro iz drevesnih ran (Wolf, Proben catalanischer und portugiesischer Volkspoesie v „Sitzungsberichte“ dunajske akad., zv. XX).

Iz premnogh paralel, spadajočih v prvo skupino hočem navesti še švedsko pesem o „mali Rozi“. Zanimiva je zlasti zato, ker izrastejo v nji kakor v slovenskih — iznad groba roža in lilija. Pesem navaja Koberstein v svoji razpravi „Über die in Sage und Dichtung gangbaren Vorstellungen von dem Fortleben abgestorbener menschlicher Seelen in der Pflanzenwelt.“¹⁾ Mala Roza je služila pri nekem kralju za deklo. S kraljevim sinom se zaljubita drug v drugega. Toda kraljeviča pošlje kralj v tujino, Rozo pa prisili vzeti drugega. A mladenič se vrne in na morskem bregu umrjeta ljubimeca. Oče ju loči tudi pri pokopu in ju dá položiti v dva oddaljena groba. Iz grobov pa so izrastle lilije in rože in se sprijele:

Es wuchsen Lilien auf beider Grab,
 sie wuchsen zusammen mit jedem Blatt.
 Und beider Mund eine Rose entspross,
 sie wuchsen zusammen in Haines Schooß.

¹⁾ Weimarisches Jahrbuch I, 73—100.

V neki bretanjski pesmi izrasteta nad grobom hrasta. Orjaško drevo obrazi veliko moško zvestobo, ki je junak ni prelomil navzlic zapeljivim besedam vile. Mladi Nanu pride v vilinsko špiljo; vila ga zahteva za moža, ako se ji ne uda, mora v treh dneh umreti. Mladi Nanu je šele leto dni oženjen in odkloni vilo. Zato mora umreti. Ko izve žena, da je mož mrtev,

auf beide Knie fiel sie drob
und nimmermehr sie sich erhob.
Da war's zu schauen wunderbar,
als jener Tag vorüber war,
in einem Grabe lag das Paar.
Da wuchsen aus der neuen Gruft
zwei Eichen mächtig in die Luft.
Auf ihren Zweigen wonniglich
zwei weiße Tauben schnäbelten sich.¹⁾

Slovenska pesem pravi, da so cvetlice v nebo rastle, ali da so se celo iz zemlje izdrle in v nebesa šle. Tu vidimo podobno, kakor se zdi, samo zapadno evropsko verzijo: Duši ljubincev se izpremenita v dva goloba; tako se konča tudi portugiška, odspred navedena romanca:

„Haut mir ab die beiden Stämme“,
rief der König, — es geschah.
Edles Blut entspross dem einen,
Königsblut dem anderen Stamme;
und geboren aus dem Blute
ward ein kosend Taubenpaar.

Kakor rečeno, spadajo slovenske pesmi razen dveh na srbohrvatskih originalih slonečih v drugo skupino. Mladenič v njih sam zakrivi ločitev. Samo št. 221, Smrt črevljarjeve ljubice, ne spada na prvi pogled v nobeno skupino. Kajti v tej obliki, kakor je pesem zapisana, se vzrok smrti deklíčine sploh ne omenja. O kaki nasilni ločitvi ne more biti govora. Črevljar dobi tri pošte, da mu ljubica umira, on hiti k nji in jo najde mrtvo. Moglo bi se reči, deklica je zbolela kakšne naravne bolezni in umrla, in narod je hotel z mladeničevo smrtjo in končnim simbolom povelíčati lepo ljubezen. Toda nahajata se dva značilna verzva v pesmi, ki kažeta, da pesem ni ohranjena v prvotni popolni obliki:

Če s' ti umerla zavolj mene,
tud jest umerjem zavolj tebe.

Zaradi teh dveh verzov moramo pesem prišteti v drugo skupino. Nastane samo vprašanje, v čem je treba iskati mladeničevo krivdo. Jaz mislim, da se ne motim, ako rečem, da je bila

¹⁾ Keller u. Seckendorff: Volkslieder aus der Bretagne, št. 2.

deklica od mladeniča spočela in umrla na porodu. Paralele so mi sicer na razpolago samo iz nemške narodne pesmi. Ali meni se vse zdi, da so na naše pesmi s tem motivom vplivale nemške verzije. Že imena so sumljiva: Anzer (morebiti Anzelj?), Sidonija, Suzana niso obična slovenska imena. Vendar mi dosedaj ni bilo mogoče najti slovenskim pesmim povsem odgovarjajočih nemških verzij. Kočevske, ki jih navaja dr. Hauffen v svoji knjigi „Die deutsche Sprachinsel Gottschee“, slone deloma na slovenskih, deloma pa že ovajajo hrvatske (belokrajnske) nijanse. Tako odgovarja kočevska „bainrãbø“ popolnoma hrvatsko-srbski „vinova lozica“. V ostalem pa se povsem krije pri Hauffnu št. 59 „Dar jungø puø“ z našim „mladim črevljarjem“. Fant dobi sporočilo, da mu je ljubica na smrt bolna. Ko prihiti k nji, jo najde že mrtvo. Umrje, in pokopljejo ju drugega poleg drugega:

Žai pøgruobnt an jødr žaitn kirhlain oins na.
 Aüs imon 'st gobokšøn a šeanai bainrãbø,
 aüs ir išt gobokšøn a šeanai guørturoažø;
 žai hent aufgøbokšøn in kirhlain ans oart na,
 žai wøønt ži umar (umfassen sich) oins in dos ondrø,
 glai biø ži eboi liebai geliøbnt hont na.

Nemška paralela za tako umevano pesem, kakor jaz mislim, pa bi bila pri Uhlandu (Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder I, 97): Deklica je spočela od viteza in umrla na porodu. Vitez je prihitel k nji, in ko jo je zagledal:

Er zog heraus sein blankes Schwert
 und stach sich in sein Herze:
 hab' ich dir geben Angst und Pein,
 so will ich leiden Schmerzen.
 Man legt den Ritter zu ihr in Sarg,
 verscharrt sie wohl unter die Linde,
 da wuchsen nach drei Vierteljahrn
 aus ihrem Grab drei Lilien.

Zanimanja vredne so tudi te tri lilije. Doslej sem našel lilije na grobu razen v švedski narodni samo v nemških pesmih. Prim. pri Uhlandu:

- I , 93: Es wuchsen drei Lilien auf seinem Grab;
 I , 105: Es wuchsen drei Lilien auf ihrem Grab;
 I , 122: Es stund bis auf den dritten Tag,
 da wuchsen drei Lilien auf seinem Grab.

A tudi v kočevski pesmi (Hauffen, 63) „Hanžl jung“, ki misli o nji Hauffen, da je potekla iz slovenske o vozniku, se omenjajo samo lilije. Njen konec se glasi:

„Pištu gašturobn bëgn maür,
 žo štirb i bëgn dainr.“
 Žai pøgruobnt an jødr žaitn dr kirhn oins.
 Inu (hincin) hont žai gožøet ebean liljenšteck.

Žai hent aufgabokšon ibrs kirhle hoh,
 biš žai õhn enondr hent kãm,
 dort haužont (halsen) žai ži unt pužont žai ži,
 aus (als) biš eboi birkloha kõnlait (Eheleute).

Prva dva gori navedena verza, ki sta tu očitno naravnost prevedena iz slovenščine, se ponavljata v podobnih oblikah v mnogih nemških pesmih, in samo še v dveh lužiskosrbskih, od katerih pa je nastala ena gotovo pod nemškim vplivom. Prvo sta zapisala Haupt in Schmäler (Volkslieder der Wenden 47) pod naslovom „Lubosé až do smieršci“. Tu sloveta ta dva verza:

Jo wyn umfel mojog' dla,
 eu ja humfeš jogo dla.

Drugo navaja v nemškem prevodu Koberstein (l. c. 78) z naslednjim koncem:

„Bist du gestorben meinethalb,
 will deinethalb ich sterben.
 Begrabet uns zusammen nun,
 wo sich die Wege kreuzen.
 Stellt hin auf mich das blanke Schwert,
 setzt hin auf sie die Raute.“ — —
 Je mehr die liebe Sonne schien,
 je mehr das Schwert dort blitzte.
 Je mehr der Regen nieder fiel,
 je mehr dort wuchs die Raute;
 auf ihr erwuchs ein Zweigelein-
 und auf dem Zweig ein Blättchen,
 und auf dem Blatt das Schriftelein,
 sie wären beid' im Himmel.

Poprej smo slišali o dveh golobih, rojenih iz drevesne krvi nad grobom ljubimcev, tu se govori o pisavi na listju. To popisano listje nosi tudi nemški značaj. S tem seveda nečem reči, da je tako naziranje nastalo pri Nemcih — spominja se že v starogrški pravljici: iz Ajantove krvi je izrastla cvetlica z zlogom *zizi* v čaši, na robu studenca, ki je končal v njem lepi Narcis, je izrastla cvetlica z njegovim imenom — ali razvili so to naziranje zlasti Nemci v srednjem veku literarnim potom. Nemška legenda iz XIII. stoletja pripoveduje o vitezu, ki je šel na stara leta v samostan. S svojim okorelim spominom se ni mogel naučiti več kakor dve latinski besedi: „Ave Maria“. Po njegovi smrti pa se je bralo na lilijah njegovega groba na vsakem listu: „Ave Maria“. (Prim. Prešernov sonet: Ni znal molitve . . .)

Iz knjig je prešel ta motiv med narod. Prim. narodne pesmi pri Uhlandu I. 277 (Darauf da stund geschrieben — er wär' bei Gott geblieben), Erku in Irmerju (Die Volkslieder mit Singweisen 2, 68: Und unter der mittelsten [Lilie] stund geschrieben — das Mädchen wär' bei Gott geblieben), Des Knaben Wunder-

horn I, 53 (Es stund geschrieben auf den Blättern da — beid' wären beisammen im Himmel).

Pisava na listju v lužiški narodni pesmi je torej najbrž nemškega izvora; ž njo pa tudi verzija sama z značilnimi stili (v Kobersteinovem prevodu):

Bist du gestorben meinethalb,
will deinethalb ich sterben.

S temi stili se krijejo tozadevni slovenski dobesedno. Iz tega izhaja, da je vsa oblika slovenskih pesmi tega motiva nastala pod nemškim vplivom. — Zanimivo je še opozoriti na rastline, ki jih imajo različni narodi v tem motivu. Rus vidi na širnih planjavah svoje zemlje samo drevesa (javor, topol, brezo), bilje je premajhno, se takorekoč izgubi v ogromnem razmerju obdajajoče ga prirode, zato je redko v njegovih pesmih. Za severne narode je značilen hrast, Španci ljubijo ciprese in oranže, najpogostejše njih spremljevalke; Grku služita v tem paralelističnem naziranju trst in cipresa, Madjaru tulpa; Jugoslovan (izvemši Slovenca) ima vedno pred očmi vinsko trto; lilija in roža — ta dva od cerkve razširjena simbola čistosti in ljubezni — pa živita v duševnem žitku Nemca in — Slovenca, dokaz, kako globoko je zasegel v slovensko narodno dušo vpliv sosednega nemškega elementa, in kako se je vselila v mišljenje obeh katoliška cerkev, izednačujoč vse, celo najbolj preke etnične in osnovne razlike obeh plemen.

Videli smo, da leži naš motiv v psihiki skoro vseh narodov. Narodna duša pa je fluidum, ki mu je prevodnik i križajoča se kri i geografična i klimatična bližina. Ako so ti pogoji dani (in dani so vedno pri sosedih, ki jih ne ločijo previsoke gore ali preširoke puščave), si postaja dejanje in nehanje duševnega življenja obeh narodov podobnejše, podobnejši postajajo produkti obeh etničnih psih. V takih slučajih lahko govorimo o medsebojnih vplivih. V drugih slučajih, ki ni v njih omenjenih pogojev, pa so vendar sličnosti v proizvodih, moramo govoriti o enakih psihičnih procesih vseh ras. Ako zasledujemo naš motiv pri vseh navedenih različnih narodih, ki niso nikoli bili pod medsebojnim vplivom, pridemo do zaključka, da morejo nastati nekatere poetične formule, prispodobe, simboli in metafore iz enakega dušnega razpoloženja, takorekoč na osnovni, prirodni, vsem narodom skupni, recimo človeški psihični črti. Glede na naš motiv pravi dobro duhoviti Gustav Meyer: „Die Bitte des sterbenden Mädchens, eine Blume auf ihr Grab zu pflanzen, ist so natürlich, dass man aus dem Vorkommen dieses Motives bei verschiedenen Völkern keinen Beweis gegen die Ursprünglichkeit desselben da oder dort schmieden kann. So ist auch die

über das Grab hinaus dauernde und wirkende Liebe gewiss ein allgemein menschlicher Gedanke.“¹⁾

Naš motiv se nahaja skoro pri vseh narodih, nastal je samostojno, vplivi so bili mogoči samo pri sosednih narodih in samo na formo. Ako pokopljejo ljubimca na obeh straneh cerkve, in se drevesa ali cvetlice nad streho združijo: v pesmi iz vilenske gubernije, v bolgarski in v slovenskih pesmih, v nordiškem spevu o Tristanu in Izoldi, kjer izrasteta na straneh cerkve hrast in lipa, objemajoč se in pogovarjajoč se nad cerkveno streho — pomeni to samo to, da so v najrazličnejših krajih mrličje ob cerkvah pokopavali. In ko čitamo v znani škotski narodni pesmi pri Herderju (Volkslieder 124):

Schön Gretchen begrub man unter dem Chor,
lieb Wilhelm oben hinten,

v neki angleški, ki jo je prevela Talvj (v svojem spisu „Versuch einer geschichtlichen Charakteristik der Volkslieder germanischer Nationen 139):

In der Marienkirche begrub man ihn
und sie im Marienchor,

zraven tega pa tudi v slovenski o „študentu“ (v inačici, ki sem jo zapisal sam v svojem rojstnem kraju, na Vinicah pri Sodražici):

In jo pokopajte
pod le-ta cerkveni prag;
mene pa pokopajte
konci kora vél'ega, —

moremo samo reči, da so mrličje pokopavali tudi (v) cerkvi, tako na Angleškem kakor na Slovenskem.

Kar se tiče oblike narodnih pesmi, poetičnega orodja so si sosedni narodi mnogo izposojevali, vendar tudi glede forme ni vselej lahko reči: to pripada temu, to onemu narodu. — Ako si predočimo psihološki postanek različnih prisodob, pesniških rečenic in tudi naziranj, ne bomo videli s Hauffnom v našem motivu „ostankov davne vere v preseljevanje duš“. To bi se reklo dva brata izvajati drugega od drugega. Vera v preseljevanje duš je istotako nastala iz psihološko-paralelističnega naziranja kakor naš motiv. Še neverjetnejše pa je, kar trdi Koberstein, da je naš pri vseh narodih razširjeni motiv prastar spomin iz indogermanske domovine. Pred dobrim pol stoletjem so šli s preiskavanjem indogermanske prastarine predaleč. Westphal je mislil celo, da je našel indogermanski metrum!! Sedaj je to stališče za nami; mi vemo, kakor pravi Veselovskij,²⁾ da morejo iz enakih psihičnih procesov nastati enaki rezultati. In te rezultate

¹⁾ G. Meyer, Essays und Studien II. 56.

²⁾ Три главы въ истор. поэтики, str. 183.

vidimo nastajati v poeziji še danes prav tako, kakor pred stoletji. Kakor prvotni pesnik, pušča tudi sedanji poet svojemu duhu svobodo, vračajoč se pri vstvarjanju v prvotno naziranje in gledanje stvari, ki žive v njem in okrog njega (Świętochowski). Dobro je torej rekel Rémi po povodu modernih simbolistov: Priroda se napolnjuje z alegorijami in miti; vrnile so se vile, ki se je zdelo, da so bile umrle, pa bile so se samo skrile, in glej, zopet so tu, vile poljske, vile brazd in gozdov . . . one, ki jih srečujejo včasih kmetje pri žetvi v senci birk; vila, ki so jo bili pozabili povabiti, ko se je rodil Oberon . . . vile življenja in smrti, ki gospodarijo z našo usodo, ki žive in počivajo v naši duši. Vrnile so se nekoliko bolj pedantske, če hočete, učenejše: saj vendar ni mogoče brez kazni ali brez koristi preživeti dobo znanosti in pozitivizma. A prostornost simbolov je naslednja: forma so, služčca za izražanje neznanega, in menjajo se samo toliko, kolikor pozitivne znanosti opredeljujejo in razvijajo naše razumevanje skrivnostnega.“

Prešeren in Petrarca.

Leposlovnozgodovinska črtica.

Spisal Pavel Grošelj.

— Non ò se non quest' una
Via da celare il mio angoscioso pianto.
Petr. s. 81.¹⁾

Noben organizem ni stalen, ampak je razvijajoč se člen nepretrgane razvojne vrste. Cela narava pa nam jasno kaže, da se razvitek v nji ne vrši v ravni vzdigajoči se smeri, ampak v počasnem valovitem gibanju. Tak organizem je tudi poezija. Zopet se nahajamo v isti valovni fazi, (da govorim z izrazom fizike), kakor smo se nahajali ob porodu preteklega stoletja, — v romantiki. „Zopet se je vzbudilo hrepenenje, hrepenenje po izvojevanju novih ozemelj. Kajti romantika je umetnost hrepenenja.“²⁾

Zopet se nahajamo v isti fazi, a k sreči nekoliko valov naprej. To valovanje pa sega nazaj v davno preteklost, in vedno in vedno se ponavljajo iste prikazni, vedno bolj nerazvite, vedno bolj nepopolne.

Tako je popolnoma mogoče, da nastopita v dveh odgovarjajočih si momentih — sicer ločena po dolgi dobi — moža, ki ne živita samo v sličnih zunanjih razmerah, ampak ki jima je tudi določena slična notranja usoda. Taka dva moža sta — Prešeren in Petrarca. Ni čuda torej, ako se je pozneji njiju oklenil svojega prednika. Iz pesmi obeh nam veje nasproti isti duševni milijé, v Prešernu seveda za petsto let moderneji. Prešeren in Petrarca — pet stoletij, mnogo mogočnih valov jih loči, a edini jih v poeziji isto gorje in ista duša.

Pisalo se je okrog leta 1300., ko se je jel italijanski narod dramiti iz dolgega spanja, v katerem so počivale njegove Muze; širom Italije je zopet zakročila ona ponosna rimska kri, vstala

¹⁾ Vsi v spisu se nahajajoči citati so povzeti po izdaji: *Le rime di Francesco Petrarca da Giovanni Mestica. Edizione critica. Firenze, G. Barbèra, editore. 1896.*

²⁾ Monty Jacobs, Maeterlinck, Eugen Diederichs, Leipzig 1901.

je želja po obnovljenju stare umetnosti in slave; bil je zadnji poskus propadajočega naroda obraniti v umetnosti svojo individualnost. Humanizem je rodil idejo individualizma, in ta se je upirala nenaravnemu spajanju vseh narodov in samovladi latinskega jezika. In poedinci so bili, ki so mahoma v zmagovitem nastopu uvedli narodni jezik v literaturo. Vsa delujoča sila človeštva se je iz trezno in oprezno delujočih stanov in korporacij preselila v poedinca, ki mahoma vstvarja in pretvarja.

Nastala je doba jezikovne in umetniške italijanske renesanse. V takih časih potrebuje narod vrlih mož, taki časi so primerni roditi narodu heroe, in trije so vstali: Dante, Petrarca in Boccaccio.

Bilo je petsto let pozneje, in kakor prej italijanski, tako je sedaj stal na pragu dveh dob narod slovenski, ki ni po lastni, ampak po tuji krivdi bil jel propadati. Tudi pri njem se je pojavila zaduja življenska moč, ki se brani pogina, — in ne brez uspeha.

Vodnik je prvi ubral slovenske strune, Ravnikar, Metelko, Danjko in Murko so bili neutrudno delavni za probudo slovenskega naroda, ideja ilirizma je zavladavala vedno širše kroge — skratka, vse okolnosti so bile ngodne, da se ustvari krepek, samozavesten narod. In tedaj so „nebesa milost nam skazale“ in „z domač'ni pesmam' Orfeja poslale“, tako da se stavba slovenskega naroda, ki jo je bil ustvaril ilirizem, ni samo utrdila in razširila, ampak da je ob enem rastla kvišku; moč in lepota sta si segli v roke; napočil je dan narodne in umetniške slovenske renesanse.

V ospredju tega preporeda stoji, kakor se je to dogajalo povsod, tudi pri nas pesnik, — France Prešeren.

Tukaj ni mesto navajati nadrobneje njegovih osebnih življenskih razmer, saj nam te ne pomorejo mnogo do umevanja njegove celotne pesniške smeri, le sem in tja nam podajajo neposredni zunanji povod, ne vedno notranjih motivov njegovih pesniških del in so hvaležna snov le za biografa. Saj izvor pesniškeinu navdahnenju niso abnormalne življenske razmere, ampak globoko umevanje in tolmačenje naravnih življenskih razmer od pesnikove strani, — to je — njegova individualnost. Saj se pesnik od navadnega človeka ne loči po izvanrednem življenju, ampak po vtisih, ktere zapusti sicer normalno življenje v njegovi duši, in ktere želi pesnik izraziti.

Pesnikova individualnost nam torej odkriva njegovo bistvo, ker pa človek ne vzraste iz samega sebe, ampak je družabno bitje, imamo se ozirati tudi na njegovo dobo. Ta nam kaže, v koliko se je pesnik prilagodil svojemu času, v koliko je odgovarjal umetniškim tendencam in zahtevam svoje dobe, ona nam daje mero za to, kar imenuje Nemeec „die Anpassung“.

Pri obeh momentih pa se imamo ozirati na dve točki, na vsebino in obliko.

O zvezi Prešernove osebnosti z njegovimi proizvodi hočemo pozneje še govoriti, toda tudi njegova doba je zapustila globoke sledove v notranjosti in zunanosti njegove Muze. Kar se tiče vpliva na vsebino, nam zadostuje beseda „romantika“. V notranjost človeške duše se pogloblja ta smer. „V notranjost gre naša čudapolna pot“, pravi Novalis. Prešernu je bila ta pot v notranjost tem lažja — kot Slovanu, ker bistvo slovanske duše leži ravno v refleksiji, v pretvarjanju misli v čuvstvo, tako da je Prešeren v romantiki celo prekosil svojo dobo.

Kajti v času, ko je nemško Muzo dušil izrodek romantike, svetobol, ko je v vseh literaturah razun v Rusih kal modernega preropenja komaj jela kaliti, tedaj so v pastorki Karnijoliji zadoneli sveži glasovi, ki so bili tako tesno posneti po življenju. Prešeren je izmeš Slovencev prvi spoznal realne pesniške zahteve modernega življenja, Prešeren je bil — bi rekel — prvi moderni Slovenec. Kot pesnika bi ga nazval emancipiranega romantika. Nepričakovan je nenadoma dovršen razsvetlil noč svoje dobe. Komaj so utihnile priproste pesni Vodnikove, ki se je prvi drznil slovensko liriko posvetiti Muzam, ki je priproste misli izražal v priprostem narodnem ritmu, kar leta 1827. v „Illyrisches Blatt“ in pozneje 1830. v „Čbelici“ zadoni pesem, kakršne še niso slišali Slovenci. In kolikorkrat je prirojila „Čbelica“, tolikokrat je prinesla sladkega medu iz bujnega vrta Prešernovega; ko pa je leta 1847. zagledala beli dan drobna knjižica „Poezije doktorja Franceta Prešerna“, tedaj je storila slovenska lirika korak, kakršnega morda ne bo več v sto letih.

Toda tudi z ozirom na obliko opazimo globok vpliv njegove dobe. Romantika namreč ne išče samo nove vsebine v preteklosti, v narodu in religiji, v tajnem zunanjem in notranjem svetu, ampak tudi novih primernih oblik. Tudi teh si je poiskala Prešernova Muza, in tako so z njegovim nastopom posedle slovenski Parnas i lahkoživa satira i turobna elegija, resni sonet in bujna gazela — skratka, to leto je temeljni kamen naši moderni liriki.

Odkod ta raznolikost, odkod ta krasota? Da Prešeren vseh svojih krasnih oblik ni iz zraka zajel, je gotovo; da se jih od svojih slovenskih prednikov ni priučil, je jasno, ker jih oni niso rabili; ampak Prešeren, ki je v svojem srcu čutil toliko raznovrstnih čuvstev, se je ozrl po tujih literaturah, da jim je mogel dati primerne oblike. Prešeren se je s pridom učil pri tujih mojstrih in jih je deloma celo nadkrilil. Eden teh mojstrov mi zlasti prihaja na misel, Petrarca, ki je bil v popolnem pomenu besede učitelj našemu pesniku prvaku. Da se je ta mojster, čigar osoda je tako slična Prešernovi osodi, čigar srce je — bi

rekel — vzporedno plalo s Prešernovim srcem, Prešernu toliko priljubil, kdo se bo temu čudil? Pri Petrarki se je učil Prešeren, a ni ga slepo posnemal, ampak izognil se je njegovim slabostim, pridržal le dobro in iz lastnega dodal toliko čistega zlata, da ga je kot pesnika nadkrilil.

Na mnogih krajih se Prešeren hvaležno spominja svojega učitelja in njegove oboževanke. Svojo izvoljenko primerja Lavri; da, ceni jo še celo više, saj poje:

„Bólj ko Dêlije, Korine, Cîntije al' Lavre
bi biló pozabít škoda tvójega imena“,

On priznava, da je njegova ljubezen ravno tako nesrečna, kakor je bila Petrarkova, a on je pogumnejši od njega:

„Ne bom pel vayne hvale brez plačila
do kónca dní, ko síromak Petrárka.“

In mej imeni najslavitejših pesnikov, poleg Homera, Ali-ghierija, Ovidija, ktere vse hoče pogrešati neizobražena množica, imenuje tudi svojega ljubljenca:

„Kaj Petrarkov, kaj nam Tassov
treba pevcev je prijetnih?“ l. t. d.

Trajen spomenik pa mu je postavil v pesni „Sanjalo se mi je, da v svetem raji“. Pesniku se je sanjalo, da je blažen bival v raju obenem z Julijo, ki je sedela poleg Lavre; obe se razgovarjata, ktera njiju je na zemlji dosegla večjo slavo. Tedaj položita Petrarka učitelj in Prešeren učencec vsak svoje sonete na tehtnico, in visoko se je dvignila Prešernova skodelica, ko pa je vsak njiju še dodal kreposti svoje izvoljenke, tedaj „skudela njega bila ni niž' od skled'ce mójje.“

Njemu torej sledim in po njegovem zgledu „na tehtnico s Petrarkom hočem djati pesmi Tvóje, globóko Tvója skled'ca bo zletela.“

* * *

Trije organizmi so, s katerimi stopi pesnik, kakor vsak človek, v ozko dotiko, kateri zahtevajo vsak svojih pravic, kojih moči sestavljajo tako zamotano psihično življenje poedinca: človeštvo, narod in individuuum. Na razmerje do teh organizmov se hočemo ozirati pri naših pesnikih. — Najširši organizem je človeštvo; v človeštvu temeljé zakoni etičnega življenja, zakoni umetnosti in zakoni pravih misli. Vsak poedinec je podvržen tem zakonom, a on tudi presoja te „vrednosti“ in jih prenavlja. Ozirati se torej hočemo na razmerje naših pesnikov do najširšega organizma — človeštva. Zaslediti hočemo utise, ki jih je v pesnikovem srcu zapustil ta organizem v svoji celoti, in rezultate,

ki jih je pesnik dosegel raziskujoč sebe kot člana tega organizma. Ožji organizem je narod, odkriti hočemo torej razmerje pesnikovo do tega ožjega organizma — narodnosti. Najožji a najmočnejši je organizem individua, poedinca, ki hrepeni po maksimizaciji sreče. Od vseh strani mu nastavlja osoda ovire, in v premagovanju teh ovir stopa v najsvetlejši luči na dan — poedinec. Poiskati hočemo torej tudi sledove, ktere je v pesnikovo dušo začrtal konflikt njegove okolice z njim kot osebo, in njegove notranje boje, sledeče iz tega razpora.

Primerjajmo torej Petrarko in Prešerna — filozofa, Petrarko Italijana in Prešerna Slovenca, Petrarko in Prešerna — človeka.

Že izza mladih let se je Petrarca intenzivno bavil s filozofijo, izmed vseh filozofskih knjig so mu najbolj ugajale „Confessiones“ sv. Avguščina. S stališča te knjige je motril filozofsko stran vsega človeštva in samega sebe. Petrarca je prvi srednjeveški človek, ki je hotel prodreti nerazrešeno temo samega sebe, in prvi vtis, ki ga je pri tem raziskavanju učakal, je bilo razočaranje. „Petrarca čuti kakor starodavni in modruje kakor moderni pesniki“, pravi o njem zelo značilno Hugon Foscolo.¹⁾

Sledeč navodilu sv. Avguščina je opazil v svojem notranjem neizmerno častihlepnost, a dasi je spoznal njeno ničnost in pregrešnost, se ji je vendar vdajal z vso silo, in le tedaj se je za nekaj časa pomirila, ko je bil leta 1341. na rimskem Kapitolu venčan z vencem pesniške slave. Na eni strani je spoznal ničnost vsega posvetnega, na drugi strani pa je sam hrepenel po posvetnem.

Z najdražjimi oblačili je krasil svoje telo, z nakodranimi lasmi in v tesnih obuvalih, ki so mučila njegove živce, je nastopal v javnosti, in želja po slavi je bila, kakor nam sporoča sam, neozdravljiva slabost njegove duše.

Dasi je sam spisal knjigo „De remediis utriusque fortunae“, si v svoji nesreči vendar ni znal pomagati. Skratka — vroči boj, ki ga je imel v Petrarki vojevati srednjeveški človek tesnosrčnih nazorov z modernim človekom, ki hrepeni po ljubezni, uživanju, slavi, osvetljuje jasno njegovo filozofsko stran, kar izraža tudi pesnik sam v svojem epu „Africa“, kjer poje:

„Irrequietus homo perque omnes anxius annos
ad mortem festinat iter. Mors optima rerum.

Petrarca „Africa“ lib. VI.

Od tega notranjega boja gnan je spisal mnogo filozofskih spisov, izmed kterih je še največjega pomena oni „De contemptu mundi“.

¹⁾ Essays on Petrarch by Ugo Foscolo. London, John Murray. MDCCCXXXIII. p. 76.

On sam je najbolj čislal svoj „Liber de solitudine“, ki ga je pisal celih 20 let opirajoč se na izkušnje samotnega svojega življenja v osamljeni dolinici Vancluse. Tamkaj iskati miru mu je ljubše, nego vse pehanje za svetno srečo. Toda dvomim, da bi mu bilo kedaj dodeljeno bilo najti dušni mir. Človek, ki v sebi spaja tri svetovne nazore: paganstvo, krščanstvo in moderne ideje — ta svoj eklekticizem je jasno izrazil v slovesnem svojem govoru ob priliki pesniškega venčanja, kjer je v spretni obliki spajal krščanske in paganske misli — tak človek ne more živeti mirno, ako se ne emancipira od enega ali drugega.

Iz paganske filozofije je v svojem srcu nosil nazore Platonove, iz katerih se je razvilo njegovo hrepenenje po večni ljubezni do enega bitja, v njegovih prozaičnih spisih srečavamo Rimljana Cicerona in Seneko, in iz njegovih pesni nam done nasproti verzi Horacija, Ovidija, Juvenala in Propercija, katerih lahkokrila Muza hrepeni po uživanju; a zopet izginejo te jasne slike, in tedaj začujemo bolesten spev moža, ki zatajuje svet, ki sam v sebi zatira hrepenenje po sreči, saj

„ . . . quanto piace al mondo è breve sogno“, (s. 1.)
vse svetne so naslade — kratke sanje.

In slednjič zadoni iz zaduje njegove kancone slavospev devici Mariji:

„Vergine bella, che di sol vestita!“ (k. 29.)
Devica krasna, ki te blesk odeva!

Povsod pa še stopa v ospredje lastna Petrarkova oseba, polna modernih življenskih nazorov, ki hrepeni po slavi, ki bi se rada odpovedala krščanskemu kvijetizmu in delovala ter se veselila.

Boj vseh teh naziranj pa rodi ono bolešno, pesimistično stran Petrarkove duše.

Bistvo pesnikovo torej je: vedni razpor s samim seboj, vedni duševni boj skozi do smrti. Kakor sebe, tako vidi pesnik tudi širno zemsko ljudstvo bolehati za istimi ranami.

„Più l' altrui fallo che 'l mi' mal mi dole.“ (s. 180.)
Bolj tuj me peče greh, kot lastna rana.

Vsa ta disharmonična pesnikova stran se jasno kaže v njegovih pesmih.

In naš Prešeren? Druga njegova pesen, ki je izšla leta 1830. v „Čbelici“, „Slovo od mladosti“, nam že kaže razpor v njegovi duši. Že ta pesen se čuje kakor mol-akord, čuti se ji, „da iz krajev ni, ki v njih solnce sije.“ Pesnik sam nam v tej pesni razodeva vzrok svojega dušnega razpora. Prešeren s svojo zdravo, nepokvarjeno naravo in mehkočutečim srcem je stopil v

svet, ki si ga je predstavljal tako odkritega in naravnega, kakor je bila njegova ožja domovina, — a varal se je.

Okusil zgodaj sem tvoj sad, spoznanje!
veselja dokaj strup njegov je vmoril:
sem zvedel, da vest čisto, dobro d'janje
svet zanič'vati se je zagovoril.

Te videt', grji videti napake,
je sreč rane vsekalo krvave.

Kar je Petrarca zabeležil v svojih filozofičnih spisih, to je Prešeren veliko lepše in moderneje zapisal v svojih pesmih.

Kakor v pesmi „Slovo od mladosti“, toži na občečloveške napake v pesmi „V spomin Andreja Smoleta“.

Videl povsod si, kak iščejo d'narje,
kák se le vklanjajo zlat'mu bogú;
kjé bratoljubja si videl oltarje?

Bridke izkušnje, ki jih je Prešeren doživel že v svoji mladosti, preziranje in zaničevanje njegove osebe in njegovih zmožnosti, celo od rojakov mu prizadejane krivice, neprijetnosti, ki mu jih je povzročevala cenzura, so mu morale kaj kmalu v duši zatreti idealne misli, ki jih je gojil o svetu; „zeléne trate“, ki jih je „stavil v puščave“, so morale usahniti, in naključek usode je „odnesel to, kar misli so stvarile.“

„Wohl ihm, dem fremd geblieben das Erkennen,
Es brachte wohl den Tod dem Menschenkinde!
Warum kam von den Augen weg die Binde,
Die mir die Strahlen barg, die nun so brennen!“

Osoda je morala izzvati v njegovi duši pesimistične nazore o svetu, ki tako globoko prevevajo večino njegovih proizvodov. — Toda gorje pesniku, ki ga osoda zaloti neoboroženega, polasti se cele njegove narave, kakor razbit čoln ga premetava po svojih valovih. In tedaj pesnik v bolestnih jeremijadah objokuje svojo nesrečo in se topi v neusahljivih solzah, kakor nam to značilno kaže Petrarca. Toda pogledjte, s kakšnim ironičnim nasmehom nosi Prešeren „življénja pezo!“ Njegovi naravi prirojeni humor ga je obvaroval, da ni molče vklonil svojega tilnika osodi. Vsi, ki so ga osebno poznali, ga nam popisujejo kot moža obdarjenega z živim dovtipom, in ni nam treba dolgo listati po njegovih pesnih ali pismih, da zasledimo fino ironijo, ostro satiro. V Prešernu torej nimamo iskati onega pesimizma, ki popolnoma izčrpa pesnikovo notranjost, ampak v njem se nam odpira le trpeča duša človeka, ki mu „je sreče dar bilá klofuta“, ki „modrost, pravičnost, učenost, device brez dot žal'vati videl je samice“. V blagi harmoniji izraža svojo nesrečo, a se ne vkloni pred njo, ampak ji pogosto zapoje v lice pikro satiro. Žalostne

izkušnje, ki jih je Prešeren doživel v svetu, so morale v njegovi duši roditi odpor proti obstoječim razmeram, morale so v nji roditi globok konflikt. Oblika, v kateri izraža Prešeren ta notranji odpor, nam podaja navodilo za nadaljnjo njegovo karakterizacijo, in ona nam vseskozi priča, da je Prešeren kvijetist. On spoznava gnilobo svojega časa, a nikjer ne nastopa kot svaritelj in učitelj — on samo čuti in mirno trpi, nikjer se nam ne vsiljuje z moralnimi nauki; Prešeren je — Slovan. Ta njegov kvijetizem, ki nikjer ne prepušča njegovim nazorom, da bi stopili v ospredje, je vzrok, da je filozofična stran njegovih pesni tako zaostala, da mora človek z veliko skrbnostjo iskati posameznih mest, iz katerih bi interpretiral filozofske nazore našega pesnika. In vendar se gotovo ni kratkomalo izognil filozofskim strujam svoje dobe!

Izmej teh je bil v dvajsetih in tridesetih letih preteklega stoletja najvplivnejši Hegelov sistem, saj so ga tudi predavali po vseh nemških vseučiliščih. Na nekterih redkih mestih Prešernovih pesni bi domnevali nekak odsev Hegelovega sistema, vsaj interpretirati jih moremo v označenem smislu.

Po Hegelovih nazorih se je večna ideja, absolutno bistvo, pretvorila v naravo, da po mnogih stopinjah v duhu zopet vniče v sebe.

Vsa narava je izraz tega večnega razuma, vsa narava je torej razumna, vse njene naredbe razumno urejene; vsem naj se torej človek voljno uklanja, — bodisi tudi smrti.

Téžka človeku ni zémlje odeja,
vzamejo v sébe ga njene moči.

V naravi, ki je predstopinja duha, se je torej izrazil razum, da se povrne v sebe potom napredujočega njenega razvitka v duhu, ki je smoter in konec vse narave.

Der Weltgeist sandte aus der lichten Halle,
Dich abzurufen zu des Lichts Genossen,
Den Genius ab; im hellesten Krystalle
Der reinsten Woge lösch' er aus den Funken,
Auf dass er rein zurück zum Urlicht walle.

Ta duh pa zopet nastopa v obliki subjektivnega, objektivnega in absolutnega duha, kateri sleduji se izraža v zgodovini, državi, religiji in umetnosti. Najvišji izraz duha v umetnosti pa je Hegelu poezija. Mrtva materija in poezija sta najskrajnejši stopinji v sebe se povračujočega razuma. Materija in poezija — ta razvojna antiteza nam v umetniški obliki doni nasproti iz Prešernove (smelo rečem) najlepše pesni „Neiztrohnjéno srce“.

Nesmrtna umetnost pesnika Dobroslava nam predočuje ta zadnji vrhunec izražajočega se razuma, njegovo srce, materija, najnižji njegov izraz, oba spojena v eni osebi. — Ravno kar so

kopali na njegovem grobu, in glej čudo! — pred seboj zagledajo pesnikovo truplo, ki mahoma razpade v prah,

„srce samo zavzetim ostane pred očmi.
Še bije, še čutiti je ravno tak gorkó,
ko da biló bi v prsih še zdravo in živó.“

Umetnost je zmagala nad naravo, duh je ukrotil materijo, da se njeni atomi niso razpršili v nove sestavine sledeč neizprosnim naravnim zakonom, ampak proti svoji prirojeni strasti so se uklonili poeziji, da ji tvorijo dostojen hram, „svetost ne, pesmi večne mu branijo trohnet.“

Imamo li v tej pesmi iskati direktno Hegelovih idej ali ne, ona nam velemetniško izraža Hegelovo razvojno antitezo — materije in duha!

Kakor povsod, prevladuje tudi v Prešernovi filozofiji čuvstvo, in Prešeren je kot filozof čuvstva dospel do onega mirnega kozmopolitizma, ki vidi v narodnih bojih le zadržek kulture. Prešeren je bil evropski kozmopolit v pravem pomenu besede in kot tak je uvidel, „da smo očeta énega sinovi, ljudje vsi bratje, bratje vsi narodi, da ljubít' mor' mo se.“

Ko pa je videl, kako malo odgovarja človeštvo tej zahtevi, kako gre človek v svojem pohlepu tako daleč, da mori celo lastnega brata, tudi tedaj nam ne zakliče svarilne besede, ampak poglobi se v svojo notranjost, in izvije se mu klic: „Kakó strašná slepôta je človeka!“

A Prešeren ni pesnik jadikovanja; ampak vkljub žalostnim razmêram zrê z veselim srcem v bodočnost pojoč v svoji „Zdravljici“ :

„Živé naj vsi narodi,
ki hrepene dočakat' dan,
da, koder solnce hodi,
prepír iz svéta bo pregnan;
da rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak!“

Kot filozofa sta si pesnika precej različna. V enem se bije boj mej srednjeveškim in modernim človekom, drugi pa — že popolnoma modern — se loti aktualnih filozofskih vprašanj. Obema skupen je le dušni razpor s svetom in s samim seboj.

Nekoliko bolj se približata pesnika v narodnih tendencah.

Petrarkovo življenje spada v dobo renesanse, to je prebujenja staroklasiške umetnosti, in obenem v dobo narodnega prebujenja italijanskega, čigar prvoboritelj je on sam. Slava italijanskega naroda je jela padati, italijanski narod se je nahajal v položaju, da izgubi svojo individualnost, saj je bil iz literature že popolnoma pregnan. Zlasti veliko rano je prizadejal Italiji Karol IV., „kteri je“, kakor pravi Petrarca „ukradši

rimsko krono pobegnil v Nemčijo, zadovoljen s svojimi domačimi brlogi. Da se je tem bolj pomnožilo zaničevanje osamele domovine in se zmanjšal njen ugled, so še celo papeži zapustili visoko rimsko stolico in se preselili v Avignon. Tako je čakal in trpel italijanski narod v takoiimenovani „babilonski sužnosti papežev“. V tej dobi je nastopil Petrarca. Prvo sredstvo, ki se ga je poslužil, je bila zgodovina. Kakor pozneje Palacky Čehom, tako je Petrarca v svoji epopeji „Africa“ pokazal Italijanom na njihovo slavno preteklost. Najslavnejšo dobo Italije, dobo punskih vojskâ, predočuje tu v živih barvah prepletено z ljubavno tragedijo mej Masinisom in Sofonizbo. Nekteri odstavki, zlasti peti spev, se čitajo kakor Prešernov „Krst“. A Petrarca je tudi drugače deloval za probudo svojega naroda. Izvestno je Petrarkov vpliv tudi nekoliko pripomogel do smelega naklepa Cole di Rienzi osnovati v Rimu republiko, in iz ognjenih njegovih govorov, pisem in pesmi govori sree pristnega patrijota k celemu narodu bodreč ga, naj vztraja na delu svoje rešitve in osvoboje. Le strasten patriotizem mu je mogel narekati šesto in šestnajsto kancono.

Tretje sredstvo, s katerim je hotel povišati ugled svoje domovine, je bilo prizadevanje prestaviti papeško stolico nazaj v Rim. Že je menil, da se bodo pod Ivanom XXII. uresničile njegove nade, a tu je sledila zopet reakcija. S kako vnemo se je boril za svoje ideje, naj priča sledeči sonet, ki je zložen na mesto Avignon, papeško prestolico.

Fiamma dal ciel su le tue trece piovà,
Malvagia, che dal fiurè e da le ghiande,
Per l' altrui impoverir se' ricca e grande;
Poi che di mal oprar tanto ti giova:

Nido di tradinenti, in cui si cova
Quanto mal per lo mondo oggi si spande;
De vin serva, di letti e di vivande,
In cui lussuria fa l' ultima prova.

Per le caniere tue fanciulle e vecchi
Vanno trespando, e Belzebub in mezzo
Co' mantiel e col focò e co' li specchi.

Già non fostú undrita in piume al rezzo,
Ma nuda al vento e scalza fra gli stecchi:
Or vivi sí, ch' a Dio ne venga il lezzo. (s. 105.)

Naj božji plamen ti na glavo pade,
pregrebe polno mesto ti brezbožno,
ki s tujim si pomanjkanjem premožno,
ki hudodelstvo vsako ti dopade.

Izdajstva gnezdo, gnezdo grešne vlade,
vseh zemeljskih si hudodelstev zmožno,
o suženj vina, vseh pohot, otožno
si bivališče vsakršne naslade.

Mladenk in starcev množica mej smehom
po sobah se vrti razposajeno,
in Belcebub z zrealom, z bakljo, z mehom.

Saj nisi v perju, v senci odgojeno,
mej trnjem, v vetru nago si rojeno;
do neba dviga smrad se tvojim grehom.

Iz vsega sledi, da tudi v narodnem oziru pesniku osoda ni bila mila, ampak da mu je v duši rodila nov razpor. Narodna konstelacija italijanska nikakor ni bila taka, da bi v pesniku budila veselih nad. Neovrgljiva istina vendar ostane gorak njegov patriotizem in njegovo sodelovanje na probudi in proslavi naroda, ki ga kot potomca slavnega rimskega plemena kliče k narodnemu delu.

Kakor Petrarca, je našel tudi Prešeren svoj narod na pragu dveh dob. Kakor je tedaj italijanski narod, zapuščen od papežev in kraljev, bival v politični in duševni sužnosti, tako je bil usuzujen tudi slovenski narod; a ta sužnost ni bila „babilonska“, saj je trajala že stoletja, ta sužnost ni bila več sužnost, ampak narodno mrtvilo in načelno zatiranje slovenskega življa. Kako prav pravi Prešeren:

„Na tleh leže slovenstva stébri stari,
v domačih ščegah vtrjene postave;
le tujcem sreče svit se v Kranji žári.“ —
„v zèmlji slovenski, v predragi dežéli,
v kateri očetje so naši slovelli,
ktera zdaj ima grob komaj za nas.“

Od davna že je robovala slovenska zemlja, ki ji

... „obložile očetov razprtije
s Pipinovim so jarmom sužno ramo.“

V tako žalostnem stanju je videl Prešeren svojo slovensko domovino, in to ga je žalostilo; a zadovoljen bi bil, če bi se le vsi Slovenci vsaj zavedali teh žalostnih razmer in hoteli skupno delovati na svetem delu svoje probude. A žalibože,

... „Slovenec mile
ne ljubi matere vanj upajoče.“

In slovenska poezija — káko žalostno, nerazorano polje!

Kamene naše zapuščene bož'ce,
samice so pozabljene žal'vale,
le tujke so častile Kranjcev množ'ce.

Pesnika žalosti osoda njegove domovine, sam navaja domovinsko ljubezen, kot globoki izvor svojih pesni, ki „iz domovinske so ljubezni lile.“ A on, kvijetist, se ne čuti sposobnega

prevzeti misijo probuditelja slovenskega naroda, svoj pesniški poklic razteza le na literaturo in jezik slovenski.

Željé, da zbudil bi slovenšč'no celo,
jim moč so dale rasti neveselo.

Karakterističen za Prešernovo osebnost v narodnem obziru je njegov odpor proti panslavizmu in ilirizmu. Prešeren se je upiral idealnemu združenju vseh Slovanov, saj „die Vereinigung aller Slaven zu einer Schriftsprache wird wahrscheinlich ein frommer Wunsch bleiben.“ Prešeren je bil subjektivno prepričan, da ilirizem nima konkretne podlage. „Ich bin vom der Unausführbarkeit dieser Idee subjektiv überzeugt,“ piše l. 1838. Stanku Vrazu. Spoznal je to, kar je vselej in povsod potrdila zgodovina, da je spajanje različnih narodnih elementov nenaravno. Prešeren je sicer želel slovansko vzajemnost, a le na podlagi individualnega napredka in razvitka vsakega naroda, njegov ideal je bila harmonija v različnosti; „sploh pa je želel i panslavizmu i panilirizmu najboljših uspehov.“

Njegove argumentacije so se opirale na zgodovinska dejstva, in zelo duhovito opominja svoje nasprotnike drugih tudi zelo sorodnih jezikov, ki se še niso spojili, kakor n. pr. španščina in portugiščina. Kadar se bodo ti jeziki spojili v en dialekt, tedaj upa, da pride tudi za ideje panslavizma in panilirizma pravi čas. Temu njegovemu notranjemu prepričanju so podlegla vsa dokazila njegovih nasprotnikov.

Ako mu Stanko Vraz dokazuje, da tako mal narod, kakor smo mi Slovenci, nimamo toliko literarnih gojiteljev, da bi mogli živiti svoje pesnike, tedaj to dokazilo ni moglo izpremeniti nazorov pesniku po poklicu, ki je sam zapel:

„Pevecu vedno sreča laže.
Vènder peti on ne jenja,
grab'te d'narje vkúp gotóve,
kupovajte si gradove,
v njih živíte brez trpljenja.
Koder se nebo razpenja,
grad je pevca brez vratarja
v njém zlatnina čista zarja,
srebrnina rósa trave,
s tém posestvom brez težave
on živi, vurnjé brez d'narja.“

ampak odgovoril mu je satirično:

„Lákota dnárja, časti vléče pisárja drugám“.

Ako sklepa Stanko Vraz: mi Slovenci imamo premalo gojiteljev književnosti, da bi si ustvarili lastno literaturo, zato se

moramo spojit s svojimi južnimi brati; tedaj pa izvaja Prešeren: zato si moramo vzgojiti svoj jezik in svoj narod, da bo, četudi majhen, sposoben postati vosteljske umetnosti in kulture. Ako povdarja Stanku Vraz, da Slovenci nimamo nikake vzvišene ideje, nikakih slavnih del svojih pradedov, sploh ničesar, na kar bi oprli svojo kulture in duševno emancipacijo, tedaj Prešeren na eni strani ne dvomi nad „očetov naših imemitnimi deli“, na drugi strani pa pričakuje kot ljubljenece svetih helikonskih sestrâ ravno v tej sveti službi sami „zbuditi slovenščino celo“, položiti temelj slovenski moderni literaturi, in se ne boji pogina slovenske govornice, „ki stala v bran je Atilovi sili, ki preživela mnoge je naróde!“ — Prešeren je uvidel, da abstraktne fantazije nimajo nikakega pomena, uvidel je, da je prvi pogoj obstanka, napredka in plemenitejšega duševnega življenja izobraževanje jezika; s tega stališča motreč žalostne razmere svojega naroda je želel, da naj se narod ne skuša samo razcvitati v širino, ampak tudi v višino, ista ideja, ki jo je v novjšem času izrekel umetnik-filozof Nietzsche: „Nicht nur fort sollst du dich pflanzen, sondern hinauf!“¹⁾

„Die Tendenz unserer Carmina und sonstigen literarischen Thätigkeit ist keine andere, als unsere Muttersprache zu cultiviren, habt Ihr ein anderes Ziel, so werdet Ihr es schwerlich erreichen“, tako poroča l. 1837. Stanku Vrazu. V tem stavku leži veliki pomen Prešerna za Slovence; ne da bi bil on probudil slovenski narod, za to titansko delo je bilo v Prešernu preveč kvijetista. Prešeren sicer ni samo uvideval slabih jezikovno-književnih razmer, ampak tudi žalostno narodnopolitično stanje Slovencev, a v sebi ni čutil moči, da bi mu odpomogel.

Lahko bi bil sicer Prešeren z enim korakom postal pravi „svečenik Slavé“, kakor ga nazivlje Kočevar, lahko bi bil kot od neba poslan Orfej z ognjenimi besedami stopil na čelo narodnopolitičnemu pokretu Slovencev in storil s tem za svoje potomce v političnem oziru morda velepomembnen korak, a Prešeren ni bil mož dejanj, ampak mož čuvstev — kvijetist; vodili ga niso politični, ampak historično-estetični momenti.

Prešernova nevenljiva zasluga leži v besedah: pesnik in gojitelj slovenskega jezika. In ta zasluga je postala tem večja, ker je njegovo delovanje palo v dobo našega prerojenja, ker je zunanji razvoj vsakega naroda tesno zvezan z njegovim notranjim napredkom. Velepomembne so v tem oziru besede Čelakovskega: „Ihre Verdienste werden einen zehnfachen Werth haben, weil sie die ersten den Kampf zu bestehen haben.“ V njegovi osebnosti seveda moramo poleg pesniškega momenta začrtati tudi

¹⁾ Fr. Nietzsche: Also sprach Zarathustra.

ljubezen do Slovencev kot narodnopolitične enote, le žalibože, da ta ljubezen ni rodila nikakih narodnopolitičnih sadov.

Le sem in tja vzplapola ta ljubezen objeta od lahkokrile Muze do samozavestnih besed, do narodnih idej, in tedaj v trenutnem objemu objame vse „sinove Slave“. V takem duševnem položaju je zaklical triumfujoče besede:

„Najvč svetá otrókom slíši Slave!“

In pod vtisom teh besedi je zaklical za tiste čase smelo prorokbo:

„Vremena bodo Kranjcém se zjasnile!“

Ne, ne samo Slovincem, ampak vsem Slovanom, in prišel bo srečni dan, ko

„Eđinost, sreča, sprava
k nam naj nazaj se vrnejo!
otrók kar ima Slava,
vsí naj sí v roke sežejo,
da oblast
in z njo čast,
obilnost bodo naša last!“

Tako smo zasledovali narodno delovanje obeh mož in sedaj si hočemo ogledati njihovo zasebno, človeško stran. V tem oziru zlasti prevladnjejo pojavi ljubezni.

Vsekakor najbližje se dotikata pesnika v izražanju ljubezni. Filozofični nazori se menjavajo s časom, narodna politika zadobiva druge oblike in tendence, ljubezen pa ostane ljubezen, neuslišana ljubezen — neuslišana ljubezen. Ne kot filozofa, ne kot Italijana, ampak kot erotičnega pesnika si je vzel Prešeren Petrarko za učitelja.

Ljubezen je najgloblji izvor i Petrarkove i Prešernove koprneče pesni, ki se iz predrznega upajočega akorda razlije v najburnejše disharmonije, ki počasi pojenjajo in odplavajo v večnost, kjer pesnika pričakujeta sreče in pokoja, — ljubezen, ktero nazivlje Petrarka:

„O viva morte, o diletto male!“ (s. 102.)
O živa smrt, o sladkogrenka rana!

Kako visok je pojem ljubezni, kako vsemogočna njena sila, in vendar kako težavno nam je razlagati zamotane njene pojave pri naših pesnikih!

V sledečem hočemo podati nekako psihično analizo njihove ljubezni in sledeč njenim posameznim etapam dokazati sličnost njihovega čuvstvovanja in njihovo sorodnost.

Leta 1327. na veliki petek dne šestega aprila je Petrarca, kakor nam sam sporoča v svojih sonetih,¹⁾ ob šesti uri zjutraj prvič v cerkvi sv. Klare v Avignonu zagledal Lavro, in istega meseca, istega dne, ob isti uri je leta 1348. izdihnila dušo. Astronomično pa je dokazano, da od Petrarke imenovani dan ni bil veliki petek, ampak ponedeljek pred velikim tednom; in da bi bila Lavra umrla v času, ki tako natanko odgovarja prvemu srečanju, se nam dozdeva bolj romantično, kakor resnično. Sploh pa Petrarca sam v opisovanju osodepolnega trenutka, ko je prvič stopila predenj božanska lepota Lavre, ni popolnoma dosleden, saj poje v eklogi:

„Daphne, ego te solam deserto in littore primum
Aspexi, dubius hominemve deamve viderem.“

Že takoj pri prvem pogledu se nam torej odkrivajo pesniški okraski, ki izpreminjajo resnico; in z vso resnobo se rodi v naši duši vprašanje, se li za temi okraski nahaja sploh kako bistveno jedro, nili cela njegova ljubavna tragedija le velika pesniška simfonija brez vse realne podlage. Že eden njegovih sodobnikov je izrekel mnenje, da Lavra, ki jo pesnik često nazivlje tudi „Daphne“ ali „il lauro“ (lavorika), predočuje le pesniško slavo, katero si hoče pesnik priboriti z njenim opevanjem.

Toda eksistenca Lavre je zgodovinsko dokazana, in pesnik sam se v 19. kanconi energično brani pred vsakim podtikanjem, da on pod imenom Lavre opeva kako drugo bitje. In vendar je njegova ljubezen tako izvanredna, tako nenaravna, da kritičen čitatelj ne more v sebi zatreti vseh dvomov o njeni resničnosti.

Dvajset let je opeval Lavro živo, ki se je že leta 1325. poročila in rodila mej tem devetero otrok; deset let po njeni smrti so še donele njegove strune njej na čast in jej zapele skoraj sto sonetov. Šele v pozni starosti se opravičuje pred svetom zaradi svoje ljubezni in jo v uvodnem sonetu svoje italijanske pesniške zbirke, ki jo je priredil sam, imenuje „giovenile errore“, mladeniško (?) zmoto! Njemu samemu sta se v času te ljubezni rodila deček in deklica. Iz sina Giovannija je vzrastel za vsako delo nesposoben, malomaren mladenič, a oče ga ni zapustil, ampak preskrbel mu je bogat kanonikat v Veroni, in ko mu je sin umrl, začrtal je njegov smrtni dan v lastnoročno pisan rokopis Vergilija, svojo najdražjo knjigo, kjer je imel zapisane smrtne dneve najljubših mu oseb, kakor Lavre, svojega prijatelja Colonne in drugih — dokaz, da mu je moral biti drag spomin svoje matere; hčerka pa, ki jo je bogato omožil, mu je bila v ne-

¹⁾ S. 3., 48., 176. Pesnikovo izjavo v sonetih potrjuje tudi lastnoročno pisana opomba na njegovem izvodu Vergilija.

mirni starosti edina toložba, hčerka, koje mater je morebiti ljubil z večjim ognjem, kakor Lavro.

Ktera moč je pač iz pesnikovega srca privabila toliko globoko izraženih pesni, iz katerega vrela so privrele na dan, ako ne iz vrela neugasne, vsemočne ljubezni?

Zgodovinska doba pred nastopom humanizma je bila doba množice; na vseh poljih so delovali ljudje združeni v skupine, in le redkokedaj se je kdo povspel nad povprečno mejo svojih sodrugov. Vodilna moč človeštva ni več tičala v prsih poedinea, ampak v korporacijah in stanovih. Petrarkov genij je prvi pretrgal vse vezi s to tradicijo, on je v poedineu zopet odkril vse njegove tajne sile in mu pomogel do moči.

Že Dante je, izvolivši posamezno osebo, Beatricó, za oboževanko svojih pesni, že on je, zapesnivši v svoji „Vita nuova“ nekako biografijo samega sebe, zastopal princip individualizma, ki je v Petrarki dosegel svoj vrhunec. Na samem sebi je hotel Petrarca pokazati moč poedinea, ves kult individua je izvrševal na samem sebi, mnogokrat celo pretirano. Okrog njegove lastne osebe se suče vse njegovo delovanje; on je hotel biti središče vsega omikanega sveta, in gorje mu, kdor se je upal dotakniti se tega njegovega prepričanja. Ako je napadal zdravnike, storil je ta korak edino iz tega vzroka, ker so mu hoteli kratiti pesniške zasluge, in proti Averroistom kot brezbožcem se bojuje, ker so mu odrekli učenost.

Petrarka je stopil iz tesnih mej krščanskega kvijetizma, ki zadovoljuje človeka z „upom sreče unstran groba“, hrepenel je po nesmrtnosti že v tem življenju in to svoje hrepenenje po slavi razteza tudi na svojo ljubezen. V svojih mlajših letih je res ljubil Lavro z vso strastjo svoje močne duše, a dolgo ta ljubezen vsekakor ni trpela; on pa je hotel podati človeštvu občudovano, nadnaravno ljubezen, ki ne podleže hitremu teku časa. V svojem sreču je tudi po zamrli ljubezni še čutil moč poezije, toda komu naj jo posveti, odkod naj vzame predmet, ki mu bo sprožil skrite sile njegove duše? Ivölil si je nevenljivo ljubezen, neomahljivo opevanje ene žene.

Že v Danteju je našel Petrarca to idejo nadnaravne, čiste ljubezni; tem bolj pa se je vglobil vanjo potom platonske filozofije. Petrarca je iskren častitelj in ljubitelj Platona, ki ga je stavil visoko nad Aristotela. V njegovem „Trionfo della fama“ nastopijo v III. delu zgodovinske osebe, ki so si v umetnosti in znanstvu priborile nesmrtnost, vsem na čelu stopa Platon:

„Volsimi da manca, e vidi Plato,
Che 'n quella schiera andò piú presso al segno
Al qual aggiungé a chi dal cielo è dato.“

Na levo gledajoč zazrem Platona,
ki je iz množice dospel najbližje
do smotra, stavljenega od božanstva. —

Petrarka, ki ni bil več grškega jezika, sicer ni temeljito poznal Platona, a v glavnih potezah so mu bili znani njegovi nazori, ki jih tudi često vpleta v svoje pesmi.

In qual parte del ciel, in quale idea
Era l' esempio, onde natura tolse
Quel bel viso leggiadro, in ch' ella volse
Mostrar qua giù quanto lassú potea?

Iz kterega nebes visokih dela,
iz ktere tamkaj shranjene ideje
je pač narava kras, ki z lice ji veje,
v dokaz onstranske svoje sile vzela?

Tako poje v 126. sonetu o Lavri.

Iz Platona je povzel Petrarca nazor o preeksistenci duš in njihovem predzemeljskem spoznavanju; kedar se tedaj vtelesijo te duše, zagoré v vročem hrepenenju, da bi vsaka našla svojo družico, v njih vzkipi mogočna, neugasna ljubezen. V istem Platonu pa je našel Petrarca idejo čiste, nadčutne ljubezni v nasprotju s strastno, nizkotno ljubeznijo.

Čisto, nad vse strasti vladajočo stran svoje ljubezni ravno povdarja Petrarca. „Lavrino krepost sem ljubil . . . v moji ljubezni ni bilo ničesar nečastnega, ničesar nizkotnega.“

In v Platonovem simpoziju pravi Phädros: „In tako zatrjujem: da . . . ima Eros največjo moč dovesti človeka do kreposti in sreče v življenju in smrti?“

Kdor s tega stališča motri ljubezen, temu ona ni več „tiranija“, ampak „l' alto signor“, „direttore della vita“. „Od sto nečastnih del sem te odvrnil; k poletu nad nebo ti dal peroti“, tako nagovarja amor pesnika.

Že v Danteju nahajamo sledove platonske visoke ljubezni, ki se je podedovala na njegove potomce, ki jo je tako lepo izrazil tudi Torquato Tasso:

„Ljubezen je razum sveta, je duša,
ki solnce po oboku sinjem vodi,
in burni, mirni pot zvezdá povsodi
glasovom njene večne lire sluša?“

Iz navedenega nam je lahko umljivo, kako je v Petrarkovi duši iz kratke vroče ljubezni privrel mogočni vrelec ljubavne pesmi, ki ne usahne z njo vred, ampak nedotaknjen od hitrega časa neprestano hodi svojo pot, noseč širom sveta slavo svojemu očetu.

Tem bolj umljiv pa nam postane ta dušni proces, ako poleg Petrarkove slavohlepnosti in njegovega platonizma uvažujemo dejstvo, da v njegovem času še niso bile izumrle vse navade vitežke galanterije, da je tedaj v Provansi še cvela poezija trubadurjev, in da je večina Petrarkovih opojnih cvetkov vzkliła ravno pod vročim provansalskim nebom.

Kako slična je na prvi pogled Prešernova ljubezen Petrarkovi! Tudi njegove ljubavne pesni se nam dozdevajo ena organska celota, tudi njegovi verzi se čujejo kakor en sam nepretrgan slivospev eni „Eve hčeri“ in zapuščajo v naši duši vtis, da „vse misli 'zvirajo 'z ljubezni êne.“

Ako bi se ozirali samo na njegove poezije in puščali v nemar Prešerna človeka, kakor nam je znan iz drugih virov, bi lahko pritrdili zgornjemu naziranju in je zagovarjali, a zagovarjali samo iz njegovih poezij. Ako pa si naslikamo pred dušo značaj Prešerna, značaj krepkega, modernega moža, obdarjenega z živim humorjem, tedaj se nam dozdeva, da ta mož ni zastoj zapel:

„Rad ogledujem vas cvetečelične,
ljublanske ljubeznive gospodične!“

Prešern je zdrava moderna oseba, ki ni ustvarjena peti „do konca dni brez plačila hvale“ neuslišani ljubezni, pač pa oseba, ki more vzplamteti v nesrečni ljubezni in trpeti vse njeno gorje, ki pa kmalu izvojuje zmago nad samim seboj.

Zakaj iščemo pri pesnikih na vseh straneh idealiziranja, zakaj zasledujemo v njih bogove namesto ljudi; tem bolj vzvišena nam bodo potem njihova dela.

In ravno v ljubavnem oziru je bilo v Prešernu zelo mnogo človeka; to nam spričujejo i ustmene tradicije i deloma tudi nektera mesta njegovih pisem. Prešeren je imel zelo fin okus za nežni spol in se je tudi zanimal zanj.

Leta 1832. piše Čopu iz Celoveca: „Die Laibacherinnen scheinen mir im Allgemeinen hübscher zu seyn, als die civilen Klagenfurterinnen; jedoch hat eine der letzten einen Eindruck auf mich gemacht, von dem jemand nicht erfahren dürfte.“

In kako odkrito se izraža naslednjega leta celo Čelakovskemu: „In zraven sim tako sanikarni pisar, de se mi je ljubesen s' nekakshino gospodizhno v Gradz'u le savolj tega poderla, ker sim ji premalokedaj pisal.“

Prešernove erotične pesni izvirajo iz mnogih globokih in pristnih vrelcev, ki jih je pa pesnik umetniško zbral v eno strugo, in tako v enotnem toku sladko žuboreč napajajo našo dušo. Kakor tvorijo zvezdne megle iz daljine obliko enotnega nebesnega telesa, pri globljem pogledu pa se razkrope v nebroj posameznih zvezdâ, tako sestaja tudi Prešernova ljubavna pesem

iz posameznih členov, a manjka nam in manjkalo nam bo menda za vedno globljega pogleda v njihovo zvezo.

Enotno opevanje ljubezni je Prešernu le oblika, — in z njim vred morebiti tudi Primčeva Julija — v kateri izraža svoja čuvstva. V Petrarki je imel priliko opazovati umetniški kras te enote, od tam jo je presadil na svoj pesniški vrt in v njej zbral cvetlice, ki jih je natrgal v različnih pokrajinah. In mi sedaj ne opazimo več, da izhajajo te cvetke iz različnih trat, dozdeva se nam, da so že od nekaj rastle skupno, saj so si vendar tako sorodne, saj menda i ene i druge „iz krajev niso, ki v njih solnce sije.“ Iznova se rodi v Prešernovi duši konflikt, ki ga povzroči neuslišana ljubezen, iznova zadone njegove strune v vsej lepoti mol-akordov, a vendar se ji Prešeren ne ukloni popolnoma; njemu je ljubezen „tiranija“, in vedno in vedno slutimo, kako se v njegovih verzih giblje neka titanska moč, ki bi rada raz sebe otrešla skeleče spono, in ta moč včasih zmago-slavno razveže vezi tega tirana. Petrarki pa je ljubezen mogočna kraljica, a dasi mu vzbuja njeno kraljevanje bridko trpljenje, se on, časteč jo, ukloni pred njo, brez najmanjšega odpora ji služi težko službo do konca dni.

Dasi Petrarkova pesen ne izvira vseskozi iz pristnega vrela vroče ljubezni, vendar so njegove pesni globok izraz njegovih čuvstev, saj prvotni njihov vir je vendar bila strastna ljubezen do žene, saj so tudi še potem, ko je že ugasnil njen plamen, plavali okoli njega njeni duhovi in ga vznemirjali. V svojo ljubavno pesen je Petrarca položil najgloblja čuvstva svoje duše; v njenem okviru je upodabljal disharmonijo življenja, h kateri je tudi nekaj pripomogla nesrečna ljubezen, v njej je slikal vzvišeni svoj ideal visoke platonske ljubezni, ona mu je bila izraz hrepenenja po slavi, ljubezni do poezije, — Lavra-poezija. Korenina pa ji je brezdvomno nesrečna ljubezen do Lavre, in cvetke, ki so vzklike iz nje, brezdvomno pristno čuvstvo.

V tej ljubavni pesmi je zasledil Prešeren sorodnega genija, pazljivo ji je prisluškal in marsikteri njen téma mu je ostal trajno v duši, v prerojeni lepoti ga nam je zapela njegova Muza.

Sledimo razvitku njihove ljubezni, kakor se nam odkriva v njihovih pesnih! Razkrila se nam bo globoka sorodnost osode in čuvstev.

Pesnika sta ravnokar sprejela pogubno puščico ljubezni in oba hitita ta dan pesniško označiti.

Mille trecento ventisette, a punto
Su l'ora prima, il di sesto d'aprile
Nel laberinto intrai . . . (s. 176.)

Trinajstososedemindvajsetega leta
ob prvi uri šestega aprila
sem stopil v labirint . . .

Bil je véliki teden; tja ob črnopregrnjeni božji grob, kjer počiva umrli izveličar, kjer žalujejo za mrtvim odrešenikom množice kristijanov, je Petrarka simbolično preložil začetek svoji ljubezni.

Era il giorno ch'al Sol si seoloraro
Per la pietà del suo Fattore i rai;
Quando i' fui preso, e non me ne guardai,
Ché i be' vostr' occhi, Donna, mi legaro.

Tempo non mi pareo da far riparo
Contr' a' colpi d' Amor; però m' andai
Secur, senza sospetto: onde i miel guai
Nel comune dolor s' incominciario.

Trovommi Amor del tutto disarmato,
Ed aperta la via per gli occhi al core,
Che di lagrime son fatti uscio e varco.

Però, al mio parer, non li fu onore
Ferir me de saetta in quello stato,
A voi armata non mostrar pur l' arco. (s. 3.)

Na dan, ko solnce žarke je stemnilo
časteč njega, ki vstvaril je svetove,
krog srca mi nenadoma okove
očesec dvoje skrivno je ovilo.

Da Amorjevih strel odbijem silo,
ni bil ugoden čas, tako so nove
bolesti moje vzklikele one dneve,
ko se je zemsko ljudstvo žalostilo.

Zasačil me je Amor uro pravo,
ko skoz oči je pot odprta bila,
ki vročih so solzá postale vrelec.

Zato pa menim, da mu ni na slavo,
da v takem stanju strela me ranila,
ki vam je niti ni pokazal strelec.

Tudi Prešeren na sličen način opeva svoje prvo srečanje z izvoljenko, sledeč Petrarki je tudi on v vélikem tednu iskal osodepolnega dne, ko ga je ranila ljubezni puščica, da s tem tem bolj označi nesrečo tega dne:

Je od vesel'ga časa teklo leto,
kar v Bétlehemu angeljcev hosana
je oznanila, da je noč končana,
dvakrát devetsto tri in trideseto.

Bil vél'ki teden je; v soboto sveto,
ko vabi mólit bóžji grób kristjana,
po tvójih cerkvah hódil sem, Ljubljana!
v Trnovo, tjà sem uro šel deseto.

Trnovo! kràj nesrečnega imena;
tam mèni je biló gorje rojèno
od dveh očesov čistega plamena.

Ko je stopila v cerkev razsvetljèno,
v srcé mi padla iskra je ognjèna,
ki vgasnit' se ne dá z močjo nobèno.

Takoj pri prvem srečanju se jima je njen obraz vtisnil
globoko v srcé in v njem rodil neugasen plamen, in „obraz
mili njen po sili jim je vedno prèd očmi.“

Vsa prevzeta od tega notranjegá plamena polagata pesnika
edino, kar imata, svoje pesni, ljubljenci v dar.

Del vostro nome, se mie rime intese
Fossin sí lunge, avrei pien Tile e Battro,
La Tana e 'l Nilo, Atlante, Olimpo e Calpe.

Poi che portar nol posso in tutte e quattro
Parti del mondo, ndrallo il bel paese,
Ch' Appennin parte, e 'l mar circonda e l' Alpe. (s. 114.)

Od vašega imena, če umeli
bi me, naj Til in Baktrija odmeva
in Tana, Atlas, Nil, Olimp in Kalpe.

A ker ne morem peti zemlji celi,
naj se vam v tej deželi slava peva,
ki morje jo meji in sinje Alpe.

Tudi Prešeren posvečuje svojo umetnost izvoljenki, tudi
on želi po svoji domovini razglasiti njeno slavo.

Pesem mója je posoda tvójega imena,
mójega srca gospoda, tvójega imena;
v nji bom med slovenske brate sladki glas zanesel
od zahoda do izhoda — tvójega imena!

Pesnika si želita, da z njihovimi pesmami postane nesmrtna
tudi ljubljenska, ki jima jih je vzbudila v prsih.

E, se mie rime alcuna cosa pónno,
Consecrata fra i nobili intelletti,
Fia del tuo nome qui memoria eterna. (s. 283.)

Če moč je podeljena mojim strunam,
sred vzvišenih duhov češčen naj bode
spomin brezmejni tvojeja imena.

Tako poje Petrarka, in Prešernove pesni

„željé rodile so prehrepeneče,
da s tvôjim môje bi ime slovelo.“

Tako vzvišena se dozdeva pesnikoma izvoljenka, da ne zasluži samo slave njihove skromne lire, ampak proslavljanja največjih pesnikov vseh dob.

Che d' Omero dignissima e d' Orfeo
O del pastor, ch' ancor Mantova onora,
Ch' andassen sempre lei sola cantando. (s. 154.)

Ki vredna je Homera in Orfeja
in, ki slavi ga Mantova pastirja,
da vedno slavo bi nji sami peli.

In Prešeren ceni svojo ljubico više nego vse slavne oboževanke preteklosti, saj je ona

. . . . wert, dass Sanger aller Zungen
Sie priesen von Homer an, dem Hellenen,
Indem sie keiner weicht von allen jenen,
An die den Dichtern je ein Lied gelungen.

Tako zavlada ljubezen popolnoma pesnikovim mislim in dejanjem, ljubljena postane središče in vir vseh njegovih čuvstev.

. . . . e solo del suo nome
Vo empiendo l' aere, che s' dolce sona.

Amor in altra parte non mi sprona,
Né i pié sanno altra via, né le man come
Lodar s' possa in carte altra persona. (s. 76.)

. . . . beseda sladka le povsodi
imena njenega mi z ust odmeva.

Tako ljubezen moja mi veleva;
ne vem, kje naj drugje mi noga hodi,
in kaj naj roka razun nje opeva.

Le nji slede Prešernovi pogledi, če jo zapazi v sredini družic; in če je oddaljen od nje, tudi tedaj se osredotočuje vsa njegova duša ob njeni osebi.

Oči bilé pri nji v deklet so sredi,
govorle usta le od njé so hvale,
roké po sili njé ime pisale,
hodile so nogé le po nje sledi.

Pesniku samemu se dozdeva njegovo srce prazna, pusta njiva, iz katere more le ona privabiti svežih cvetlic.

Io per me son quasi un terreno asciutto,
Cólto da voi; e 'l pregio è vostro in tutto. (k. 8.)

In moja duša pusta je planjava,
ki ti gojiš jo — tvoja bode slava.

Cel Prešernov sonetni venec prepleta ta ideja.

Sreé mi je postalo vrt in njiva,
kjer seje zdaj ljubezen elegije.

Njegove pesmi so cvetlice brez moči, brez solnca; le njeno obličje jim more vdahnuti življenja.

Ak hočeš, da bi zaljši cvet rodile,
veselo vele dvignile glavice,
jim iz oči ti pošlji žarke mile!

Tako pesnika ubereta strune, ki zadone v lepoti in mogočnosti visoke ljubezni. Ljubezen je zavela črez pusto planjavo in oplodila njeno zemljo. Nebroj misli in idej, „ki si na dan zleteti želijo v pesmicah“, je zbudila v njihovi duši. Vse stvarstvo se jima dozdeva majhno v primeri z množico njihovih misli.

Non à tanti animali il mar fra l' onde,
Né lassú soprà 'l cerchio de la luna
Vide mai tante stelle alcuna notte,
Né tanti angelli albergan per li boschi,
Né tant' erbe ebbe mai campo, né piaggia,
Quant' à 'l mio cor pensier' ciascuna sera. (sest. 7.)

Ne biva toliko živali v morji,
ni toliko zvezdá nad blede luno,
ki se blišče na nebu v jasni noči,
in nima šuma več krilatih pevcev,
ne log ne gora toliko rastlinic,
kolikor v večer moja duša misli.

In Prešernove strune se glase ravnotako.

Več rož ne raste v polji,
več nima ptičev hrib,
čebel več kraj najboljji,
več nima vóda rib,
ko misli jaz, ki spijo
v ljubeznenih sanjáh,
ki si na dan želijo
zleteti v pesmicah.

Nji so posvečene vse te misli, k nji hrepene, k svoji stvariteljici; in celo potem, ko že pesnika dvomita nad uspehom svoje ljubezni, se jima še porajajo v duši; nobena sila jih ne more zadržati.

Morte po chiuder sola a' miei pensieri
L' amoroso camin, che gli conduce
Al dolce porto de la lor salute. (hal. 2.)

Le grenka smrt zapreti mojim mislim
zamore sladko pot, ki jih dovaja
v rešitve njihove veselo luko.

In Prešeren toži:

„Ne bogajo me misli, želje vroče,
drevesom, hišam, rekam, hribom poti
do nje ni njim zastaviti mogoče.“

Ljubezen se je torej preselila pesnikoma v srce, a to srce je premajhno, da bi samo nosilo sladko novico, cela narava naj čustvuje z njima; in tedaj čujeta stvarstvo pevati slavospev ljubezni — le ona, kateri so posvečene njihove pesni, le ona nima ne srca ne duše zanje. Ko Petrarca opazuje krasoto narave, tedaj se — kakor vsak globokočuteč pesnik — čuti v tesni zvezi z njo, cela narava se mu zdi izraz njegovega čustva in tedaj zapoje:

Non è sterpo, né sasso in questi monti,
Non ramo o fronda verde in queste piagge,
Non fiore in queste valli o foglia d' erba,

Stilla d' acqua non vèn di queste fonti,
Né fiere àn questi boschi sì selvagge,
Che non sappian quanto è mia pena acerba. (s. 247.)

V teh gorah ni ne grma ne pečine,
ni v brdih lista, vejice zelene,
ni v tej dobravi bilka, cvetka znana,

in ni v teh gozdih, v šumah teh zverine,
ni v vseh studenih kapljice nobene,
ki ni ji znana moja srčna rana.

L' acque parlan d' amore, e l' òra e i rami
E gli angeletti e i pesci e i fiori e l' erba,
Tutti insieme pregando ch' i' sempre ami. (s. 239.)

Šepeče vòda o ljubezni môji
in zrak in veje, ptiči, ribe, cvetke
proseč: „Do nje ljubezen večno góji!“

Lasso! ch' i' ardo, ed altro non mel crede:
Sì crede ogni uom, se non sola colei. (s. 170.)

Gorje! da jaz gorim, in mi ne ver'je,
saj ver'je človek vsak, le ona neče.

Tudi Prešernova duša se vtaplja z naravo v eno bitje, in to spojitev svoje duše s stvarstvom je krasno izrazil v gazeli: „Žalostna komu neznana je resnica, da jo ljubim“ ki se končuje z besedami:

„Vé že vsaka stvar, kar vedet' in kar slišati od mène,
in verjeti noče draga mi devica, da jo ljubim.“

Te dve pesni se mi zdita nekaka overtira v ljubavno tragedijo obeh pesnikov. Dvoje ženskih bitij jima je obudilo ljubezen v prsih, ljubezen je rodila dvom; v tem dvomu iščeta svoje drage, a ona se jima odteguje in jima s tem še povekšuje hrepenenje. Tedaj pa se primerja pesnik romarju, ki ga neutrudno vodi v tuje kraje sveta želja zagledati kje — vsaj „sled sence zarje unstranske glôr'je“ in si tako utešiti vroče hrepenenje po nebesih. Iz tega čuvstva dvoma in nerazrešenega naspotstva je vsklila koprneča pesen Petrarškova:

„Movesi il vecchierel canuto e bianco
Del dolce loco ov' à sua età fornita,
E da la famigliuola sbigottita,
Che vede il caro padre venir manco:

Indi traendo poi l' antiquo fianco
Per l' estreme giornate di sua vita,
Quando piú po col buon voler s' aita,
Rottó dagli anni e dal cammino stanco:

E viene a Roma, seguendo 'l desio,
Per mirar la sembianza di colui
Ch' ancor lassú nel ciel vedere spera.

Cosí, lasso! talor vo cercand' io,
Donna, quanto è possibile, in altrui
La disiata vostra forma vera.“ (s. 14.)

Od doma starček se poda po sveti,
od sladkega, priljubljenega kraja,
od svojeev brižnih, ki jih skrb navdaja,
ko ga v tujino vidijo hiteti.

In skoz življenja dni, ki so mu šteti,
naprej hiti, dasi ga trud obhaja,
do zaželjenega priroma kraja,
od let in hoje udje so prevzeti.

In živa želja starčka v Rim privodi,
Da bi v podobi njega zrl pobožno,
Ki upa nekdaž zreti ga v nebesih:

Tako jaz revež hrepenim povsodi,
Da vašo vzrl, gospa, kolikor možno,
Podobo kje na tujih bi telesih.

Alegorije, ki jo je razprel Petrarca v ti pesmi, Stritar v svojem uvodu k izdaji Prešernovih poezij v „Klasju“ ni popolnoma pravilno razlagal. Pod podobo, katero upa vernik nekoč utelešeno zreti v nebesih, nimamo s Stritarjem razumeti namestnika Kistusovega, rimskega papeža, ampak — kakor nam je znano tudi iz Danteja — Veronikin prt (sudarium), na katerem je bilo odtisnjeno obličje odrešenikovo. Ta prt je bila ona časčena svetinja, ki je vabila k sebi romarje iz vseh krajev.

Quale è colui, che forse di Croazia
Viene a veder la Veronica nostra,
Che per antica fama non si sazia. i. t. d.
Parad. cant. XXXI.

Kako sličen po čuvstvovanju in izpeljavi je oni Prešernov sonet, ki je posvečen slikarju Matevžu Langusu in ki tako lepo označuje tedanje pesnikovo dušno stanje, v katerem že prevladuje dvom nad upanjem

Mars'kteri romar gré v Rim, v Kompostelje,
al tje, kjer svet' Anton Jezusa var'je,
Trsát obiše al svete Lušarje
enkrát v življenju al Marij'no Cêlje.

V podobah gledat' hrepeni veselje
življenja rajskega. Sled sence zarje
unstranske glór'je vtisnjeni v oltarje
ljubezni verne ohladi mu želje.

Ah tak podobo gledat' me device,
nebeške nje lepôte senco, sanje
goljufne, v katerih komaj sled resnice,

ukáz želj vleče v tvóje domovanje;
sréc obupa mánj moré puščice,
ur krajši tek, tam milši prs zdih'vanje.

Svojemu prijatelju slikarju Matevžu Langusu je posvetil Prešeren ta sonet; toda iz tega, da je poklonjen realni osebi, še ne smemo sklepati na resnico njegove vsebine, češ da je Langus res slikal Prešernovo ljubico; meni se dozdeva le veleumetno izražena pesniška ideja, ki jo je Prešeren morebiti posnel iz Petrarke.

Slavni slikar Simon Memmi namreč, ki se je rodil leta 1285. in bil učenec slikarja Giotto, je bil od papežev poklican v Avignon in se je tamkaj seznanil s Petrarko. Njemu v dar je leta 1339. naslikal podobo Lavre, kar pesnik opeva v 57. in 58. sonetu.

Nobeden najslavnejših slikarjev, tako poje pesnik, bi se ne mogel v tisoč letih poglobiti niti v najmanjši del lepote njegove izvoljenke; Simon pa je bil v nebesih in tamkaj je posnel njeno krasoto, — zopet platonski nazori — ki jo je s svojim čopičem tako lepo vtelesil.

L' opra fu ben di quelle che nel cielo
 Si ponno imaginar, non qui tra noi,
 Ove le membra fanno a l'alma velo. (s. 57.)

In bil je umotvor, ki le v nebesih
 roditi more se, ne pa med nami,
 ki udje še zastirajo nam dušo.

Tudi Petrarka je često obiskaval svojega prijatelja pri delu, in vzvišeni umotvor njegovih rok, Lavrina podoba, mu je hladil srčno gorje.

Di sospir molti mi sgombrava il petto,
 Però che 'n vista ella si mostra umile,
 Promettendomi pace ne l' aspetto (s. 58.)

Udušile so prsi mnogo zdihov,
 ker ji ponižnost krotka z ličec seva,
 ker mir sladák obeta pogled njihov.

V navedenih sonetih že čutimo bolešni, koprneči ton, ki slednjič popolnoma prevlada čuvstvovanja obeh pesnikov; v pesnikovo srce se preseli dvom in obup, ki jima greni vse veselje, kakor poje Prešeren: „Sem dolgo upal in se bal,“ ali Petrarka:

In dubbio di mio stato, or piango, or canto;
 E temo e spero, (s. 214.)

Zdaj jočem in zdaj pojem v dvomnem stanju
 in se bojim in upam,

V njihovem dvomu pa jima zopet stopi pred oči njen obraz, zopet zadržti sree po nji, v njenih očeh bi si rada poiskala hladila in tolažbe; in kadar jima res stopi pred oči, tedaj ugasne pred njo lepota cele okolice, kakor s solničnim vzhodom oblede zvezde na nebu.

Tra quantunque leggiadre donne e belle
 Giunga costei, eh' al mondo non à pare,
 Col suo bel viso suol de l'altre fare
 Quel che fa 'l dí de le minori stelle. (s. 182.)

Kedar blišči iz krasnih žen sredine,
 ki nima širna zemlja ji enake,
 tedaj zamre pred njo krasóta vsake,
 kot z jutrom manjših zvezdic blesk izgine.

Tudi Prešernu je izvoljenka solnce, ki otemni s svojim prihodom vse svoje družice, le „pri nji oči bilé v deklet so sredi,“ pri nji, pri svojem solncu.

Ko se zlati oblakov truma blede,
nazaj pripelje zarja ga ruména,
tak zémlja je v ljubezni vsa zgubljená,
da vanje ne obrne več pogleda.

Kar zved nebo, deklet imá Ljubljana;
rad ogledujem vas cvetočelične,
ljublanske ljubezuive gospodične!

Al dragi taka moč je čezme dana,
da pričó nje sem slep za vse device,
zamaknjen v mil' obráz sreá kraljica.

Vedno in vedno se ponavljajo v njihovih pesnih prispodobе mej solncem in ljubico, mej zvezdami in njenimi očesi. Zdaj jima je solnee, ki naj obsije vele cvetke, zdaj so njene oči dve svetli zvezdi, ki naj razsvetljujeta nočno temo.

Razpor in vihar v njihovih prsih pa postaja vedno silnejši in močnejši; tedaj pa se prispodablja pesnik obupnemu mornarju na razburkanem morju, kateri z dvomom in strahom zre na nebo išoč zvezd-vodnic — Dioskurov.

Come a forza di venti
Stanco nocchier di notte alza la testa
A' duo lumi, ch' à sempre il nostro polo;
Così ne la tempesta
Ch' i' sostengo d' amor, gli occhi lucenti
Sono il mio segno e 'l mio conforto solo. (k. 10.)¹⁾

Kot o nevihti dviga
utrjeni krmar v nebo poglede
do dveh zvezdá bliščečih v nočno tmino,
tako mi up zažiga
svit dveh oči v viharjih srčne bede,
moj znak rešilni, upanje edino.

Od njenih oči, dveh zvezd, pričakuje tudi Prešeren tolažbe v dušnem viharju.

Tak kakor hrepeni oko čolnarja
zagledat' vajni zvezdi, Dioskuri,
kadár razgraja piš ob hudi uri,
ko se tepo valovi, gróm udarja. —

Tak, draga deklica, zvezd tvójih čakam,
tako in bolj še čakam hrepeneče
oči zagledat' tvójih svetle žarke.

A zaman čaka Petrarca „que' duo bei lumi“, teh dveh lepih zvezd, polagoma že prevladuje v njegovi duši obup za vedno.

¹⁾ Kancone 8., 9. in 10., ki vse tri proslavljajo lepoto Lavrinih očíj, so izvestno njegove najlepše pesni; Italijani jih zovejo „tri Gracije“.

Celansi i duo mei dolci usati segni;
 Morta fra l'onde è la ragion e l'arte:
 Tal ch' i' 'ncominació a desperar del porto. (s. 156.)

In skriva se mi zvezd-vodnic dvojica,
 v yalovih um umrl je in umetnost,
 da že rešilne luke nimam upa.

Nepremagljiva sila vleče pesnika k nji, a tu nastane razpor, ki ga rodi v človeški duši nesrečna ljubezen; izvoljenka se ni odzvala pesnikovemu hrepenenju. Ta udar je težko zadel njegovo srce in v njem zbudil vse pesni, ki so dotle morda spale v njem. Potem ko je bil pesnik že izgubil vsako nado, pri Petrarki celo še dolgo po Lavrini smrti, prihajajo pesni nesrečne ljubezni kakor angelji s potrtimi perutmi iz pesnikovega srca pojoč odo visoki ljubezni. Nesrečna ljubezen se je v Petrarki izpremenila v vedno koprnenje po dragi in njeno opevanje, slično nemškemu „*Franendienst*“, iz nje je vzklik mogočen slavospev, ki proslavlja v ženi to, kar imenuje Nемеc Goethe „*das Ewig-Weibliche*“.

Tudi v Prešernu se je rodil ta razpor, razpor med idealom lastne sreče v uslišani ljubezni in med žalostno resnico, in mu priklical iz prsi mnogo globokih pesni, ki se slednjič izlijejo v „up sreče unstran grôba“.

Pod vtisom tega notranjega razpora je zaklical Petrarka:

Femina è cosa mobil per natura;
 Ond' io so ben ch' un amoroso stato
 In cor di donna picciol tempo dura. (s. 150.)

Že po naravi stvarca omahljiva
 je ženska vsaka, vem, da ji ljubezen
 le malo časa v vročih prsih biva.

Iz istega vira so nastale tiste Prešernove pesni, ki nam rišejo žensko nezvestobo, „da nič nobèni ne sme se verjet“, med njimi v lepoti nedosežni „*Mornar*“. Z neuslišano ljubeznijo obnem pa se vseli v pesnikovo srce „*kragulj*, ki kljuje sreč od zôra do mraka, od mraka do dné!“

Dosedaj sta pesnika brzdala v svoji duši vroče hrepenenje, gospodovala sta nad njim in nista mu pustila proste poti, da ne bi v preburnih in predisharmoničnih verzih užalila drage, saj poje Prešeren v tisti dobi:

„Željâ se ôgenj v mêni ne poleže,
 das' upa tvoj poglêd v sréc ne vlje,
 strah razžaliti te mi jêzik veže.“

Tudi Petrarca je dosedaj zadrževal silo svojega koprnjenja; ko pa se vseli v njegovo dušo obup, tedaj izgubi oblast nad samim seboj.

Solea frenare il mio caldo desire
Per non turbare il bel viso sereno:
Non posso più; di man m'hai tolto il freno,
E l'alma, desperando, à preso ardire. (s. 200.)

Da bi ji lica jasnega ne zmrail,
dozdaj sem brzdal poželenje vroče,
obupu duša se vkloniti noče,
spustiti uzde sem se ojunačil.

Pesnika sta uvidela svojo prevaro in tedaj dasta prosto pot svojim željam in mislim, naj hite, kamor jih žene sljã — želita si celo smrti.

Petrarca čuti, kako umirajo in pojenjujejo vse vzvišene misli in ideje, ki mu jih je vzbudil up na srečno ljubezen, in tedaj zapoje:

„Io sentia dentr' al cor già venir meno
Gli spirti, che da voi ricevon vita;
E, perché naturalmente s'aita
Contra la morte ogni animal terreno,

Largai 'l desio, ch' i teng'or molto a freno,
E misil per la via quasi smarrita;
Però che di e notte indi m' invita,
Ed io contra sua voglia altronde 'l meno.“ (s. 39.)

Že čutil sem, da v prsih so zatrti
duhovi umrli, ki si jih rodila,
a ker z nagonsko silo se branila
bo vsaka životinja proti smrti,

sem želji dal prostost, zdaj ko odprti
so vsi ji potje, smer je izgubila;
drugam si ne želi nje vroča sila,
le k nji, le k nji me vabi tje do smrti.

V tem dušnem stanju se Prešeren primerja bolniku, ki je izgubil vso nado na ozdravljenje.

Kadãr previdi učenost zdravnika,
da smrti odvrniti ni mogoče,
ne brani jest' in piti mu, kar hoče,
z grenkótami ne sili več bolnika.

Ko je viharjev jeza prevelika,
togóta njih se potolažit' noče,
kamor val žene čoln, obupajoče
leteti ga pusté roké brodnika.

Ne bóm več tēbe pil, solz grēnka kupa!
 Pogledi, misli in željé goreče!
 vam próstost dam, ker zdravja nimam upa:

Hodite, kamor vedno sljā vas vleče,
 vpijanite od sladkega se strupa,
 ki mi razd'jal sreé bo hrepeneče.

Tako je ljubezen ona mogočna vladavka, kateri na čast so zaroneli koprneči, še upajoči glasovi; ljubezen je bila, ki je pesnikovo srce napolnila z dvomi, da mu razjedajo dušo. V tem stanju je zaklical proseeče besede: „Up mi vzdigni, z rôko migni, ak bojiš se govorit'.“

Ista ljubezen vodi pesnika v obup, ko on uvidi, da je njegova ljubezen nesrečna; vzbudi mu v duši razpor, spoji se z vso drugo pesnikovo nesrečo, ki mu priklīče iz duše obupni klic: „Prijazna smrt, predolgo se ne múdi!“

Iz istega obupa pa kakor Fenis iz lastnega groba vzleti nada na srečo „unstran Káronov'ga broda“, ki je tako jasno izražena v sonetih: „Matiju Čopu,“ „Momento mori!“ in v „Krstu“, „saj srečen je le ta, kdor z Bogomilo up sreče unstran grôba v prsih hrani.“

Trem notranjim konfliktom smo sledili, ki so si segli v roke, da vznemirijo srce dvema pesnikoma: občečloveški, narodni in ljubavni konflikt. Usoda se je zaklela proti njima, da njihovemu srcu izvabi tem več tužnih pesni; morala je v njih izzvati pesimizem.

Tako se jima dozdeva nesreča nepremagljiva moč, nekaj „fatum“, pred katerim omagajo vse človeške sile.

Komūr je sreče dar bilā kľofuta,
 kdor je prišēl ko jaz pri nji v zamero,
 ak bi imel gigantov rok stotero,
 ne spravi vkūp darov potrebnih Pluta.

Z našim vstopom v svet zavлада nad nami ta osodepolna sila.

I dí miei fur sí chiari, or son sí foschi,
 Come Morte, che 'l fa. Così nel mondo
 Sua ventura à ciascun dal dí che nasce. (s. 262.)

Kot smrt so temni nekđaj jasni dnevi;
 tako za vsakega je padla kocka
 od tiste ure, ko se je narodil.

In tega je kriva „mia fortuna, a me sempre nemica“, osoda, ki mi vedno je sovražna.

Ali naj se torej čudimo, ako vsled toliko nesreč poka pesniku srce, ako se je naveličal nositi butaro življenja in zakliče:

„Prijazna smrt, predolgo se ne mudi!“

In Petrarkovim prsim se izvije isti klic:

„Prego non tardi il mio ultimo giorno.“ (s. 213.)

Nikari se ne mudi, zadnja ura!

Nasprotno, popolnoma naravno se nam dozdeva, ako pesnik, preganjan od osode, zapoje:

S' io credesse per morte essere scarco
Del pensiero amoroso che m' attera,
Colle mie mani avrei già posto in terra
Queste membra nojose e quello incarco.“ (s. 29.)

Da se bom s smrtjo znebil, ako znal bi,
ljubavne rane, ki me k zemlji vleče,
to trdo breme, ude te skeleče
že davno sam k počitku v prst poslal bi.

Smrt se jima dozdeva edina pot, ki vodi iz hiše dvomov in trpljenja. Kolikokrat se vrača v Prešernovih pesnih ta želja po smrti, ki jo nagovarja:

„Ti ključ, ti vrata, ti si srečna cesta,
ki pelje nas iz bolečine mesta.“

In Petrarca sam priznava, da njegova lira v brezupni bolesti poje vedno pesem o smrti.

Fuggito è 'l sonno a le mie crude notti,
E 'l suono usato a le mie roche rime,
Che non sanno trattar altro che morte. (sest. 9.)

Pokoj je zbežal moji bridki noči
in prejšnje blagoglasje mojim strunam,
ki vedno pesen pevajo o smrti.

V tem brezupnem položaju tožita pesnika nad ničnostjo svojih upov, „saj se v strup prevrača vse, kar srcé si sladkega obeta.“

Oh speranza, oh desir sempre fallace! (s. 249.)

Oh caduche speranze! oh penser folli! (s. 279.)

O up, o želja vedno goljufiva!

Goljufni up! brezumne moje misli!

Ta pesnikov obup pa se počasi polega, in iz njega se izkristalizira zaničevanje življenja in vsega posvetnega, ki jima ne more več vrniti izgubljene sreče; rodi pa se iz njega tudi upanje v boljšo bodočnost tam, „kamor moč preganjavcev ne seže, tam, kjer znebi se človek vsake teže.“

Misero mondo, instabile e protervo!
Del tutto è cieco, chi 'n te pon sua spene. (s. 278.)

O revni svet, nestalni in predrzni!
docela slep je, kdor na te zaupa.

Tako zakliče Petrarka v tej dušni situaciji, v kateri uvidi celó ničnost svoje ljubezni in jo nazivlje „giovenile errore“, in drugje zopet poje zaničujoč posvetno srečo:

„Questo nostro caduco
Ch' è vento ed ombra, non è bene,
Ch' a nome beltate“ (304.)

Prah je in senca to nečisto dobro,
ki mi je imenujemo srečo.

To idejo minljivosti vsega posvetnega je Prešeren veličastno razprel v svojem „Krstu“, ki nam pravi, da nam priti pač za nekaj višjega kakor za „metrično nalogo“ — poje med drugim:

„Odmenjeni so roži kratki dnovi,
ko pride nanjo pomladanska slana.“

Pesnika sta na tej stopinji že davno uvidela brezuspešnost svoje ljubezni in sedaj, ko se je v njihovem sreču polegel obup, treznejše sodita svojo osodo. Srečna seveda tudi sedaj nista, ko sta odložila raz sebe jarem ljubezni.

Oimè, il giogo e le catene e i ceppi
Eran piú dolci che l'andare sciolto (s. 68.)

Ah slajši bil je jarem in veriga,
kakor da hodim prost brez vse okove.

Sree je prazno, srečno ni,
nazaj si up in strah želi.

V tem dušnem položaju vidita za sabo dolgo, dolgo dobo nesrečnih dni, in tedaj se jima vzbudi želja po onih blaženih časih, ko sta živela še srečno in zadovoljno.

O Vrba! srečna, draga vas domača,
kjer hiša mojega stoji očeta;
da b' uka žeja me iz tvój'ga sveta
speljala ne bilá, gol'fiva kača!

Ne vedel bi, kako se v strup prebrača
vse, kar sreč si sladkega obeta;
mi ne bilà bi vera v sèbe vzeta,
ne bil viharjev notranjih b' igrača.

— — — — —
In mirno plavala bi môja barka.

Ko Petrarca po dolgi odsotnosti zopet zagleda skrito dolinico Vaucluse, kjer je v samotnem življenju oddaljen od svetnega šuma živel dneve večje sreče in večjega zadovoljstva, ki jo je pa prostovoljno zapustil, tedaj jo nagovarja:

„Valle, che de' lamenti miei se' piena,
— — — — —
Ben riconosco in voi l'usate forme,
Non, lasso! in me, che da sì lieta vita
Son fatto albergo d' infinita doglia.“ (s. 260.)

Dolina, ki si polna moje tožbe,
— — — — —
In zopet vas spoznam, nekdanji kraji,
a sebe ne poznam, ki iz veselja
postal sem dom brezmejne bolečine.

Nikakega veselja nimata pesnika več na svetu, nobene želje, razun ene, da bi jih kmalu zadnja ljub'ca, blede smrt, popeljala v boljšo večnost.

V nadi na ta veseli trenotek triumfira Petrarca:

„O felice quel dì, che, del terreno
Carcere uscendo, lasci rotta e sparta
Questa mia grave e frale e mortal gonna;

E da sì folte tenebre mi parta,
Volando tanto su nel bel sereno.“ (s. 303.)

O srečni dan, kedar te zemske ječe
bom prost in težke, smrtne te obleke,
ki z mene splavala bo razdrobljena;

ko vstanem iz temè duha moreče
in poletim v nebo vesel na veke.

„Terreno incarco, come fresca neve,
sì va struggendo; onde noi pace avremo:

Perché con lui cadrà quella speranza
Che ne fe' vaneggiar sì lungamente,
E 'l riso, e 'l pianto, e la paura, e l'ira.

Sì vedrem chiaro poi coma sovente
Per le cose dubbiose altri s' avanza,
E come spesso indarno si sospira.“ (s. 25.)

Kot sneg skopnela bo telesna peza,
in mir bo moja duša zadobila;

in z njo se kriva nada bo zdrobila,
ki nas motila je v življenju vedno,
in smeh in jok in strah in jeza neha.

Tedaj resnica se nam bo odkrila,
kako živi mej dvomi človek bedno,
kako zdihuje često brez uspeha.

Tudi v Prešernovem srcu, preganjanem od nesreč, se je
vzbudila želja po boljšem svetu, saj

„Šele v pokoju tihem hladne hiše,
ki pelje vanjo temni pot pogreba,
počije, smrt mu čela pot obriše“ —

njemu, kogar je osoda zasledovala v življenju.

V tej zadnji želji se polagoma poizgubi glas njihovih strun.

Petrarkove pesni, ki smo jih navedli v njegovem ljubavnem razvoju, niso urejene kronološko, kakor jih je on sam napisal. Pretežna večina jih pade v dobo, ko je v Petrarkovi duši strastna ljubezen do Lavre že davno ugasnila. Oseminštirideseti sonet je, kakor čitamo v njem samem, napisan že v enajstem letu njegove ljubezni, petindevetdeseti je začrtan v šestnajstem in sedemindeseti v sedemnajstem letu njegove ljubavne dobe; vsi soneti od 227. nadalje pa spadajo v dobo po Lavrini smrti. Kako dolgo, dolgo je moral torej Petrarca hraniti svojo Muzo z doživljaji kratke ljubezni; marsiktero čuvstvo je zapisal na mnogih krajih in često dolgo potem, ko je je bil doživel v svoji notranjosti. Zato se Petrarkova ljubavna pesem, ki temelji na kratki ljubezni, a se razteza na dobo 31-ih let, mnogokrat ponavlja, in še v dvajsetem njenem letu čuje naravo, kako ž njim vred nosi bol nesrečne ljubezni. Pazljivemu čitatelju se dozdevajo njegova čuvstva strahovi, ki se vedno in vedno povračajo vznemirjati pesnikovo dušo. Ta čuvstva sem torej zbral, ne kakor jih je pesnik po času zapisal, ampak po njihovi sorodnosti tako, kakor je verjetno, da jih je pesnik po času doživel, in jih uredil v organsko celoto. Seveda so mnoga čuvstva še v pozni dobi vzbujala v njem reflekse, in pogosto nam je v pesmih zapustil le te reflekse prvotnih čuvstev; v takem slučaju pa se morajo smelo premestiti tja, kjer imajo svoj izvor. Enointrideset let vstvarjane pesni je treba kondenzirati na kratko dobo njegove pristne ljubezni. Pogosto pa je navedeni ljubavni proces le oblika, v kateri zasledujemo sorodnost naših pesnikov.

Taka je torej notranjost Petrarkove in Prešernove Muze, oziroma se še nekoliko na njeno zunanost.

Petrarka se je učil svoje umetnosti pri starih mojstrih, zlasti pri Vergiliju; na tem je posebno občudoval temno-alegorični slog. Alegorija se mu zdi bistven del poezije, a ne lahkoumljiva prispodoba, kakor jo često rabi Prešeren, ampak temnozamotana, tako da jo čitatelj brez komentarja pesnika samega često skoro ne more razrešiti. Petrarca noče pisati za neuko ljudstvo, ampak za izobražene, duhovite čitatelje, ki naj s trudom poiščejo z zastorom alegorije odeto jedro. Iz tega vzroka čitamo moderni ljudje mnogo Petrarkovih pesni brez užitka, mi ne iščemo v umetnosti več zastavic, ampak čuvstva.

Petrarka torej noče biti pesnik priprostega ljudstva, ampak pesnik inteligence. Zato pa tudi ne pričakuje slave od svojih „rim“ — tako imenuje svoje pesniške proizvode v italijanskem jeziku v nasprotju z latinskimi „pesnimi“ — ampak od poezij, ki jih je napisal v omikanem jeziku starodavnikov. Tako je tudi eden glavnih motivov njegovega narodnega delovanja ljubezen do Italije kot nositeljice klasične kulture in domovine rimskega plemena. On sicer ljubi italijanski jezik, obžaluje, da ni v svojih pesnih več črpal iz njega, pomagal ga je oteti samovladi latinščine, a kot pristen humanist vendar višje ceni svoje latinske proizvode. Poleg klasikov so vplivali na razvoj Petrarkove pesni provansalski in španski pesniki; s španskim lirikom Jordijem se Petrarca mestoma dobesedno ujema.

Petrarka, ki je takorekoč vzrastel na prsih staroklasične kulture, je torej hotel biti pesnik omikancev in kot najskrajnejši individualist je vzel samega sebe za vsebino svoje lirike.

Kako drugačen je naš Prešeren! Iz naroda je vzrastel, pri narodu se je učil in njemu je posvetil svojo liro; kot Slovan-altruist je vsprejel veselje in trpljenje vsega človeštva v okvir svoje poezije.

Oba pa ljubita pesniški poklic z vso svojo dušo; v pesniku vidita svečenika umetnosti, v poeziji največjo moč človeške duše. Fenisu, ki nesmrten vstane iz lastnega groba, primerja Prešeren pesnika.

A ne samo sebi, temveč tudi drugim more pesnik podeliti nesmrtnost opevajoč jih v svojih verzih.

In res, mnogim prijateljem sta postavila pesnika v svojih poezijah nesmrtni spomenike. Visoko čislanje prijateljstva je blaga poteza, katero imamo začrtati o naših dveh pesnikih. O Prešernu mi menda tega ni treba dokazovati. Kar se pa Petrarke tiče, moramo z vso odločnostjo zavračati trditev, da bi bil on v slavnih prijateljih iskal le lastne slave, da „so bili njegovi prijatelji v najboljšem slučaju le štatisti njegove prijateljske slave“;¹⁾ mogoče je seveda, da ga je v njegovih pri-

¹⁾ Voigt. Die Wiederbelebung des classischen Alterthums. I. Bd. p. 116.

jateljskih zvezah navduševal platonski ideal politične ljubezni, ki jo kot vrhunec vseh ljubavnih čuvstev proslavlja Platonov „Συμπόσιον“. Navedemo naj le sledeči sonet, ki ga je spisal ob smrti svojega prijatelja Colonne.

Rotta è l' alta Colonna e 'l verde Lauro,¹⁾
 Che facean ombra al mio stanco pensiero;
 Perduto ò quel che ritrovar non spero
 Dal borea a l' austro, o dal mar indo al mauro.

Tolto m' ài, Morte, il mio doppio tesauro,
 Che mi fèa viver lieto e gire altero;
 E ristorar nol pô terra, né impero,
 Né gemma oriental, né forza d' auro.

Ma, se consentimento è di destino,
 Che posso io piú, se no' aver l' alma trista,
 Umidi gli occhi sempre e 'l viso chino?

Oh nostra vita, ch' e sí bella in vista,
 Com' perde agevolmente in un matino
 Quel che 'n molti anni a gran pena s' acquista! (s. 229.)

Stebèr je strt, vesela strta nada,
 ki mi je v žalosti tolažbo lila,
 in Lavorika se je posušila,
 oh ni jih več od vzhoda do zapada.

Smrt mi uropala je dva zaklada,
 ki sta v življenju mi pogum delila,
 nobena moč mi jih ne bo vrnila,
 ne biseri, ne vsa svetá naslada.

A ker tako osoda je velela,
 kaj hočem še, kot v tihi žali žiti,
 na duši strt in mokra lica vela.

O našega življenja strup prikriti!
 Kar s trudom je dosegla vrsta cela
 počasnih let, to mahom — neha biti.

Pesnika, ki tako globoko poznata in cenita moč poezije, sta morala pač biti prava ljubljenca helikonskih sestrá; in to sta jasno dokazala v svojih pesnih. Kako lahkokrilo teko njihovi ritmi; v kako krasni obliki nastopajo njihove misli. V zunanji obliki je pač učitelj vreden svojega učenca, učenec dostojen svojega učitelja, ona nam priča o njihovi veliki pesniški zmožnosti in nič manjši prizadevnosti.

Globoko je razumel Petrarkovo Muzo Hugo Foscolo, ki piše o nji:²⁾ „The harmony, elegance, and perfection of his

¹⁾ Kardinal Colonna (stebèr) je namreč umrl istega leta 1348., kakor pesnikova oboževanka Lavra (Lavorika).

²⁾ Essays on Petrarch by Ugo Foscolo. p. 61.

poetry are the result of long labour; but its original conceptions and pathos always sprang from the sudden inspirations of a deep and powerful passion.“¹⁾

In značilno piše Prešernu samemu dr. Kočvar: „Ihr bestimmter Ausdruck, Ihr Reichthum der Gedanken, das Treffende Ihrer Bilder, die Ungezwungenheit der Sprache und der Reime müssen einen jeden, auch gegen unsere Sprache partheiisch Gesinnten überraschen und erfreuen. Überraschen, sage ich, weil sie in einer Sprache, welche noch nicht gebildet ist, so vollkommen schreiben.“

Kar pa se tiče pesniške notranjosti, čuvstvovanja in idej, je Prešeren daleko prekosil Petrarko. Petrarca namreč smatra popolnoma navadne dogodke za izvanredne in jih hoče pesniško oživiti; pri Prešernu pa je vsaka pesem težko, čisto zlato. Tudi kar se tiče stilističnega izražanja, ne zaostaja Prešeren za Petrarko, ki se tako rad igra z imenom svoje izvoljenke. Sedaj se pričinja njegova pesem z besedico „il lauro“, lovor, sedaj z izrazom „l' aura“, zrak, in slednjič z besedico „quell' auro“, to zlato; včasi seveda premaga njegov pesniški genij tesne sponse tedanjih nazorov o poeziji, in tedaj zapoje tako pristno lirično pesen, da bi se ne čudili, ako bi jo bil zapisal kak romantik devetnajstega veka.

O alpska hči, pozdravljena mi bodi,
ki glodaš, rušiš v dol tekoč bregove,
ki romaš z mano vred noči in dnove,
ki me ljubav, ki te narava vodi.

Pohiti pred menoj po tratih todi
brez spanja, brez miru, in predno splove
tvoj tok k počitku tja v morja valove,
postoj, ko pot skoz raj zelen te vodi.

Tam moje vroče sladko solnce sije,
ki z bleskom, s krasom levi²⁾ breg ti kiti,
tam — morda! — zame njeno srce bije.

Roke, noge poljubiti ji pohiti,
poljub — povej — naj za besede pije;
saj duh želi, telo ne more priti. (s. 173.)

Toda ne samo v posameznih idejah, ampak tudi v celotni smeri svoje Muze je Prešeren večji od Petrarke. Petrarkova ljubavna pesen namreč, ki izvira življenja revnemu dogodljajev, se ponavlja v mrtvi enoličnosti, ki človeka muči tako, kakor skeli pesnika njegova srčna rana. Petrarca se ne more povspeti nad gorje, ki mu je je prizadela osoda. Ves drugačen je Prešeren;

¹⁾ Harmonija, elegansa in dovršenost njegovih pesni je sad dolgega truda, toda izvirne ideje in afekt izvirajo vedno iz hipne inspiracije globokega in mogočnega čuvstvovanja.

²⁾ Mesto Avignon, kjer živi pesnikovo „solnce“, Lavra, leži na levem bregu Rone.

enako, če ne večje gorje mu je žgalo srce, a on se ni popolnoma udal tožbi in zdihovanju — Prešeren je titan, ki hrabro in mogočno nosi svoje gorje.

Dasi vidi toliko občečloveških napak, nadeja se dne, ko se bodo združili vsi narodi v ljubezni; dasi leže pred njim odprte rane njegove domovine, ji prerokuje lepšo bodočnost; dasi ga peče v prsih nesrečna ljubezen, se ne topi v samih solzah, ampak pogosto zapoje pikro satiro nesreči v lice in samozavestno zakliče: „Ne bom pel vajne hvale brez plačila do konca dni, kot siromak Petrarka.“ Od vseh nesreč obdan ne obupuje, ampak zavedajoč se svojega pesniškega poklica si zakliče v dušo bodrilne besede:

„Bit' hočeš poet, in ti pretežkó
je v prsih nosit' al' pekél, al' nebó!
Stanú
se svojega spomni, trpi brez miru!“

Še v nekem oziru je Prešeren nadkrilil svojega učitelja, to je v širšem umevanju Horacijevega „dulce et utile“.

Petrarka je to pesniško normo uporabljal v tesnem obsegu samega sebe, upodablajoč le to, kar je njega direktno veselilo ali žalostilo; Prešeren pa je obvladaval daljše perspektive, on je imel razuma tudi za srečo in nesrečo drugih; z doma odhajajočemu vojaku je posodil um in srce, prisluškal je nežnemu spevu nezakonske matere, skratka — Prešeren je naroden pesnik, in ne samo lirik in epik, ampak tudi satirik.

Naj končujoč v kratkih besedah ponovim zasluge obeh pesnikov:

Petrarka je kot oče humanizma pripomogel staroklasiški umetnosti na noge, služeč tej umetnosti je pomagal uvesti iz literature pregnani narodni jezik nazaj v literaturo, v človeku je zopet vzbudil moč poedinca, deloval je za prosveto svoje dobe kot kritik, historik, filozof in pesnik in bil neutrudno delaven na povišanju svoje domovine.

Prešeren je ščitil samostalnost in razvoj našega narečja proti ilirizmu, ne radi pretesnega obzorja po slovanstvu, ampak ker je bil prepričan o neuresničljivosti te ideje, podelil je Slovencem moderno liriko v obliki in vsebini, ustvaril nam je tako krepek, dovršen, naroden jezik, da ga še do današnjega dne ni nihče prekosil — skratka — priboril si je toliko zaslug, da pomeni njegovo ime v naši kulturni povestnici novo epoho.

*Ille diu profugas revocabit carmine Musas
Tempus in extremum, veteresque Helicone sorores
Restituet, vario quamvis agitante tumultu,
Francisco cui nomen erit*

(Petrarka, Africa IX. 225.)

Dr. Josip Stefan.

Odlomki iz njegovega dnevnika s skico njegovega življenja
in znanstvenega delovanja.¹⁾

Sestavil Ivan Šubic.

„Er war mein Lehrer einst!...“

A. Grün.

Leta 1878. sem prvič sedel med slušatelji Dr. Josipa Stefana na dunajski univerzi. Predaval je v svojem fizikalnem institutu, ki je bil nastanjen v „Türkenstrasse“ v privatni hiši, blizo nekdanje, filozofom in medicinem starejše generacije dobro znane „Gewehrfabrik“. Bil sem jako radoveden na moža, ki je slovel poleg Miklošiča kot najodličnejši član dunajskega vseučilišča. Kmalu je vstopil; mirno in živo je pogledal po avditoriju in pričel govoriti. Beseda mu je tekla počasi, in izgovor je takoj spominjal na rojenega Slovenca. Glas mu je

¹⁾ Pred par leti mi je izročil gosp. dr. phil. Fr. Jesenko nekaj lastno-ročno pisanih listov iz dnevnika našega rojaka, dvornega svetnika dr. Josipa Stefana, bivšega profesorja fizike na dunajski univerzi, učenjaka svetovne slave. Listi so deloma iztrgani iz sešitega zvezka in niso popolni. Vendar pa obsegajo tolikanj zanimive tvarine in so tako krasen spomenik ljubezni, katero je gojil dr. J. Stefan do svoje slovenske domovine in do svoje znanosti, da se nam zdé velevažen dokument za življenje moža, ki po svojem delovanju zavzema tako odlično mesto med korifejami fizikalne vede. L. 1895. so mu odkrili na dunajski univerzi lep mramornat spomenik ter na razne načine slavili njegovo delovanje. Da je bil mož porojen v skromni slovenski koči, da je ta znanstveni pisatelj bil Slovenec, da je bil slovenski pesnik, o tem ni občinstvo ničesar znalo in zvedelo.... Za spomenik si je stekel največje zasluge njegov učenec, tedanji oberst Albert pl. Obermayer, ki je bil tudi načelnik dotičnega komiteja. Spomenik je izdelal kipar Anton Schmidgruber za 2008-20 gold. Pl. Obermayer je potom fizikalno-kemiške družbe objavil svoj spominski govor, ki ga je imel v tej družbi, in v katerem je opisal delovanje in življenje Stefanovo. Žal, da mi dotični spis ni bil pristopen. — Dnevnik, ki ga objavim, je pisan jako skrbno in tesno. Slovenskih listov je 9, nemških pa je čvetero. Pesmi izvirajo iz prejšnjih let, a so pozneje na lepo prepisane. Dvojni datum kaže najbrže postanek in poznejši prepis pesmi. Listi izvirajo iz l. 1855 (?), 1856 in 1857, tedaj iz visokošolskih let, iz dobe boja, hrepenjenja in upov. Nemške dnevnikove liste je napisal koncem leta kot nekako zrcalo svojega truda in delovanja v tistem leta.

bil srednje krepek in jako simpatičen. Kar je izgovoril, je bilo po vsebini in obliki formalno dovršeno, kot za takojšen tisek prirejeno. Tuintam mala zabavljica, pikra opazka ali fina šala, navidezno brez namena in suhoparno izgovorjena, a ravno zato tem večjega učinka. Imel je poseben dar, obravnavati znanstvene predmete na lahko umljiv način. Z neprispodobno jasnostjo je razvijal najtežje probleme; vse matematične dedukcije je znal prilagoditi doumljivosti svojih slušateljev ter jih tako razvrstiti, da jih je moral vsakdo umeti. Stefanova predavanja so bila v vsakem oziru vzorna in naravnost klasična. Njegov mirni in premišljeni, od plemenite samozavesti in dobrohotnosti pronicani nastop mu je pridobil srca slušateljev, in čestokrat so z burnim ploskanjem izrekli svoje navdušenje, ko je končal. Za njega samega je bilo predavanje navadno združeno s hudim telesnim naporom, kajti opazovali smo, da je zapuščal dvorano jako utrujen in ves potan.

In kako je znal eksperimentirati! Navadno je stal na stališču, da ima pred seboj srednješolske učiteljske kandidate, le pri optiki in akustiki je rad segal dalje ter očitno kazal svoje izredno zanimanje za dotična poglavja. Hladno in elegantno, kakor bi hotel pokazati, da ima zakone nature v oblasti, je razvrstil aparate, potem pa je izvajal z nekako suverenno lahkoto najtežje poskuse.

Nepoznani nam dogodki v njegovem privatnem življenju so menda bili povod, da je prej veseli, za vsako šalo pristopni mož postal resen, vase zaprt. Na videz se ni več zanimal za javne zadeve in tudi slovensko pisateljstvo je opustil. Aktivne politike se ni nikdar udeleževal, a rad je poprašal slovenskega dijaka o domačih razmerah. Sam je živel jako priprosto, povsem odtujen svetu. Po cele tedne baje ni zapustil svojega laboratorija, oziroma stanovanja, ki ga je imel poleg fizikalnega instituta. O lastnih privatnih razmerah ni nikdar govoril. Nerad je nastopal v javnih korporacijah, a če se temu ni mogel ogniti, je prosil zastopnike listov, naj ne omenjajo njegovega imena. Nekoč smo ga šli vabit, da bi se udeležil Prešernovega večera, ki ga je praznovalo dunajsko dijaško društvo „Slovenija“. Sprejel je nas ljubeznivo, a odločno je odklonil poset slavnosti. „Kaj hočete,“ je rekel, „fiziki tako ne — plešejo!“ — —

L. 1892 se je pri njem izvršil nekak blagodejen prevrat; spolnile so se mu dolgoletne želje in postal je vnovič živahen in pristopen. Zopet se je smejal in šalil, česar prej ni nihče videl pri njem. A ta prijaznejša jesen njegovega življenja ni dolgo trajala. Imenovanega leta se ga je prijel influenza, jela se je javljati Brightova bolezen. Končno ga je zadela kap. Ležal je tri tedne brez zavesti in preminul dne 7. jan. 1893.

Josip Stefan se je porodil dne 24. marca l. 1835. pri Sv. Petru poleg Celovca v uborni slovenski koči. Normalno šolo

in gimnazijo je obiskoval v Celoveu. Že na nižji gimnaziji se je veliko pečal z matematiko, vendar mu je takrat najljubše bilo učenje slovenskega maternega jezika. Bavil se je z izredno vnemo tudi z drugimi slovanskimi jeziki in že na spodnji gimnaziji je čital hrvatske, srbske in češke pisatelje. Ob enem je začel tudi sam pisateljvati v nevezani in vezani besedi. Proizvode svoje je čital v krogu svojih gimnazijskih tovarišev, s katerimi je bil ustanovil nekako slovensko literarno društvo. V višjih gimnazijskih razredih se je vedno bolj zanimal za matematične in fizikalne študije ter celo poskušal reševati samostojne probleme. V 7. razredu je dobil kot prvo darilo Eisenlohrovo fiziko. Njegovo znanje v matematiki in fiziki je daleč nadkriljevalo sošolce in segalo široko čez predpisane meje. Slovel je tedaj in še pozneje mnogo let kot najboljši matematik celovške gimnazije. Po maturi mu je poklonil učiteljski zbor Dr. W. Vollmerjevo mitologijo z napisom: Dem Abiturienten Josef Stefan als Andenken an seine Studien am k. k. Gymnasium zu Klagenfurt vom Lehrkörper. Joh. Burger, Direktor. Klagenfurt 21. Sept. 1853.

Dokončavši srednjo šolo je hotel Stefan vstopiti v benediktinski red, a pozneje se je premislil in je šel v jeseni l. 1853. na dunajsko univerzo. Tu so nanj posebno vplivali profesorji Moth in Kunzer, osobito pa Petzval. Poleg matematike in fizike je poslušal tudi sorodne discipline, kakor kemijo, anatomijo in fiziologijo rastlin; z velikim veseljem je nadalje obiskoval razne filozofske predmete ter je našel v predavanjih Miklošičevih trden temelj za svoj ljubljeni slovenski materni jezik. L. 1857. je poučeval fiziko v 5. razredu realke na „Bauernmarktu“, ob enem pa je imel predavanja o eksperimentalni fiziki za farmacevte. Tega leta je tudi prvič nastopil v cesarski akademiji znanosti z govorom o absorpciji plinov. To predavanje je bilo odločilno za poznejšo osodo Stefanovo. Med slušatelji je sedel namreč sloveči fiziolog Karl Ludwig, tedaj profesor na Josipovi akademiji. Stopil je k Stefanu in se seznanil z njim. Ko mu je Stefan potožil, da nema prilike za samostojne eksperimente, ga je povabil, naj dela v fiziološki laboratoriju Josipove akademije. Karl Ludwig je kmalu visoko cenil mladega moža ter z njim skupno dovršil razpravo: O tlaku, ki ga proizvoduje tekoča voda pravokotno na mer svojega toka. L. 1858. se je Stefan habilitiral kot privatni docent na dunajski univerzi. V poskusnem predavanju je govoril o teoriji elasticitete.

Poleg Karla Ludwiga se je začel tudi E. Brücke zanimati za talentiranega mladega učenjaka ter ga je podpiral na razne načine. Prijateljstvo teh dveh odličnih mož je Stefanu odprlo vrata med učenjaški svet. Že l. 1860. je bil izvoljen za dopisujočega člana akademije znanosti. Na univerzi pa ni kazalo za Stefana posebno ugodno, ker ni bilo nobene stolice izpraznjene.

Šele, ko se je Brückeju posrečilo pregovoriti ministerialnega svetnika Kollerja, da je prisotstvoval nekaterim predavanjem Stefanovim, se je stvar na bolje obrnila. Koller se je osebno prepričal o Stefanovem znanstvenem pomenu in o njegovi izredni nadarjenosti za pouk, in že l. 1863. je bil Stefan imenovan za rednega profesorja višje matematike in fizike na dunajski univerzi. Kmalu potem je postal ravnatelj fizikalnemu laboratoriju. L. 1865. je bil izbran za rednega člana cesarske akademije znanosti.

Mnogobrojna znanstvena dela Stefanova obsegajo jako široko polje ter se nanašajo skoro na vse oddelke fizike, na optiko in akustiko, na dinamično teorijo o plinih, na hidrostатiko in difuzijo, na nauk o toploti, o magnetizmu in elektriki itd.

Vnanjih priznanj za njegovo plodonosno delovanje Stefanu ni manjkalo, čeravno jih ni nikdar iskal in se ni nikdar ž njimi ponašal. Bil je tajnik in končno podpredsednik cesarske akademije znanosti, član kraljevega švedskega društva znanosti v Upsali, kraljeve akademije v Monakovem, fizikalnega in medicinskega društva v Würzburgu; bil je „Officier de l' instruction publique“, vitez ruskega reda sv. Ane, vitez reda železne krone III. vrste, lastnik častnega znaka za umetnost in znanost, dvorni svetnik itd. Sodeloval je pri vseh znanstvenih državnih nalogah, ki so spadale v njegovo stroko. Bil je predsednik komisije za raziskavo adrijskega morja; l. 1885. je načeloval Stefan mednarodni glasbeni konferenci, pri kateri so bili navzoči zastopniki Laške, Pruske, Ruske, Saške, Švedske in Würtemberške. Baron pl. Beszeczny je bil častni predsednik, Joachim iz Berolina, prof. Blaserna iz Rima pa sta bila podpredsednika.

Podrobneje bo poučil čitatelja o znanstvenem delovanju Stefanovem nastopni seznamek njegovih spisov:¹⁾

1. Über den Druck, den das fließende Wasser senkrecht zu seiner Stromrichtung ausübt. 1858.

2. Dulong-Petit'sches Gesetz. 1859.

3. Über ein neues Gesetz der lebendigen Kräfte in bewegten Flüssigkeiten. 1859.

4. Über die Bewegung flüssiger Körper. 1859.

5. Bemerkungen zur Theorie der Gase. 1863.

6. Über die Dispersion des Lichtes durch Drehung der Polarisationsebene im Quarz. 1864.

7. Theorie der doppelten Brechung des Lichtes. 1864.

8. Versuche über die als Tabolt'sche Linien benannten Interferenzerscheinungen im prism.- und Beugungsspectrum. 1864.

9. Über Farbenzerstreuung durch Drehung der Polarisationsebene in Zuckertlösungen. 1865.

¹⁾ Za popolnost seznamka in natančnost naslovov ne morem jamčiti, ker mi niso bili spisi v originalih pristopni, ter se nekatere točke naslanjajo še na zapiske iz dijaških let.

10. Einfluss der inneren Reibung in der Luft auf die Schallbewegung. 1866.
11. Über Interferenz des Lichtes bei grossen Gangunterschieden. 1864.
12. Über eine Erscheinung am Newtonschen Farbengläse.
13. Über eine neue Methode, die Länge der Lichtwellen zu messen. 1866.
14. Über Nebenringe am Newtonschen Farbengläse.
15. Grundformeln der Elektrodynamik. 1869.
16. Über die Erregung longitudinaler Schwingungen der Luft durch transversale. 1870.
17. Über den Einfluss der Wärme auf die Brechung des Lichtes in festen Körpern. 1871.
18. Über einen akustischen Versuch (ein Ton, dessen Intensität sehr rasch variiert, löst sich auf in zwei Töne, in einen höheren und einen tieferen).
19. Über das Gleichgewicht und die Bewegung, insbesondere die Diffusion von Gasgemengen. 1871.
20. Über die Gesetze der elektrodynamischen Induktion. 1871.
21. Anwendung des Chronoskopes zur Bestimmung der Schallgeschwindigkeit im Kautschuk. 1872.
22. Über die Eigenschaften von Schwingungen eines Systems von Punkten. 1872.
23. Über die Schichtungen in schwingenden Flüssigkeiten. 1872.
24. Dynamische Theorie der Diffusion der Gase. 1872.
25. Wärmeleitungsvermögen. 1872.
26. Versuche über Verdampfung. 1873.
27. Scheinbare Adhäsion. 1874.
28. Über die Theorie der magnetischen Kräfte. 1874.
29. Über die Gesetze der magnetischen und elektrischen Kräfte in magnetischen und dielektrischen Medien und ihre Beziehung zur Theorie des Lichtes. 1874.
30. Die absolute Bestimmung des Wärmeleitungsvermögens des Hartgummis. 1876.
31. Über die Diffusion der Flüssigkeiten. I. Die optischen Beobachtungen. 1878.
32. Versuche über die Diffusion der Kohlensäure durch Alkohol und Wasser. 1878.
33. Über die Beziehung zwischen Wärmestrahlung und Temperatur. 1879.
34. Über die Abweichung der Ampere'schen Theorie der Magnetisierung von der Theorie der elektromagnetischen Kräfte. 1879.
35. Versuche mit einem erdmagnetischen Induktor. 1880.
36. Über spezifische Wärme des Wasserdampfes. 1880.

37. Über die Tragkraft der Magnete. 1880.
 38. Über das Gleichgewicht eines festen, elastischen Körpers von ungleicher oder veränderlicher Temperatur. 1881.
 39. Die Verdampfung aus einem kreisförmig oder elliptisch begrenzten Becken. 1881.
 40. Über die magnetische Schirmwirkung des Eisens 1882.
 41. Über die Kraftlinien eines um eine Achse symmetrischen Feldes.
 42. Induktionskoeffizient von Drahtsollen. 1883.
 43. Beziehungen zwischen den Theorien der Kapillarität und der Verdampfung. 1886.
 44. Über veränderliche Ströme in dicken Leitungsdrähten. 1887.
 45. Über thermomagnetische Motoren. 1888.
 46. Über die Herstellung intensiver magnetischer Felder. 1888.
 47. Die Verdampfung und die Auflösung als Vorgänge der Diffusion. 1889.
 48. Über einige Probleme der Wärmeleitung. 1889.
 49. Theorie der Eisbildung, insbesondere über Eisbildung im Polarmeere. 1889.
 50. Diffusion von Säuren und Basen gegen einander. 1889.
 51. Über einige Thermoelemente von grosser Wirksamkeit. 1889.
 52. Über elektrische Schwingungen in geraden Leitern. 1890.
 53. Über die Theorie der oscillatorischen Entladung. 1890.
 54. Gleichgewicht der Elektrizität auf einer Scheibe und einem Ellipsoide.

To je njegovo zadnje delo, ki ga je 15. decembra 1892 predložil cesarski akademiji znanosti.

Znanstveni pomen dr. Josipa Stefana je morebiti najlepše označil njegov učencec, poprejšnji stanovski tovariš in duševni sodrug, sloveči matematik in fizik dr. Ljudevit Boltzmann v govoru, ki ga je imel o priliki otvoritve spominske ploče dr. Josipa Stefana v arkadah nove dunajske univerze dne 8. decembra 1895. Tedaj je bila zbrana okrog govornika odlična družba: akademični senat dunajskega vseučilišča z rektorjem dr. Mengerjem na čelu, prezident cesarske akademije znanosti Alfred vitez pl. Arneth, sekcijski šef grof Bylandt-Rheidt kot zastopnik naučnega ministerstva, skoraj vsi univerzitetni profesorji in docentje in druga duševna aristokracija državnega stolnega mesta ter končno mnogobrojna množica dijaštva visokošolskega. Ko je akademično pevsko društvo odpelo Mozartovo „Zvezno pesem“, je govoril dvorni svetnik prof. Boltzmann nekako tako: ¹⁾

¹⁾ Ker je govor Boltzmannov klasična ocena delovanja dr. J. Stefana, ga prinašamo tu obsežneje, v glavnih potezah prosto poslovenjenega.

„Velemožna skupščina!

Kot ponosna krasna zgradba, sezidana od visoke vlade z ogromnimi sredstvi, bogato in umno olepšana od arhitektov, se dviga danes dunajska univerza pred nami. A njen najlepši in najpomembnejši kras je njen s stebri ozaljšani arkadni dvor, ki naj zbira po intencijah graditelja najponosnejše spomine naše univerze, ki naj hrani znancem podobe in obraze slavnih mož, kateri so delovali na vseučilišču. Enega izmed teh veleumov, ki je univerzi posvetil in žrtvoval vse svoje življenje, odličnega po njegovih znanstvenih delih, velezaslužnega učitelja mlajše generacije, neumornega sotrudnika vseh znanstvenih institutov cesarskega mesta, pričesni z akademijo znanosti do tehniških in obrtnih društev, profesorja Josipa Stefana, je nam pred komaj tremi leti na polni višini njegovega delovanja nagloma pobrala neizprosna smrt.

Poznejši rodovi bodo še govorili o njegovih znanstvenih uspehih, in v srcih njegovih mnogobrojnih učencev ne bo nikdar obledel spomin na to, kar je storil zanje; slavnostna galerija arkadnega dvora bi torej ostala nepopolna, ko bi se v njej ne dvigal spomenik profesorja Stefana.

Ker nemata niti univerza niti naučna uprava v take namene zadostnih sredstev, so se združili prijatelji, učenci in častivci pokojnega, da dajo duška svojim čutilom do njega. Tako je nastal spomenik, na katerem je umetnikova roka upodobila na izboren način Stefanov obraz, da se tako tudi vnanja njegova podoba ohrani potomcem. Spomenik so darovatelji poklonili univerzi, in danes se bo odkril našim očem.

Meni je dana naloga, da vam v proslavo tega dne še enkrat predstavim duševno sliko pokojnikovo. Velike može dostojno slikati, je vzvišena naloga; ta naloga pa je ob enem tudi boleštna, ako je nam govoriti o onih, ki smo jih ljubili, a jih ni več med nami. Pred enim mesecem sem bil poklican, da izrazim našo boleost ob grobu Loschmidtovem; ali sem zaradi tega moral priti pred letom na Dunaj, da sem grobokop vsem onim, ki so mi bili tu ljubi in dragi?

A če vidimo, kako ginejo drug za drugim plemeniti možje, ki so bili naši učitelji, in ob katerih širnem obzorju smo se pozneje radovali in bojevali, je naša dolžnost, da premagamo notranjo boleost in da jo izbrišemo iz srea s pomočjo radostne zavesti, da smo sploh imeli priliko ž njimi občevati. Θνήσκεις μη λείπεις τούς αγαθούς — pravi grški pesnik. Moja naloga je torej samo povdarjati, kaj je nam bil Stefan, seveda, ne mala naloga, ako hočem v kratkem času primerno očrtati, kar je življenje enega človeka vstvarilo z napornim delom v teku dolgih dni. In ravno izredna mnogostranost je karakteristična za Stefana.

Pri tem so njegova dela z najrazličnejšimi drugimi deli v tako tesni medsebojni dotiki, da bi moral naslikati skoraj ves razvoj fizike v zadnjih 30 letih, če bi hotel količkaj natančno razložiti delovanje Stefanovo. Zato se moram do skrajnosti omejiti in skušati, da povdarjam le nekatere glavne stvari.

Stefan je bil pred vsem teoretiški fizik. Pa ta pojem je težavno opisati. Fizika je danes vsled mnogostranske uporabe postala popularna znanost. O delovanju moža, ki je s poskusi našel nov zakon o načinu delovanja naravnih sil, ali ki je že znane zakone potrdil in razširil, si lažje napravimo sliko. Ali kaj je teoretiški fizik? On mora imeti temeljito matematiško znanje in zato radi označujemo tvorišče njegovega delovanja kot matematiško fiziko, kar pa ni povsem pravilno; tudi izkoriščanje kompliciranih fizikalnih eksperimentov, da, celo rešitev tehniških problemov zahteva dolgotrajnih in težavnih računov, a vendar to polje ne spada k teoretiški fiziki. Teoretiška fizika ima marveč nalogo, iskati temeljne vzroke pojavom, ali kakor danes rajše pravimo, ona mora pridobljene eksperimentalne rezultate združevati pod enotne vidike, jih pregledno razvrščevati ter opisovati kolikor mogoče jasno in enostavno. S tem se olajša, ali prav omogoči njih razumevanje v vsej njihovi mnogovrstnosti. Zato imenujejo Angleži to fiziko tudi „natural philosophy“.

Lajik si morebiti stvar tako predočuje, da se k najdenim temeljnim predstavam in temeljnim vzrokom pojavov pridevajo vedno nove predstave, in da se tako v nepretrganem razvoju bolj in bolj spoznava natura. To domnevanje je pa napačno. Razvoj teoretiške fizike se je vršil vedno le skokoma. Čestokrat so kako teorijo desetletja ali celo stoletja razvijali in jo dovedli do take popolnosti, da je nam končno nudila precej pregledno sliko kakih določenih prikazni. Na enkrat so postale znane nove prikazni, ki so bile v nasprotju s teorijo; zastoj so se učenjaki trudili, spraviti nove prikazni s staro teorijo v soglasje. Nastal je boj med pristaši starega naziranja in med privrženci čisto novih nazorov, dokler niso poslednji zmagali na vsej črti. Tedaj se je reklo, staro naziranje je bilo napačno. To se tako glasi, kot bi hoteli trditi, da je nova teorija absolutno prava, stara pa (ker je napačna) popolnoma brezkoristna. Da se ognemo takim trditvam, pravimo danes samo: „Novo naziranje je boljše, popolnejša slika, prikladnejši opis dejstev“. S tem jasno izrečemo, da je bila tudi stara teorija koristna, ker je deloma tudi nudila sliko dejstev; ob enem pa hočemo reči, možnost ni izključena, da bo novo teorijo izpodrinila zopet druga, umestnejša. Za umevanje mojega izvajanja pač ni pripravnejšega zgleada, kakor zgled o razvoju električne teorije.

Ampère je objavil iz 25 črk sestavljeno formulo, ki je izražala slovečo „Ampèrovo teorijo o elektriki“. Dolgo je veljala

kot edino mogoč izraz dotičnih učinkov. Pač je bil že Grassmann našel drugačno formulo za iste prikazni, katere je opazoval z drugega stališča. Njegova formula je istotako uporabna, kot Ampèrova. Stoprav Stefan je vso zadevo pojasnil. Analiziral je vse mogoče predstave, ki si jih moremo napraviti o medsebojnem učinkovanju dveh tokovih elementov, ter dokazal, da ne izërpa predmeta niti Ampèrova niti Grassmannova teorija, da je marveč neštevilno različnih teorij mogočih, ki vse soglašajo z izkušnjami, in izmed katerih predstavljata imenovani dve teoriji le specialne slučaje. S tem ni obledela velika vrednost Ampèrove teorije, a njena veljava je dobila vendarle močen udarec. Pokazalo se je, da ne vodi do enostavnega rezultata, in da je potreba iskati drugo pot. Priprave za to pot so bile že zdavnaj narejene na Angleškem. Faraday in Maxwell sta krenila na nov tir. Tedanje naziranje, da bivata v vsakem telesu dva elektriška „fluida“, katerih delci vplivajo drug na drugega v daljavo, in ki se v učinkih uničujejo, ako se pomešajo, jima ni ugajala; Maxwell je razvil novo teorijo elektrike, vpeljavši nove predstave te narurne sile. Po njegovem naziranju ni elektrika nikak „fluidum“, temveč stanje gibanja, ki prestopa z elektriškega telesa na neki posebni medij, svetlobni eter, nahajajoč se okoli telesa. Eter prenaša sile na druga, v njem potopljena telesa, in zato se nam zdi, kakor bi telesa neposredno drugo na drugo vplivala na daljavo.

Na kontinentu so se bili tako privadili na staro teorijo, da so nove ideje dobile le malo prijateljev. Tako je Kirchhoff do svoje smrti le mimogrede omenjal Maxwelllove teorije. Samo dva fizika, Helmholtz in Stefan, sta takoj spoznala pomen nove teorije. Stefan je že prej pri svojih predavanjih kazal na Maxwelllovo teorijo, preden je izšlo sloveče, na to teorijo se naslanjajoče delo Helmholtzovo. Tedaj je tudi Stefan objavil svoje raziskave in nazore o Maxwellovi teoriji, in posrečilo se mu je, Helmholtzova izvajanja popolniti in enostavnejše pojasniti. Helmholtz in Stefan sta hotela pokazati, kako je mogoče od Maxwellovih naziranj priti zopet do formul stare teorije; s tem sta onim, ki so bili vajeni stare teorije, močno olajšala umevanje nove. Marsikatero važno oporo novi teoriji je podala že Stefanova šola, dokler ni profesor Heinrich Hertz zadnjega udarca zadal starim nazorom in privel Maxwellovo teorijo do splošne zmage. Tudi na končnem grajenju Hertzovih idej je Stefan v zadnjih letih svojega življenja še sodeloval, — a predaleč bi prišel, ko bi hotel podrobneje posegati v ta zanimivi predmet.

Rekel sem, da je bil Stefan v prvi vrsti teoretiški fizik. A izvršil je tudi mnogobrojne in važne eksperimentalne raziskave. Med najodličnejše spada določitev toplotne prevodljivosti plinov. Takozvana plinova teorija je bila tedaj splošno priznana, t. j. hipoteza, da so plini agregati zelo majhnih telesec (molekulov),

ki se nahajajo v neprestanem živahnem gibanju. Če napolnimo spodnjo polovico posode na pr. s kisikom, zgornjo pa morebiti z dušikom, se dušik polagoma zmeša s kisikom, kakor se vino, ki smo ga previdno na vodo vlili, počasi vodi primeša. Hitrost tega razširjevanja (takozvane difuzije) je možno preračunati po plinovi teoriji. A že vino na vodo vlti, ni lahko; pri plinih pa je eksperiment zaradi njih neizrečene pregiblјivosti in prožnosti tako težaven, da sta se celo Bunsen in Graham zastonj trudila, natančno izmeriti difuzijsko hitrost. To hitrost zmeriti se je najprej posrečilo prof. Stefanu; vjemala se je popolnoma s številčkami, ki jih je dajal račun po plinovi teoriji.

Razširjevanje toplote v plinu, takozvana prevodljivost toplote, se vrši tudi tako, da se širi gibanje molekulov polagoma od molekula do molekula. Hitrost tega gibanja se istotako lahko preračuni po plinovi teoriji. Važno je bilo seveda, konstatirati, če se v istini toplota v plinu tako hitro širi, kakor uči teorija. A takemu natančnemu merjenju so bile nasprotno silne težkoče. Celu Magnus v Berolinu se je zastonj trudil, rešiti ta problem. Dobil je tako nejasne rezultate, da bi bila po njegovih poskusih hitrost, s katero se toplota v zraku širi, celo negativna.

Tedaj pa je izumel Stefan aparat čudovite enostavnosti. Imenoval ga je diatermometer. Ž njim je toplotno prevodljivost raznih plinov določeval z natančnostjo, ki se je prej vsakemu zdela nemogoča. Ob enem je s svojim aparatom sijajno potrdil dotično stran plinove teorije. Stefanov aparat pa ni samo važen za eksperimentalno fiziko, temveč tudi za praktično uporabo. Tako je našel Stefan s svojim diatermometrom, da volneno blago približno enako hitro širi toploto, kakor zrak. Volnata obleka torej ni zato gorka, ker volna toploto posebno slabo prevaja, temveč zato, ker zrak, nahajajoč se med vlakni, toploto počasi propušča; prevodljivost vlaken skoraj ne pride v poštev. Vlakna imajo samo nalogo, ovirati pregiblјivost zračnih delcev. Če hoče danes higijenik preiskovati, kakšna obleka najbolj drži gorkoto, vzame v roke Stefanov diatermometer.

Omenil sem že, da je bil Stefan jako mnogostranski. Ko bi hotel naštetii vse stroke, v katerih je z uspehom deloval, bi morali sploh navesti zaporedoma vsa poglavja fizike. Zato je tu nemogoče dostojno oceniti vsako njegovo znanstveno delo.

Ker je Stefan oba pripomočka za spoznanje nature, eksperimentalno raziskavo in račun, enakomerno vladal, je imel posebno čist vpogled v nepretrganost in zvezo naravnih prikazni. Kadar je bilo v dosego največje bistrosti razmišljevanja potrebno, je uporabljal pri svojih predavanjih najvišja polja matematike; pri tem je znal najtežavnejše razpletke podajati v najjasnejši in najpreglednejši obliki, a nikdar se ni izgubil v matematiškem formalizmu. Vselej je strogo poudarjal fizikalni pomen in praktično

uporabo računa. Poleg takih predavanj je čital redno tudi vzorne kolegije o eksperimentalni fiziki.

Da stoji fizikalni ponk na naših gimnazijah na višji stopnji nego na Nemškem, je znana stvar, in je pač v prvi vrsti zasluga boljšega učnega načrta. Da pa znajo ta načrt dobre učne sile primerno uporabljati, je delo Stefanovo, ki je vzgojil dolgo vrsto učiteljev fizike na avstrijskih srednjih šolah.

Doppler si je sigurno stekel mnoge zasluge za ustanovitev fizikalnega instituta na dunajski univerzi, a Stefanova zasluga je, ako je ta zavod v najnovejši zgodovini fizike igral tako dostojno in za njegovega osnovatelja častno ulogo. V tem institutu so se izvršile velevažne raziskave in spočetka mali, v Erdbergu nastanjeni zavod je kmalu zaslovel daleč čez meje avstrijske države.

Prof. Viljem Weber je rekel, da učitelj na univerzi nema samo naloge učiti z besedami, temveč mora biti mladini tudi vzgled in vzor s svojim značajem. Na nikogar se te zlate besede tolikanj ne dajo uporabiti, kakor na Stefana. Vsak je poznal njegovo zvesto izpolnjevanje dolžnosti in njegovo delavnost, ki tudi tedaj ni ponebala, ko je bilo treba z železno energijo ukloniti telesno bolehnost. S tem pa še ni zadostno ocenjena vrlina njegovega značaja in čar, s katerim je objemal akademiško mladino. Ta čar je bilo treba občutiti, in zato mi ne boste zamerili, da se še enkrat povrnem k svojim spominom in čutom.

Na fizikalni institut v Erdbergu se bom spominjal svoje žive dni, kajti imel sem srečo, delati pod vodstvom dveh velikih mož, pod Stefanom in Loschmidtom. Oba sta bila v premnogih stvareh neenaka. Stefan je bil univerzalen ter je obdeloval vsa poglavja fizike z enako ljubeznijo. Loschmidt je bil enostranski, in če je o kaki stvari premišljal in modroval noč in dan, je izgubil skoraj ves čut za druge zadeve. Stefan je bil praktičen in pečal se je rad ter jako spretno z uporabo svoje vede v tehniške in obrtne namene, Loschmidt pa je bil, čeravno je prej služboval v tvornicah, prototip nepraktičnega učenjaka. Zato je dobival Stefan vedno več priznanja; postal je dekan in rektor na univerzi, tajnik in pozneje podpredsednik cesarske akademije znanosti, — Loschmidt pa je ostal skoraj nepoznan.

V enem pa sta si bila oba čisto enaka, namreč v neskončni priprostosti, ravnodušnosti in zadovoljnosti z najmanjšim. Nikdar nista dajala svojemu duševnemu nadkriljevanju duška z vnanjimi oblikami. Z menoj, ki sem bil njih učenec in pozneje asistent, sta govorila kakor govori prijatelj s prijateljem; njih olimpiška dobrovoljnost, njih vzvišen humor, ki je dijaku izpreminjal najtežavnejše diskusije v kratkočasno zabavo, ostal bo ysakemu v vednem spominu.

Niti Stefan niti Loschmidt nista nikdar bila — če sem prav poučen — izven mej avstrijske domovine. Vsekakor nista nikdar prisotstvovala kakemu zborovanju prirodopiscev, in nikdar nista stopila s tujimi učenjaki v tesnejšo osebno dotiko. Tega ne odobravam, ker sem mnenja, da bi bila še uspešneje delovala, ko bi ne bila tako odločena od drugih; gotovo bi bili njihovi uspehi hitreje prodrli med svet in hitreje prinesli plodov.

Ker pa priprostost in zadovoljivost vedno bolj gineta na svetu, si moramo častitati, da imamo ravno v Avstriji še može, katerih edina napaka je, da imajo preveč omenjenih lastnosti. Kogar zgledi takih mož ne razvesele in ne povzdignejo, ne za-sluzi, da nosi ime človeško.“

Dnevnik.

Hymnus.

27. novembra 1850.

Gospodu hočem peti,
Gospod je storil slavno delo,
Pogreznil je konja
In jezdeca v morje.

Gospod je moja moč,
Pesem naj slavi visokega!
On je meni blagor,
On je meni Bog.
Njega hočem slaviti,
Očetov starih Bogá,
Njega hočem slaviti!

Sam Gospod je vitez,
Imenuje se: Jaz sem!

Vrgel je v morje
Faraovo silo,
Vozovi pogreznili,
V morje pogreznile
Vojske presvite so glave —
Glob jih je pokrila —
Pogreznile kakor kamen na dno!

Čudesa, gospod, velika
Tvoja desna je tvorila,
Gospod, tvoja desnica
Sovraga je razbila.

S svojim ti si veličanstvom
Razbojnike vničil.
Poslal si svojo Jezo,

Sovraga je požrla,
Kakor ogenj slamo.

Dahnil si, vode
Na viš so vihrale,
Valovi so stali —
Globine so tekle —
Globine so stale —

Mislil je sovražnik:
Hočem jih gnati,
Hočem jih ujeti,
Hočem plen deliti,
Hočem spolniti, kar srce želi!
Hočem potegniti meč,
Hočem ykončati ves rod!

Dahnil si — vode
So jih pokrile —
Pogreznili v strašne globine,
Pogreznili, kakor
Svinec pogrezne.

Kdo med bogovi
Je tebi podoben?
Kdo tebi, ki močen,
Ki svet, ki čuden,
Ki hvale si poln!

Strašno vzdignil si desnico,
In požrla jih je zemlja!

Vodil si narod svoj,
Osvoboden narod svoj
Z usmiljenjem, z močjó
V deželjo sveto!

Čuli so narodi,
Strah je narode,
Filiščane je groza,
Groza jih je spreletela.
Ustrašili so se knezi Edomski,
Trepotali so silni Moabci,
Ostrmela so ljudstva kananska.

Naj pade strah,
Naj pade trepet
Na ljudstva kananska
Iz silne desnice!
Naj ostrmé, kakor kamen.
Naj vniči jih roka

Tvojega naroda,
Ki si ga sebi izvolil.

Dovedi nas spet v blage kraje,
Posadi nas na stare gore,
Na stare gore otcov naših,
Ki si za stan si jih izvolil,
Ki za prebivališče sveto
Jih davno sebi si pripravil.

Gospod je kralj,
Naš kralj na veke! —
Vozove in konje,
Orožje, možjé,
Faraovo silo
Pogreznil si v morje —
Pogreznil si morje na vse!
In tvoj Izrael je prekoračil
Suh pregrozno morje!

Kader pogledam na južne goré —
Spenjajo sterme k nebesom verhove,
Močne deželi za brambo gradove —
Serce hitrejše mi biti začne:

Na južne goré!

Kader vam zarja oblija glavé —
Kakor bi gledal v poljubljeno lice
Mlade planinke, cveteče device —
Želja goreča mi vname sercé:

Na južne goré!

Kader vam mraki temnijo verhé —
Zvezdice so že nad vami se vnele,
Ko na oltarju bi sveče gorele —
K vam še poslednjič okó se ozre:

Na južne goré!

3./1. 51.

31./10. 1855. (?)

Und in Feistritzer Bachlan
Is das Wasser gâr frisch,
Wann die Diendlan dort baden,
Fång i drinn meine Fisch.

Neznano v sercu svojem mam bolezen,
Ves up se ozdraviti sem že zgubil,
Neskončna v persih mi gorí ljubezen,
Nikogar nemam, ki bi njega ljubil.

In čudno hrepenenje se naznanja,
Ki mlade persi mi razgnati hoče,
Po dne ni mira, ni po noči spanja,
In žalosti odgnati ni mogoče.

Nekterokrat globoko premišlujem
In sam ne vem, kam misli da letijo,
In kakor bi sanjal, roke raztegujem,
Ne vem, kogá objeti da želijo.

Tolažbo iskal v živej sem naravi,
Jo v knjigah svetih mislil sem dobiti,
In kamor se obrnem, vse mi pravi:
Človeku samemu ni dobro biti.

20./6. 54.

1./11.

28./5. 1856. (?)

Tvoje srcé je hiša,
Na sredi raja stoji,
Tam hotel bi stanovati
Vse svoje žive dni.

Tvoje srcé je vrelec,
Z njega izvira milost,
Z njega bi zmirom piti
Hotel nebeško sladkost.

Tvoje srcé je rož'ca,
Kakor jih zbuja spomlad,
K sebi bi jo presadil,
V sebi redil bi jo rad.

31./5.

Novo življenje, nova kri
Zdaj pretaka moje žile,
Kar sem pogledal ti v oči,
V oči prijazne in mile.

Tvoja postava, tvoj obraz
Mi vedno brodi po glavi,
Tvojih ust medosladki glas
Doni krog mene v daljavi.

In kar mislim, mislim na te,
K tebi bi hotel zleteti,
Ti si vzela moje srcé,
Nazaj ga nočem imeti.

Začel sem se zdaj zopet prijemati tiste dolgočasne physike, ki jo potrebujemo za izpit, in sicer hydrostatike. Včeraj sem bil izvedil Archimedov princip iz sil, ki delajo v tekotinah, in sicer sem to reč spravil na kopito quadratur planih kriv. Sicer imam zdaj prestrašeno malo veselja do dela, vročina je velika, in sile ni nobene, ki bi me gnala h knjigi, in sil je veliko, ki me gonijo od knjige. O takih časih človek ne more ničesar delati, k čemur nema posebno živega veselja, ako bi bilo kaj novega, kar bi sam iz svoje glave iskal in koval, bi že šlo, ali tako je klaverna.

6./6. Ker se zdaj učim hydrostatike, mi je prišlo na misel, kako bi se dala theoria superficierum trajectricium, ki bi se znabiti še le stvariti morala, dobro vpotrebovati za določenje poveršja tekotin, postavim o sukanju tekotin in prikazni kapilarne. Računi se sicer neizmerni kažejo, kolikor sem že iz nekterih priprav vidil.

Bil sem si lani, ravno boče leto, zmisлил poseben način, po katerim sem elektriške prikazni si razjasniti se trudil, to sem zdaj zopet malo premislil, med drugim sem prišel na sledeče: Na koncu voditelja od batterie se mora pokazati napetost elektriška in sicer proportionalna nekej veličini, ki bi se mogla prispo-

dobovati moči elektromotoričke. Eisenlohr opominja te stvar, kakor določene po experimentu, vendar samo kvalitativnemi. Drugo sem mislil, kako bi se dal extracurrent vpotrebovati za merilo moči elektromotoričke, ker je on v ozkej zvezi z gori omenjeno tensio. Čudno je, da je Pekarek istega časa mi rekel, da on misli, mogočnost elektriškega toka po ovem extratokom meriti. Ohmova postava sledi tudi iz moje hipoteze saj ena Ohmovej močno enaka, ker v njej stoj na mestu nasprotka čas, ki preteče od ene elektriške phase do druge enake, ki je tim dalji, čim dalj da je voditelj, čim tanji itd. vse ravno tako, kakor se v obče o nasprotku govori. Vendar samo z besedo se tukaj kretati je precej težko in nevarno. Zato bom moral počakati časa, da bom imel že dosti matematiške in fizi-kalne moči.

Sonet.

Ljubil sem te 'z srea globočine,
Draga zmirom bodeš mi ostala,
Ti, ki meni si življenje dala,
Sveta zemlja širne domovine.

Vé goré visoke, vé doline,
K vam me želja zmirom bode gnala,
K vam bo duša zmirom vzdihovala,
Kraji polni cvetja in miline.

Šel naprej sem daleč v tuje kraje,
Radosti nobene nemam vžiti,
Sem vesel le vas se spominjaje.

Sree vas ni moglo pozabiti,
K vam nazaj le hotlo bi naj raje,
In vas nikdar, nikdar zapustiti.

22./6. 51.

22./4. 56.

Prijel sem se zdaj Weberove theorie elektrodinamiške in za poskušnjo sem začel preiskavati, kako da učinkuje sestava elektriških krogotokov na oddaljen punkt magnetizma. In našel sem ravno tiste formule, ktere je Gauss dobil za učinkovanje magneteta v daljavo.

Ko sem v jasno okó
Ti pogledal trdó,
Sem ti vidil v srcé,
Da ne bije za mé,
Da v njem plámena ní,
Ki še za me gori,
Da ni upanja več,
Da ljubezen je preč.

Ko sem slovo jemal
In ti roko podal,
Si prisegla svetó,
Da me ljubiš zvestó; —
Al obljuje tvoje
So lažnjive bilé,
Pa ni upanja več,
In ljubezen je preč.

6./10. Danes sem prišel od doma zopet na Dunaj. Dva vesela mesca sta bila letos. Da še nikoli takó, v petju in ljubezni sta prešla, hitro, da še nikoli ne takó. Dobro je biti

med svojimi, ki so blizo srea, in ki se ne oddaljujejo, ampak zmirom bolj približujejo k njemu. Zdaj pa sem sam tukaj, čisto sam, nobenega nimam, ki bi bil moj, pa vse jeduo, bode že šlo in mora.

In tukaj med vami	Naprej jo bom mahal
Me več ne pusti,	Čez strmo goró,
Naprej bom porajžal	Ne morem sedeti
Med tuje ljudi.	Domá za pečjó.

Pa Bog te obvari,
Ti moja deklé,
Se leto zasuče,
Bom spet pri tebé.

Pa težkega srea
Ne nesem odtod,
Saj lepih deklet je
Še dosti povsod.

Ino po noči, po dné
Zmirom koj mislim na té
Deklica, ljubica moja —
Titi
Zmirom te mam pred očmi.
Titi
Zmirom te mam pred očmi.

mi je odrezana priložnost k delu znanstvenemu, in manjka mi pesniške vloge, da bi na tej poti mogel zadostiti močnemu hrepenenju. Huda je, če kaj hočeš in ne moreš in ne smeš. Znanstveno prizadevanje davno že je se zbudilo v meni, dolgo časa že živi, pesniško pa je menda vendar še le Góthe zbudil opisaje v *Wahrheit und Dichtung aus meinem Leben* lepe začetke njegovih veličanskih del. Kako me je zajimalo to delo, reči ne morem, s kakšno žejo da sem pil besedo za besedo, do srea je bila odprta široka pot. Ako bi se smejali drugi in oštevali kakor ošabnost, nemorem drugače, čutil sem mnogokrat nekako enakost z mojim stanjem, malo sicer, kar se tiče zvonajnih okolištin, več, kolikor gre do ljubezni in želje, do dobrote in lahkomislnosti. In da sem večkrat moral pritrđiti, da je mladost zmirom tista in ena, zakaj bi se znabiti preveč sramežljiv tajil? Boli me le, da mi ni mogoče najti tukaj take družbe, kakor je bila Góthe-tu v Lipsii, kakor mu je bila v Strassburgu in povsodi, kjerkoli je bil, kjerkoli je hodil! —

Skalnate prsi,	Njemu odpre se
Mehko srce,	Blago uho,
Laško po širnem	Njemu prijazno
Svetu se gre,	Miga oko,
Kamor le pride,	Zemlja njegova,
Ljubi ga vse.	Nja je nebo!

Kar zdaj delam, je strašno malo. Mothovo Integralrechnung, kolikor je prednaša, si prisvojivam, in prej sem nekaj delal o krivih algebrskih tretjega in višjih redov in malo o kurvih transcendentnih, kakor ima jih Schulz v svojej geometrii. Z večjo obširnostjo sem se bil prijel cissoid in marsiktero novo reč našel. Vender kaj pomaga to, reč ta ni imenitna, boli me pa tim bolj, da v physikalnem institutu ničesar delati ne morem, vsi drugi, ki nemajo ne volje ne vednosti dosti velike, delajo, morajo delati, samo jaz ne delam, ne morem delati ničesar.

Bratje pijmo sladko vino,	Kader ga spet bote pill,
Da razgreje nam serce,	Eno prošnjo mam na vas,
Pervi glaž za domovino,	Da na me bi se spomnili
Drugega sami za se.	In na ta sprelepi čas.

Da se radi smo imeli,
Da smo si prijatljivi b'li,
Da smo vkupe preživeli
Svoje najsladkejše dni.

Valete. 5./I. 1853.

2./11. 1856. (?)

Jeder Bue, Jeder Bue
Werd nit Soldat
Und der schon gar nie,
Der a schöns Diendle hat.

O pustu.

Vozovi k veseliam	Le pesnik v merzlej izbi
Po ulicah derčijo,	Z očes si solze briše,
Mladost je na plesišču,	In išče si papirja,
In starci sladko spijo.	Da pesnico zapiše.

8./11.

10./12. 1857. Danes sem govoril v akademii in oddal jej spisec: Bemerkungen über die Absorption der Gase. Govor je, kakor sem bral v Oestr. Zeitg., dopadel in reč tudi, kakor sem sklenil iz povabila, ki mi ga je poslal prof. Ludwig. Tako se je spolnilo enkrat, kar sem željel tako dolgo, stlačil sem nekaj, in na čisto drugem polju sem to reč dobil, kakor sem si bil kdaj mislil. Znabiti pojde od tega dne z menoj boljše, obrazi se mi bolj prijazni kažejo, pa vender Bog ve, ali bode kaj pomagalo, vsi me vabijo, da bi delal ž njimi, pa še nobeden mi ni rekel, da bi jedel ž njim.

31./10. 1857. Učim letas na realki na Bauermarktu fiziko v petej klasi štiri ure po tednu.

Učim na vseučilišču štiri ure po tednu: v treh Einleitung in die höhere mathem. Physik, v enej analytische Hydrodynamik.

Bral sem dozdej: Duhamel gibanje gorkote v gibajočih se tekotinah iz Comptes rend. Weber Wellenlehre. Poisson sur le mouvement des ondes v Mém. de l' acad. des sciences.

14./10. Bral sem dozdej Poisson: Mémoire sur l' équil et mouv. d' corps élast. — Navier: Mém. sur les lois de mouv. d' fluid. — Nektere druge maličkosti iz Lamé — Traité de Physik.

Spisujem zdaj: Über die Bewegung von Flüssigkeiten in cylindrischen Gefäßen. Allgem. Gleichungen. Ausfluss einer tropfb. Flüss. aus ein. cyl. Gefäß von endlichem Durchm. dann von unendl. Durchm.

Spisal sem tudi nektere reči pod naslovom Physicalische Probleme.

Spisujem zdaj slovensk sostavek za Glasnik z naslovom: O tem, kar je.

Spisujem med drugim tudi moje govore o theorii vodnih valov, ki jih imam na vseučilišču.

Berem tudi Valjavcove narodne pripovedi iz Varaždina.

Pa je ni, pa je ni,
Kakor moja deklé,
Ima sive oči
In erdeče lasé.

Ma zavihane žnabile
In dolge zobé,
Pa le s timi je vjedla
Se v moje serecé.

Pa le s timi me grize
Po noči, po dne —
Rad bi zabil na njo,
Pa prepozno je že.

Moja dečva je bela,
Je v mlinu domá,
Kdor se je dotakne,
Se hitro pozná.

In kdor jo poljubi,
Se ves opráši,
Za ta deli iz hiše
Ne gre brez ščeti.

31./12. 1855.

Ich komme nun auf eine andere Seite meines Herzens, insofern es sich den Wirkungen eigener und fremder Schrift darbiethet, insofern das nationale Element dasselbe beherrscht. Das Jahr begann ich mit der Lectüre Stifter's herrlicher Studien, denen ich manchen sanfteren Zug in meinem Character zu verdanken habe, so wie dem wohlthätigen Einfluße jenes edlen Weibes, welches nur durch eine grenzenlose Liebe verleitet

werden konnte, öfters sich herabwürdigend unedel zu sein. Stifters Studien erweckten in mir eine ungeheure Sehnsucht nach Berg und Thal, nach stillem Familienglück, alles ist nun verschwunden, der Drang nach Glanz in der Wissenschaft verlangt rauschende Stadt. Gleichzeitig wirkten Levstik's Poesien in einer sehr anregenden Weise auf mich, welchem Umstande auch die Überarbeitung einiger meiner ältern Gedichte, als auch die Schaffung einiger neuern zur Rechnung kommt. Ebenfalls in den Beginn des Jahres fällt die Lectür des Stur'schen Werkes über das slavische Volkslied, so wie das Studium des Liedes vom Igor'schen Zuge. Damit sind aber auch meine slavischen Studien geschlossen, überhaupt endet mit dem Winter zugleich die Thätigkeit auf diesem Gebiete und zwar ganz. In Druck erschienen im Šolski prijatelj folgende prosaische Stücke: Zrak, ki ga dihamo. O domačem slovstvu. Pogledi v nebo. Delivnost. Lastnoročni životopis Fedora Rostopšina. Modro nebo. Von Gedichten kamen leider in die Öffentlichkeit: Domovina. Kakó to meni dé hudó! Oziri na domače slovstvo. Avtokritika. Prazni klasi. Hrasti. Slaba letina. Ich entsagte nun ganz dem Felde heimischer Litteratur, ich schuf nichts und beachtete auch nichts von dem geschaffenen, zum Theile war es lächerlicher Stolz, indem ich in der Wissenschaft Ruhm zu suchen es allein für werth befand, zum Theil war es die Überzeugung, daß mich eine solche Beschäftigung von dem eigentlichen Thema meines Studiums und dem wenigstens eingebildeten Zwecke meines Lebens zu weit seitwärts führt. Doch will ich keineswegs für immer von diesem Felde Abschied genommen haben.

Im ganzen waren der Lectüre nur wenige Stunden zugeheilt. Die Litteratur im engern Sinne erscheint gar nicht mehr vertreten. Von bedeutenderem Einfluß für mich waren Arnets Geschichte der reinen Mathematik und die Naturstudien von Masius, die ein Paar Aufsätzen: Jezik. Stvarjenje človeka. Javor. Ptice. Vrba das Leben gaben. Aufmunternd wirkten auf mich die klassischen Biographien Arago's. Während der Ferien las ich Humboldt's Kosmos, verschiedenes aus Meyer's Volksbibliothek, Deutsche Grammatik von Hahn und Napoléon en Egypte. Ich hatte mir nämlich in diesem Jahre zugleich das Französische in kurzer Zeit eigen gemacht, so daß ich damit für die ersten Anforderungen, die die Mathematik an mich machte, gedeckt war. Die Ollendorf'sche Grammatik diente mir als Faden. Zuletzt weicht ich mich noch genauer in den Vogt-Wagner'schen Streit ein, dem Vogt in den meisten Stücken Recht gebend.

Ich komme nun an den wichtigsten Punkt meiner Rückschau, auf die Fortbildung in der Wissenschaft. Sie umfaßt nur drei Zweige Botanik, Physik und Mathematik. Aus der Botanik hörte ich die höchst interessanten Vorträge Ungers über Anatomie und

Physiologie der Pflanzen, aus denen ich einen schönen und reichen Schatz von Wissen mitnahm.

In der Physik begann ich meine Arbeiten mit der Theorie des Erdmagnetismus nach Moser, konnte aber zu kleiner Bekanntheit mit der Mathematik wegen, selbe nicht zu Ende führen. Ebenso begann ich darnach die Cauchy'sche Undulationstheorie nach Broch, mußte sie aber aus demselben Grunde fallen lassen. Nach diesen niederschlagenden Erfahrungen stimmte ich die Saiten herab und begab mich an Kunzék's Ettingshausen's und Müllers Lehrbücher und nahm die Lehre vom Lichte, von der Wärme, vom Magnetismus, von der Electricität und später in den Ferien auch die Statik durch. Ich wurde also viel bescheidener. Dazu kamen noch die Vorträge Petzval's über Beleuchtung und Kunzék's Vorträge über Berechnung periodischer Naturerscheinungen und die Methode der kleinsten Quadratsummen. Nur Petzval's Vorträge erweckten mehr Interesse in mir. Selbstständiger Arbeiten hatte ich bis Anfang des neuen Studienjahres keine geliefert, als wie einige Ideen zur Hygrometrie, die sich aber unausführbar zeigen zu wollen scheinen und ein Memoire über Thermometeranzeigen. Das neue Studienjahr brachte mir drei höchst werthvolle Reihen von Vorträgen, die Petzval's über Dioptrik, Ettingshausen's über höhere mathematische Physik und Grailich's über Theorie der Reflexion und Brechung des Lichts. Letzteren habe ich es zu verdanken, daß es mir möglich wurde, selbstständig die Erscheinung der Drehung der Polarisationsebene theoretisch zu entwickeln, worüber ich im physicalischen Institute eine Arbeit lieferte. Die erste meiner gelieferten Arbeiten hatte die Bestimmung von Brechungsexp. verschiedener Substanzen zum Gegenstande. Nachdem ich die letztere Zeit auf Glasblasen verwenden mußte, so zog sich meine physicalische Beschäftigung auf mein Zimmerchen wieder zurück. Vielfach beschäftigt wurde ich durch die Erklärung der Ringe und Höfe um Sonnen, zuletzt kam ich auf das Doppeltsehen. So mancher meiner Pläne blieb unerfüllt, so mancher war absolut unausführbar. Zu den letzteren gehören meine hygrometrischen Ideen, die Versuche über die Schwächung der El. durch Wärme, zu ersteren die Absicht, genaue Messungen von Brechungsexp. der Mischungen von Flüssigkeiten zu bestimmen, die Messungen der Drehung der Polarisationssebene nach den Fraunhofer'schen Linien vorzunehmen. Weitere Pläne sind noch die Messung der Spectra verschiedenen electricischen Lichtes, insbesondere der glühenden Dräthe und des electricischen Kohlenlichtes im Vergleiche mit dem gewöhnlichen von verschiedenen Holz- und Kohlengattungen gelieferten. Jede dieser Arbeiten machte mir in Plan gefaßt große Freude, große Hoffnung, doch nichts sollte werden, was ich gewollt. So wurde den mein ganzer phy-

sikalischer Muth vernichtet, und so gut ich verzweifeln mußte irgend eine Arbeit jetzt liefern zu können, so gut mußte ich auch verzweifeln an dem Erfülltwerden meiner so heißen und doch so bescheidenen Wünsche, in eine Stellung eintreten zu dürfen, die es mir erlauben würde, der Physik näher zu Leibe zu rücken.

Ich komme an die mathematische Parthie, der Fortschritt ist augenscheinlich viel klarer vor meiner Seele als der in der Physik, obwohl ich eigentlich auch in dieser erst in diesem Jahre einige Kenntniß zu gewinnen begann. Unfähig irgend ein Problem in mathematische Sprache zu übersetzen, unfähig eine bereits überlieferte Übersetzung weiter zu verarbeiten war ich am Anfange; so schwach bin ich jetzt nicht mehr, der Dank gebührt Petzval's Vorträgen über analytische Mechanik und Moths Vorträgen über analytische Geometrie. An letztere schließen sich meine Arbeiten über Curven zweiter Ordnung an, so wie die Versuche, eine allgemeine Gl. für cycloidische Curven zu entwickeln. Dann beschäftigte ich mich mit der Theorie der Kettenbrüche und den Lagrange'schen periodischen Functionen. Mehr der Sprache als des Objectes willen wendete ich mich auch zu Legendré's *Eléments de géométrie*, an das mit klassischer Einfachheit geschriebene Werk. Dann nahm ich kurze Notiz von der Variations und Differenzenrechnung und der Umkehrung der Reihen. Aus letzterer glaubte ich eine Auflösungs-methode für die höheren Gleichungen ableiten zu können, verfolgte die Sache aber nicht weiter. Die Ferien gingen auch für dieses Gebieth fruchtlos vorüber, nur die Theorie der Schwerpunkte, die analytische Mechanik nach den sparsamen Vorträgen Moth's fällt in diese Zeit, worauf dann das Studium der Anwendung des Infinitesimalkalküls auf die Geometrie folgte. Hierauf legte ich mich auf die Bewegung im widerstehenden Mittel, wurde davon aber abgezogen durch eine viel wichtigere Arbeit.

Rückblick auf das Jahr 1857.

Ein gar kuriozes Jahr das abgelaufene nicht blos für die Handelswelt, auch für mich. Hat mir zwar nicht viel gefehlt, hab auch nichts außergewöhnlich Angenehmes erlebt, aber geschehen ist so manches. Habe ein mathematisches Stipendium erhalten à 120 fl. und habe für Pharmaceuten Experimentalphysik im Sommersemester vorgetragen, was mir auch gegen 80 fl. abgeworfen, und konnte dadurch die enormen Anstrengungen meiner guten, überguten Ältern in etwas verringern, ein Umstand für die innere Harmonie meines Seins von der größten Bedeutung. Habe auch die Prüfungen gemacht aus Mathematik und Physik für das Lehramt und auch für das Doctorat, war

aber sonst sehr faul, hätte leicht aus der Philosophie auch machen können.

Bin zu Hause recht lustig gewesen, weil Kärnten mein Augapfel. Haben auch die Ältern Freude gehabt mit mir, weil ich gar so anspruchslos gewesen, so einfach und gutmüthig, wie sie gesagt. Bin auch in Ferlach wieder gewesen und im Rosenthale an mehr Orten und auch im Bären- und Bodenthale und habe mich erbaut an der großartigen Natur des lieben Vaterlandes. Hab auch die erste größere Fußreise unternommen von Judenburg über die Sirbitzalpe nach Hüttenberg, von da durch den Knappenberg in die Lölling, von da über die Saualpe nach Wolfsberg und über Griffen und Völkermarkt nach Hause. Waren Gratzler, Gobanz und Jäger mit und war recht lustig und schön und es gab viel zu sehen und auch manches merkwürdige und spaßige zu erleben.

Mußte dann ein schweres Herz mit herausnehmen nach Wien und mich hier wieder angewöhnen an die Einsamkeit und vergessen auf Sang und Lust. Hatte mich auch schwer nur wieder eingelebt in dieß Treiben und Getriebenwerden, möchte es auch jetzt noch gerne anders haben.

Zu den äußerlichen Verhältnissen hätte ich nur noch anzuführen, daß ich den ganzen Theil des vorigen Schuljahres in stetem Verkehr mit Gobanz zugebracht, und daß ich viel angenehme Stunden der Vereinigung mit Gratzler, Martinz und Schück-tanz zu verdanken habe außer den Anregungen, die ich später anziehen werde. Während der Ferien hatte ich mich insbesondere an Kutaleck angeschlossen und auch an Komareck, Joos, war überhaupt allen lustigen Leuten hold im Gegensatze zu meiner früher gewöhnlichen Kopfhängerei, Selbstfastüberschätzung, Stoicismus und dergleichen. Bin auch allen recht dankbar für jede frohe Stunde und für die Zuvorkommenheit, mit der sie gegen mich verfahren. Im laufenden Schuljahre trat in die erwähnte Vereinigung für Gratzler Raimund ein, bin doch zu verschiedener Natur mit ihm. In ein näheres Verhältniß tratt ich unter anderem mit Kunzek, der mich in Folge der Examina lieb gewann. Sonst wohl viel Bekanntschaften, aber Freunde?

Ich gehe nun zu den literarischen Bestrebungen. Unsere Vereinigung gab viel Anregung, es entstanden die Aufsätze über den elektrischen Strom, über die Geschwindigkeit des Lichtes, über den organischen Entwicklungsgang der Mathematik, über die Absorption der Gase. Seit Oktober habe ich über Zahlzeichen und Zahlensysteme geschrieben, vorgetragen über den Leidenfrost'schen Versuch einmal, über den Zusammenhang von Licht und Wärme mehrmalen. Zum Drucke wurde davon einiges vorbereitet, kam aber nichts. Außerdem schrieb ich einen Bericht über die forst- und landwirthschaftliche Ausstellung in Wien in

Rücksicht auf Kärnten, welcher in der Klagenfurter Zeitung vom 4. Juni abgedruckt wurde, das erste deutsche Elaborat, das unter die Presse kam aus meiner Hand. Außerdem preßte die Liebe zu meinem Vaterlande manches Liedchen im heimischen Dialekte aus meiner Brust und es geht sogar vorwärts auf diesem Gebiete. Selbst zu einigen Versuchen im Hochdeutschen kam ich, jedoch nur wenig leiste ich, es ist auch zu entlegen meinen sonstigen Bestrebungen, zu entlegen meiner früher mir vorgezeichneten literarischen Laufbahn, die sich doch nur auf das slovenische beschränken sollte. Bezüglich des letzteren lieferte ich auch einige zwei Liederchen im Volkstone und ein Paar Überarbeitungen älterer Gedichte. Gedruckt wurden wahrscheinlich zwei an den Prijatel übergebene Stücke: Verba und Basen. Vielleicht wird dieses Jahr ob der Entstehung des Glasnik mich mehr auf diesem Gebiete produciren sehen, denn auch an diesen werfe ich mich mit derselben Gluth, wie an jede neue derartige Erscheinung im Slovenischen.

Nun zur Wissenschaft. Die leidige Prüfungsangelegenheit ließ mich nicht viel thun, so lange sie dauerte und als sie vorüber war, ging es auch nicht recht, das angenehme Schwelgen in Nichts war mir zu süß geworden nach der vielen Arbeit und zwar trockenen Arbeit. In der Mathematik bildeten Petzvals Vorträge über Integration der linearen Differentialgleichungen das diese Rubrik ausfüllende. Bei dem Problem der Schwingungen elastischer Stäbe kam ich auf eine neue Methode. Die initialen Bedingungen in das Integral der betreffenden Differentialgleichung einzuführen, die schon im Sommer für die Publication bestimmt noch immer in den Händen Petzvals liegt, hätte ich damals schon den Muth gehabt vor die Akademie zu treten, so hätte ich es schon gedruckt in Händen, so habe ich nicht einmal das Manuscript. Studien machte ich so in der Mathematik keine, wohl aber Versuche mit der Bestimmung des Laufes krummer Linien nach Polarcoordinaten, mit der Centralbewegung im widerstehenden Mittel, mit den Cissoiden ohne ernstlichen Willen, daher auch ohne Resultat. So erging es auch den Untersuchungen über singuläre Integrale von Differentialgleichungen zweiter Ordnung. Die Vorträge Petzvals über analytische Mechanik seit Oktober bringen mir wenig Neues, mehr versprechen die Vorträge über Dioptrik.

Ein anderer neu in den Kreis meiner Studien eintretender Theil ist die Astronomie. Zu ihr wegen Broderwerb gewiesen machte ich schon im Sommer den Anlauf, konnte aber erst mit Oktober beginnen. Zug verspüre ich dazu keinen, aber Noth bricht Eisen, und vielleicht zu alle dem doch noch umsonst! Felix ille . . .

Ich gehe nun zu jener Wissenschaft über, die Schooßkind ist, zur Physik. Nachdem ich die Prüfungsarbeit fertig hatte,

schwankte ich lange hin, her, ich mußte mir ja eben die Gesamtmasse ordnen, dann aber kam ich zur Absorption der Gase. Es bildete dieser Gegenstand einen Theil meiner mündlichen Prüfung und ich wollte die Sache in einem populär gehaltenen Aufsatz mir zusammenstellen, wie ich es auch wirklich that, nur daß ich den Aufsatz an meine Vorträge in der Mormonia anschloß. Bei dem Studium dieser Dinge kam mir zuerst das Bedürfniß einer genaueren Darstellung der Gesetze, und die Geschichte war schon im Sommer fertig, doch vergieng bis zur Zusammenstellung der Arbeit und bis zur Überwindung der akademischen ein gutes Stück Zeit bis zum 10. December, an welchem Tage ich in der Akademie den Gegenstand vortrug und vorlegte. Die Sache wurde gut aufgenommen, und ich wurde in Folge dessen mit Schrötter und Ludwig, besonders mit letzterem näher bekannt. Beide luden mich zur Arbeit ein, und letzterem versprach ich auch, seiner Einladung Folge zu leisten, doch habe ich wenig, wenig Lust, unter solchen Verhältnissen etwas zu arbeiten. Schwer ist es, wenn man nicht Herr über die Mittel ist, die man braucht, ich habe dieß bereits zur Genüge erfahren. Doch ich sehe die Nothwendigkeit etwas zu thun so klar ein, daß ich mich werde wohl entschließen, einmal zuzugreifen, besonders wenn ich dem Plan Ludwigs speciell medicinische Physik vorzutragen, nachzukommen den ersten Willen haben sollte.

Inzwischen wurde auch die an Poggendorf eingesendete Arbeit wie es scheint im Auszuge gedruckt, ich habe bis jetzt die Geschichte noch nicht vor Augen bekommen. Lange warten ließ er mich bedeutend, ich hatte schon ganz vergessen auf dieß Zeug, und ist mir gar nicht lieb, daß die Sache überhaupt in publicum gekommen. So aber werde ich zur Completirung vielleicht noch einmal eine ähnliche Arbeit darüber zu veröffentlichen gezwungen sein. Übrigens komisch, daß ich um mein eigen Kind mich so wenig kümmere, daß ich es nicht einmal sah.

Franc Karol Turjaški, karlovški general.

(1660—1713.)

Spisal Ivan Steklasa.

Od Turjaških se je proslavil v borbi proti Turkom bolj nego kateri drugi. Med zapovedniki na hrvaški Krajini so služili Herbard VIII., Ivan Vajkard, Andrej, Herbard X. in Franc Karol. Zadnji štirje so bili tudi karlovški generali. Franc Karol je bil zadnji Turjaški, ki je služil na Krajini.

Rodil se je 22. listopada leta 1660. Bil je sin Ivana Vajkarda, mogočnega ministra Leopolda I., ki ga je bil povzdignil na kneževsko dostojanstvo, toda prišel je kesneje v zamero ter umrl pregnan z dvora na svojem posestvu v Žužemberku na Kranjskem leta 1677.¹⁾ Imel je Franc Karol razen štirih sester še dva brata: Ferdinanda, ki je bil najstarejši ter nasledil očeta kot knez, in Leopolda, ki se je narodil leta 1663. Le ta se je proslavil kot diplomat. Že leta 1689. je postal cesarski dvorni svetnik in komornik, leta 1700. pravi tajni svetnik in vitez zlatega runa. Od leta 1694. je bil cesarski poslanec na Angleškem, Španskem in v Turinu, kjer je l. 1705. umrl brez potomkov.²⁾

Fr. Karol Turjaški se je posvetil vojaškemu stanu ter je postal v svojem 20. letu že stotnik v Mansfeldovem polku. Boril se je tudi že pred Dunajem l. 1683., ko so obsedali Turki to mesto. Ko so bili Turki premagani, ga je poslal vojvoda Karol Lotharinški k cesarju Leopoldu I. v Linz z veselimi poročilom o sijajni zmagi. Tudi v kesnejših bojih proti Turkom se je Fr. Karol Turjaški odlikoval kot junak. Ko so naši leta 1688. napadali Belgrad, je stal Fr. Karol Turjaški z vojvodom Evgenom Savojskim v prvih bojnih vrstah ter se je povzpел na mestno zidovje, toda bil pri tem smrtno ranjen. Vendar pa je kmalu

¹⁾ Letopis Slovenske Matice za leto 1897. str. 39—112.

²⁾ P. v. Radics, Herbard VIII. Freiherr zu Auersperg. Wien 1862. str. 82.

ozdravel. Posebno se je proslavil tudi v bitki pri Slankamenu leta 1691. Vojvoda Evgen Savojski ga je tako cenil, da mu je izročil obsedanje trdnjave velikovaradinske.¹⁾ Glas o njegovi hrabrosti je došel tudi na cesarski dvor, in Fr. Karol Turjaški je bil po odstopu Karola Evgena Croya²⁾ leta 1694. postavljen za karlovskega generala in bojnega podmaršala ter zapovednika na Krajini. Bil je takrat star šele 34 let.

Po sijajni zmagi krščanskih čet pri Slankamenu leta 1691. so začeli Hrvati iznovač navalni boj proti Turkom na celi črti. Na Uni so se vzdržali Hrvati v vseh mestih; napadali so sovražnika v njegovi lastni zemlji. Prek Save v Slavoniji pa je palo mnogo mest, in na Savi so postala zopet turška Rača, Kobaš, Brod in Gradiška, a vrhutega so imehi Turki na Savi celo brodovje, ki jih je podpiralo s hrano in orožjem vse do Belega grada. Po zmagi pri Slankamenu so se Hrvati v Slavoniji iznovač ohrabрили, in za nekoliko tednov so vrgli Turka meseca

¹⁾ Dr. Fr. Krones, Handbuch der Geschichte Österreichs von der ältesten bis zur neuesten Zeit. Dritter Band. Berlin 1878 str. 678.

²⁾ Karol Evgen vojvoda Croy je bil karlovaški general od l. 1689. do l. 1694. On je bil potomec glasovite nizozemske rodovine, o kateri so trdili, da izhaja iz Arpadovega rodu. Karol Evgen je bil sin grofa Jakoba Filipa Croya, katerega je imenoval cesar Leopold I. 31. sušca l. 1664. za nemškega državnega kneza. Karol Evgen je bil v svoji mladosti v službi pri danskem kralju; kesneje je pa sprejel cesarsko službo. Za obleganja Dunaja je branil mesto na čelu svojega polka, ki mu ga je bil izročil cesar Leopold I. kot feldmaršallajnantu. V nesrečnem boju pri Ostrogonu l. 1686. je vodil desno krilo cesarske vojske, a pomagal je tudi pri napadu na budimsko trdnjavo. Leta 1687. ga je imenoval cesar Leopold I. za zapovednika vojaških čet v Erdetju, odkoder je prišel leta 1689. po smrti Herbersteinovi za vélikega generala v Karlovcu. Do takrat si je bil stekel že čast bojnega maršala in red zlatega runa.

Vojvoda Croy je živel tudi izza tega redkokdaj v Karlovcu, nego ga je nadomeščal senjski véliki stotnik grof Rudolf Edling. Še leta 1689. je vodil cesarske čete po Srbiji in po Bolgarskem ter se boril s Turki v bitki pri Nišu. Naslednjega leta je pregnal Turke izpod Oseka, malo kesneje pa pri Belem gradu ni uspel. On je hotel osvoboditi namreč tudi Belgrad, ki ga je obsedal sam véliki vezir Čuprili Mustafa z ogromno turško vojsko. Tukaj je komaj sam živ utekel. Turki so vdrli v mesto, kjer je nastala grozna zmešnjava, ker se je bila vžgala smodnišnica v trdnjavi. Kesneje je prišel za malo časa na Krajino, vzel nekaj zemljišča Turkom v Krbavi ter tako uvrstil kraje, katere so bili Hrvati osvojili še za generala Herbersteina. Kesneje je vojeval zopet v Slavoniji in na Ogrskem proti Turkom pod vojvodom Ljudevitom Badenskim; sodeloval je tudi v boju pri Slankamenu ter osvojil Brod in Gradiško. Leta 1694. je prevzel po cesarjevi zapovedi vodstvo glavne vojske, a Belega grada ni mogel več osvojiti. Ko se je sklenil karlovaški mir (l. 1699.), je odšel Croy na Rusko, kjer je kot generalissimus zapovedoval ruski vojski v boju proti Švedom, ki so ga ujeli na begu pri Narvi ter ga odpeljali v sužnost v mesto Reval. Tukaj je umrl 1. svečana leta 1702. Ker je bil silno zadolžen, so se njegovi upniki protivili pokopu v nadi, da bo ruski cesar Peter Véliki odkupil njegovo truplo. Toda to se ni zgodilo, pa mu je zato ostalo truplo nepokopano ter se more še dandanes videti v cerkvi sv. Nikolaja v Revalu izza železne mreže kakor mumija, katero so samo miši malo oglodale. (R. Lopašić, Poviest grada Karlovca str. 207.)

vinotoka l. 1691. iz vseh mest nazaj v Bosno, da nikdar več ne zavlada v Slavoniji. Za krščanski svet je bila sreča, da se je Turška v teh vojnah tako iztrošila, da ni mogla niti misliti na nadaljevanje započetega boja. Cesarske čete pa so ob tem času vojevale proti Francozom na Rajni, na Nizozemskem in na Laškem.¹⁾

L. 1695. je umrl sultan Ahmet II. Nasledil ga je Mustafa II., ki je bil vrlo odločen človek. Hotel se je osvetiti kristijanom za silne in sramotne poraze ter sklenil, da bo sam vodil vojsko kakor njegov praded Sulejman I. In zares je precej prvo leto premagal cesarske čete na južnem Ogrskem, osvojil več mest ter se povrnil v svojo prestolnico z velikim slavjem kot obnovitelj države. Tudi sledečega leta 1696. je razbil veliko cesarsko vojsko na Begi, in sreča je bila, da sultan sam ni bil poseben vojskovodja, in da ni imel sredstev za nadaljevanje vojne.²⁾

Na Krajini je bilo postalo tudi nemirno, in Fr. Karol Turjaški je moral brañiti meje svojega generalata turških napadov. Novi hrvaški ban grof Adam Baćan (1693—1699), naslednik junaškega bana Nikolaja Erdeda († 1693.), je z grofom Petrom Keglevićem, zapovednikom Kostajnice (1695—1700), vzel Turkom Vranograč³⁾, Todorovo in Kladašo ter se tako osvetil za poraz pod Ostrožcem (l. 1693.), kjer je palo čez 300 vojakov in bilo ujetih do 50.⁴⁾ Hrvati so napadali mesto Kladašo hrabro, toda so ga osvojili šele tedaj, ko je padel v borbi glavni turški vodja Grahovo.⁵⁾ Te zmage pa so vendar malo pomagale splošni krščanski stvari, ker je glavna krščanska vojska pretrpela preveč velikih porazov ter tudi kmalu potem razpadla. Zato stanovi hrvaški nekako s ponosom omenjajo te banove zmage in krajiških čet ter jih beležijo v saborske zapisnike v slavo Baćanovo.

Sreča je bila za cesarja Leopolda I., da je dobil v mladem princu Evgenu Savojskem znamenitega vojskovodjo, ki je prevzel zapovedništvo nad cesarsko vojsko na iztoku, čeravno je bil star šele 34 let. Nov čil duh se je povrnil z njegovim nastopom v cesarske čete, ki so v kratkem s sijajnimi zmagami strle moč turško.

¹⁾ Tade Smičiklas, Poviest hrvatska. Dio drugi. U Zagrebu 1879. str. 262.

²⁾ Ibid. str. 229.

³⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine. Knjiga III. (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, volumen vicesimum.) U Zagrebu 1889. str. 11.—12. Tukaj so navedena vsa mesta, ki so jih Hrvati vzeli Turkom v letih 1693—1696.

⁴⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine. Knjiga III. str. 4. O tem porazu poroča v dodatku k zapovedi, katero je izdal v Ogulinu 26. velikega travna leta 1693. podstotnik Krištof Hranilović na podzapovednike, da zbero hitro vojsko, drugi podstotnik ogulinski Žiga Znika ter našteva po imenu vse odlične junake, ki so pali v tem boju.

⁵⁾ R. Lopašić, Bihać i bihaćka Krajina. Mjestopisne i povjestne ertice. Izdala Matica Hrvatska. Zagreb 1890. str. 195.

Toda poprej nego se je imela začeti velika vojna, bi moral priti v krščanske roke najjačji turški ostrog na Krajini Bihać, odkoder so mogli Turki sredi vojne lahko udariti na Hrvaško ter zaustaviti vso hrvaško vojsko, da ne pomaga veliki cesarski vojski na Ogrskem.

Okoli Bihaća so se bile hude bitke, odkar je postalo to mesto turško (leta 1592.), ali ga kristjani vendar niso mogli osvojiti. Jurij Lenković je napadel Bihać že leta 1595., toda brez uspeha;¹⁾ a nič bolje se ni godilo leta 1649. Vuku Frankapanu, ko je nekaj časa obsedal to mesto.²⁾ Turki so vedno žilavo branili to trdnjavo, a kristjani so jo smatrali za najvažnejšo postojanko pri svojih vojaških podjetjih, ter so jo zategadelj tolikokrat napadali. Da se Bihać osvoji, so imeli v mislih tudi na cesarskem dvoru na Dunaju, pa so te svoje nazore izražali v spomenicah, ki so jih pošiljali bojnemu svetu, a od tukaj zapovednikom na hrvaško Krajino. Veliki senjski stotnik grof Rudolf Edling zatrjuje v spomenici, v kateri poroča o nevarnem stanju v Liki, Krbavi in Primorju, ker je komora posegla za oblastjo v teh krajih, da ne more odstopiti Modruša nikomur, „bis solang Wihatsch nicht eingezogen werden, ist es nicht ratsamb, weiler aus dieser mutatione grosse confusiones unter den gränizer erfolgen möchten.“³⁾ V spomenici cesarja Leopolda I., v kateri se dajejo odredbe, kako naj se uredi Krajina v sporazumu s karlovškim generalom Fr. Karolom Turjaškim, se govori tudi o napadu na Bihać „wegen attackirung Wihatsch, sobald di conjuncturen es leiden, allschon ingedenkh sein werden.“⁴⁾ Tudi general Wassenhoffen, ki poroča bojnemu svetu, kaj je vse storil pokojni karlovški general Herberstein, da vzdrži Liko in Krbavo za Krajino, omenja, kako potrebno je osvojenje Bihaća za Hrvaško „sondert beysunder ihro kay. May. die dem Königreich Crabaten nothwendige erobierung Bihats,“ ter tudi razlaga, kako bi se dal osvoboditi s krajiško vojsko in z dvema polkoma pešcev in z enim polkom dragoncev. A če bi se osvojil, bi bilo potrebno, da se karlovški general preseli tjakaj, ker bi se dala potem Krajina bolje urediti „umständig also auch wie nach erobierung Bihaz, wohin alsdan den sitz des generalobristen der Crobatischen und Möhr graniz nothwendig zu transferiren der ganze statum militarem commodius et utilius einzurichten.“⁵⁾ Iz teh podatkov se vidi, da

¹⁾ Letopis Slovenske Matice za l. 1895. str. 75—76.

²⁾ R. Lopašić, Poviest grada Karlovca. str. 190.

³⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 31—32. Spomenica je izdana v Senju 24. velikega travna l. 1696.

⁴⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 34—35. Spomenica je pisana na Dunaju 30. rožnika l. 1696.

⁵⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. Poročilo je sestavljeno na Dunaju meseca malega srpana l. 1697.

so po sijajni krščanski zmagi nad Turki pod Dunajem vedno bolj mislili na osvojenje Bihaća. Že na početku te vojne je svetoval ban hrvaški Nikola Erdedi cesarskim generalom, da je treba najprej udariti na Bihać in Kostajnico, pa je težko pričakoval cesarskega odloka radi tega. Ko so krščanske čete leta 1689. osvojile Liko in Krbavo, so priznali tudi na Dunaju, kakor je zgoraj omenjeno, da je potrebno najprej osvojiti Bihać, ki so ga smatrali za glavno obrambo osvojenih pokrajin pa tudi kot ključ za daljnje napredovanje v hrvaški in turški Bosni. Niso računali na Dunaju in v Gradcu brez razloga, da se bo Avstrija, če dobi Bihać kot novo uporišče, in ko se učvrsti v Liki in Krbavi, ojačila tudi naproti Benečanom, ki so v tem času postavili v Palmanovi na cesarskem zemljišču jako trdnjavo ter se trudili, da dobe tudi Obrovac v Dalmaciji, da bi mogli tako bolje razširiti svoje gospodstvo po hrvaškem Primorju.¹⁾

Že v jeseni leta 1689. po osvojenju Like in Krbave je malo pred svojo smrtjo udaril pod Bihać s hrvaškimi krajišniki general grof Josip Herberstein, a leta 1692. so prispele tudi banove čete pod Bihać, napale mesto ter ga spalile, toda za resnobno obsedanje, brez katerega ni bilo mogoče bihačke trdnjave osvojiti, nista imela niti karlovški general niti hrvaški ban dovolj vojske niti bojnega orožja. Ker je bil tudi princ Evgen Savojski za to podjetje, so na Dunaju privolili na boj, kajti mislili so, da se bo izvelo osvojenje lahko in hitro. Sam vojvoda Evgen Savojski je pisal banu Adamu Baćanu, da se bo z osvojenjem Bihaća vrlo koristila ne samo Hrvaška nego tudi celo krščanstvo. Vojska se je zbirala v Karlovcu pod zapovedništvom karlovškega generala grofa Fr. Karola Turjaškega; a njemu je imel priti v pomoč ban Adam Baćan s hrvaškimi narodnimi četami. S temi četami bi se bila morala zdiniti tudi vojska Varaždinske krajine pod generalom grofom Heisterjem. Razen krajiških čet je dobil Fr. Karol Turjaški v pomoč tudi šest cesarskih polkov, tri polke pešcev in tri dragoncev iz Kranjske, Štajerske in Ogrske. Vsa vojska je štela: 13.000 mož in 32 topov, in sicer pod zapovedništvom Fr. Karola Turjaškega 9000 mož, a 4000 banovcev in Varaždincev pod vodstvom banovim. Topove so z veliko težavo spravili iz Gradca v Legrad in Sisek, in od tukaj po Kolpi v Karlovec. Da bo udarec na osmansko silo tem krepkejši, in da se razdeli moč turške vojske, je moral ob istem času na sovražnika udariti tudi general topništva grof Guido Starhemberg iz Oseka. Dogovorili so se tudi z benečansko vlado, da bo njen general Mocenigo provalil na desnem krilu iz Dalmacije pri Kninu, kjer se je bilo zbralo več tisoč hrvaških in dalmatinskih konjikov, ki so bili v službi benečanski.

¹⁾ R. Lopašić, Bihać i bihačka Krajina. str. 105.

Hrvati so slutili, da se bo zgodilo z Bihaćem, če se osvoji, isto, kar se je že poprej izvršilo v Karlovcu, Petrinji, Varaždinu, v Krajini, Liki, Krbavi in v Primorju. Nemški generali na Krajini so namreč pri vsaki priložnosti krnili in prikrajševali svobodo in pravo Hrvaške ter se trudili, da osvojena mesta in tudi cele kraje zedinijo s cesarskimi pokrajinami. To je bilo tudi krivo, da Hrvati niso šli v boj z onim oduševljenjem, kakor so se sicer vojskovali. Pa potem tudi ni nič čudnega, da se je izjalovil pohod na Bihać.

Že 30. velikega travna l. 1698. se je sporočilo iz Slunja, da je bosenski paša prispel pod Bihać, a to je prisililo tudi krščansko vojsko, da se je vzdignila iz tabora. Toda radi velike vode, slabih potov in pomanjkanja hrane ni mogla vojska dovolj hitro naprej; zapustili so Slunj šest dni kasneje, kakor je bilo naloženo, ter se obrnili proti Drežniku, vzeši s seboj potrebno bojno orožje, lahke in težke topove. Že drugi dan se združi s Fr. Karolom Turjaškim pod turško trdnjavo Drežnikom pet čet Ličanov in Krbavcev pod vodstvom stotnika grofa Coroninija in glasovitega liškega duhovnika Marka Mesića. Drežniški Turki so se branili junaško in se podali šele tretji dan, ko so naši prodrli skoz mestni zid ter požgali vse, kar je bilo lesenega. Pri Drežniku je bil težko ranjen grof Berzetti, podpolkovnik in zapovednik topništva. Ujete Turke je razdelil general Fr. Karol Turjaški med svoje častnike. Drežnik so naši popravili ter pustili v njem radi zveze s Karlovcem 40 Hrvatov za posadko. Turki v Izačiću pa so sporočili Fr. Karolu Turjaškemu, da naj jih ne napada, kajti predali se bodo sami, ko pade Bihać. Kasneje so si izprosili svoboden odhod.

Slednjič je prispela krščanska vojska 9. rožnika leta 1698. pod Bihać, v katerem je bil zapovednik stotnik beg nad 500 konjiki in 3500 pešci. Vohuni so sporočili, da je Bihać zapuščen, in da se ruši njegovo zidovje; toda ko so prišli naši pod mesto, so opazili, da je trdnjava dobro popravljena in ves Bihać obdan s palisadami. Topov in streliva so imeli tudi dovolj v Bihaću, samo hrane je moglo obleganim zmanjkati, ako je potrajalo obsedanje več časa.

Precej, ko je prispela vojska, so se začele priprave za obsedanje. Namestili so topove na holmcu sv. Lucije na jugozapadni strani Bihaća. Postavili so tudi most čez Uno, in potem je poslal general Fr. Karol Turjaški 14. rožnika leta 1698. polkovnika grofa Serenia s 400 Hrvati in 200 konjiki prek Une razgledat okolico in pripaziti na Turke. Dva dni potem so obdali mesto od vseh strani z vojsko, ter se je začel boj na doljnji strani trdnjave pri takozvanem Zelengradu. Še dokler je boj trajal, so se pokazale pred Bihaćem prednje čete banove (pet zastav), katere je vodil podpolkovnik baron Makar. Sam ban

Adam Baćan je prišel 20. rožnika z ostalo vojsko od Kostajnice vse ob Uni. Na poti je imel ban mnogo zaprek in prask s posadkami pounskih turških trdnjav, katere je pa po redu osvojil, a Belo Steno vzel z naskokom in spalil. Zvečer istega dne je prispel tudi general Heister z Varaždinci.

Ko so se bile zbrale vse vojske, so topničarji po dvanednem streljanju razbili del mestnega zida. Da preplašijo sovražnika, so razširili kristjani glas, da je razbit bosenski paša, od katerega so oblegani pričakovali pomoči. Dva Hrvata, ki sta pobegnila iz mesta, sta sporočila, da je v Bihaću že čez 300 mrtvih, da je prebivalstvo silno preplašeno ter da sili na predajo, ali da tega ne dopusti zapovednik; bal se je namreč, da bodo kristjani sesekali Turke iz osvete za ono krvološtvo, ki ga je bil pred sto leti izvel Hasan paša Predojević.

Da se krščanska vojska zavaruje od zadaj pred napadom bosanskega paše, je zasel ban s svojimi banovci in Varaždinci ter s 700 dragonci ves kraj na desni obali Une naproti planini Grmeč, Bilaju in Kamengradu, a polkovnik Makar je zaprl Ripačke klance, koder so dozdej oblegani svobodno prehajali. Čete hrvaških krajišnikov pa so bile obšle že poprej vso okolico bihačko po Krajini in Vrhovini. 16. rožnika so požgali grad Golubić, a 17. Ripač ter tukaj ujeli celo grajskega zapovednika. Ban Baćan je ulovil na nekem letniku bihačkega bega ženo, otroke in 52 oboroženih Turkov.

24. rožnika so napali kristjani Bihać z močno vojsko od vseh strani. Glavni napad je vodil na južni strani polkovnik baron Bourscheidt; na levem krilu so udarili hrvaški krajišniki iz Karlovca in Primorja na doljnjo stran mesta, pri Zelengradu Ličani in Krbaveci in do 500 banoveev. Ko je bil prodrt mestni zid, je vdrl Bourscheidt s hlabro četo v mesto, a ker so kristjani pretrpeli strašne gubitke že v šancah, na mestnem zidovju pa se oblegani branili prav vitežko, so slednjic Turki iztisnili naše iz mesta. Napad je bil odbit z veliko izgubo krščanske vojske, ki je štela mrtvih in ranjenih več nego 300 mož.

Ta poraz krščanske vojske je zdaj Turke silno ohrabil, krščanska vojska pa je postala malodušna in zmedena. Še večja nesreča je zadela naše 28. rožnika; zasuti so hoteli na desni strani jarek, toda Turki so jih med tem napadli v taboru grozno razjarjeni in besni s kosami, sekirami in noži ter pobili in ranili mnogo ljudstva. Ban Adam Baćan zboli in zapusti tabor že 29. rožnika; za njim odide tudi varaždinski general Heister. Varaždinci so bili nestrpljivi ter so zahtevali, da jih puste domov, vendar pa so ostale Heisterjeve in banove čete še nekaj časa pred Bihaćem.

V tem času se je raznesel glas, da je prispel bosenski paša s 6000 vojske pod Kamengrad, kjer je čakal še na ostalo

vojsko, ki je prihajala od Belega grada. Podstotnik kraljevine Hrvaške je hotel od Novega na Uni, ki je bil takrat v oblasti banovi, pripeljati vojski hrane in streliva, toda nanj je prežal zapovednik Ostroški Osman aga Baširević, pa da se ne pripeti zopet kakšna nesreča, so mu poslali v pomoč Marka Mešiča s 120 konjiki. Mešić se nameri na poti med Krupo in Kamen-gradom na Turke, jih razbije, ujame 24 konj, osvobodi sužnosti nekoliko kristjanov ter prinese iz boja pet turških glav in pet zastav.

Obleganje Bihaća je prenehalo 3. malega srpana, a 8. istega meseca je zapustila krščanska vojska vsa obnemogla trdnjavo Bihać. Poprej je še podrla Ripač in Izačić. Vojska se je vračala po cesti čez Slunj na Karlovec; en del banovcev je odšel v tabor pri Novem, a karlovška vojska je pazila na Krajino iz tabora pri Slunju. Redna cesarska vojska in krajiška sta se zedinili 13. vélikega srpana z véliko cesarsko vojsko pri Petrovaradinu. S tem se je izjalovilo tudi napredovanje dalmatinskih Hrvatov, ki so pod vodstvom polkovnika Posedarskega in Jankovića prispeli do Ostrvice in Kulen-Vakufa, odkoder so se povrnilo na benečansko zemljišče.¹⁾

Radi nesporazuma²⁾ in nesposobnosti vojaških zapovednikov, ali kakor pravijo nemška poročila, tudi radi nespretnosti narodne vojske in premalega števila redne vojske so bili zastoj vsi napori, toliko žrtve in ogromni stroški, a bihaćke zidine je obranila razmerno mala, ali za vero svojega preroka oduševljena in zato srčna četa mohamedanskih krajincev. V spomenici bojnega sveta cesarju Leopoldu I. o stanju v Liki in Krbavi se nahaja tožba Marka Mešiča na Vlahe, da so oni navzlic najstroži prepovedi vendarle v Bihaću obleganim Turkom prodajali živino in drugi živež za velike cene in to še celo z znanjem komorskega zapovednika.³⁾ Tako se je bilo tedaj urotilo vse proti kr-

¹⁾ R. Lopašić, Bihać i bihaćka Krajina. str. 106—110.

²⁾ Prinz Eugen von Savoyen von Arneth I. str. 97—98. Arneth dolži Fr. Karola Turjaškega in bana Adama Bačana, češ da sta ona zakrivila vso nesrečo, ker sta se cel čas tega pohoda pravdala radi prvenstva v zapovedništvu. Znano je, da so si karlovški generali prisvajali po krivici vse pravice hrvaških banov glede vojskovodstva, te so pa bani vedno zase zahtevali po starih še vedno veljavnih zakonih za ves obseg hrvaške kraljevine, kamor je spadala seveda tudi Krajina.

³⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 104. Spomenica je pisana v Građcu 16. listopada leta 1697. Ob enem se v tej spomenici omenja, da niso pričakovali tako žalostnega konca tega obsedanja „weillen wider alles vermuthen die erobierung Wihatsch so unglücklich abgeloffen.“ Tudi v napotku, ki so ga dobili komisarji za urejenje Krajine z Dunaja leta 1699. se omenja, da krščanske čete niso mogle osvojiti Bihaća „wasmassen bei lezt vorgewesenen belagerung Wihatsch diese festung und olim metropolis Croatiae zwar nicht erobert,“ pač pa so si prisvojile Drežnik, kateri treba pri označenju mej pridobiti za Krajino. (R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 146.)

šćanski vojski. Edini uspeh te vojne je bil ta, da se je do 50 rodovin izselilo iz okolice Bihaća v krščansko Hrvaško, kjer so dobili zemlje okoli Kremena in Cvitovića blizu Slunja.

Tem sijajnejša je bila krščanska zmaga na Ogrskem. Še dokler so stale krščanske čete pred Bihaćem, so dohajala z Dunaja poročila, naj se čim prej dokonča obleganje in naj vse čete pohite k glavni vojski v Slavonijo, da se more začeti nova vojna s Turkom. Princ Evgen Savojski je zbiral novo vojsko na južnem Ogrskem, kamor je vodil iznova sam sultan Mustafa II. svoje čete, ki so štejele čez 100.000 duš. Na potoku Zenti, ki se izliva v Tiso, sta se trčili obe vojski 11. kimovca leta 1697. Bitka se je začela opoldne ter se dokončala o zapadu solnca s popolnim porazom Turkov. „Še solnce ni hotelo zapustiti dneva, da s sijajnim svojim okom vidi popolni triumf krščanske vojske“ je pisal Evgen Savojski cesarju Leopoldu I. Vojaki raznih narodov so tekmovali med seboj, da s svojo hrabrostjo proslavijo krščansko orožje. Sovražnik je imel grozne izgube. Čez 20.000, (med njimi tudi veliki vezir in večina paš) jih je ostalo na bojišču, a 10.000 so jih pognali v močvirje Tise, kjer so se potopili. Malo Turkov je pobegnilo, pa še od teh so mnogi izgubili glave od naših konjkov. Sultan je sam videl iz svojega šatora razpad svoje vojske ter je še tisto noč pobegnil proti Belemu gradu. Celi turški tabor je zajela cesarska vojska. Vsi šatori, a med njimi tudi sijajni šator sultanov, na stotine zastav, cela vojna blagajna, na tisoče goved pripravljenih za turško vojsko, a med njimi tudi nekoliko velblodov, in kar se ni dogodilo še pri nobenem turškem porazu, sam veliki pečat osmanskega carstva, ki ga je veliki vezir nosil navadno na svojih prsih, je dobila v roke cesarska vojska.¹⁾

Zdaj bi bil Evgen Savojski udaril na Belgrad, da je imel zato potrebnih sredstev. Toda teh ni bilo, in umni vojskovođa se je lotil druge osnove. Odločil se je za napad na Bosno. Tuji zgodovinarji so si razbijali glave radi tega dogodka, toda hrvaška zgodovina ga jasno razkriva. Najprej nam tolmači, kako je hotel princ Evgen Savojski z osvojenjem Bihaća streti turško moč v teh krajih, odkoder so Turki najbesneje napadali Hrvaško ter ovirali hrvaško vojsko, da ni mogla z ostalimi cesarskimi četami vojskovati. A hrvaški vojski je priznaval takrat vsak vojskovođa veliko važnost in vrednost. Hrvati so hoteli Bosno osvojiti že za Ferdinanda I., kajti samo na ta način bi bile potem varne hrvaške in sosedne avstrijske dežele. Princ Evgen Savojski seveda ni mogel misliti o osvojenju Bosne še iste jeseni, ali s svojim napadom je mogel doseči to, da Turke oslabi, da ne bi mogli prihodnje leto, ko bi se vojska nadaljevala, napadati kristjanov s te strani.

¹⁾ Tade Smlčičklas, Poviest hrvatska II. str. 231.

Prince Evgen Savojski zbere za to podjetje 4000 najboljih konjikov, 2500 pešcev in nekoliko topničarjev. Spremljevali so ga najbolji in najodličnejši vojskovodje: maršal princ Commercy, grof Gvido Starhemberg, princ Vaudemont, grof Gronsfeld, grof Leopold Herberstein, baron Truchses, vsi generali iz prinčeve vojske. Največ pa mu je pomagal pri tem podjetju slavonski polkovnik Kiba, ki je vodil svoje krajišnike. Druga vojska iz hrvaške Krajine je bila pripravljena pod zapovedništvom Fr. Karola Turjaškega za napad proti Banji luki, da Turke zmede, a grofu Rabutinu je bilo naloženo, da moti Turke pri Temešvaru in Pančevu.

6. vinotoka se je vzdignil princ Evgen Savojski iz Oseka in za nekoliko dni je prebrodil Savo pri Brodu. Kiba je prodiral s svojimi Hrvati, konjiki in pešci prvi ter pripravljaj ostali vojski pot. 16. vinotoka je vzela naša vojska Doboju, sezidan na visoki strmi pečini nad reko Bosno. Tukaj so našli nekaj naseljenih vasi in tudi živine in druge hrane za vojsko. Drugi dan se je predal Maglaj. Ob Bosni dalje je prispela vojska do Žepča. To mesto, v dolini Bosne, se ni hotelo predati, pa so ga morali vojaki z naskokom osvojiti. 19. vinotoka je osvojil Kiba Vranduk, kjer je princ radi slabega pota pustil topove in 700 mož pod zapovedništvom enega polkovnika, kateremu so bile izročene tudi posadke v Maglaju in Doboju, da ostane tako v zvezi z Brodom. Narod krščanski je hitel k cesarskemu vojskovodji od vseh strani, iskal pri njem pomoči ter mu obetal, da bo zapustil ž njim to zemljo. Turki so se od vseh strani umaknili proti Sarajevu.

Prince Evgen Savojski pošlje v Sarajevo glasnika z enim trobljačem. Dasi je trobljač v znak mira neprenehoma trobil, a glasnik v desni roki kazal pismo, so vendar Turki posekali trobljača, ko so ga spazili, a glasnik je pobegnil ves izranjen. Na to je zasel princ Evgen Savojski z vojsko vrhunce okoli Sarajeva, z drugo vojsko pa je udaril na mesto, da ga zasede in popleni. Kesneje zažgo mesto, a Turke, ki so se razbegli po okolici, je preganjala krščanska vojska. Lepo in bogato mesto je propalo, a mnogo tisoč kristjanov je prešlo pod obrambo prinčeve vojske v Slavonijo. To je bil tudi ves uspeh te vojne. Prince je sicer želel preseliti vse kristjane iz teh krajev v Slavonijo, toda zima in slaba občila so to selitev preprečila. Naslednje leto sta obnemogli obe vojski okoli Belega grada. Turki so ponudili mir, a kristjani so ga radi sprejeli.¹⁾

Premirje je bilo sklenjeno že leta 1698. Med tem so se dogovarjali o miru, ki so ga sklenili 26. prosinca leta 1699. in podpisali v Karlovcih v Slavoniji. Nadmoč turška je bila zlom-

¹⁾ Tade Smičiklas, Poviest hrvatska II. str. 232.

ljena, in s tem so bile zadovoljne zavezne krščanske države. Tudi Ogrji so bili lahko zadovoljni, ker je bila dežela osvobojena vse do Banata. Hrvate pa je ta mir razžalostil. Ne toži se veliki hrvaški rodoljub Vitezović brez razloga na krivice, ki jih je morala pretrpeti Hrvaška. „Morali smo plodne zemlje sovražniku odstopiti, naša mesta razdjati, da bode lažje napadal kruti neprijatelj naše kraje, kadar se zopet ojači. Predali smo stolp poleg Kostajnice, kjer se reka Una lahko pregazi, ko je mala, in potem tudi Dubico, glavno mesto nekdanj tako slavne županije, ter rodno mesto starega roda Žempčerja Jasenovca, kjer se izliva Una v Savo. Dali smo Gradiško, a Dobojo, slavno mesto plemena Berislavičev, je izgubil našo posadko. Brod na Savi se mora podreti, a sremska polja do Slankamena so odvzeta Hrvaški ter izročena zopet barbarskemu carstvu.“ In cesarskemu poslancu grofu Marsigliju, ki je urejeval meje s turškim poverjenstvom, govori Vitezović tako le: „Ako bo od tega mira kaj dobrega, mislim, da ne bo dolgo trpelo, pa naj ima Hrvaška vsaj nade, da jej bo vendar kmalu premagana Turška povrnila ključne mesta Jajca.“¹⁾

Četudi so bili Hrvati nezadovoljni, da so jim jemali mesta, ki so jih bili osvojili s svojo lastno krvjo, vendar je s tem mirom nastopila tudi za hrvaško kraljevino nova doba. Zemlja med Dravo, Savo in Uno je bila očiščena Turkov, a v Dalmaciji so ostali pod Benečani Knin, Sinj, Čitluk in Gabela, tedaj vse dalmatinsko Zagorje. Mnogo hrvaškega naroda iz Bosne je našlo pribežališče pri krščanskih oblastih v Dalmaciji, Slavoniji in na Hrvaškem, kjer so se združili v svoji novi domovini s svojimi brati.

Hrvaška pa je v tem času imela še vedno tesne meje ter je hrvaški stanovje niso brez razloga zvali „reliquiae reliquiarum olim regni Croatiae“. Tekla je takrat meja od morja eno miljo od vasi Vranjaka ravno proti iztoku iznad turškega Pazarišča do kraja Čanka; a od tukaj je šla meja proti severju prek Korane iznad turškega Klokoča; od tukaj se je zabrnila meja proti severoiztoku ter dosegla Kolpo, katero je zapustila pri Brkiševini ter se dve uri izpod Petrinje obrnila proti Savi, katero je kakor tudi Lonjo presekala in potem po neklih ovinkih udarila na Dravo. Ako se od teh ostankov Hrvaške oddeli še primorska Krajina do Velike Kapele, potem karlovška med Kolpo in Kapelo ter varaždinska, v kateri so glavna mesta Koprivnica, Križevci, Belovar in Ivanić, pa če še omenimo, da se je trudila cesarska komora, da vzame banski vlasti hrvaško Primorje, potem se nam prikazuje Hrvaška v najožjih svojih mejah.²⁾

¹⁾ Ibid. str. 233.

²⁾ Tade Smičklas, Poviest hrvatska II. str. 234.

Zato so se hrvaški stanovni toliko trudili, da iznovič osvobojene zemlje hrvaške po starem narodnem in državnem pravu zedinijo pod zastavo in žezlo hrvaškega bana. Žalibog, da se jim to ni posrečilo navzlic odločni borbi, ki so jo vodili s svojimi protivniki, to je z raznimi vojaškimi oblastmi, z dednimi avstrijskimi pokrajinami (posebno s Štajersko) in z raznimi komorami, ki so se trgale ne samo za vlast nad novo osvojenimi kraji, nego so jih hoteli tudi faktično odtrgati od kraljevine hrvaške ter jih zediniti z avstrijskimi pokrajinami. Tako je Liko, Krbavo in Bag kupil grof Adolf Zinzendorf od avstrijske komore leta 1692. za 80.000 goldinarjev. Po dogovoru je bil zavarovan proti vsem krivicam od tamošnjih cerkvenih in posvetnih oblasti ter je postal posestnik z vsemi pravicami po zasebnem in državnem pravu („de omni solemnissimo tam privato quam publico jure“).¹⁾ Toda proti njemu so se kmalu vzdignili zapovedniki v Senju, Otočcu in Brinju, ker so Zinzendorfovi ljudje s hrvaškim narodom ravnali preostro, ker mu niso pustili niti žita žeti niti sena voziti.²⁾ Zato je moral Rudolf grof Edling, senjski veliki stotnik in namestnik karlovškega generala, bojnemu svetu sporočiti, da preti Liki in Krbavi velika nevarnost, če se bo pustilo Zinzendorfu gospodariti v teh krajih tako, kakor je začel. Na to je grof Ivan Herberstein to stvar preiskal, in priče so potrdile, kar se je poročalo o nepravničnem ravnanju Zinzendorfovih ljudi. Sicer pa Zinzendorf ni skrbel v teh krajih za vojaški red, a ker so krajišniki bili podložni neposredno le vojaški upravi, se niso mogli njemu predati ter mu biti pokorni.³⁾ Te borbe so trajale pa še dolgo časa, dotlej da je cesar Leopold I. leta 1700 odredil posebno komisijo za urejenje teh odnošajev v Liki in Krbavi. V to komisijo sta bila postavljena za predsednika generala Ferdinand grof Herberstein in Fr. Ehrenreich grof Trautmansdorff, a prisledniki so bili komornik in general Fr. Karol Turjaški kot generaloberstar hrvaške in primorske Krajine in zapovednik v Karlovcu ter dva odbornika vojvodine Kranjske in Koroške, ki sta bili dolžni skrbeti za vojsko na Krajini. Cesar je izdal komisiji obsežen propis, po katerem se je imela ravnati pri urejevanju tamošnjih odnošajev. Najprej so se morale točno urediti meje nasproti Turški po zemljevidih; potem je morala določiti komisija natančno, katero zemljišče je spadalo pod komoro, in katero pod krajiško upravo, da prenehajo tožbe.

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 7. Spomenica je izdana na Dunaju l. 1693.

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 6. Spomenica bojnega sveta cesarju Leopoldu iz Nemškega Grada meseca malega srpana leta 1693.

³⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 8—9. Spomenica je pisana v Dnbovcu 30. velikega srpana leta 1693.

Razume se, da se je moralo sestaviti tudi glede vojaške službe natančno poročilo, a radi oskrbljevanja vojske je bilo zapovedano, naj vojaške oblasti dopisujejo neposredno s kranjskimi in koroškimi oblastmi. Važno vprašanje je bilo tudi naseljevanje Vlahov po novo osvojenih krajih. O tem je napisal spomenico sam Fr. Karol Turjaški.¹⁾ Po cesarski zapovedi so se morali zdaj popisati vsi Vlahi in posestva, kjer so se naselili po dovoljenju Fr. Karola Turjaškega, a najprej se je moralo poslati od vsakega naseljenca pismo (patent) in vrhutega še poseben načrt posestva za vsakega starešino, da jim cesar vse to potrdi.

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 172—175. Spomenico je napisal Fr. Karol Turjaški v nemškem jeziku v Karlovcu leta 1699. Znano je, da so po navadi karloški generali Vlaho branili ter jih podpirali pri naseljevanju na zemljišču kraljevine hrvaške. Fr. Karol Turjaški pa ni bil posebno zanje zavzet ter se je izjavil v svoji spomenici, da jih je preveč naseljenih, in da jih je treba urediti. „Nenavadno veliko število Vlahov“ pravi Fr. Karol Turjaški „se je naselilo na Krajini, ter so si mnogi brez dovoljenja prisvojili nova zemljišča, od katerih niso plačali davkov, tudi so izsekali ogromne šume, da je to že nevarno za vojsko v slučaju novega turškega napada.“ Fr. Karol Turjaški jim tudi ni zaupal, ker so se neprenehoma družili s Turki ter po bližnjih krajih ropali, tako da so se proti njim potožili na Hrvaškem in še celo na Kranjskem. Po sporočilu karloškega generala so ti Vlahi tudi prav nemarno opravljali svojo službo; prihajalo jih je mesto 500 do 600 komaj 50—60, in na strel se niso zbirali na utrjenem mestu, pa bi bil Turek lahko na ta način vse osvojil, ko bi bil slučajno pripravljen za napad. Zanesljivi tudi niso bili Vlahi, ker so za časa mira prehajali prepogostoma k Turkom ter prenašali glasove k njim o krščanskih razmerah „dass diese Wallachen, welches eine sehr wankelmüthige vnd vntreue nation ist.“ Fr. Karol Turjaški je zato zahteval, da mora cesar ukreniti nekaj za varnost Krajine, ker je bila ta Turkom odprta, odkar so posekali Vlahi toliko šum, in so trdnjavnice ostale popolnoma neoskrbjene. Vlahi niso dohajali niti na straže, nego so se celo dogovarjali s posadkami na turški strani. Za to je predložil Fr. Karol Turjaški, naj se vsi Vlahi uvrstijo v čete ter se izročijo tujemu častniku, ki bi pa moral znati hrvaški jezik. Ko bi bili Vlahi tako urejeni, bi se tudi vedelo, koliko je te vojske. Zato naj bi cesar izdal propis, po katerem bi vsi Vlahi, ki bi se dali uvrstiti v to vojsko, pridržali doseganja zemljišča brez davka celo za svoje naslednike, če ostanejo v vojski, vsi drugi pa naj bi izgubili doseganje pravice ter morali plačati davek ali pa zemljo odkupiti. Toda glede davkov, pravi Turjaški, bo treba posebno s početka prav oprezno ravnati pri tem nemirnem življu. Zemlja naj se ureja za komoro, dokler se najskrajni del ne uredi kot Krajina, da se potem oni, ki ne bi hoteli pod komoro, lažje na to prisilijo. Raztresene Vlaho pa je treba zbrati v vasi in te učvrstiti kot tabore, jim dati zapovednika častnika Hrvata, ter ostro paziti na te neverne ljudi. Osnovati bi se morala tudi posebna četa, ki bi pazila na sovražnika, pa tudi na te ljudi po vaseh. Tudi se ne bi smela več dovoliti niti selitev niti razselitev brez znanja dotičnega častnika, ker se lahko zgodi, da se izseli celo selo, in da ne bi ostal doma noben za orožje sposoben mož. A ker Turki ravnajo z Vlahi prav oprezno in jim ugajajo, zato se morajo varovati njihove pravice, in noben častnik jih ne sme žaliti, ker bi sicer lahko odšli k Turkom. Vsled tega je neobhodno potrebno, da je pri sodniških preiskavah in sodbah prisoten vedno en član polkovne sodnije iz Karlova, da se ne bi zgodila komu krivica. Na ta način se bo bolje upravljalo z narodom in politico et in militari, pa bo tudi narod bolji in Krajina varnejša.

To se je zahtevalo seveda največ zato, ker so bili Vlahi silno nestalen živelj v Krajini. Stroški, ki jih je dozdej imela notranje-avstrijska komora, preidejo na Krajino, ker vojska mora imeti svoje dohodke, vendar pa ne smejo zato ostali podložniki trpeti. Tudi se je moralo od zdaj strožje paziti na trgovce s Turki in Benečani, ker se je moglo po njih marsikaj vtihotapiti čez meje, kar je moglo biti Krajini le na veliko škodo. Posebno se je moralo paziti na Benečane, ki so vsled zadnjega karlovškega mira zahtevali neke hrvaške kraje na mejah Dalmacije. Zato je bilo strogo naloženo, da mora biti vojska vedno pripravljena, da ne nahrupijo Benečani iznenada na te kraje, in da jih ne osvoje. General Fr. Karol Turjaški je imel dosta opravila, da je vsaj deloma uvedel red v svoji Krajini, kjer je komora gubila vedno bolj svojo moč, dokler ni prišla Krajina slednjič vsa v vojaške roke ter navzlic vsem prosvedom hrvaških stanov ostala v le teh vse do konca prošlega veka.¹⁾

Za Krajino med Petrinjo in Kostajnico, ki se je zvala banska Krajina, se je borila poleg Štajerske tudi đrnajska komora. Ta Krajina pa je spadala pod bana v političnem in vojaškem pogledu,²⁾ ali za te pravice se je moral boriti vsak ban z vojaško oblastjo, ki je hotela tudi to Krajino spraviti popolnoma pod svojo oblast. Tako piše grof Peter Keglević, stotnik v Kostajnici (1695—1700), zagrebškemu kapiteljskemu proštu Štefanu Seliščeviću, kesnejšemu zagrebškemu škofu, kako se trudijo Avstrijanci, da si prisvojijo to Krajino s pomočjo Vlahov, katere mamijo na svojo stran. Peter Keglević je upozoril v tem pismu zagrebški kapitelj, ki je imel v teh krajih velika posestva, da se še za časa pripravi za odpor.³⁾ Tudi v drugem pismu iz Kostajnice poroča Peter Keglević Štefanu Seliščeviću, takrat že škofu zagrebškemu, o nepokornosti krajiških Vlahov, katerim se ne more zdaj že nič zaupati („in Valachos plane nihil fidendum“), ker jih mamijo v varaždinsko Krajino; za to bo treba poskrbeti za druge stražarje po trdnjavah, ker so se

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 181—186. Spomenica je izdana na Dunaju 21. velikega srpana leta 1700.

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 2—4. Hrvaški stanovni izdajo v Zagrebu leta 1693. propise zapovedniku grada in krajine Zrinjske (intra Wnam et Colapim). Med drugimi točkami se nahaja tudi ta le: „Le ban more odrediti vojaški pohod“. Ravno tako izjavlja veliki stotnik Petrinjski, grof Fr. Erdedi, da je on glede zapovedništva na Krajini podložen banu hrvaškemu, ter zatrjuje, da hoče biti veren banu v vsakem pogledu, če to dovoli bojni svet. (R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 9. Pismo iz Zagreba od 30. kimavca leta 1693.). To je bojni svet potrdil s svojim odpisom z Dunaja 30. listopada leta 1693. (R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 10.).

³⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 2. Pismo iz Lobora od 20. sušca l. 1693.

dosedanji razšli, ne dobivši niti plače niti hrane.¹⁾ Kako težko je bilo Nemcem izgubiti svojo vlast v Krajini, se vidi tudi iz predaje Kostajnice pod bansko oblast. Podban Štefan Jelačić (1690—1714) potrjuje, da je prevzel Kostajnico od bojnega sveta v Gradcu za kraljevino Hrvaško, in da se zameni cesarska vojska z bansko, a on da varuje trdnjavo v cesarskem imenu proti vsakemu sovražniku, toda z dodatkom, da se mora v vsakem slučaju tjakaj namestiti nemška vojska, a tudi ta vendar samo pod banovim zapovedništvom.²⁾ General grof Ivan Maks Galler je zares predal Kostajnico banu hrvaškemu, a nemško vojsko odpeljal v Petrinjo. Pri odhodu se je ta general prav ošabno izjavil nasproti Petru Kegleviću, da se ta cesarska odredba tiče le Kostajnice, ne pa tudi ostalega kraja in Vlahov, ker le ti stoje pod zapovedništvom petrinjskim. Proti tej izjavi je seveda precej prosvedoval podban Štefan Jelačić ter se pozval na neko cesarsko pismo glede banske Krajine, toda general Galler se je držal le zadnje naredbe, pa da je predal Kostajnico le po omenjeni naredbi, si je dal general celo potrditi od podbana. Tako pohlepno so se borili Nemci za hrvaško zemljo. A da bo še več zmešnjav, pa da se Nemci vzdrže v svojem gospodstvu, so delali nemški zapovedniki vedne zdražbe med sosednimi hrvaškimi zapovedniki,³⁾ ali z zapovedniki na posestvih zagrebškega škofa, ali pa med Vlahi in hrvaškimi zapovedniki, ter jih bunili proti hrvaškim oblastim, samo da se preselijo v varaždinsko Krajino.⁴⁾ Ta boj je postajal na banski Krajini že neznosen. Zato svari veliki hrvaški rodoljub Pavel Vitezović (Ritter) v pismu do škofa Štefana Seliščevića Hrvate, naj varujejo in branijo bansko Krajino pred Štajerci, ker drugač jo bodo izgubili, kakor so že pred nedavnim Liko in Krbavo, Prava na bansko Krajino pa naj Hrvati ne branijo samo z besedami, ampak tudi z orožjem, če bo sila. Sicer bi bilo pa

¹⁾ R. Lopašić, Spomenica hrvatske Krajine III. str. 17—18. Pismo je pisano 31. malega srpana leta 1695.

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 17. Poročilo iz Kostajnice od 27. malega srpana leta 1695.

³⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 16 in 18—23. Na str. 16. je pismo grofa Petra Keglevića banskemu namestniku Štefanu Jelačiću v hrvaškem jeziku glede preprirov z zapovedniki Petrinje. Pismo je izdano v Kostajnici 1. malega srpana leta 1695., a na str. 18—23. je poročilo generala Gallera bojnemu svetu o predaji Kostajnice in o njskih Vlahih. Poročilo je pisano meseca kinavca leta 1695.

⁴⁾ Da so Nemci Vlahe bunili, za to imamo tudi pismene dokaze. Tako je neki polkovnik, baron Andrej Makar, javno bunil Vlahe proti kraljevini Hrvaški, da pridejo pod cesarja, a on bo njihov general. Rekel jim je v skupščini v hrvaškem jeziku („croatico idiomate“): „Držite se, vlaški sinu, i ob tom budite, da ne budete pod zapoved bansku, nego pod carsku, a ja vam budem general.“ (R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 57. Pričevalo o tem dogodku napisano 10. malega travna leta 1697. v Zagrebu.).

dobro, da si izposodijo večjo svoto denarja pri Genovežanih ter ž njo odkupijo to zemljo in za vselej zedinijo z materjo zemljo. Če puste pa Štajerce v ta kraj, ga ti izpremene v vazalstvo, in potem se Bog usmili.¹⁾ Hrvaški stanovi so bili v veliki zadregi, pa so zato prosili cesarja Leopolda I., da čim prej pošlje poverjenstvo, ki naj bi uredilo odnošaje med Štajerci, varaždinskimi generali in Hrvati glede banske Krajine, ki po pravici spada le h kraljevini Hrvaški.²⁾ Cesar Leopold je leta 1697. udovolil prošnji hrvaških stanov ter poslal poverjenika grofa Karola Maksimilijana Turna in grofa Ludovika Zinzendorfa v bansko Krajino. Že v Varaždinu jima je predal general varaždinske in petrinjske Krajine, grof Enej Caprara (1688—1701), obsežno spomenico, v kateri dokazuje z listinami, češ da mu je sam cesar podelil to zemljo že leta 1695. ter zatrjeval, da hrvaški stanovi nimajo nobene pravice do teh krajev, saj je Petrinjo podpirala v borbi Štajerska, sicer ne, da pridrži zato zemljo, nego da razširi Krajino. On ne taji, da je zemlja spadala pod zagrebško županijo, toda na ta način bi se mogla zahtevati tudi Slavonija do Belega grada. To zahteva pa tudi obstanek Krajine, ker drugače bi bili sami Hrvati krajišniki. O Vlahih pravi, da hočejo biti pokorni le petrinjskim generalom, in da hočejo plačati davek, kar pa ni bilo resnično.³⁾ Kako ohol je bil ta nemški general, je nam za dokaz tudi njegova izjava, da se ne izplača osvajati zemljo, če jo mislijo povrniti Hrvatom.⁴⁾

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 23—25. Si enim in haec nunc pacifice admittantur Styri, pacis deinde tempore ad vasallatum cogent, adigent Croatas, fidelissimos fortissimosque illorum olim propugnatores: ut olim reginalae liberae Croatiae nomen in servile Styrorum provinciae transeat; et Hecubae apud Senecam dictum, de Slavona gente interpretetur sonare: Si quem miserum videris, Slavonem puta! quod exitium a fideli sua Croatia Deus optimus maximus benignior avertat. Pismo je pisano v Ljubljani 20. grudnia 1. 1695.

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 42—44 . . . ac terrenum nullo unquam jure ad ducatum Styriae pertinens, sed in comitatu Zagradiensi, regno Croatiae contentum et copiosa nostratium sanguinis profusione retroacta annorum serie constanter conservatur . . . terrenum praeterea illud indubitata regni Croatiae pars . . . , a na str. 52—55. so navedene vse pravice kraljevine Hrvaške na zemljo med Uno in Kolpo. Hrvaški ban kot gospodar banske Krajine je odredil tudi zanjo redovito sodnijo za reševanje pravnih zahtev. (R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 39), a istega leta je zapovedal vsem poglavarjem banske Krajine, naj branijo staroversko duhovščino in ves vlaški narod med Uno in Kolpo v izvrševanju vere po lastnem svojem obredu. (R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 39—40.).

³⁾ Vlaški poglavarji so že leta 1695. izjavili banu, zagrebškemu škofu in podbanu, da hočejo ostati verni njim in kraljevini Hrvaški, a da niso obljubili nikomur plačati davka. (R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 25—27.).

⁴⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 59. . . hingegen hätten auf die andere weis ew. May. keinen nuzen davon zu gewarten, wann die

Komaj sta bila poverjenika gotova s spomenico grofa Caprare, ju je že vjel drugi zapovednik, grof Heister iz Križa, ki je po nalogu bolnega Caprare ravno tako napadal hrvaško pravo na te zemlje. Ta zapovednik se je predrzno izjavil, da se je Krajina morala ustanoviti radi nezaupnosti do Hrvatov, pa da do zdaj ni bil za zapovednika postavljen še nobeden drug nego Nemeč.¹⁾ Kostajnico je po njegovi trditvi osvojil markgrof Badenski, in ne banovci, ki se le branijo, če gredo s krajišniki v boj. Hrvati pošiljajo le dečke v boj, krajišniki gredo pa sami, zato generalat ne zahteva zemlje nego narod.²⁾ Razume se, da komisarja nista mogla uvažiti poročil teh Hrvatov tako neprijaznih generalov, nego sta odšla tudi v Petrinjo, Zrinj, Novi, Kostajnico in Sisek ter povabila vsakega predse, ki se je imel kaj potožiti. V Novem so se sešli s komisijo najodličnejši Hrvati: ban Adam Baćan, škof Štefan Seliščević, kanonik Tomaž Augustić, podban Štefan Jelačić, protonotar Jurij Plemić, podžupan križki Ivan Izačić, veliki stotnik grof Aleksander Erdedi in podstotnik Ivan Radmanić. Ban in škof sta odločno ugovarjala proti ogovarjanju, kakor da bi ona jemala Vlahom zemljo ter jih silila na pokornost, saj je vendar zemlja njuna brez vsakega dvoma. Petrinjski zapovednik ni imel nič zemlje razen trdujave, dokler mu je ni odstopil zagrebški škof, in Vlaha so na tem zemljišču plačevali njemu desetino, dokler jih ni pobunil zapovednik sam. Škof je zahteval tudi Blinjo, Vlahov pa ne. Kostajnica in Vlaha tudi niso nikdar spadali pod Petrinjo.

Komisarji so preiskali prav natančno vsa obrekovanja nemških zapovednikov, ki so jih širili po svojih poročilih v Gradcu in na Dunaju, ter slednjič o vsej tej zadevi stavili samemu cesarju sledeči predlog: Kraj med Petrinjo in Kostajnico spada pod bana, a Petrinja pod zagrebškega škofa. Vse nemirne ljudi, ki bunijo Vlaha in jih mamijo pod svojo oblast, treba odstraniti iz Petrinje. Le bojni svet more pošiljati vojsko v Kostajnico. Vlahom je treba po posebnem poverjeniku raztolmačiti, kakšne pravice imajo, in da morajo biti banu pokorni. Ta komisija je dala narisati tudi zemljevid banske Krajine, katero je vrhutega še prav zanimivo opisala.³⁾

gränitzen auch weither rücken möchten, so blibe selbiges territorium zu ew. Kay. May. anderwertigen disposition, welches ew. May. benomben wäre, wan es jezo dem landt Kroathen zugetheillet wurde.

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 59. . . das die gränitzen ex diffidentia wider die Kroathen gesezt worden, dessentwegen wurde kein oberhauptman als nur Teutsche gesezt. (Zares karakteristično že za one čase !)

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 59. Das generalat verlange nit den grund, sondern das völekh.

³⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 58—96. Spomenica je sestavljena na Dunaju 24. maelga travna leta 1697.

Tako je bila za zdaj odvrnjena nevarnost, da Hrvati izgube bansko Krajino, kakor se je bilo zgodilo že z Liko in Krbavo.

V istem času se je vršila huda borba za domače pravice tudi v Senju. Mesto Senj je živelo v vedni borbi za svoje pravice, katere so prav radi gazili karlovški generali, ali pa tudi lastni njihovi stotniki poleg vseh kraljevskih pooblastic.

L. 1696. so poslali Senjani v Gradec in na Dunaj svoje someščane: Ivana Homolića, Filipa in Petra Vukasovića ter odvetnika Marburga, da po onem pismenem napotku, ki so ga dobili od mestnega sveta, sklenejo dogovor o plačanju tridesetnice, da uredi nadalje z dvorskimi in vojaškimi oblastni prizivni tečaj (način apelacije) v sodnijskih zadevah od mestne sodnije na primorskega podžupana, a od njega na kr. kurijo, ter da izposlujejo čim več spoštovanja do mestnih svoboščin. Toda namesto da bi se bili imenovani poslanci bavili z opravili, radi katerih so bili poslani, so sklenili nepooblašteni dogovor z notranjeavstrijsko komoro, po katerem so izgubili Senjani pravico na sol, katero so dotlej dobivali zastonj. Ker je precej potem začela komora s pomočjo vojske vršiti novi dogovor glede soli, se Senjani pobunijo, odvzemo Vukasovićem javne službe ter sklenejo v hiši zastavnika Ivana Mihovića, kako bodo poslej branili svoje pravice. Na to je najstrožje naložil bojni svet v Gradcu senjskemu stotniku grofu Edlingu (1690—1704), da zopet namesti Vukasoviće, da začetnike bune izbrše iz vojske ter jim odvzame vojaške plače. Kdor se bo protivil, tega bodo smatrali za upornika. Grofu Edlingu je bilo obenem zapovedano, da mora pri pobiranju novega davka pomagati, in če se ne bo izvršilo vse v redu, se mu preti z najostrejšimi sredstvi. A da se v bodoče ne zgodi zopet kaj takega, se imajo vsi tisti, ki hočejo biti senjski vojaki, odreči meščanstva in vseh senjskih pravic; zato naj stotnik zopet vzpostavi nemško stotnijo, ki je propala, ker Senjani greše kot vojaki na račun teh pravic in zanemarjajo pri tem svojo vojaško službo.¹⁾ Senjani so se pa že poprej večkrat zamerili merodajnim krogom ter so imeli sploh prav malo prijateljev, ki bi jih hoteli braniti. Le Pavel Vitezović je bil njihov odločen zagovornik, pa se je tudi zdaj zanje zavzel ter odšel na Dunaj, kjer je na dvoru s pomočjo bana Adama Bačana, sestavivši poprej o senjskih tožbah obsežno spomenico, izposloval cesarski odlok, izdan v Ebersdorfu 13. kimavea l. 1697., s katerim se je odstranil poprejšnji dogovor, a pravice in svobode senjske so se iznovič priznale, ter zapovedalo se je banu Adamu

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 98—100. Zapoved izdana v Nemškem Gradcu meseca malega srpana leta 1697.

Baćanu, da obrani Senjane.¹⁾ Toda vojaške oblasti se niso zme-nile za to cesarsko odredbo, nego so zahtevale od stotnika grofa Edlinga, da uvede monopol soli in neke druge nove davke, kar bi bil on tudi storil, da se niso Senjani temu odločno uprli. O tem poroča grof Edling iz Senja 10. in 16. prosinca leta 1698. bojnemu svetu v Gradec ter prosi, da se povede radi tega upora stroga preiskava. On je hotel vse izvesti, kar mu je zapovedal bojni svet meseca malega srpana leta 1697., pa je hotel že nekemu Orebigu izročiti pobiranje davka, toda Senjani so ga pregnali. Senjski stotnik tudi nima toliko moči, da bi ugnal Senjane, ker oni so složni, pa bi mogli pregnati tudi njega samega. Oni trdijo, da se bodo iznovič obrnili do cesarja. Z vojsko ni mogel Senjanov prisiliti na pokornost, ker prave nemške stotnije ni v Senju, v tej četi so komaj 4 Nemci, drugi so pa sami Senjani. Zato treba tako četo iznovič urediti, a bila bi to dolžnost Kranjske in karlovškega generala, ki oskrbljujeta ta kraj z vojsko. Slednjič prosi za komisijo, ali pa za samega generala karlovškega Fr. Karola Turjaškega, ki se je ravno takrat nahajal v bližnjem sosedstvu, da reši to vprašanje, da se tako dokaže njegova nedolžnost, a kaznijo obrekovavci Marko Orebig in brata Vukasovića. Senjani pa po njegovi trditvi raje glave izgube, nego da plačajo ta novi davek.²⁾

Senjani so pa tudi zares še nadalje odločno branili svoje pravice ter predali svojemu stotniku grofu Edlingu obsežno v hrvaškem jeziku napisano spomenico z 200 podpisov senjskih meščanov. V tej spomenici dokazujejo natančno, da je njihova obramba proti davku na sol postavna, in da sta se Vukasovića pregrešila proti pravicam mesta Senja. Senjani smatrajo za svoje voboščine in pravice edino instancijo svojega kralja, pa za to naj se počaka z novimi odredbami, dokler se ne vrnejo njihovi poslanci z dvora.³⁾

Cesar Leopold I. je slednjič zapovedal generalu karlovškemu Fr. Karolu Turjaškemu, naj uvede red v Senju z vojaško silo, ali ker je general senjske poslance, namreč sodnika Andreja Čolića, vojvodo Čudinovića in kanonika Ivana Čolića zaprl v hude ječe v Karlovcu, kamor so bili prišli braniti svoje pravice, so se Senjani iznovič pritožili svojemu stotniku grofu Edlingu v Gradecu, da jih nemilo preganja karlovški general Fr. Karol Turjaški, in da jim je zaprl njih poslance, ki so želeli z njim

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 100—102.

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 112—115.

³⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 115—120. Zanimivo je, kako se v tej spomenici opisuje Vukasovića kot hudi sovražniki svojega rodnega mesta. Petru Vukasoviću namreč oponašajo v obtožbi, da je enkrat izpregovoril sledeče besede: „Dokle bude Segn grad y na gnjemu kamik, na kamiku da ochie plakat žene y dieza y nakon dieze dieza“.

razpravljati o senjskih pravicah.¹⁾ Ko je hotel pa Fr. Karol Turjaški s svojo vojsko v mesto, so se mu Senjani najodločneje uprli ter sklenili braniti svoje pravice do zadnje kaplje krvi. Radi tega je tako jako vzkipel srd na Senjane na dunajskem dvoru, da bi se bila takrat dogodila v Senju velika nesreča, ako Senjanom iznovič ne bi bil pomagal njihov zemljak Pavel Vitezović, katerega so bili poslali že meseca svečana leta 1698. z Martinom Milanесom kot poslanca na cesarski dvor, kjer je upotrebil vse svoje diplomatično znanje, da reši to mesto popolne propasti, predobivši za pravično stvar Senjanov na cesarskem dvoru vrlo uglednega bana Adama Bačana in zagrebškega škofa Štefana Seliščevića, kateremu je Vitezović že poprej pa tudi kesneje dopisaval o senjskih zadevah.²⁾

Med tem je Fr. Karol Turjaški sporočil bojnemu svetu iz Karlovca,³⁾ kako so se mu Senjani uprli, ko je hotel z vojsko v mesto. Fr. Karol Turjaški je bil odšel v Senj že 8. vinotoka, ker mu je pisal Jakob Ramschiessl, stotnik Like in Krbave, da narod v Senju pričakuje mirno njegovo vojsko, in da hoče biti pokoren novim odredbam. Ko je prispel pa do Brloga, je dobil od Ramschiessla drugo pismo, v katerem mu poroča, da so se Senjani oborožili, in da bodo Vukasoviće pregnali, če se povrnejo v mesto, in da tudi njega ne bodo pustili mirno v trdnjavo, dokler jim ne izpuste v Karlovcu zaprtih poslancev. Navzlic temu se je podal Fr. Karol Turjaški od Brloga dalje proti Senju. Kar prihiti pred njega častnik iz mesta s posebnim poročilom, da so Senjani zasedli vse prelaze v Senj in da ne puste nobenega dalje razen samega Turjaškega in njegovega slugo. Frane Karol Turjaški je hotel Senjane pregovoriti, da ne izgube nič od svojih pravic, če sprejmejo nove odredbe. Toda on ni uspel, nego so se na to Senjani izjavili, da se mu bodo ustavili kakor Turkom, če bo hotel s silo v Senj. Fr. Karol Turjaški je izprevidel, da ne opravi pri Senjanih nič, in da bi mogli oni še njega ujeti ter ga prisiliti na podpis svojih pravic, ker je bil cesarjev pooblaščenec, zato se je rajši povrnil v Brinje, kjer je ostal dva dni, misleč, da se bodo morda Senjani slednjič vendarle podali. Toda to se ni zgodilo, nego so celo njegovega pobočnika Ockhleja, ki ga je bil poslal naprej v Senj, ujeti in zaprli ter javili, da ga ne izpuste, dokler ne osvobodi Turjaški v Karlovcu zaprtih Senjanov. Če se pa kateremu teh ujetnikov pripeti kaj hudega, bodo ubili tudi oni

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 130—131. Pritožba je pisana v hrvaškem jeziku v Senju 16. vinotoka leta 1698.

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 100 in 139—141. Poslednje pismo iz Bosiljeva 30. listopada leta 1698.

³⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 131—132. Poročilo od 19. vinotoka leta 1698.

tega pobočnika. Za Turjaškega je bilo dobro, da se niso upornim Senjanom pridružili tudi sosedni Otočani in Brinjani.

Na poročilo Fr. Karola Turjaškega cesarju Leopoldu I. iz Brinja,¹⁾ da so se Senjani pregrešili upora in razžaljenja Veličanstva, in da jih je dal obsoditi že 12. vinotoka pri krajiški sodnji, je odgovoril cesar Leopold I. že 25. vinotoka z Dunaja bojnemu svetu v Gradec, da s to obsodbo ni zadovoljen, ter je vprašal ta svet, kaj naj bi se storilo, da se premagajo uporni Senjani. Znano je, da je bil že pred dvema letoma odpustil Senjanom radi upora, zdaj pa se ne sme več popuščati, ker bi se utegnili tudi drugi krajišniki pobuniti. Sicer pa tudi Turjaški ni izvel zapovedi tako, kakor mu je bilo zapovedano, zato naj bojni svet sam določi glede daljnih odredb. Potrebno bi bilo pa pred vsem, da se postavijo v Senj nemške čete, in da pridejo v cesarsko oblast trdnjava, luka in mesto. Seveda bi se moralo določiti, odkod bi se dobili potrebni stroški za vzdrževanje cele posadke. Prelaze do Senja od Otočca, Brinja in Kapele naj zasedejo nemške čete, da Senjani ne dobe od teh krajev nobene pomoči. Senjane naj sodi v bodoče posebna sodnija sestavljena od bojnih svetnikov, ali pa polkovniška sodnija v Karlovcu. Razume se, da se morajo vse razsodbe poslati samemu cesarju na potrditev. Senjanom treba zabraniti trgovino po morju in po suhem, ker potem ne bi mogli dobivati tako lahko potrebne hrane, trgovina s soljo naj se pa premesti v Novi. Stroški, ki jih dajeta vojvodini Kranjska in Koroška za senjsko posadko, naj se upotrebijo za nemško četo, ki se mora popolnjevati zares le s pravimi Nemci, ne pa z domačini, kakor je bila do zdaj navada. Odločiti se mora tudi, kdo ima pravico to četo urejevati, ali karlovški general, ali pa Kranjska in Koroška. Neobhodno je potrebno, da Turjaški zasede Brinje in Kapelo, in da drži Senjane tako zaprte, dokler se o tem ne odloči v bojnem svetu.²⁾

Razume se, da so bili zdaj Senjani v veliki zadregi ter da so iskali pomoči pri svojih prijateljih, posebno pri banu grofu Adamu Bačanu, ki jih je tudi na cesarskem dvoru zagovarjal, kakor poroča iz Rohonea 13. listopada leta 1698. škofu Štefanu Seliščeviću, ali da je njegov položaj vrlo težaven, ker so sovražniki Senjane prehudo očrnili.³⁾ Cesar je zato zahteval, da Senjani na vsak način sprejmejo poverjenika generala Fr. Karola Turjaškega v mesto, da se mu pokoré, mu ostanejo verni in izvrše vse, kar bo on naložil glede davka na sol, dae in šume.⁴⁾ Cesar

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 132.

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 132—134.

³⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 134—135 in 136—137.

⁴⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 136—137. Zapoved izdana 22. listopada leta 1698.

Leopold I. je nato izdal zapoved bojnemu svetu, in le ta generalu Fr. Karolu Turjaškemu, naj se poda iznovič v Senj in uravna vse tako, kakor je bil cesar sporočil bojnemu svetu glede davkov in vojske. Glede zaprtih Senjanov poročila cesar Turjaškemu, naj izpusti le kanonika Ivana Čolića,¹⁾ ker se je zanj zavzel sam papežev nuncij, druge pa naj pridrži še zaprte. Tudi naj se Senjanom ustavi vojaška plača, a kranjskim stanovom naj se to javi, če se ni še do zdaj zgodilo. To vse se je sporočilo tudi Senjanom samim radi bodočega ravnanja.²⁾

Senjani so bili seveda v strahu, bodo li mogli vzdržati se v boju proti cesarski vojski, pa so zato radovedno pričakovali odgovora na svojo zadnjo spomenico, ki so jo poslali cesarju Leopoldu I., in na povrnitev treh poslancev, katere so bili odpravili v Zagreb prosit pomoči brzkone pri škofu Štefanu Seliščeviću, kateremu so pisali že 13. grudnia, da se zavzame za njih, ker oni trpe vse po krivici radi cesarskih pravic.³⁾ Razume se, da tudi njih verni branitelj Pavel Vitezović ni miroval, nego je razpošiljal točna in resnična poročila merodajnim osebam o teh nemirih v Senju.⁴⁾

Med tem je moral Fr. Karol Turjaški cesarjevo zapoved izvesti, a ker sam ni mogel v Senj, je izdal v Žužemberku na Kranjskem poseben napotek častniku baronu Paradeyserju, kako naj izvrši to nalogo. Ko pride v Senj in se nastani v kasteln, naj nemudoma pokliče k sebi nadporočnika barona Galla in stotnika Ockhleja ter se z njima posvetuje, na kakšen način bi se mogel oglasiti cesarski patent častnikom, plemenitnikom in narodu senjskemu. Nato naj zbere narod, izroči cesarski patent poglavarstvu ter pri tem omeni blagosti cesarjeve a tudi strogosti, ako bi se tem odredbam uprli, kar bi ne bila samo za njih velika nesreča, nego celo za njih otroke. Slednjič naj jih še v

¹⁾ Kanonik Čolić, ki je bil po sporočilu Turjaškega glavni kolovodja pri tem uporu, ker je Senjanom iz latinskega izvirnika krivo tolmačil o njihovih pravicah, je pobegnil iz orožane karlovške, kjer je bil zaprt. Brzkone je bila straža podkupljena. (R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 139.)

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 137—139. Zapoved izdana na Dunaju 22. listopada leta 1698. Zanimivo je v tej zapovedi tudi tole: Fr. Karolu Turjaškemu je bilo strogo zapovedano, da se sme v takozvani nemški četni plača deliti le tistim vojakom, ki so zares Nemci. Tako so hoteli s silo odstraniti Hrvate iz te čete. Pa tudi netočnosti so se godile pri samem izplačevanju. Krajiški blagajniki so se okoriščevali v svoji službi. Izplačevali so mesto goldinarja 8 grošev, vrhutega pa je bilo mnogo praznih mest, a denar se ni prihranil, nego so za ta mesta zapisali celo otroke v zibel; celo zadolžena so bila ta mesta in takorekoč od naslednika izplačana. Radi tega nereda je pozval cesar na odgovornost karlovškega generala in kranjske stanove, naj se opravičijo radi takih nerednosti.

³⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 141. Pismo je pisano v Senju v hrvaškem jeziku.

⁴⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 139—141.

generalovem imenu opomni na pokornost ter povč, da se general karlovški v protivnem slučaju ne bo nič več za njih potegoval na cesarskem dvoru. Ko bi pri tem Senjani zahtevali, da se cesarski patent prestavi na ilirski (hrvaški) jezik, naj se poišče za to delo duhovnik, in ko bo prevod gotov, naj ga baron Ockhle prisposodi z izvirnikom ter ga potem predá mestnemu starejšinstvu. Potem naj baron popraša Senjane, če hočejo sprejeti patent, davek na sol, dac in nadzor nad šumami; hočejo li dovoliti generalu in njegovi vojski vhod v mesto ter izpustiti stotnika Ockhleja, kajti v patentu stoji med ostalim tudi to zapisano, da ne smejo biti proti osobju generala nasilni. Prepirov naj se baron ogiblje, niti naj se ne grozi, nego le odločno zahteva, da se odgovori na vse pismeno. Če pa Senjani tega ne bi hoteli storiti, ter se pozivali na to, da morajo čakati na odgovor ogrske komore, naj še enkrat zahteva pismeni odgovor ter si to dá tudi potrditi od barona Galla, potem pa naj odide iz Senja v Karlovec, kjer bo generalu osebno poročal o vsej zadevi.¹⁾

Senjani se pa tudi na te opomine niso podali, nego so odgovorili Fr. Karolu Turjaškemu, da so mu jako zahvalni, ker jim je tako naklonjen, da jih celo brani na merodajnem mestu, kar so izvedeli iz lista, ki so ga dobili od poslanca Paradeyserja; toda oni ne morejo precej odgovoriti na njegova vprašanja, nego hočejo čakati na odgovor ogrske komore glede svojih pravic, kajti od te komore so odvisne njih svoboščine. Poslanca so sprejeli prav spoštljivo, kakor bi tudi njega, ako bi prišel sam, vojske njegove pa ne puste v mesto. Slednjič prosijo še za zaprte Senjane, da jih čim prej osvobodi.²⁾

Senjani pa se niso podali, nego so zahtevali vztrajno svoje pravice, katere so se jim tudi zares iznovič potrdile. Naslednik cesarja Leopolda I., Josip I., je potrdil s pismom z dne 28. grudnia leta 1706. vse stare pravice, a s pismom z dne 29. prosinca leta 1707. tudi one pravice, radi katerih so se borili toliko let. Dovoljeno jim je bilo po tem pismu, da morejo izdelati v senjskih šumah vsako leto do 600 vesel hrastovih in bukovih za male barke brez vsakega davka; za svojo potrebo morejo kupiti vsako leto 800 čebrov (čeber po 96 funtov) soli, katere pa ne smejo prodavati, in sicer po isti ceni, po kateri jo kupuje notranje-avstrijska komora; za potrebo mesta morejo dobiti vsako leto iz kraljevske tridesetnice 300 goldinarjev, in pri vožnji soli iz Barlette imajo senjski brodovi prednost pred drugimi.³⁾

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 142—143. Napotek je izdan 16. grudnia leta 1698.

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 143—144. Prošnja je pisana v Senju v latinskem jeziku 28. grudnia leta 1698.

³⁾ Mile Magdić, Topografija i poviest grada Senja. U Senju 1877. str. 146—147.

Po sklepu karlovškega mira je bilo treba urediti meje na Krajini. To opravilo je bilo poverjeno v karlovški Krajini generalu in podpredsedniku bojnega sveta v Gradu grofu Ivanu Ferdinandu Herbersteinu, grofu Josipu Rabati, bojnemu svetovavcu in zapovedniku na Schlossbergu, grofu Ivanu Josipu Waldsteinu, grofu Gvidobaldu Maksu Saueru, nadmerniku Ivanu Fridriku Holsteinu in generalu Fr. Karolu Turjaškemu kot glavnemu zapovedniku na Krajini; prepire radi zemljišča med hrvaškimi stanovni in pomejnimi Turki pa je imel poravnati general grof Marsigli, poprej član karlovškega kongresa, o katerem zatrjujejo, da je dobro poznal hrvaške in turške razmere, a je bil sicer surov in brezobziren ter je tudi na Hrvaškem okrožno ravnal s svojimi podložniki. Cenil pa je med ostalimi svetovavci hrvaških stanov najbolj Pavla Vitezovića, katerega je v marsičem poslušal, ko ga je prašal za svet. Razume se, da je Vitezović tudi pri vsaki priložnosti branil koristi hrvaškega naroda, ko so se krojile nove meje njegovi kraljevini.¹⁾

O delovanju poverjenstva se nahaja dnevnik (diarium), ki ga je pisal podpolkovnik Holstein, pri glavnem vojaškem zapovedništvu v Zagrebu. Poverjeniki so se morali boriti, da ostane krščanski Hrvaški kot naravna meja Drežnik, Sturlić, Tržac in Kremen. Toda s Turki je bilo težavno razpravljati, posebno še s turškim članom poverjenstva, ki je bil član dunajskega poslaništva. Ker se poverjenstvo ni moglo na noben način sporazumeti s turškimi poverjeniki radi zemljišča na Korani in kraja novskega, se je razšlo pustivši generala Marsiglia na svojem mestu, a ono se je podalo v Primorje in Liko in odtod v Karlovec, da sestavi poročilo.

O urejenju Like in Krbave v gospodarskem in vojaškem obziru je bil napisal že poprej spomenico v laškem jeziku grof Josip Rabata, ki je te kraje dobro poznal, saj jih je osvajal v družbi z generalom grofom Josipom Ivanom Herbersteinom. V glavnem se poročilo ujema z mnenjem, ki ga je o Krajini izrekel karlovški general Fr. Karol Turjaški. O morskih lukah je dobilo poverjenstvo natančna poročila od stotnika Bianchia, ki je dobro poznal Primorje. O Karlobagu pravi poročilo, da je pred nedavnim z velikimi stroški popravljen in urejen. Posebno važna je Kraljevica; Reka pa je preveč izpostavljena ter se ne more braniti niti s Trsata niti z reškega grada. Sovražnik more z brodovjem priti tik pod mestno zidovje, kar se je do zdaj že dvakrat zgodilo. Pokrajini Lika in Krbava pa sta popolnoma uničeni in poplenjeni, ter nista v nobeni zvezi z drugimi zemljami. Tukaj ni ljudstva za delo, pa zato tudi ne hrane za utrjena mesta.

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 144—149. Napotek za poverjenika je izdan na Dunaju 20. sušca leta 1699.

Poverjeniki so predložili, naj se pošljejo delavci iz Štajerske, Koroške in Kranjske, in sicer od sto selišč po en delavec. Hrvaška in primorska Krajina bi mogli poslati 1000 delavcev. V teh krajih bi trebalo namestiti jake posadke, ki bi tamošnji narod krotile in branile delavce pri trdnjavah turških napadov. Za to posadko naj dá vsaka stotnija od cesarskih konjiških in pešpolkov po štiri može, da se tako sestavita dva polka, eden pešaški drugi pa konjiški. Prvi naj ostane za stalno v posadki, a drugi pa v Liki 3 do 4 leta. Med to vojsko naj se pomešajo tudi domačini, da se privadijo redu ter se malo ukrote. Sposobni domači častniki in vojaki pa naj bi se uvrščali v nemške posadke. To vojsko naj vzdržujejo s svojimi doneski Kranjska, Koroška, Štajerska, varaždinska Krajina in kraljevina Hrvaška. Poslednja naj dá največi del hrane, namreč 20.000 četvrt, Štajerska 6000, Koroška 4000, Kranjska 2000, a ovsa Hrvaška 8000, Štajerska 4000, Koroška 2000, Kranjska 1000, hrvaška Krajina 4000 četvrt. Žito bi se moglo voziti po Dravi do Gjurgjevca, in dalje po Čazmi, ki je brodna (plovna). Železo naj se vzame iz rud pri Bakru in pripelje do Karlobaga po morju. Nekoliko ladij za domačo varnost in za strah Benečanom bi se moglo napraviti z malimi stroški iz ogromnih šum. Davke razpisati bi bila pa prav težavna stvar, ker so kraji v Liki in Primorju čisto pusti. Najprej bi se morali ti kraji naseliti. V Liki se nahaja do 50 taborov in gradov; te bi trebalo prodati, ali pa darovati pod pogodbo, da jih obdarovani v štirih letih naselijo in uredi kot plemenitaška imanja. Ko se čisto pusta zemlja naseli, potem se bo mogel počasi tudi davek razpisati. Dohodki se bodo množili posebno s kraljevsko mutnino. Nekdaj je iznašala mutnina v Karlobagu 40.000 cekinov. Promet za trgovino naj se uredi skoz Karlovec proti Savi in Dravi. Angleži in Holandezi bodo prvi po tem potu odpravljali svojo robo.¹⁾

Fr. Karol Turjaški je imel z urejevanjem Krajine vrlo mnogo opravila, ker so se morale določevati tudi meje raznim občinam radi stalne naselitve novega prebivavstva, posebno vlaškega. Znano je, da se brez generalovega znanja ni mogel nobeden naseliti niti preseliti, in da so se morali za vsako naselitev izdelati posebni načrti zemljišč in gospodarskih plosprij. Po cesarski zapovedi so se morali od zdaj tudi Vlahi le skupno v vaseh naseljevati, da je bilo tako lažje sestaviti občine. Da se je tako ravnalo po nalogu karlovškega generala, imamo pismeni dokaz od podstotnika ogulinskega Sigismunda Znika, ki je določil meje občinama Plaščanski in Jeseniški.²⁾

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 164—165. Poročilo je napisano 19. kimaveca leta 1699.

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine III. str. 151. Pismo je pisano 2. rožnika leta 1699. v Ogulinu v hrvaškem jeziku. Podstotnik Znika

Fr. Karol Turjaški je pogostoma kot general karlovški dohajal na svoja posestva na Kranjskem in drugod, a njega namestnik je bil leta 1698. grof Ivan Josip Lamberg, podgeneral in veliki stotnik „nimške kumpanije“, leta 1701. pa grof Rudolf Edling, veliki stotnik senjski. Kakor vsi Turjaški, ki so služili na Krajini, je znal tudi Fr. Karol dobro hrvaški, saj je pisal sam mnoga pisma in zapovedi v pravilni hrvaščini.¹⁾

Ne vé se, zakaj je Fr. Karol Turjaški leta 1701. pustil generalijo karlovško, od katere je dobival velike dohodke. Morda je hrepenel po bojni slavi, ker se je ravno takrat začela dolgotrajna vojna za špansko nasledstvo. Toda v vojni zdaj ni imel sreče. Dobil je sicer zapovedništvo nad konjico na Laškem, kjer jo je vodil v boj v društvu z Viscontijem pri Crostoliju. Ker se pa ni ravnal po zapovedi princa Evgena ter ni postavil niti potrebnih straž, ga je napadel iznenada Vendome, kateremu so vohuni sporočili o položaju avstrijske vojske, ter ga docela pobil. Od tega časa ga ne nahajamo nič več na bojiščih, pač pa leta 1706. na kneževskem zboru v Šleziji, kjer je zastopal svojega vladarja.²⁾ Po smrti svojega starejšega brata Ferdinanda je dobil kneževski naslov in veliko premoženja, dalje tudi po svojem ujeu več graščin na Górenjem Avstrijskem. Umrli je 6. listopada leta 1713. na Dunaju. Oženjen je bil z Marijo Terezijo Rappach ter imel ž njo štiri otroke; najmlajši od njih, knez Henrik Ivan Josip, se je proslavil kesneje kot državnik na dvoru cesarja Karola VI. in cesarice Marije Terezije.³⁾

vrši vse „po zapovedi premiloztivnoga y prezvitloga goz. goz. Franca Carola vikovičnoga grofa od Auersperga, nih c. y k. zvit. komornika, generala feltmarsalajntnanta, oberstara piszackhoga y kraine Hervaezke y Primorzke velikoga generala, nih exe“

¹⁾ R. Lopašič, Poviest grada Karlovca str. 208.

²⁾ Peter v. Radies, Herbard VIII. str. 81. in Arnott, Peter, Eugen von Savoyen str. 178.

³⁾ Peter v. Radies, Herbard VIII. str. 82—83.

Pravosodstvo nekdanj in sedaj.

Javno poljudno predavanje, ki je dne 22. decembra 1901 v „mestnem domu“ v Ljubljani predaval **Dragotin Wenger**, e. kr. dež. sod. svetnik.

Pravosodstvo je bilo in bo, odkar živi in dokler bo živel človeški rod. Kaj pa je pravosodstvo? Že v besedi se izrazi pomen, da je namreč to ona državna naredba, da se sodi po obstoječem pravu. Pravo glede na osebe ali v subjektivnem zmislu pa je obseg vseh pravic in dolžnosti posameznega državljanu nasproti bližnjemu, — sodržavljanu.

Kako pa pridemo do spoznanja pravice? Kaj je potrebno, da zamoremo po pravu soditi? Že imenitni rimski cesar Justinijan v 6. stoletju po Kristusu je v prvi knjigi svoje zbirke zakonov „Institutiones“ dal zapisati zlate besede: „Justitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi“, kar se pravi: „pravičnost je trdna in nepremakljiva volja, da damo vsakemu svoje“. Tedaj pravični, pravicoljubni moramo biti, ako hočemo pravo najti in izvršiti!

Trdno voljo moramo imeti, dati vsakemu to, kar mu gre! Takoj izprevidimo, da je od naše proste volje odvisno, da se pravica izkaže; nam vsem je po božji volji veepljen notranji čut, da razločujemo hudo od dobrega, pravo od nepravega; zato pa tudi nobeden olikan narod ne more obstajati brez pravosodstva, ker že naš notranji čut zahteva, da se nam podeli zadoščenje, ako nas kdo v naših pravicah krati in žali. —

V tesni zvezi s pravosodstvom pa je njegova zunanja oblika, — pravdno postopanje. Pravda nastane, ako se naš pravdni čut žali, in mi zaradi tega iščemo zadoščenja. Kje pa dobimo to zadoščenje? Pri sodiščih, t. j. pri oni državni napravi, po kateri se pravosodstvo izvršuje; sodišča pa zastopajo na zunaj sodniki, kateri so za to poklicani, da sodijo.

Ako mi kdo kaj ukrade, obrniti se mi je do sodnika, da mi ukradeno blago nazaj pripravi, tata pa kaznuje; ako komu kaj posodim, oni izposodivši si pa taji, ali se brani mi posojilo vrniti, iti mi je do civilnega sodnika in od njega zahtevati, da

mi žaljeni čut ublaži in trdovratnega dolžnika obsodi, da mi posojeno vrne; tu vidite tedaj, kako se pravda začne; volja moja in nasprotnikova sta si navzkriž, jaz svoje zahtevam, on pa noče dati, in to je prepir ali pravda; način pa, kako se ima ta prepir med nama dognati, — to je pravdno postopanje.

Da ni vse eno, kako se mi pravica izkaže, ali jo sploh dobim ali ne, je-li se mi podeli hitro ali še le čez leta, ali imam pri tem veliko stroškov ali ne, — to vsakdo razvidi; tedaj je zelo važno in pomenljivo, da se v tem oziru natančneje poučimo, kakšno je bilo to postopanje nekdanj, in kakšno je danes, in z začudenjem bomo spoznali, kolik je vpliv pravnega postopanja tako v duševnem, kakor tudi v gmotnem oziru.

Rekli smo, da imamo v sebi prirojen in vstvarjen čut in voljo razločevati pravo od nepravlega; že od nekdanj tiči v človeški naravi slabost, da se posameznik pravnemu čutu večkrat hoté ali nehoté izogiblje; le glejmo na male otroke, ki še gotovo nič hudobnega v srcu ne čutijo, in vendar se že pri igri spro, vsak hoče biti prvi, in ker volja enega volji drugega nasprotuje, prične se prepir, in zahteva se zadoščenje, katero se najde bodi si, da palica starišev ali vsaj ostra beseda učiteljev duhove pomiri in zopet red napravi.

Kaj pa hočem pričakovati v tem oziru od odraslih oseb? Kam bi prišli, ako bi smel posamezni človek sam sebi pravico odkazovati! Saj vemo in vidimo, da izvira nasprotstvo zoper opravičeno voljo drugega, zoper opravičene težnje sodržavljanov iz marsikaterere pokvarjenosti; sovraštvo, jeza, nevoščljivost, škodoželjnost, napuh itd., to so nagibi, da se posameznik odstrani od pota pravice, da ne dá svojemu bližnjemu tega, kar mu gre, in tedaj je čisto naravno, da sami v svojih zadevah slepo sodimo. Pri vseh kulturnih narodih je veljalo načelo, in tudi naš občni državljanski zakonik je odobruje, namreč: „da je prepovedano, da bi si kdo sam pomagal in pravico delal.“

Ako pa si sami pomagati ne smemo, je potrebno, da se držimo višje oblasti, t. j. onih predpisov, ki so glede pravnega življenja za vse enako veljavni, skratka: potreba je zakonov, ki nam dajejo potrebna navodila, kako se imamo obnašati, da ne žalimo in ne kratimo pravic drugih; izvir zakonov, njih pravilna uporaba, — vse to tvori p r a v o v objektivnem pomenu. —

Govoriti nam je o dvojnem pravu, o kazenskem in o zasebnem ali civilnem pravu; država ima skrbeti za javni red in mir, in v to svrhu zahteva od državljanov spoštovanje zakona t. j. kazenskega zakona; kdor se tedaj proti temu zakonu pregreši, zapade kazni, in način, kako se do sodbe pride, in kako se ista izvrši, je kazensko postopanje, katero določuje kazenskopravdni red. —

Ako pa človek zasebne pravice drugega krati, tedaj ima žaljeni pravico pri sodišču iskati zadoščenja; na tožbo razžaljenega, bodisi da mu nasprotnik noče vrniti posojila, ali da se brani mu storjeno škodo poravnati itd., začne se civilna ali zasebna pravda; za takšne pravdne stvari pa imamo zakonik, ki se imenuje „občni državljanski zakonik“, in dotično postopanje, po katerem se pride do sodbe, je civilnopravdno postopanje, in za to služeče zakonite predpise imenujemo civilnopravdni red.

Da so že od nekdanj zakoni obstali, in da traja pravdno postopanje, odkar je človek na svetu, to se dá lahko dokazati. Rekli smo, da ima človek sicer prosto voljo in zmožnost razločevati slabo od dobrega, da pa vendar njegovo nagnjenje do slabšega zahteva, da se mu pojavi višja oblast, t. j. zahteva po izpolnitvi zakona. Že v paradizu, ko sta bila komaj še le dva človeka na svetu, ni bilo mogoče izhajati brez pravde; ko je dal Bog samo en paragraf rekoč „od vsakega družega drevesa smeta jesti, samo od tega ne,“ dala se je Eva po kači zapeljati, in vsled nepokorščine grešila sta prva človeka nasproti Bogu samemu, in ta upor zoper višjo oblast imel je posledico, da se je izrekla prva sodba zoper prva dva človeka; Bog je zaukazal, da si morata odslej v potu svojega obraza služiti kruh in potem umreti, ter je izgnal nesrečneža iz paradiza.

Težko je to sodbo tolmačiti, je-li civilno-pravdnega ali kazensko-pravdnega značaja; gotovo pa nam že ta pravda kaže, da je nepokorščina proti zakonom združena s kaznijo, kaže pa tudi, da imamo od narave slabost, da rajši krenemo na slabo, kakor pa na dobro pot. —

Že v prvih časih se nam pokaže prav žalosten kazenski slučaj; v starem pismu beremo, da je Kajn brata Abela vsled nevoščljivosti ubil; strašno hudodelstvo, ki tudi dandanes v naši deželi ni redko; v nebo vpijočemu zločinu je sledila kazen; takrat še niso imeli „Žabjaka“¹⁾, da bi Kajna zaprli, in vendar mu je stvarnik sveta določil mučno in zaslužno kazen, da je obupan begal po svetu, in da ga je trpinčila huda vest noč in dan, da ni našel več miru nikjer. Bog ni dopustil Kajna ubiti, marveč ga je sam tako zaznamoval, da je lahko spoznati ga in se ga izogibati. Zopet dokaz, da ima človek notranji pravni čut, da spoznava dobro in hudo. In še dandanes ubijavca zapro le, ker to zahteva javni red; kazen pa, katero dotični ubijavec v zaporu trpi, je le malenkostna v primeri z ono, ki jo trpi na skrivnem v svojem notranjem. Zavest, da je kdo brata ali someščana ubil, je grozna muka, ki nikdar ne preneha; in najboljši dokaz, da je notranja kazen

¹⁾ Ime kaznilnice v Ljubljani.

huda in sposobna storjeni krivci pripraviti vsaj nekaj zadoščenja, je to, da ubijavec, kakor izkušnja uči, skoraj nikdar več ne pade nazaj v isti zločin. — Tat rad večkrat vzame, goljuf se privadi svoje slabosti, a ubijavec je po vesti tako hudo kaznovan, da v drugič kaj takega ne bo več pregrešil. To načelo seveda ne velja za čisto pokvarjene zločince, osobito ne za morivca, ki nalašč in namenoma streže ljudem po življenju; ako bi kaznjencea morivca pred časom izpustili, bilo bi verjetno, da se še maščuje in še drugič koga umori. —

Tako že ta dva slučaja iz starega veka kažeta, da je pravdno postopanje potrebno, da sledi nepokorščini in hudobnemu dejanju kazen, in to radi tega, ker se je zakon prelomil ali prekršil.

Vsa oblast izvira od stvarnika, — to načelo priznavajo še tudi dandanes najbolj učeni učitelji prava.

Ko so se ljudje pomnoževali in so nastajali različni narodi, razvijalo se je tudi vsakdanjemu življenju primerno pravo.

Izvoljeno ljudstvo Izraelcev (1500 let pred Kristusom) dobilo je od Boga samega zakonik t. j. onih znamenitih deset božjih zapovedi, katere je Mojzes razglasil na podnožju gore Sinai; to prvo zakonodajstvo je bilo in ostane nepresegljivo. Kaj je vse povedano v teh desetih §§? Zares le božja modrost zamore v tako kratkih, jedrnatih besedah izraziti vse to, kar človeku treba za srečno pošteno življenje; združeni so v teh zakonih kazensko- in civilno-pravdni elementi: Spoštuj Boga in nedeljo —, ne ubijaj —, ne kradi —, spoštuj svoje stariše —, ne želi svojega bližnjega žene itd. —, ali niso to zapovedi zoper najhujše človeške napake in strasti?! Smelo trdimo, da bi človeški rod nikdar ne bil prišel v tolike zadrege in nesreče, ako bi bil od nekdanj izpolnjeval te božje zapovedi. Tudi še danes bi naš „Žabjak“ imel čez polovico manj prebivavcev, ako bi se dotični kaznjenci ne bili pregrešili zoper navedene zapovedi.

Iz vsega tega tedaj spoznavamo, kakega pomena in kolike važnosti da so zakoni; višja oblast zakonov nam mora biti pred očmi, in uveljavljanje zakonov ravno je pravosodstvo!

Zgodovina nas uči, kako so posamezni narodi postali mogočni vsled vestnega in točnega izpolnjevanja zakonov. Stari Grki so nam še danes v izgled; saj vemo, da so bili Špartanci trdnega, jeklenega značaja, in da je postavodajatelj Likurg želel, da državljani nikdar ničesar ne izpremene, kar je on za koristno smatral; kralja kakor tudi meščanstvo so se morali s prisego zavezati, da izpolnijo Likurgovo željo, da namreč na zakonih ničesar ne izpremene, dokler se on zopet ne vrne; Likurg pa je odšel in poiskavši si smrt se ni nikdar več pokazal, da bi se Špartanci čim dalj časa držali njegovih zakonov.

Naravno je, da poleg Grkov imenujemo slavni rod Rimljanov; Rimci niso samo z vojno silo podjarmili celi svet, marveč so tudi vplivali na vse druge narode po svojih izrednih vrlinah; znanosti in umetnosti priborile so jim večno slavo, osobito v pravosodstvu so prekosili Rimljani daleč vse druge narode, in še dandanes zajemajo zakonodajavci celega sveta iz starega rimskega prava.

Zares to so bili mojstri prava, pravniki po božji volji! Saj smo že zgoraj omenili slavnega cesarja Justiniana, ki je v letih 527—565 po Kristusu izdal vse za časa njegovega vladanja in tudi nekoliko iz prejšnje dobe zbranih zakonov; to imenitno zbirko zakonov imenujemo „corpus juris civilis Romani“ — velikansko delo, občudovanja vredno. — O velikem vplivu rimskega prava še v poznejših dobah zadostuje, ako rečemo, da naš tudi na dobrem glasu stoječi občni državljanski zakonik iz leta 1811 ne bi bil mogoč brez rimskega prava; ta naš zakonik stopil je v naši deželi v veljavo 1. maja l. 1815., civilnopravno postopanje (civ. red) pa je iz leta 1781., in ga je uvedel cesar Jožef II., ostal je pa v veljavi do 1. januarja l. 1898.; — toda o tem še pozneje. —

Preidimo v drugo dobo. — Rimsko pravo se je učilo več sto let; zakonodajavci se niso mogli odpovedati temu čudovitemu pravu. V srednjem veku je hirala vsa znanost, le po kloštrih se je ista ohranila, in nekaterim pridnim menihom se imamo zahvaliti, da se je nam ohranila stara kultura; večno premikavanje narodov, večne borbe med njimi, potem navali Hunov, Germanov, Madjarov ter končno navali Turkov itd. so zatrli boljše pravni čut. Ako pogledamo v to dobo, takoj vidimo, da so se različni narodi le borili za materialni obstoj, vojska je bila edino sredstvo, pridobiti in ohraniti si tla, in naše slovenske pokrajine so mnogo trpele za časa tega gibanja narodov, katero imenujemo „preseljevanje narodov“. —

Res je počasi vsled nastopa mogočnih Germanov v Evropi nastalo tudi posebno zakonodajstvo, in izcimilo se je sčasoma nemško zasebno pravo; a tacega vpliva to pravo nikdar ni imelo, kakor rimsko pravo; vsako pleme je delalo le bolj za svoje težnje, in rodili so se različni zakoniki, katerih naštevati tu ni na mestu. Vsled velike oblasti papežev in cerkve nastalo je tudi kanonično (cerkveno) pravo, in čudno, da se je v nemških in v naših deželah uvedlo kanonično pravo istodobno z rimskim pravom, spojeno v tako zvano „navadno pravo“ (gemeines Recht); toda Justinijanejsko rimsko pravo se je učilo v 12. in 13. stoletju na pravni akademiji v Bologni in je bilo, kakor smo rekli, v veljavi kot „navadno pravo“ v celi veliki Nemčiji in tudi pri nas in še v drugih deželah po Evropi, pri nas do onega časa, ko se je izdal sedanji občni državljanski

zakonik iz leta 1811., oziroma ko je navedeni zakonik stopil v veljavo, in to je bilo — kakor že povedano — na Kranjskem dne 1. maja 1815. leta. —

Misel, da se za vse pokrajine naše avstrijske države uvede kolikor mogoče enotno pravo, je sprožila naša velika cesarica Marija Terezija že leta 1753. Sklicala je najbolj učene pravnike vseh dežel na posvetovanje v Brno in izrekla željo: „naj se pri novem zakoniku jemlje tudi ozir kolikor mogoče na splošno pravo pameti“ (es ist möglichst zurückzusehen auf das allgemeine Recht der Vernunft); in učene glave so se zares trudile čez 50 let, in cel naš občni državljanski zakonik je bil izdelan šele leta 1811. pod cesarjem Francom I.

Ostanimo pri Mariji Tereziji in oglejmo si drugo njeno jako zanimivo podjetje, in sicer na polju kazenskega prava; s tem pravom se hočemo obširneje pečati, ker je bolj umljivo in tudi zelo podučljivo za presojo vprašanja, kako se pravosodstvo čim dalje bolj razvija enakomerno z duševnim razvojem ljudstva samega. —

Kar danes velja, jutri ne velja več v celoti; narodi napredujejo, in z njimi tudi pravosodstvo. —

Zgodovina avstrijska kazenskega zakonodajstva, ki je bilo v tesni zvezi z nemškim, sega nazaj v 15. stoletje; na državnem zboru v Regensburgu (Reznu) na Bavarskem se je proglasila z odredbo z dne 27. julija 1532 tako zvana: „Constitutio criminalis Carolina“ ali krajše izraženo „Carolina“ („Kaiser Karl des V. und heil. römisch. Reiches peinlich Gerichtsordnung“ = cesarja Karola V. in svete rimske države mučilni sodni red.)

Do druge polovice 18. stoletja vendar na Avstrijskem niso imeli občnega kazenskega zakonika, imele so ga le posamezne dežele; tako je veljal za Tirolsko „kazenskopravdni (zločinstveni) red (Malefizordnung) cesarja Maksimilijana I.“ z dne 30. novembra 1499. l., in za Ljubljano slično po tirolskem zakoniku sestavljen „ljubljski zločinstveni red“ (Laibacher Malefizordnung) iz leta 1514.; — dalje je izdal cesar Ferdinand I. „deželni sodni red“ (Landesgerichtsordnung) za Kranjsko z dne 18. februarja 1535. l., ki je veljal tudi za priklopljena gospostva: Slovenjo Marko, Metliko, Istro (Ysterreich) in Kras; pozneje pa so izišli enaki zakoniki še za druge dežele, tako na primer: mučilni zaglavnosodni red“ (peinliche Halsgerichtsordnung) cesarja Jožefa I. za Češko, Moravsko in Šlezijo z dne 16. junija 1707. l. — Omenimo že tu, da kazenski pravdni red ni bil ločen od kazenskega zakonika, marveč je bilo oboje v eni knjigi združeno.

Tresemo se, ako le slišimo besede „peinliche Halsgerichtsordnung“ (mučilni zaglavnosodni red) iz tistih žalostnih časov, ter se še dandanes govori na Slovenskem o kazenskih

sodiščih, da so „krvave sodnije“; ime „krvava rihta“ je posneto po nemškem izrazu „Blutgericht“; ah da, žalibog, dosti, le preveč nedolžne krvi je nekdanj teklo tudi po naših pokrajinah!! —

Enotno zakonodajstvo vsaj za naše dežele se še le začne s tako zvano: „Constitutio criminalis Theresiana“ ali krajše rečeno „Theresiana“. Ta zakonik, „peinliche Gerichtsordnung“ (= mučilni sodni red), je bil izdan po cesarici Mariji Tereziji dne 31. decembra 1768. l. in po njej nosi tudi ime „Theresiana“; — tudi pri tem zakoniku navaja velika cesarica, „da ni nič bolj naravno, pravično, pravilno in pravedstvu na korist, kakor to, da se med bratskimi deželami pod istim vladarjem izvršuje enako pravo.“

Ta kazenski zakonik povdarja tudi, da je izključena vsa samovlastnost sodnikov; edino le to se sme kaznovati, kar je v zakonu samem določeno! — Sicer se pa samo ob sebi dober namen tega zakonika ne dá doseči; kazni so še mnogo prestroge, in tukaj naslikane podobe,¹⁾ ki kažejo, kako je treba obdolženca (ki še ni obsojen) mučiti, so znak žalostne kulture, ki se še drži barbarične krutosti srednjega veka, — na drugi strani pa vendar že kaže zarjo nove, boljše bodočnosti, ki izvira iz olikanosti in humanitete.

Ta zakon (Theresiana) ima še sledeče velike napake, da prepoveduje že tudi takrat koga radi kakega hudega zločina obsoditi, ako samo zunanje okoliščine, tako zvane indicije, na krivdo merijo, da pa se vendar mnogokrat tako rekoč nedolžen človek, kateremu se zločin ne more dokazati, v izvanredno kazen spravi; dalje je napačno, da se čestokrat dvomljivi kazenski slučaj ne sme predložiti višjemu sodišču, in da se mora obdolženec, kateremu se nič ni dokazalo, še le opravičiti po dolgotrajni očiščevalni prisegi (Reinigungseid); — dalje je jako obžalovati, da se zaprtemu obdolžencu tudi še po dokončani preiskavi navadno ne privoščijo zagovornik, izvzemši slučaje, če obdolženec ni sposoben se sam zagovarjati, bodisi vsled duševne preproščine (Einfalt), bodisi vsled straha ali slabega zdravja, bodisi da je preiskava jako zamotana, ali da nastopijo drugi važni in pomenljivi vzroki.

Sramotilno pa je bilo izsiljevanje priznanja krivde z natezalnico (Folter); takemu strahovitemu mučenju je zapadel oni nesrečni obdolženec, kateremu se je krivda dokazala le do polovice, ali prav rečeno, kateremu se krivda ni dokazala, kakor to zahteva sedanje moderno kazensko postopanje, samo da je dotični vendar ostal vsled indicij ali vnanjih

¹⁾ V zakoniku „Theresiana“ se nahajajo podobe raznih mučil in natezalnic, te podobe je predavatelj pri predavanju občinstvu kazal in razlagal.

okoliščin dejanja sumljiv. Le mislimo si, kaj ima priznanje krivde v sebi, in pomislimo, kakšno dokazilno moč in vrednost ima okolnost, ako človek izmučen nekaj prizna, česar vendar ni storil?! Vlekli so takega nesrečneža k mučilnici (Martergrube) ali h kolesu, ga zvezali, navzgor in navzdol vlekli, mu vse ude zmečkali, na noge pa še uteži privezali; visel je mnogokrat nedolžen človek v zraku poln bolečin in končno je morda v nezavesti — vsled bolečin priznal, da je storilec, potem pa zopet vse preklicaj, ker se je čutil nedolžnega; — oh žalostna, prava Kristusova podoba na križu!

Mučenje z natezalnico se je odpravilo po resoluciji z dne 2. februarja 1776. l., vendar je imel še sodnik preveliko oblast, da mu je smel nakladati druge kazni za nepokorščino (za nepokorščino pa se je smatralo, ako toženec ni priznal, česar so ga dolžili), bilo pa je od sedaj popolnoma prepovedano, da se obdolžencu pridá zagovornik. —

V novo in boljše dobo nas še le privede kazenski zakonik cesarja Jožefa II. z dne 13. januarja 1787. l., „občni zakonik o hudodelstvih in njih kaznovanju“; — v tem zakonu se strogo povdarja, „da se ima tudi kazenska pravica gibati v določenih mejah zakona, da se naj odpravi vsa samovlast sodnikov, in da je treba najti pravo razmerje med zločinom in kaznijo; — utis kazni naj nikakor ne bo površen.“ Zakon „Josephina“ ima pred „Theresiano“ veliko prednost, da je kratkih besed, pisava pa v prostem slogu, samo kratkih 266 paragrafov obsega; in to je tudi prav. Učenjak Berner pravi: „Čim bolj prosveta raste, tem bolj se skrčijo kazenske knjige“. —

„Theresiana“ kaznuje še mnogo hudodelstev s smrtjo, med tem ko je „Josephina“ smrtno kazen sploh odpravila, izvzemši v postopanju pri nagli sodbi (Standrecht); poleg tega pa je zakonik Marije Terezije smrtno kazen še poostril s tem, da obsojenca vlečejo na kraj usmrtitve, da ga z žarečimi kleščami trgajo in ščipljejo (zwicken,) da mu remene izrežejo (Riemenabschneiden), da mu jezik odrežejo in tilnik iztrgajo; — ali ni to barbarično, za človeka in sodnika ne vredno početje?!

„Josephina“ pa določuje, da se naj opusti pri izvrševanju pravice vsa samovlastnost (Willkühr), ter proglašá kot glavno načelo: „da se imajo kriminalnim hudodelstvom prištevati in kot taka obravnavati le ona protizakonita dejanja, katera so izrečno v zakonu kot takšna navedena. To načelo je ostalo odslej v avstrijskem kazenskem pravu neizpremenjeno. —

Pa tudi „Josephina“ še ni brez madežev, kajti sodnik se mora še strogo držati črke zakona; on nima oblasti pomiloščenja, da bi za storjeno hudodelstvo določil tisto kazen, ki je razmeram primerna in zadostna. Kazni so še vedno pre-

stroge, n. pr. da obdolženca priklenejo (Anschmieden), da mora ladjo vleči (Schiffziehen); istotako je kruta kazen, da hudodelnika še javno pretepajo in da ga zaznamnjajo z vžiganim znamenjem (Brandmarkung).

Kmalu se je spoznala potreba, da se tudi ta zakonik izpremeni; že pod cesarjem Leopoldom II. se je kazenski sistem bistveno predrugačil ter napravil novi načrt zakonika; pod cesarjem Francem II. se je novi zakonik dodelal in s patentom z dne 17. junija l. 1796. uvedel v zapadni Galiciji; — potem se je isti zakon s cesarskim patentom z dne 3. septembra l. 1803. izdal za vse nemške dedne dežele (tudi za Kranjsko) kot „kazenski zakonik o hudodelstvih in težkih policijskih prestopkih“. V tem novem zakoniku, ki obsega tudi kazensko-pravdni red, je zopet uvedena smrtna kazen, vendar le za hudodelstvo veleizdajstva, dovršenega umora, roparskega uboja in za nekatere hujše slučaje ponarejanja bankoveev in požiganja, vendar ima sodnik pravico kazen izdatno znižati.

Ta zakon iz leta 1803. je večinoma še dandanes veljaven. Sčasoma so se nekatere ostrine odpravile, na primer kazen najtežje ječe in galeja (Galeere); skoraj neizpremenjen pa je ta zakonik ostal do leta 1848.; sedaj pa vidimo, da je splošna omika vendar zopet precej napredovala, in naravno je, da se še tudi nekaj nedostatkov tega že toliko zboljššanega zakonika takoj odpravi; pomanjkljivo še je pri tem zakonu, da se še prestrogo izvaja inkvizitorično načelo, da ima preiskovalni sodnik še preveč oblasti nad zaprtim obdolžencem, in da mu ni dovoljeno v prvi instanci vzeti zagovornika; k temu pa še pride, da je vse pravno postopanje skrivno in pismeno, da se še preiskovalni zapor zavlačuje na mučno dolge termine, in da se končno sodba vrši na podlagi pismenega sporočila, ne da bi sodni dvor bil zaslišal obtoženca ali priče! — Kaj bi mi danes k enakemu pravosodstvu rekli? — in vendar pri tem zakoniku ni bilo več torture in ne onih sramotilnih kazni, onih muk, katere še ima „Josephina“! —

Pridemo do leta 1848. Revolucija se je hotela tudi spraviti nad kazenski zakonik iz leta 1803., vendar ga ni uničila; najpoprej se je odpravilo vsled cesarske naredbe z dne 22. maja leta 1848. sramotilno javno izpostavljanje, — na kar nas spominja Jurčičev roman „Rokovnjači“, — dalje se je odpravilo vžiganje zločinskih znamenj in telesno pretepanje; pozneje se je še izdal nadaljnji cesarski patent z velikimi olajšavami z dne 17. januarja 1850. l., (Milderungspatent), in minister Schmerling je predlagal v poročilu z dne 24. avgusta 1850. l., naj se izda primeren nov kazenski zakonik, ki bi ustrezal izpremenjenim razmeram! — Ljudski glas, božji glas; zopet smo napredovali! —

Vendar čisto nov zakonik se ni dal sestaviti, marveč izpremenil se je le oni iz leta 1803. l. in s patentom z dne 27. maja 1852. l. je stopil še danes veljavni kazenski zakonik na mesto starega in od 1. septembra 1852. l. je dobil pravno moč ter prišel v veljavo v vseh avstrijskih deželah, tudi na Ogrskem in Hrvaškem; za Ogrsko se je ta zakonik odpravil l. 1861., med tem ko v Cislajtaniji in na Hrvaškem še danes velja.

Izpremembe so se izvršile na ravnokar imenovanem zakoniku v nekaterih točkah vsled zakona z dne 15. novembra 1867. l. (št. 31 drž. zak.); — milostivi naš cesar je namreč zaukazal, da naj se čisto odpravi telesno tepenje, bodisi kot glavna kazen ali kot disciplinarna ali tudi samo kot poostrilna kazen (§ 1); — dalje se je odpravilo železo (verige) pri kazni težke ječe, — velika milost proti prejšnji dobi! Tudi obsodba nima več nasledkov, da bi trpel obsojenec še na svoji državljanski pravici, — ni mu več zabranjeno delati testamenta, biti varuh itd., ponebali so nasledki kazni glede izgube plemstva, doktorstva, volilnih pravic itd., in sicer deloma popolno, deloma pa stopi obdolženec še le po preteku v zakonu določenih let zopet v stare pravice. Tako vidimo, da se prilegajo zakoni potrebi ljudstva in da se ozirajo na njegovo izobraženost in blagostanje; na drugi strani pa tudi človek ne ostane več slep in gluhi ter čuti potrebo, da se izkaže milejših zakonov vrednega.

Pridemo do leta 1873.; z zakonom z dne 23. maja l. 1873. (št. 119 drž. zak.) se je izdal po dolgem, dvanajstletnem vestnem posvetovanju novi kazensko pravniki red; dne 1. januarja 1874. l. je stopil novi zakon v veljavo, in kaj nam je dobrega prinesel? Pravo božično darilo, dobili smo ustmeno in javno sodno postopanje in stalna porotna sodišča; uvedlo se je pravo akuzatorično postopanje (naredba in pomen državnega pravnika); ljudstvo samo se udeležuje pri izvrševanju pravosodstva; ali ni to nekaj vzvišenega, nekaj nepričakovanega? Saj ni še dolgo časa, odkar je še ljudstvo tavalno v popolni temi ter ni imelo ne duha ne sluha o pravnem postopanju! Sedaj pa naj ljudstvo samo sodi pri največjih hudodelstvih, sedaj naj ima vsak državljan priliko poslušati, kako se proti sobratu, prijatelju ali neprijatelju izvršuje pravica, kako se sodi; — odprta so sodna vrata za vse, samo da pride resnica in pravica na dan. —

To je vpliv pravosodstva, to je neprecenljiva dobrota v duševnem in gmotnem oziru; pravica se ne skriva več za temnimi vrati; že med preiskavo ima zagovornik dokaj pravic, ko je pa preiskava sklenjena, dobi vsak obdolženec na zahtevanje tudi brezplačno svojega branitelja. Ali ni to velikanski napredek, ali ni to čudovita izprememba? Nič več natezalnic, ne klešč, ne verig, ne palice, ne sramotilnega odra itd.! —

Hvaležni bodimo človeški razumnosti nad tem darom in ohranimo si sami za vselej sposobnost, da pridobljeno prostost uživamo in jo čim dalje v svojo korist razširimo! — —

Hiteti je treba h koncu.

Omenili smo že začetkoma, da je veljal do 1. januarja leta 1898. za civilne pravde Jožefinski sodni red iz leta 1781. Lepo delo sicer, a težavno, mučno; tudi pri tem zakoniku je šlo vse na tihem, zgolj na papirju se je pravda razvijala; stranka sama večkrat leto in dan ter še dalj časa ni vedela, kaj da je z njeno pravico. Zmagali smo poprej mnogokrat, ko nam že zdavnaj ni bilo več mar za pravdni predmet; travnik, za katerega sem se tožaril, splaval je po vodi; sedaj pa še le pride razsodba, da je sosed, moj pravdni nasprotnik, — dolžan polovico travnika izplačati! Kakor rečeno, med časom dolgotrajne pravde pa je prepirni travnik in sosed izginil, in meni je le še dovoljeno, da poleg materijalne škode še prav debele pravdne stroške sam trpim!

Ali je bil kdo zadovoljen s takšnim pravdnim postopanjem? No, bilo pa je tako do blizu pred štirimi leti. Leta 1895. so bili izdani imenitni novi civilno-pravdni zakoni, ki so vse staro pravdno postopanje tako predrugačili, da od starega ni ostalo ničesar.

Prvega januarja l. 1898. so stopili ti novi zakoni v veljavo, in da ne bomo več dolgo govorili, naj zadostuje, ako povdarjamo, da velja tudi v civilni pravdi sedaj načelo ustnega, neposrednjega in javnega razpravljanja; stranka sama mora govoriti, in govori naj s sodniki, naj pové, da išče čisto pravo, ker le to sme sodnik dati; sodnik pa ima strogo vse zavračati, kar bi utegnilo uzor pravosodstva kratiti! Nič več se ne prenese pravda na dolgo klop, hitro in vestno mora sodnik zaslišavati priče, izvedence, stranke itd.; že isti dan, ko se razpravlja, se navadno tudi razsodba izreče, in le izvanredno se v kakem slučaju dopusti, da se pravda preloži, in to le za kratek čas.

Ali ni to velik dobiček, ali ni to dobrotla blagodejna, ako vem, da dobim svojo pravico, in to hitro in z malimi stroški? Ohranimo si tedaj pravni čut, da ljubimo pravico čez vse, in naš novi tempelj pravice¹⁾, ki je že skoraj dodelan in se odpre začetkom avgusta 1902, naj bo pravo svetišče, in vsakteri naj se ga izogiblje, ki nima trdne volje, dati vsakemu to, kar mu po pravici gre! —

¹⁾ t. j. nova justična palača v Ljubljani, ki se je mej tem že otvorila l. avgusta l. 1902.

Semeniška slovenska knjižnica.

Donesek k zgodovini slovenske književnosti.

Začrtal Peter Bohinjec.

Leto 1843. je velepomembno za prepoved slovenske književnosti. Tistega leta je prišel z Dunaja v Ljubljano dr. Janez Bleiweis za c. kr. profesorja na tedanjo medicinsko in kirurško šolo in za tajnika c. kr. kranjske kmetijske družbe. Po dolgem molovanju in po posebnem priporočilu nadvojvode Ivana se je družbi posrečilo, dobiti od vlade dovoljenje, da sme dajati na svitlo časopis v slovenskem jeziku, in to so bile „Novice“, katerim je bil urednik dr. J. Bleiweis. Ta takrat še ni bil tako zmožen slovenščine in je prihajal zategadelj večkrat k bogoslovcem (Luku Jeranu, Lovru Pintarju in dr.), ki so mu znatno lajšali od začetka tako težaven posel uredništva, vzlasti v jezikovnem oziru:

Takrat na slovenskem še ni bilo niti bralnih društev, niti čitalnic, niti časopisov, niti knjižnic. Le bogoslovci ljubljanskega semenišča so ustanavljali prvo slovensko knjižnico. Koncem l. 1840. osnuje bogoslovec Lovro Pintar načrt za slovensko knjižnico in l. 1841. dne 7. januarja si že izposodi prvo knjigo (Pésme in Pripovétke od L. Vukotinovića).

Znani slovenski rodoljub Lovro Pintar je tedaj ustanovitelj sedanje semeniške slovenske knjižnice, kateri bi glede na slovensko knjigo priznali prvo mesto. Prvi knjižničar je bil Jakob Krašna, in prvi blagajnik Lovro Pintar. Društvenikov je bilo iz početka 15, koncem prvega leta 19, in plačevali so vsak po 30 kr. na mesec. Dohodki koncem l. četrtletja so znašali 21 gld. 20 kr., stroški pa 16 gld. 24 kr. Največi podpornik knjižnici je bil Lovro Pintar.

Društvo slovenske knjižnice pa je bilo osnovano s hrvatskim imenom „slavo-ilirsko društvo“. Zapisniki in računi so tudi hrvatski pisani do l. 1845., ko je Andrej Zamejce kot denarničar jel pisati vse zapisnike slovenski. To društvo je v ozki zvezi z razvojem „Novic“ in s prepovedom slovenske književnosti, vzlasti v jezikoslovnem oziru. Dijaki Lovro Pintar, Luka Jeran in drugi

so prišli iz karlovske gimnazije in od tam so prinesli s seboj tudi Gajevega ilirskega duhá. Boj za pravopis in narečje slovensko o tistem času odseva iz društvenih zapiskov. Dr. Bleiweis je ta boj previdno in praktično upotrebljal, in l. 1846. so že vse „Novice“ njegove tiskane v gajici. „Novice“ so srečno končale stoletno vojsko slovenskih abecedarjev in se srečno ognile za vselej tisti zmesi slovensko-hrvatskega jezika.

Odborniki „slavo-ilirskega društva“ l. 1841. so bili: Jakob Krašna, Ivo Potočnik, Jernej Dužan, Anton Žakelj in Simon Rupnik. Bilo pa je to društvo skrivno, in še celo vsi družniki niso vedeli, kaj to društvo hoče in pomeni. Tudi semeniško predstojništvo o tem skrivnem, pa vsekako nedolžnem društvu najbrže ni nič vedelo.

Knjižnica je štela že prvo leto nad sto knjig, katerih so največ podarili Zic, vojniški kapelan v Veroni, jezuit Valjavec, Stanko Vraz več hrvatskih knjig, Fran Metelko vsa v metelčici pisana dela, Matej Cigale mnogo čeških knjig, Bleiweis svoje spise, ravno tako Matija Majar, Matej Ravnikar (Poženčan), profesor Janez Poklukar, župnik Andrej Bohine, župnik Fran Hrvat, Blaznik, Jakšič iz Zagreba in Valentin Radešič več čeških pa hrvatskih knjig. Jernej Lenček je podaril kakih 60 knjig, največ starih slovenskih, celó iz 17. veka. Knjižnica je imela tudi vnanje ude: dr. Lovro Tomana (1845—47), Luko Svetca (Podgorskega, 1845—47), grofa Hijacinta Turna (1844—46), Petra Hicingerja, Ravnikarja itd.

L. 1861. 10. majnika so ustanovili bogoslovci J. Bilc, Mijo Ferenčič, J. Šafer, Vil. Zupančič, Bl. Sušnik in T. Zupan pod predsedstvom Jurija Štrbenca „Društvo Slovenske Lipe“, ki je izdajalo vsak četrtek list „Slovenska lipa“, časopis ljubljanskih bogoslovcev“. 16. majnika je zagledala beli dan prva številka, ki je razodela namen izdajanja takó-le: „Nekteri bogoslovci prvega leta so blago misel sprožili, da bi se združili in zavezali, se kolikor mogoče le slovensko pogovarjati in ptujih besed ogibati. Namenja torej, da bi se slov. jezik bolj in bolj čislal, da bi imel med Slovenci pred vsakim drugim prednost, da bi dosegel veljavo, ktera mu gre po božji postavi in naravnih uredbah. Misel zgovorjena je dopadla, nekaj nas se združi, se natanko pomenimo in pravila napravimo, po katerih se ima vsak družnik ravnati.“ Koncem predgovora pa piše predsednik: „Društvo bo, če bo le mogoče, in višje naključbe ne bodo zaverale, vsaki četrtek izdajalo med družniki časopis, ki bo različne spise donášal; zapopadek bo podučljiv, v lepi domači besedi sostavljen, in končno se bo dal slov. seminarski knjižnici v rabo in lastnino. Politični spisi kot taki se ne jemljejo.“ —

Urednik drugemu letniku (1862) je ostal Jurij Štrbenec. Pisatelji so bili; Frid. Križnar, Lavoslav Gorenjec, Karol Klun,

Fr. Lotrič, J. Smrekar, Fr. Štrukelj, I. Vesel, J. Parapat, Lovro Brgant. Sam knezoškof Vidmar je pohvalil „Lipo“ in ji daroval desetak. — Tega leta so bogoslovci tudi ustanovili pevsko društvo (v majniku 1862). Vodja društvu je bil Karol Klinar, tajnik Leopold Klinar in blagajnik Jan. N. Kulavie. III. letniku „Lipe“ je bil urednik Ivan Vesel in tudi IV. do 13. številke, to je pa že uredil Matevž Lotrič. V. letnik je urejal Karol Klun, sotrudniki pa so mu bili: F. Črnologar, Josip Ogrinec, Janez Ažman. S VI. letnikom je „Lipa“ postala knjižnično glasilo pod uredništvom Al. Kumra. Sotrudniki so mu bili: Kepec, Klofutar, Poč, Zupančič, Mat. Prijatelj, Peter Prijatelj, I. Skofie, Fr. Schweiger. — 14. številko je uredil Fr. Kepec. „Lipa“ je vedno bolj hiralala in ugasnila z junijem 1866. — Knjižnica pa je imela to leto 75 udov in 1146 del.

L. 1868. je „Lipa“ spet oživila in njen urednik, odnosno predsednik knjižničin, je bil Ant. Škufca, odborniki pa: Brulec, Hostnik, Marešič, Pirec, Skvarča, Špendov, Švajgar. — VIII. letnik je uredil (1868—69) Jožef Hostnik († 26. julija 1869), odborniki pa so bili: Dolinar, Kukelj, Lušin, Rozman, I. Podboj . . . IX. in ob enem zadnji letnik (1869—70) je urejal Fr. Marešič, sodelovali pa so: Žgur, Jan. Dolence in dr.

Knjižničarji so bili od l. 1841. dalje nastopni gospodje: Jakob Krašna (1841 do 2. majnika), Lovro Pintar (1841 do 1. oktobra), Anton Žakelj (1841—42), Anton Reš (1842—43), Luka Jeran (1843—46), Nikolaj Zic (1846—47), Primož Remic (1847—48), Andrej Likar (1848—49 do 14. aprila), Jernej Lenček (1849 do 5. julija), Anton Umek (1849—51), Janez Božič (1851 do 1854); Matija Torkar (1854—55) je napravil (1855) nov zapisnik, ker se je prejšnji po neprevidnosti nekaterih, ali kakor si že bodi, nekoliko knjig poizgubilo. Tega leta je knjižnica štela 652 knjig. M. Torkar je ustanovil tudi o kresu 1855 (24. junija 1855. l. so izšle nove državne postave) „semeniško bralno društvo“, katerega pravil § 1. se glasi: „Namen društva je, da bi se udje v slovanskih narečjih izurili, in sploh s slovanskimi zadevami seznanili . . .“

Za Torkarjem so bili knjižničarji: Jožef Rogač (1855—56), Janez Valjavec (1856 do 16. oktobra), Ivan Žvan (1856—58), Josip Novak (1858—59), Gust. Molj (1859—60), Jožef Preša (1860—61), Bl. Sušnik (1861—62), Janez Bilec (1862—63), Janez Parapat (1863—64), Fr. trukelj (1864—65), Martin Poč (1865—66), Jakob Grošelj (1866—67), Fr. Črnologar (1867—68), Fr. Špendal (1868—69), Anton Žgur (1869 do 9. novembra), J. Demšar (1869—70), I. Mrvec (1870—71), J. Podboj (1871—72), Ljudevit Škufca (1872—73), Anton Žlogar (1873—74), Jožef Resnik (1874—75), Ivan Vrhovnik (1875—76), Anton Zupan (1876—77), Anton Koblar (1877—78), Martin Štrumbelj (1878—79),

Gašper Majar (1879), Andr. Kalan (1879—81), Janez Šašelj (1881—82), Ign. Žitnik (1882—83), Andr. Adamič (1883—84), Janez Pavlič (1884—85), Janez Mikš (1885—86), Janez E. Krek (1886—87), Fr. Avsec (1887—88), Fr. Rajčević (1888—89), Fr. Pešec (1889—90), Jože Benkovič (1890—92) je iznova uredil knjižnico, Janez Štrukelj (1892—93), Jernej Bernard (1893—94), Evgen Lampe (1894—96), Knific (1896—97), Demšar (1897—98), Skubic (1898—99), Merkun (1899—1900), Mrhar (1900—1902).

Blagajniki slovenske semeniške knjižnice v Ljubljani pa so bili nastopni gospodje:

Lovro Pintar (1841), Davorin Prevec (1841—42), Ivan Stritar (1842—45), Andrej Zamejec (1845—48), V. Lenček (1848—49), Bogomil Šolar (1849—50), Jan. Kaplenek (1850—51), Hinko Šparovec (1851—52), Janez Sajovec (1852—53), Jože Marn (1853—55), Anton Mežnarec (1855—56), Hinko Zagorjan (1856—57), Tomaž Kajdiž (1857—58), Anton Domicelj (1858—59), Jernej Kosec (1859—60), Primož Jan (1860—61), Jožef Razboršek (1861—62), Fr. Dolinar (1862—63), Janez Zagorjan (1863—64), Janez Vesel (1864—65), Fr. Kepec (1865—66), Janez Pogačnik (1866—67), Janez Pirtbah (1867—68), Janez Štupar (1868—69), Anton Stenovc (1869—70), Anton Tramte (1870—71), V. Bergant (1871—72), Jožef Lavtižar (1872—74), J. Golob (1874—75), J. Piskar (1875—76), I. Molj (1876—77), Tomaž Potočnik (1877—78), Andrej Karlin (1878—79), Jos. Zelnik (1879—80), Josip Šiška (1880—82), Fr. Rihar (1882—83), Anton Petrič (1883—84), Fr. Šustaršič (1884—85), Janez Hladnik (1885—86), Fr. Pokoren (1886—87), Anton Jemec (1887—88), Fr. Birek (1888—89), Jože Debevec (1889—90), Al. Šarec (1890—91), Fr. Pretnar (1891), Fr. Božič (1891—92), Jože Volec (1892—93), Fr. Finžgar (1893—94), L. Preželj (1894), Godec (1894—95), Širaj (1895—96), Jos. Kržišnik (1896—97), Legat (1897—98), Florijančič (1898—99), Zaplotnik (1900), Vrhovec (1900—1901), Mikuž (1901—1902).

Našteli smo imena vseh knjižničarjev in blagajnikov, ker bodo gotovo marsikaterega čitatelja zanimala, ob enem pa tudi v naštetih imenih zremo može duhovnike, ki so zvečine vsi poznati v slovenski književni in kulturni zgodovini.

Število knjižničnih udov je bilo:

Leta 1841 — 19, 1845 — 24, 1852 — 30, 1866 — 75, 1872 — 56, 1876 — 49, 1882 — 41, 1883 — 49, 1884 — 54, 1885 — 52, 1891 — 50, 1893 — 71, 1895 — 88, 1898 — 97, 1901 — 81.

Izposodilo se je:

Leta 1841. 686 del, 1852. okrog 150 del, 1856. okrog 250, 1862. okrog 450, 1866 — 350, 1872 — 200, 1876 — 550, 1882 — 350, 1884 — 700, 1885 — 800, 1886. nad 1200 del,

1887. največ do 1750 del, 1890. le 250, 1892 — 641 del, 1893 — 641, 1894. do 500, 1895. (potresno leto) okrog 280, 1896 — 305, 1897 — 1036, 1898 — 1395, 1899 — 1400, 1900 okrog 800 in 1901 — 966 del.

Del je knjižnica imela:

L. 1841 — 100, 1851 — 600, 1861 — 900, 1871 — 1300, 1887 — 1680. Število narašča še vedno. L. 1891. je imela knjižnica 3056 del, in L. 1902. jih ima nad 6000.

Več desetletij je bila slovenska bogoslovska knjižnica središče vsega gibanja med slovenskimi bogoslovci. Tu so se vneli za slovenstvo in slovanstvo, tu so se vadili v prvem pisateljevanju. Na tem ognjišču so dobivali ognja, katerega so zanašali pozneje v službi po Slovenskem. Razni časi, razne potrebe. Sedaj je slovenska bogoslovska knjižnica znamenita v prvi vrsti kot knjižnica, kot zbornik knjig, vzlasti slovanske vsebine. Pripravljanje na poznejše delovanje v življenju pa je prepustila mlajšim zvezam.

Tako je leta 1882. tedanji semeniški duhovnik dr. Fran Lampe osnoval zasebno zavezo (Ciriličarji), ki ima namen, bogoslovce vaditi v pisateljevanju. Ta zaveza je rodila nekaj „Glasnikov“, deset letnikov „Spomladnih glasov“, „Marjetice“, in skoraj vsi novejši kranjski pisatelji duhovniki so se povzpeli iz te prijateljske zaveze, ki je rodila tudi leposlovní list „Dom in Svet“.

Pobrali smo te drobtinice in priobčili slovenskemu narodu. Marsikaj zanimivega bo našel v njih slovenski zgodovinar, in povestnica preporoda slovenskega naroda je tesno spojena s suhoparnimi imeni in številkami teh črtic.

Črtice o ljubljanskem ljudskem štetju.

(Statistična paralela).

Po uradnih virih sestavil E. Lah.

er rezultati ljudskega popisovanja od enega razdobja do drugega obračajo nase večjo pozornost čitajočega občinstva, utegnejo zanimati vsaj deloma tudi Matičine društvenike.

Ne zdi se mi torej ravno odveč, če sem se namenil z naslednjimi črticami seznaniti čitatelje Matičinih knjig, saj se z ljudskim štetjem poleg države v novejšem času vestno pečajo tudi druga javna oblastva in merodajni zasebni činitelji. Podatki o ljudskem štetju so jim zanesljiva podlaga za vsakovrstne koristne in potrebne uvedbe v političnem, kulturnem in narodno-gospodarskem življenju.

Znano je, da pusti država prebivavstvo popisovati približno vsakih deset let. Takšna popisovanja so se vršila l. 1857., 1869., 1880., 1890. in 1900. Posebno natančni sta bili zadnji dve, o katerih bom, kolikor se tiče našega glavnega mesta, podrobnejše razpravljaj.

Površina ljubljanskega mesta znaša dandanes 3533·42 *ha*. Če se pomisli, da je površina znašala l. 1843., torej pred 59 leti, tudi že 3401·21 *ha*, se velikost ljubljanskega ozemlja ni veliko pomnožila. Močno so se pa izpremenile v omenjeni dobi razne vrste ozemlja. Tako je bilo n. pr. takrat njiv 462 *ha*, zdaj jih je nad 1000; travnikov prej 1800 *ha*, zdaj 2000; pašnikov prej 600, zdaj niti 50; gozda prej 43, zdaj dvakrat toliko; stavbišč prej 60, zdaj nad 100 *ha*; neobdelane zemlje ves čas okrog 300 *ha*.

Delila se je Ljubljana do najnovejšega časa v pet okrajev, namreč: 1.) šolski, 2.) šentjakobski, 3.) dvorski, 4.) kolodvorski okraj in 5.) predkraje. Od oktobra l. 1896., torej v zadnjem desetletju, ima Ljubljana še šesti okraj, namreč Vodmat. V boljše razumevanje opisa samega naj sledi natančnejši popis okrajev. Šolski okraj tvori oni del mesta, ki se razteza na desnem bregu

Ljubljaničnice od Špitalskih ulic do mestne meje proti Štepanji vasi. Južno od njega na istem bregu se razprostira drugi ali šentjakovski okraj. Tretji ali dvorski okraj, ki je največji, sega na levem bregu Ljubljaničnice od glinške meje do Prešernovih ulic; od tu naprej proti severu in vzhodu na istem bregu Ljubljaničnice sega do Sv. Martina ceste četrti ali kolodvorski okraj. Peti okraj tvorijo predkraji Hradeckega vas, Dolenjska cesta z Orlovimi ulicami, Ilovica, Hauptmanica, Črna vas in Karolinska zemlja. Šesti okraj zase tvori mestni Vodmat med Sv. Martina cesto, progo južne in dolenske železnice in Ljubljaničnico.

Dne 31. decembra 1900 se je naštel vsega skupaj v Ljubljani 36547 stanovnikov. Ljubljaničnica je torej v zadnjem desetletju narastla za 6042 oseb ali za 19·8%. Če primerjamo ta prirastek s prirastkom predzadnjega desetletja, vidimo, da se je Ljubljaničnica v zadnjem desetletju pomnožila močnejše. V predzadnjem desetletju se je namreč pomnožila le za 4221 oseb ali za 16·06%.

Nekoliko, toda ne bistveno, se predrugačijo razmere, če ločimo civilno prebivavstvo od vojaškega in si ogledamo vsako teh prebivavstev zase.

Civilnih stanovnikov je štela Ljubljaničnica dne 31. decembra predlanskim 33955; njih število je torej narastlo za 5621 ali za 19·8%, v predzadnjem desetletju pa za 3716 ali za 15·1%. Pomnožek civilnega prebivavstva je bil torej v zadnjem desetletju močnejši nego pomnožek v predzadnjem desetletju.

Garnizija je štela že večkrat omenjenega dne 2592 mož in se je pomnožila za 421 mož ali za 19·4%; v predzadnjem desetletju pa za 505 mož ali za 30·3%. V tem pogledu je torej Ljubljaničnica nekoliko nazadovala.

Ta manjši pomnožek za Ljubljaničnico ni toliko merodajen, ker je ves umeten, ne pa naraven. Ljubljaničnica je namreč z novo vojašnico za pehoto v predzadnjem desetletju napredovala za en bataillon pehote, v zadnjem desetletju pa z novo za deželno brambo sezidano vojašnico za en bataillon deželne brambe.

Važnejši je za razvoj Ljubljaničnice močnejši pomnožek civilnega prebivavstva. Ljubljaničnica je namreč, kot zgoraj omenjeno, v tem pogledu v zadnjem desetletju narastla za 4·7% močnejše ko v predzadnjem desetletju. Ta pomnožek pa tudi ni ves naraven. Pomisliti je namreč treba, da je bilo Ljubljaničnici l. 1891. vtelovljenih 12 hiš katastralne občine Spodnja Šiška in l. 1896. ves Vodmat, kar ga je tostran proge dolenske železnice. Ta umetni pomnožek za Ljubljaničnico je štel l. 1890. vsega skupaj 54 hiš s 1147 prebivavci. Naravni pomnožek je torej vendar znatno manjši. Če to prebivavstvo prištejemo civilnemu prebivavstvu Ljubljaničnice z leta 1890., znaša naravni pomnožek zadnjega desetletja le 4574 ljudi, to je 15·7%, torej še vedno za 0·6% več ko v predzadnjem desetletju.

To sicer vobče ni veliko, jako veliko pa, če pomislimo, da je Ljubljano v zadnjem desetletju — in sicer nekako sredi dôbe, za katero se gre — zadela potresna katastrofa, iz katere se mesto le polagoma izkopava, iz katere se pa še ni dokopalo. Povsod se namreč vidijo še ne preboleni znaki zlih posledic te katastrofe, in preteklo bo še več let, predno bo Ljubljana to zlo v vsakem obziru popolnoma prebolela.

Kako se je pomnožilo prebivavstvo po posameznih mestnih oddelkih?

O tem nas pouči priložena primerjalna tabela, kateri treba nekoliko opazk v pravo pojmovanje ljubljanskih stanovniških razmer.

Civilno prebivavstvo							
Okraj	Število prebivavcev dne			Pomnožek ali umanjšek			
	31. dec. 1880	31. dec. 1890	31. dec. 1900	absolutni		relativni	
				v pred- zadnjem desetletju	v zadnjem desetletju	v pred- zadnjem desetletju	v zadnjem desetletju
I.	3681	4011	4352	+ 330	+ 341	+ 8·9	+ 8·5
II.	6531	6406	5773	- 125	- 633	- 1·9	- 9·9
III.	7069	8710	10498	+ 1641	+ 1788	+ 23·2	+ 20·5
IV.	6058	7774	8618	+ 1716	+ 844	+ 28·3	+ 10·9
V.	1279	1433	1639	+ 154	+ 206	+ 12·0	+ 14·4
VI.	—	—	3075	+ 3075 še le v zadnjem desetletju vtelovljen			
Sploh	24618	28334	33955	+ 3716	+ 5621	+ 15·1	+ 19·8

V zadnjih desetletjih se opazuje pri ljubljanskem prebivavstvu neka gravitacija iz sredine proti periferiji. To je popolnoma naravno in v mnogokaterem obziru ugodno in koristno. Ljubljana se razširja vzlasti proti severu in severovzhodu, pa tudi proti zahodu in jugozahodu. Središče mesta, stari del mesta, že po svoji naravni legi vtesnjeno med Gradom in Ljubljanico, nima pogojev za napredek. Odtod nazadovanje drugega okraja, ki tvori v pretežni večini stari del mesta. Vrhutega je omenjeni okraj po potresu izgubil še kaznilnico in pa osemrazredno deklisko šolo, ki se je še le lani jeseni preselila na svoje staro mesto. Res, da je ta okraj v zadnjem času na jugu pridobil,

toda ta pomnožek ne more obvladovati primanjška v sredini in na severu. Ta okraj šteje namreč 30 ulic, trgov in cest, od katerih jih je le 7 (med njimi ena sama večja, namreč Karlovska) napredovalo; 18, med njimi vse večje, jih je nazadovalo; ena (Zvonarska) je ostala enaka; štiri (Na Prulah, Privoz, Sredina in Vodna steza) s skupnim prebivavstvom 267 ljudi so pa nastale na novo. Omeniti bi bilo še, da so se tri hiše Gruberjeve ceste (poprej pri tem okraju) privzele I. okraju, ker po svoji naravni legi spadajo tjakaj. Te hiše so štejele 1890. l. 31 ljudi, zdaj jih štejejo 27. To so bivše št. 5, 7, 9 na Gruberjevi cesti, zdaj Gruberjeva cesta št. 9 in 11 in pa Domo-branska cesta št. 1. Ta okraj, ki je nazadoval že predzadnjič, če tudi neznatno, je nazadoval to pot za 9·9%.

Ugodnejše so že razmere v I. okraju, ki je, kolikor ga pripada v zahodni polovici staremu delu mesta, ali naravnost nazadoval, ali pa vsaj le neznatno napredoval, v vzhodni, naj-novejšemu delu mesta pripadajoči polovici pa znatno napredoval. Prvi okraj šteje 24 obljudenih ulic, cest in trgov. Osem izmed njih, večinoma večje, jih je v prebivavstvu napredovalo, enajst, večinoma stare, jih je neznatno nazadovalo. Pet cest (Domo-branska, Elizabetna, Gruberjeva (del), Kodelijeva, Kuhnova) je novih, in sicer štiri popolnoma, Gruberjeva (del) pa je privzeta iz drugega okraja. Vse te ceste pripadajo vzhodni polovici, ki je ob enem vzhodna periferija mesta. Bivša trga — Žitni in Poljanski — sta se spojila v Ambrožev trg. Prekrščene so Vod-nikove ulice in pa Valvazorjev trg v Kopitarjeve ulice, oziroma v Vodnikov trg. Prvi okraj je v zadnjem desetletju napredoval za 8·5%, v predzadnjem pa za 8·9%. Glavni vzrok za spo-znanje manjšemu napredovanju sme se poleg že zgoraj ozna-čenih momentov pripisovati tudi premestitvi stare gimnazije z Vodnikovega trga v Tomanove ulice v IV. okraju.

Kar se tiče tretjega — najobljudenejšega in najrazsež-nejšega okraja ljubljanskega mesta, obdržal je bistveno iste pogoje, kakršne je imel že v predzadnjem desetletju. Narastel je najmočneje in približno ravno tako ko zadnjič. Pred vsem bi bilo omeniti, da so se iz njega izločile hiše št. 4 in 5 na Ma-rijinem trgu in pa vsa desna stran prej „Slonovih“, zdaj „Pre-šernovih ulic“, ker po svoji naravni legi pripadajo IV. okraju in so bile zadnjič tretjemu okraju le pomotoma privzete. V teh hišah je bilo l. 1890. skupaj 136 prebivavcev. Če odštejemo to stanovništvo od preračunjenega prebivavstva III. okraja iz l. 1890., dobimo za predzadnje desetletje pomnožek 1505 oseb, ali 21·3%, kar je približno isto, kot sedaj, ko se je prebivav-stvo pomnožilo za 20·5%. Umetno, z vtelovljenjem, je pridobil pet hiš s 47 stanovniki, ki so pripadale poprej šišenski občini. Tretji okraj je štel l. 1890. skupaj 52 obljudenih ulic, zdaj jih

šteje 68. Popolnoma novih ulic, oziroma cest in trgov, je šest, namreč: Erjavčeva cesta, Gorupove, Levstikove, Šubičeve ulice, Muzejski trg in Na vrtači. Iz delov obstoječih ulic so nastale: Bleiweisova cesta, Male in Vélike čolnarske ulice, Gledališke ulice, Jeranove in Karunove ulice, Mivka, Véliki stradon, Stranska pot in Zelena pot. Prekrščene so: bivše Gledališke ulice v Wolfove ulice, Križevniški trg v Valvazorjev trg, Prešernov trg v Jurčičev trg, Slonove ulice v Prešernove ulice. Posebno močno so narastle: Cerkvene ulice (Meščanska vojaščenica), Opekarska cesta s stranskimi ulicami in stradoni, Rimska cesta (Gorupovi hiši), Konjašne ulice (Nusehakova vojaščenica) in Tržaška cesta (obilo velikih novih hiš). 27 ulic je napredovalo, 1 je ostala enaka, 24 jih je pa nazadovalo. Pomnožek se tu rekrutira iz delavskih in malih obrtnih krogov, ki iščejo svoje delo po tovarnah (tobačna tovarna, predilnica itd.)

Četrty okraj, čeprav ima vse pogoje za razvoj in napredek, čeprav mu je prirastlo tudi 6 hiš šišenske občine z okroglo 500 stanovniki potom vtelovljenja, čeprav mu je, kot že zgoraj omenjeno, prišteta vsa desna stran Prešernovih ulic in desna polovica Marijinega trga, ki po svoji legi naravno pripadata njemu in sta bila predzadnjič pomotoma prišteta III. okraju, je narastel vendarle samo za 844 stanovnikov ali za 10·9⁰/₀, medtem ko je znašal prirastek predzadnjič 1716 ljudi ali 28·3⁰/₀. Krivo je temu v prvi vrsti izseljevanje v bližnji Vodmat, kojega prebivavstvo se je v zadnjem desetletju popeterilo, krivo pa je tudi izseljevanje v Spodnjo Šiško, ki se je vkljub temu, da je vsled iztelovljenja izgubila skoraj 600 prebivavcev, vendar v istem času podvojila. Vsaj sta dve največji cesti tega okraja, Sv. Petra cesta in pa Dunajska cesta nazadovali vsaka za več kot 400 prebivavcev, druga seveda radi deželne bolnice, ki se je odtod premestila v Vodmat in ki šteje nad 600 prebivavcev. Mnogo bivših prebivavcev Sv. Petra ceste se je pa izselilo večinoma v Vodmat in deloma tudi v Spodnjo Šiško, kjer si jih je več zgradilo lastne hiše.

Četrty okraj je štel 1890. l. 23 obljudenih ulic, cest in trgov, zdaj jih šteje 36. 13 ulic je v prebivavstvu napredovalo, med njimi posebno močno Marije Terezije cesta (vsled vtelovljenja Kolizeja) in Pristavske ulice, v katerih obstoji zdaj oddelek za umobolne in pa Slomšekove ulice (obilo novih hiš).

Nove so: Miklošičeva cesta, Prisojne ulice, Podturen, Tomanove ulice in Vodovodna cesta; iz delov obstoječih ulic sta nastali Linhartove ulice in Obrežna steza. Že prej so obstale kot neobljudene, zdaj obljudene: Dovozna cesta, desna stran Franc-Jožefove ceste, Škofje in Usnjarske ulice; na novo sta temu okraju prirastla del Marijinega trga in del Prešernovih ulic.

Peti okraj (predkraj brez Vodmata) je približno narasel ravno toliko, ko v predzadnjem desetletju. Padli so v prvi vrsti oni predkraj, kojih prebivavstvo se peča v pretežnem delu s kmetijstvom, to je Črna vas, Hauptmanica in Hradeckega vas. Tudi prebivavstvo Ilovice se bavi v prvi vrsti s kmetijstvom; vendar je Ilovica narastla, to pa zato, ker se je tjakaj izselilo iz mesta nekoliko ljudstva delavskega stanu. Kmetijstvo v Ljubljani vobče nazaduje. Narastli sta Dolenjska cesta (vsled dolenjske železnice) in posebno močno Karolinska zemlja, kjer se je naselilo iz mesta in okolice veliko ljudstva delavskega stanu. Nove so Orlove ulice, ki so nastale pravzaprav iz enega dela Dolenjske ceste, ki pa štejejo šele dve hiši.

Glede šestega okraja, katerega tvori novo vtelovljeno ozemlje vodmatsko tostran železnične proge, si zanesljivega merila za pomnožek ne moremo zasnovati. Toliko je pa vendar gotovo, da njegov močan pomnožek izza zadnjega desetletja ni naraven. Prebivavstvo je tako močno narastlo, ker se je tjakaj izselilo veliko ljubljanskega stanovništva, in sicer kot že zgoraj omenjeno, v prvi vrsti iz IV. okraja (deželna bolnica, vojaška bolnica, Leoninum, železniški in delavski krogi).

V tesni zvezi s pomnožkom in umanjškom stanovništva so ubikacijske razmere. Ljubljana je štela 1890. l. 1292 hiš, zdaj jih šteje z Vodmatom 1596, torej 304 ali za 23,5% več. L. 1890. je bilo le 29 ali 2,3% hiš neobljudenih, zdaj jih je pa 79 ali 4,9%, med temi je namreč veliko ne popolnoma dograjenih; od tod ta pomnožek. Število obljudenih hiš je narastlo za 254 ali za 20,1%, torej skoraj natanko tako, kot prebivavstvo sploh. Gostost prebivavstva je ostala ista; prej in zdaj prebiva v Ljubljani v vsaki hiši po 22 ljudi. Drugačne so razmere, če si ogledamo posamezne mestne oddelke. V prvem okraju je prebivalo prej v vsaki hiši po 26 ljudi, zdaj jih prebiva po 27; v drugem prej po 26, zdaj le po 24; v tretjem prej po 20, zdaj po 22; v četrtem prej po 30, zdaj le po 27; v petem prej in zdaj po 8, v šestem prej še neljubljanskem po 15, zdaj pa po 27. Drugi in četrti okraj sta torej v tem oziru nazadovala, peti je ostal enak, ostali trije so napredovali. Relativno najmočnejše so obljudeni: šesti (deželna bolnica); prvi (prisilna delavnica, Marijanišče, Lichtenthurničin zavod in dve Predovičevi hiši) in četrti (Kolizej, V. Treo, Medijatova hiša, hiralnica in oddelek za umobolne). V tretjem okraju kaže se nam posebno velika razlika med močnejše obljudeno severno polovico (Kapucinsko predmestje in Gradišče) z mestnim značajem in pa med manj obljudeno južno polovico (trnovsko in krakovsko predmestje) s kmetijskim značajem. V petem, najmanj obljudenem okraju je ostalo razmerje neizpremenjeno; drugi okraj je tudi v tem oziru nazadoval.

Število obljudenih hiš je, kot zgoraj omenjeno, napredovalo v primeri s predzadnjim desetletjem za 254 (v tem številu je tudi že zapopaden ves Vodmat in pa one hiše šišenske občine, ki so bile vtelovljene v zadnjem desetletju). Če abstrahiramo od šestega okraja, se razdeli prirastek na posamezne okraje tako, da je narastel prvi okraj za šest hiš, tretji za 55, četrti za 64, peti za 22; drugi pa je pal za sedem hiš. Če pa prištejemo Ljubljani še bivši Vodmat, kolikor ga pripada sedaj mestu, predružači se razmerje v toliko, da je narastlo število le za 212 hiš, ker jih je štel Vodmat 1890. l. 42, zdaj jih pa šteje 114, torej za 72 več.

O številu hiš prej in sedaj, o razmerju med obljudenimi in neobljudenimi hišami prej in sedaj po posameznih mestnih okrajih pouči nas sledeča tabela:

Okraj	Hiš je bilo v Ljubljani					
	dne 31. dec. 1890			dne 31. dec. 1900		
	obljudenih	neobljudenih	sploh	obljudenih	neobljudenih	sploh
I.	154	3	157	160	13	173
II.	246	4	250	239	6	245
III.	432	14	446	487	15	502
IV.	257	8	265	321	27	348
V.	174	—	174	196	15	211
VI.	—	—	—	114	3	117
Vkup	1263	29	1292	1517	79	1596

Leta 1890. je bilo v Ljubljani le 5 hiš, ki so štejele po več kot 200 ljudi; zdaj jih je šest. Leta 1890. je bilo 12 hiš s 100—200 stanovniki, zdaj jih je 15; prej je bilo 88 hiš s 50—100 stanovniki, zdaj jih je 93; število hiš s 30—50 prebivavci je znašalo prej 185, zdaj znaša 210; relativno in absolutno (za 134) se je pomnožilo najmočnejše število onih hiš, ki štejejo po 10—30 prebivavcev; prej je znašalo 507, sedaj pa znaša 641. Hiš z 10 in manj prebivavci je bilo prej 466, zdaj jih je pa 552.

Kako da se to razmerje razdeli po posameznih mestnih oddelkih, to uči naslednja tabelarična razvrstitev:

Okraj	Dne 31. dec. 1890							Dne 31. dec. 1900						
	je bilo v Ljubljani hiš, ki so imele prebivavcev													
	do 10	10—30	30—50	50—100	100—200	nad 200	sploh	do 10	10—30	30—50	50—100	100—200	nad 200	sploh
I.	43	71	24	13	2	1	154	51	71	20	13	3	2	160
II.	45	130	50	19	—	2	246	44	138	41	15	1	—	239
III.	175	166	62	27	2	—	432	192	183	74	31	5	2	487
IV.	66	104	48	29	8	2	257	93	139	53	29	6	1	321
V.	137	36	1	—	—	—	174	151	42	3	—	—	—	196
VI.	—	—	—	—	—	—	—	21	68	19	5	—	1	114
Vkup	466	507	185	88	12	5	1263	552	641	210	93	15	6	1517

Ljubljana je vobče v zadnjem desetletju napredovala za 254, oziroma, če vpoštevamo l. 1890. še neljubljanski, sedaj vtelovljeni Vodmat z 42 hišami, za 212 hiš. Pravi pojem o izpremembah zadnjega desetletja pa še le zadobimo, če preudarimo, koliko bivših hiš je v tej dobi odpadlo in koliko jih je nastalo na novo. Ljubljana je izgubila v zadnjem desetletju 130 hiš, prirastlo jej je pa 342 hiš. V prvem okraju je izgubila 16 hiš, v drugem 23, v tretjem 36, v četrtem 28, v petem 24, v šestem 3. Prirastlo jej je pa v prvem okraju 22 hiš, v drugem 16, v tretjem 91, v četrtem 92, v petem 46, v šestem 75. Največji prevrat se je torej izvršil v tretjem, četrtem in šestem okraju; znatno manjši je bil prevrat v ostalih mestnih okrajih.

Ta za kratko dōbo desetih let res nenavadno velik prevrat si razložimo, če pomislimo, da je Ljubljano zadela v tej dōbi potresna katastrofa. Zanimivo je vprašanje, v kolikej meri je tu vplival potres. Po uradnih beležbah so vsled potresa podrli 146 hiš; od teh se jih je dosedaj dogradilo na novo 94, bodisi na starem stavbišču, bodisi drugod. Zanimivo je, da v petem in šestem okraju vsled potresa ni bila nobena hiša niti podrti niti na novo zidana. Najmočnejše je bil prizadet tretji okraj, v katerem se je moralo vsled potresa podreti 59 hiš, od katerih je na novo dograjenih 37. Tudi drugi okraj je bil prizadet prav močno; šteje namreč 42 podrtih in 31 na novo zgrajenih hiš. Za njim pride četrti okraj s 37 podrtimi in 20 novimi zgradbami. V prvem okraju je bilo treba podreti 8 hiš, od katerih se jih je na novo dogradilo 6.

V hišah, ki so bile l. 1890. še obljudene, ki so pa zdaj podrti ali opuščene, je stanovalo ob predzadnjem štetju 2053 ljudi ali 7·2% tedanjega prebivavstva, in sicer v prvem okraju 219, v drugem 428, v tretjem 353, v četrtem (deželna bolnica je med njimi) 916 in v petem 137.

V hišah, ki so mestu prirastle v zadnjem desetletju, bodisi da so nastale na mestu podrtih, ali pa da so zgrajene popolnoma na novo, stanuje 6749 ljudi ali 19·9%, torej skoraj natančno toliko, za kolikor je prebivavstvo v zadnjem desetletju v Ljubljani sploh narastlo. Ta prirastek se pa razdeli tako, da odpade na prvi okraj 527 ljudi, na drugi 395, na tretji 1896 (Bleiweisova, Erjavčeva, Rimska in Tržaška cesta), na četrti 2161 (Marije Terezije cesta in več novih ulic), na peti 448, na šesti 2322 (deželna bolnica in nad polovico ulic je nastalo na novo). Prizidave, nadzidave in prezidave, sploh adaptacije, bodisi vsled potresa, ali iz kateregakoli družega vzroka, tu niso vštete.

Iz povedanih numeričnih razmer je torej prav jasno razvidno, da se je v zadnjem desetletju v Ljubljani izvršilo nenavadno veliko izprememb v ubikacijah, in to na korist ugodnemu razvoju mesta. Populacijska fluktuacija je bila nenavadno živahna.

Ljubljansko civilno prebivavstvo šteje zdaj strank 6904. V tem obziru so napredovali vsi mestni oddelki, še celo drugi, ki je v obče nazadoval, in sicer prvi za 46, drugi za 14, tretji za 43, četrti za 272, peti za 72, mesto sploh za 1359 ali za 24·5%, torej še močnejše kot prebivavstvo sploh.

Pri predzadnjem štetju je prišlo na vsako stranko 5·1 oseb; zdaj se je to razmerje nekoliko skrčilo, vsaka stranka šteje namreč le 4·9 oseb. Stvarnega razloga za ta neznatni umanjšek ni, vzrok je le slučajen. Večji so pa že razločki v posameznih mestnih okrajih. V prvem mestnem okraju je štela pri predzadnjem ljudskem štetju vsaka stranka po 5·7 oseb, zdaj jih šteje po 5·8 (višja frekvenca v obeh sirotiščnicah); v drugem okraju prej 4·9, zdaj 4·4 (odpala je kaznilnica na Gradu, odpalo veliko dijaških stanovanj, ki so se preselila v druge mestne okraje); v tretjem kraju prej 4·9, zdaj 4·85, tedaj zelo enako; v četrtem prej 5·3, zdaj 4·9 (deželna bolnica); v petem prej 5·0, zdaj 4·6 (število podnajemnikov in njih rodbin, ki so prej izdatno pomnoževali stranke, se je močno skrčilo). V šestem okraju šteje vsaka stranka po 5·6 oseb (deželna bolnica s svojimi oddelki).

Vsaka hiša je prej štela v Ljubljani strank povprek po 4·4, zdaj jih šteje po 4·5; hiše so se torej vobče zveksale. Tudi če primerjamo posamezne mestne oddelke, ne najdemo bistvene razlike. Napredovali so v tem oziru vsi, nazadoval je le četrti. Napredovali so vsi le neznatno, močnejše samo tretji (Gorupove hiše, Bleiweisova cesta.) Na prvi pogled je čudno, da je nazadoval v tem oziru četrti okraj. Pomisliti je pa treba, da so mu pri-

rastle večinoma le malo, ali vsaj manj obljudene hiše. Največja zasebna hiša ljubljanska (Kolizej), ki mu je prirastla, se kompenzira s hiralnico in s podružnico za umobolne na Radeckega cesti, oziroma v Pristavskih ulicah. Posebej so pa štejele hiše: v prvem okraju prej po 4·5, zdaj po 4·6 stranke; v drugem prej po 5·3, zdaj po 5·5; v tretjem prej po 4·1, zdaj po 4·5; v četrtem prej po 5·7, zdaj po 5·4; v petem prej po 1·6, zdaj po 1·8 strank; v šestem okraju štejejo po 4·7 strank.

V Ljubljani je 412 hiš, ki štejejo po eno samo stranko, prej jih je bilo 354; 174 hiš ima po dve stranki, prej jih je bilo takih 159; 162 po tri, prej 147; 184 po štiri, prej samo 132; 138 po pet, prej le 113; 125 po šest, prej samo 79; 65 po sedem, prej 63; 64 po osem, prej več, namreč 72; 56 po devet, prej le 30; 30 po deset, prej 22; 45 po enajst ali dvanajst, prej le 32; 33 po trinajst do petnajst, prej 32; 15 po šestnajst do dvajset, prej več, namreč 20; nad 20 strank je imelo prej 8, zdaj pa 14 hiš. Razlika je torej precej velika; še večja je seveda pri posameznih okrajih, kar pokaže natančneje sledeča tabela:

Leto	Okraj	Število hiš, ki so štejele strank														Število hiš sploh
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11-12	13-15	16-20	nad 20	
1890	I.	27	24	21	18	16	15	10	9	3	3	2	3	3	—	154
	II.	28	27	35	26	29	23	15	27	10	7	8	8	3	—	246
	III.	120	60	55	48	44	22	24	18	7	7	10	9	6	2	432
	IV.	48	35	24	31	21	15	13	18	9	5	12	12	8	6	257
	V.	131	13	12	9	3	4	1	—	1	—	—	—	—	—	174
	VI.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Sploh	354	159	147	132	113	79	63	72	30	22	32	32	20	8	1263
1900	I.	34	23	18	19	17	15	9	6	5	1	6	4	1	2	160
	II.	21	17	27	47	28	27	13	19	12	9	10	7	1	1	239
	III.	116	71	65	50	40	40	21	23	18	9	12	13	4	5	487
	IV.	84	43	31	25	29	19	14	14	17	8	16	8	8	5	321
	V.	139	14	11	18	5	5	3	1	—	—	—	—	—	—	196
	VI.	18	6	10	25	19	19	5	1	4	3	1	1	1	1	114
	Sploh	412	174	162	184	138	125	65	64	56	30	45	33	15	14	1517

Bistvene razlike v razdelitvi vendar ni med predzadnjim in med zadnjim štetjem. Tudi navidezno velik pomnožek v številu hiš, ki imajo po 4 stranke, postane znatno manjši, če pomislimo, da ga je povzročilo 25 vodmatskih hiš, ki leta 1890. sploh niso pripadale Ljubljani.

V Ljubljani prevladuje po številu ženstvo nad moštvom. Ljubljana šteje namreč 15421 ali 45·4% moških in 18534 ali 54·6% ženskih. V primeri s predzadnjim štetjem se je to razmerje prav neznatno izpremenilo. Leta 1890. je namreč Ljubljana štela 12928 ali 45·6% moških in 15406 ali 54·4% ženskih. Moški so torej za 0·2% nazadovali. To razmerje se ponavlja tudi po vseh okrajih. Le v prvem okraju je izjema. Leta 1890. sta si bili tu števili enaki; zdaj je pa v prvem okraju več moških nego žensk. Podrobnosti ilustrira sledeča tabela:

Okraj	Leta 1890				Leta 1900			
	je bilo prebivavstva				je bilo prebivavstva			
	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.	m.	ž.
	absolutno		relativno		absolutno		relativno	
I.	2005	2006	50%	50%	2206	2146	50·7%	49·3%
II.	2987	3419	46·6%	53·4%	2504	3269	43·4%	56·6%
III.	3713	4997	42·6%	57·4%	4581	5917	43·6%	56·4%
IV.	3539	4235	45·5%	54·5%	3921	4697	45·5%	54·5%
V.	684	749	47·7%	52·3%	760	879	46·4%	53·6%
VI.	—	—	—	—	1449	1626	47·1%	52·9%
Sploh	12928	15406	45·6%	54·4%	15421	18534	45·4%	54·6%

Bistvenih razlik torej tudi v tem oziru ni. Normalnim najpodobnejše so bile in so ostale razmere v četrtem okraju. Napredovalo je moštvo v prvem (prisilna delavnica in semenišče) in v tretjem, nazadovalo v drugem (kaznilnica) in v petem okraju. Najmočneje prevladuje in je tudi prej prevladovalo ženstvo nad moštvom v tretjem okraju (tovarniške delavke).

Od 128 obljudenih ulic, cest in trgov, katere je štela Ljubljana l. 1890., so imele 104 več ženstva kot moštva; pri dveh sta si bili števili enaki, pri 22 je bilo več moštva nego ženstva. To razmerje se v zadnjem desetletju ni močno izpremenilo. Izmed 180 ulic, cest, trgov, itd., katere šteje

Ljubljana danes, ima jih 138 več žensk, kot moških, 34 več moških nego žensk, dve nimata nič žensk, pri 6 sta pa števili enaki.

Po posameznih mestnih okrajih vlada, oziroma je vladalo v tem oziru sledeče razmerje:

Okraj	Leta 1890						Leta 1900					
	Število ulic, ki so šteje						Število ulic, ki so šteje					
	več ž.	enako	manj žensk	samo moštvo	samo žen.	sploh	več ž.	enako	manj žensk	samo moštvo	samo žen.	sploh
I.	13	1	6	—	—	20	16	2	6	1	—	25
II.	19	—	8	—	—	27	23	—	5	—	—	31
III.	48	1	3	—	—	52	51	4	13	—	—	68
IV.	18	—	5	—	—	23	28	—	7	1	—	36
V.	6	—	—	—	—	6	7	—	—	—	—	7
VI.	—	—	—	—	—	—	10	—	3	—	—	13
Sploh	104	2	22	—	—	128	138	6	34	2	—	180

Če seže naša primerjava še dalje, namreč na posamezne hiše, pokaže se nam pa v tabelaričnem pregledu sledeče razmerje:

Okraj	Leta 1890						Leta 1900					
	je bilo v Ljubljani hiš, ki so šteje						je bilo v Ljubljani hiš, ki so šteje					
	več ž.	enako	manj žen.	nič žen.	nič moštva	sploh	več ž.	enako	manj žen.	nič žen.	nič moštva	sploh
I.	104	5	43	—	2	154	87	16	49	2	6	160
II.	179	16	48	2	1	246	169	12	50	2	6	239
III.	264	54	86	5	23	432	285	65	120	2	15	487
IV.	163	25	67	2	—	257	188	32	86	10	5	321
V.	79	39	53	—	3	174	92	47	51	4	2	196
VI.	—	—	—	—	—	—	59	11	44	—	—	114
Sploh	789	139	297	9	29	1263	880	183	400	20	34	1517

Kar velja o razdelitvi prebivavstva po spolu vobče in se je zgoraj povdarjalo, velja z nebistvenimi razlikami tudi o

razdelitvi po posameznih mestnih okrajih, njih ulicah in njih hišah.

To razliko provzročuje večinoma delavski stan, pri katerem je ženstvo (hišine, kuharice, samske postrežnice, delavke, natakarice, šivilje) povsod v ogromni večini nad moštvom (hlapci, težaki, dninarji, natakariji). V dokaz tej trditvi bodi navedeno, da ima Ljubljana od predlanskega leta mestno posredovalnico, pri kateri je v prvem letu našlo dela 273 delavcev in 1286 delavk raznih vrst. Poleg mestne posredovalnice poslujeta še dve večji zasebni posredovalnici, pri katerih se, seveda v manjših številkah, kaže ista razlika med delavci in delavkami.

Pred 10 leti je bilo v Ljubljani 27645 ljudi, ali 97·6% trajno prisotnih in le 689 ali 2·4% začasno prisotnih. V zadnjem desetletju je zadnje število za spoznanje (za 1%) relativno narastlo. Število stalno prisotnih je namreč znašalo 32787 ali 96·6%, število začasno prisotnih pa 1168 ali 3·4% vsega prebivavstva.

Kar velja o prebivavstvu vobče prej in sedaj, to velja tudi o njegovi trajni prisotnosti. Pri posameznih mestnih okrajih, ulicah in hišah ponavljajo se iste razmere v razdelitvi, ki so bile že zgoraj obširno opisane. Druga je pa z začasno prisotnimi. Tu prevladuje in je prevladovalo moštvo nad ženstvom in sicer prav močno (razne kaznilnice).

Važno je domovinsko vprašanje. V tem oziru se utegnejo v bližnji prihodnosti razmere vsled novega domovinskega zakona bistveno predrugačiti. Za sedaj so pa ostale precej neizpremenjene. Leta 1890. je imelo namreč 7571 ljudi ali 26·7% vsega prebivavstva v Ljubljani svojo domovinsko pravico, zdaj jo ima pa 8868, ali 26·1% vsega prebivavstva.

Razlika med posameznimi okraji in v istih okrajih med obema štetjema je pa vendarle precejšna.

Omenljiva sta posebno visoki odstotek tretjega in posebno nizki odstotek šestega okraja, in pa nazadovanje v petem okraju. O podrobnostih govori sledeča tabelarična razvrstitev:

Okraj	V Ljubljani se je naštel domačinov:			
	leta 1890		leta 1900	
	absolutno	relativno	absolutno	relativno
I.	946	23·6%	1096	25·2%
II.	1867	29·1%	1676	29·0%
III.	2562	29·4%	3198	30·5%
IV.	1785	22·9%	2036	23·6%
V.	411	28·7%	398	24·3%
VI.	—	—	464	15·1%
Spluh	7571	26·7%	8868	26·1%

Nenavadno nizki odstotek šestega okraja si razložimo, če pomislimo, da je bil ta okraj šele ravnokar vtelovljen, in da zavzema deželna bolnica, koje stanovniki so večinoma neljubljančanje, petino prebivavstva tega okraja.

Razdelitev po spolu v tej kategoriji ne podaja nič novega. Omenljivo je, da ženstvo prevladuje numerično tudi v prvem okraju, kjer je sicer vobče moštvo številno močnejše, to pa zatagadelj, ker ono moštvo tega okraja, ki vobče provzročča večje število nad ženstvom (prisilna delavnica in semenišče) z malimi izjemami v Ljubljani nima svojega domovinstva.

Večina ljubljanskega prebivavstva ima svojo domovinsko pravico na Kranjskem izven Ljubljane. Kranjcev-neljubljančanov je bilo 1890. l. 16173 ali 57·1⁰/₀ vsega prebivavstva, l. 1900. jih je bilo pa 19210 ali 56·6⁰/₀, torej relativno za spoznanje manj.

Kakšna*da je bila ta razdelitev po posameznih mestnih okrajih, kje da je število v primeri s predzadnjim štetjem relativno napredovalo, kje pa relativno nazadovalo, o tem nas pouči sledeča razpreglednica:

Okraj	Kranjcev sicer je bilo v Ljubljani			
	leta 1890		leta 1900	
	absolutno	relativno	absolutno	relativno
I.	2345	58·5 ⁰ / ₀	2477	56·9 ⁰ / ₀
II.	3778	59·0 ⁰ / ₀	3299	57·1 ⁰ / ₀
III.	4691	53·8 ⁰ / ₀	5454	52·0 ⁰ / ₀
IV.	4390	56·5 ⁰ / ₀	4654	54·0 ⁰ / ₀
V.	969	67·6 ⁰ / ₀	1201	73·3 ⁰ / ₀
VI.	—	—	2125	69·1 ⁰ / ₀
Sploh	16173	57·1 ⁰ / ₀	19210	56·6 ⁰ / ₀

Nazadovali, četudi neznatno, so torej vsi okraji, izimši peti. Relativno posebno visoko je bilo in se je v zadnjem desetletju še povišalo število v petem okraju, kjer je prekoračilo že dve tretjini vsega prebivavstva.

Glede razdelitve Kranjcev sicer po spolu v Ljubljani sploh in pa po posameznih mestnih okrajih velja isto, kar se je povdarjalo že zgoraj glede Ljubljančanov. Povsod, tudi v prvem mestnem okraju je ženstvo v večini s 55—60⁰/₀ napram moštvu s 40—45⁰/₀. Med letoma 1890 in 1900 ni bistvene razlike.

Avstrijcev sicer je bilo in je tudi sedaj (ob sebi razumno) manj nego Ljubljančanov, in sicer pred 10 leti 3836 ali 13·5% vsega prebivavstva, zdaj pa 4993 ali 14·7%. Število je torej neznatno narastlo. Razlika med posameznimi okraji je bila že pred 10 leti precejšnja in je postala v novejšem času še večja. Peti okraj jih je štel le 42 ali 2·9%, četrti pa 1366 ali 17·6% vsega prebivavstva, prvi 15·3%, drugi 9·5%, tretji 13·8% vsega prebivavstva. Zdaj jih pa šteje peti okraj 35 ali le 2·1% vsega prebivavstva, četrti pa 1642 ali celo 19·1%, prvi 15·2%, drugi 11·4%, tretji 14·7% in šesti 14·9%. Vsi okraji so torej narastli, le prvi je ostal enak, peti je pa nazadoval.

Kot pri Ljubljančanih in Kranjcih sicer, prevladuje tudi pri Avstrijcih sicer numerično povsod ženstvo. Le prvi okraj dela izjemo, kjer je bilo prej 399 ali 64·9% in je zdaj 426 ali 64·3% prebivavstva moškega spola.

Prav neznatno je bilo in je ostalo število ostalih prebivavcev, ki nimajo svojega domovinstva v Avstriji. V deželah ogerske krone je imelo svoje domovinstvo pred 10 leti 436 stanovnikov, ali 1·5%, zdaj je ima pa 554 ali 1·6% vsega prebivavstva.

Moštvo je prevladovalo v vseh razun v petem okraju, zdaj pa prevladuje vobče sicer tudi, posebej pa le v prvem, drugem in šestem okraju, nazaduje v četrtem in petem, enako je pa v tretjem okraju.

Bošnjakov in Heregovcev je bilo pred desetimi leti čvetero: dva moška in dve ženski, zdaj je pa pet moških in nobene ženske; prej vsi v četrtem mestnem okraju, zdaj pa v vseh razun petega in šestega. Inozemcev sicer je bilo prej 314, zdaj jih je pa 315, povsod več moških, kot žensk. Le v šestem okraju je zdaj moških za tri manj, kot žensk.

Zgoraj navedene podrobnosti, tičočse se domovinstva, dado se med seboj primerjati, po relativni razdelitvi posnete v sledečem tabelaričnem pregledu:

Okraj	V Ljubljani je prebivalo dne 31. decembra											
	1 8 9 0						1 9 0 0					
	Ljubljančanov	Kranjcev sicer	Avstrijcev sicer	Zalit-vancev	Bošnjakov in Heregov.	Inozemcev sicer	Ljubljančanov	Kranjcev sicer	Avstrijcev sicer	Zalit-vancev	Bošnjakov in Heregov.	Inozemcev sicer
I.	23·6	58·5	15·3	1·2	0·0	1·4	25·2	56·9	15·2	1·6	0·05	1·05
II.	29·1	59·0	9·5	1·8	0·0	0·6	29·0	57·1	11·4	1·7	0·03	0·77
III.	29·4	53·8	13·8	1·7	0·0	1·3	30·5	52·0	14·7	1·8	0·01	0·99
IV.	22·9	56·5	17·6	1·75	0·05	1·2	23·6	54·0	19·1	1·9	0·01	1·39
V.	28·7	67·6	2·9	0·4	0·0	0·4	24·3	73·3	2·1	0·3	—	—
VI.	—	—	—	—	—	—	15·1	69·1	14·9	0·5	—	0·4
Sploh	26·7	57·1	13·5	1·5	0·01	1·19	26·1	56·6	14·7	1·6	0·02	0·98

Za sedanje čase in razmere, v katerih se iz Kranjske prebivavstvo močno izseljuje v Ameriko in Nemčijo, kjer najde le majhen del izseljencev svojo srečo in boljšo prihodnost, večina pa zabrede v še hujšo bedo, je za Ljubljano ugodno znamenje, da je število odsotnega prebivavstva v zadnjem času nazadovalo, in sicer precej močno. Leta 1890. je bilo namreč 824 stanovnikov odsotnih, in sicer: 454 stalno in 370 začasno; zdaj je pa odsotnih 548, in sicer 386 stalno, 162 pa začasno. Iz lahko umljivih razlogov je bilo in je tudi še sedaj število odsotnih moških večje od števila odsotnih ženskih prebivavcev. L. 1890. je bilo iz Ljubljane odsotnih 530 moških in 294 žensk, zdaj je pa odsotnih 343 moških in 205 ženskih prebivavcev. Med začasno odsotnim prebivavstvom se beleži večinoma dijaštvo, prebivajoče v Kranjski sicer, ali pa vsaj v sosednjih kronovinah na počitnicah. Vzrok stalni odsotnosti je pa vnanji zaslužek pri delu. Išče ga prebivavstvo nižjih slojev (kmetje in delavci). Le v petem okraju je odsotno prebivavstvo v zadnjem desetletju napredovalo, in še to le pri moštvu. Beda na Barju (poplav in druge razloge) je dovedla prebivavstvo do izseljevanja. Z Barja prebivavci sedaj v gospodarjev v Ameriki, nekateri z vso družino.

Ogromna večina ljubljanskega prebivavstva je bila in je ostala rimsko-katoliške vere. Razmere se v tej zadevi ni izpremenilo prav nič. L. 1890. je bilo v Ljubljani 30162 rimskih katolikov, to je 98·9% vsega prebivavstva. Zdaj jih je pa 36189, torej zopet 98·9%. Druge vere je bilo prej 335 ljudi, zdaj pa 388; največ evangeličev, bodisi luterancev ali reformirancev, za njimi izraelitov, potem pravoslavnih. Prav neznatno je število ostalih inovercev. Za Ljubljano novi so armenski katoliki (1 vojak) in 8 brezvercev. Nazadovali so samo pravoslavni, njih število se je skrčilo za 17. Vzroka nam je vsaj deloma iskati v manjši frekvenci tukajšnjih zasebnih vzgajališč (Waldherr in Huth-Hanss.)

Glede izobraženosti je zaznamovati v Ljubljani precejšen napredek. Leta 1890. je znalo v Ljubljani brati in pisati 20162 ljudi ali 71·2% vsega prebivavstva, zdaj jih zna brati in pisati 26072 ali 76·8% vsega prebivavstva, torej za 5·6% več. Ta napredek je pripisovati ugodnemu vplivu splošne šolske obveze. Samo brati je znalo 1890. l. 1828 ljudi ali 6·5%, zdaj pa le 1302 ali 3·8%; analfabetov (z vštetimi otroki, ki še niso bili šoloobvezni), je bilo prej 6344 ali 22·3%, zdaj jih je pa 6581, to je le 19·4% vsega prebivavstva. V izobrazbi zaostaja ženstvo za moštvom; tako je bilo pred desetimi leti, tako je tudi danes, četudi je ženstvo v zadnjem desetletju napredovalo močnejše, kot moštvo. Čeravno je ženstvo vobče numerično močnejše, vendar je ljudi, ki znajo brati in pisati, absolutno in relativno več moških kot žensk.

Leta 1890. je znalo brati in pisati 9843 moških, to je 76·1‰; samo brati jih je znalo 389, to je le 2·5‰; ničesa pa 2756 ali 21·4‰. Zdaj zna brati in pisati 12264 moških ali 79·5‰, le brati 211 ali 1·4‰, ničesa 2946 ali 19·1‰, to je za 2·3‰ manj nego prej. Ženskih je znalo 1890. l. brati in pisati 10319 ali 67·0‰; samo brati 1499 ali 9·7‰; ničesa 3588 ali 23·3‰; zdaj jih pa zna brati in pisati 13808 ali 74·5‰; samo brati 1091 ali 5·9‰; ničesa 3635 ali 19·6‰, torej za 3·7‰ manj od prej.

Če prevdarimo razdelitev tega razmerja po posameznih mestnih okrajih vobče in za moštvo in ženstvo posebej ter primerjamo razvoj izobrazbe v zadnjem desetletju, pokaže se nam precejšen napredek in precejšna razlika.

Napredovali so v vseh treh ozirih vsi okraji, napredovalo je pa ženstvo močnejše od moštva. Občni napredek bi bil brez šestega okraja, ki je mestu prirastel šele v zadnjem desetletju, in kjer mestne razmere nastajajo šele polagoma, še večji. Brez petega in šestega okraja je v mestu ljudi, ki znajo brati in pisati, štiri petine, sicer pa le tri četrtine. Najslabše je napredoval tretji okraj, najboljše peti — viden dokaz dobrega vpliva lastne šole, ki se je ondi zgradila, oziroma osnovala pred 15 leti. Moštvo je napredovalo povprek za 5—6‰, ženstvo za 7—8‰, torej močnejše.

O podrobnostih nas poučuje sledeča tabela:

Prebivalstvo		Dne 31. decembra					
		1890			1900		
		jih je znalo brati in pisati	samo brati	jih ni znalo niti brati niti pisati	jih je znalo brati in pisati	samo brati	jih ni znalo niti brati niti pisati
moško	I.	79·9‰	2·1‰	18·0‰	84·7‰	1·1‰	14·2‰
	II.	76·8‰	3·3‰	19·9‰	83·2‰	1·7‰	15·1‰
	III.	78·6‰	1·8‰	19·6‰	80·4‰	1·4‰	18·2‰
	IV.	74·9‰	2·5‰	22·6‰	80·3‰	1·1‰	18·6‰
	V.	54·7‰	4·5‰	40·8‰	63·8‰	2·4‰	33·8‰
	VI.	—	—	—	68·6‰	1·2‰	30·2‰
	Sploh	76·1‰	2·5‰	21·4‰	79·5‰	1·4‰	19·1‰

n e m š k o	I.	68.5%	11.6%	19.9%	76.8%	7.0%	16.2%
	II.	65.0%	10.4%	24.6%	74.2%	7.9%	17.9%
	III.	69.9%	8.5%	21.6%	77.0%	5.3%	17.7%
	IV.	67.6%	9.4%	23.0%	75.0%	5.1%	19.9%
	V.	49.0%	11.9%	39.1%	59.9%	6.7%	33.4%
	VI.	—	—	—	69.1%	4.6%	26.3%
	Sploh	67.0%	9.7%	23.3%	74.4%	5.9%	19.6%
s p l o h	I.	74.2%	6.6%	19.2%	80.8%	4.0%	15.2%
	II.	70.5%	7.1%	22.4%	78.1%	5.2%	16.7%
	III.	73.6%	5.7%	20.7%	78.5%	3.6%	17.9%
	IV.	70.9%	6.3%	22.8%	77.4%	3.3%	19.3%
	V.	51.7%	8.4%	39.9%	61.7%	4.7%	33.6%
	VI.	—	—	—	68.9%	2.9%	28.2%
	Sploh	71.2%	6.5%	22.3%	76.8%	3.8%	19.4%

Iz teh primerjevalnih tabel je razvidno, da sta si moštvo in ženstvo glede števila onih, ki ne znajo niti brati niti pisati, bila in ostala numerično relativno precej enaka, da pa moštvo prekosi ženstvo v kategoriji onih, ki znajo brati in pisati, približno za toliko, za kolikor nazaduje napram ženstvu v kategoriji prebivavstva, ki zna samo brati.

Glede občevalnega jezika je pred vsem omeniti, da so sedaj v Ljubljani zastopane vse narodnosti, katere se pri prebivavstvu, pristojnem v deželah tostran Litave, sploh vpoštevajo, torej tudi rumunska in madjarska, ki jih l. 1890. ni bilo.

Najmočnejše po številu, absolutno in relativno, je bilo in je ostalo prebivavstvo, ki je vpisalo slovenski občevalni jezik; drugo je bilo in je ostalo prebivavstvo z nemškim občevalnim jezikom. Vse ostale narodnosti skupaj niti približno ne dosežejo prej omenjenih dveh.

Slovenski živelj je v Ljubljani vobče napredoval za dobra dva odstotka, nemški je pa za ravno toliko nazadoval; razmerje ostalih narodnosti je ostalo v bistvu neizpremenjeno. V Ljubljani se je našelo namreč leta 1890. vsega skupaj 24200 ljudi ali 81.4% s slovenskim, 5127 ali 17.3% z nemškim, 389 ali 1.3% z drugimi občevalnimi jeziki. Zdaj je pa v Ljubljani 29732 ali

83·5% ljudi s slovenskim, 5423 ali 15·2% z nemškim in 445 ali 1·3% z drugimi občevalnimi jeziki.

Glede občevalnega jezika je strogo ločiti med civilnim in med vojaškim prebivavstvom.

Pri vojaškem prebivavstvu so se razmere v zadnjem desetletju bistveno izpremenile. Leta 1890. se je naštel v garniziji 1535 ali 71·9% Slovencev, 515 ali 24·1% Nemcev in 86 ali 4·0% vojakov drugih narodnosti; zdaj pa 946 ali 37·4% Slovencev, 1538 ali 60·8% Nemcev in 45 ali 1·8% vojakov drugih narodnosti. Število Nemcev se je torej potrojilo, število Slovencev pa za dobro tretjino skrčilo. Vzrok temu je izprememba v posadki glede pehote. Leta 1890. je tvoril glavni del v Ljubljani nastanjene pehote kranjski pešpolk, zdaj ga pa tvori srednje- in zgornještajerski, popolnoma nemški. Vojaki ostalih narodnosti so tvorili poprej 4·0% posadke, zdaj pa 1·8%.

Pri civilnem prebivavstvu ni tacih bistvenih razlik. Tu se ponavlja prav za prav ono, kar je bilo zgoraj glede prebivavstva vobče že omenjeno.

Z natančnim razmerjem nas seznanja sledeča tabela, ki kaže ljubljansko prebivavstvo po občevalnem jeziku v relativni razdelitvi po posameznih mestnih okrajih.

O k r a j	Dne 31. decembra					
	1 8 9 0			1 9 0 0		
	Slovencev	Nemcev	Drugih narodnosti	Slovencev	Nemcev	Drugih narodnosti
I.	84·9%	13·7%	1·4%	86·4%	11·1%	2·5%
II.	85·9%	13·4%	0·7%	89·4%	10·0%	0·6%
III.	78·4%	19·8%	1·8%	84·2%	14·3%	1·5%
IV.	79·0%	20·4%	0·6%	83·6%	15·3%	1·1%
V.	98·2%	1·5%	0·3%	99·6%	0·36%	0·04%
VI.	—	—	—	95·8%	3·6%	0·6%
Sploh	82·2%	16·7%	1·1%	87·1%	11·7%	1·2%

Višji odstotek Slovencev napram Nemcem v primeri s prejšnjim štetjem provročata zlasti peti in šesti okraj, ki sta skoraj povsem slovenska.

Domačih koristnih živali se je naštel, in sicer: 969 kónj, 970 goved, 2 osla, 24 kóz, 8 ovac, 549 svinj, 207 panjev čebel in 5790 glav perutnine. Število oslov, ovac in panjev je naza- dovalo, število kónj, goved, kóz in svinj je napredovalo, zadnje precej močno. Vzroki niso znani. Perutnina se je prvič štela in manjka vsled tega podlage za primerjavo.

Književne drobtinice.

Nabral L. Pintar.

Če sem poiskal po drugih pesnikih nekaj vspeorednih mest za našega Prešerna, upam da mi tega nihče ne bo zameril, vsaj njegova vrednost in izvirnost poleg teh vspeorednic ne more nič izgubiti. Sicer pa sem se pri tem ravnal samo po vzgledu drugih.

Že Levstik je v svoji oceni Kleinmayrove zgodovine slovenskega slovstva (Lj. Zv. I. 441, 508) nabral nekaj takih literarnih reminiscenc in podobnosti. Povedal nam je, da je Koseskega „Legenda“ zložena po Kosegartenovi „Das Amen der Steine“, „Raj izgubljen“ po Langbeinovi „Die neue Eva“, „Pohlep oslepi“ po Chamissovi „Abdallah“. Izrekel je dalje mnenje, da Koseskega „Kdo je mar?“ spominja na razstavko Goethejeve pesmi „Die glücklichen Gatten“. Te vspeorednice niso ravno dokazi pesnikove izvirnosti. Iskal je pa tudi za Prešerna podobnih mest, zagovarjajoč pri tem pesnikovo samostalnost, in opozoril, da je Prešernove „Nove pisarije“ začetek podoben začetku Goethejeve prve epistole, a samo začetek. Dalje je opomnil, da se naslanja Prešernov sonet „Ni znal molitve žlahtnič trde glave“ na Simrockovo pesem „Das Ave Maria“, romanca „Hčere svèt“ pa da le nekoliko spominja A. W. Schlegelove „Die Erhörung“. Primerjanje Prešernove balade „Ženska zvestoba“ s humorističnimi baladami A. Grünovimi se mu ne zdi srečno pogojeno, vspeorejanje pesmi „Nezakonska mati“ z Goethejevo „Vor Gericht“ pa po pravici z vso odločnostjo odklanja.

Za Levstikom je stopil Levec na isto polje in je nam razkril v naši literaturici nekaj takih posnetkov, o katerih bi skoraj naravnost mogli reči, da so prevodi, katerih izvirnike so pa prevoditelji zamolčali. Najprej nam je v Ljublj. Zvonu (XI. 116) pojasnil, da je Orožnova pesem „Vse mine“ („Kje so moje rožice“) ponarejek po Jacobi-jevi „Sagt, wo sind die Veilchen hin“. — Tukaj naj še nekaj omenim, kar se pri Orožnu z Jacobi-jem čudno ujema. Jacobijeva pesem ima nadpis „Nach einem alten Liede“, Orožnova pa nosi pod naslovom dodatni pripisek „Iz starega rokopisa“. V časopisu „Slovenija“

(III. št. 22. str. 88) izšla je 15. marca 1850 pesem „V mladosti nesrečen“ z opomnjo: „To pesmico smo našli v starem rokopisu in še nekatere druge. Žal nam je, da rokopis ni bil več cel, ker so pesmice, ktere smo v njem našli, večidel prav lepo zložene“; v 24. številki istega časopisa pa sta natisnjeni pesmi „Lastovski v slovo“ in „Vse mine“, obe z zgoraj navedenim pripiskom, in pri kitici „Kje je moja utica, Utica zelena“ je priobešana opomba: „Te vrstice v rokopisu ni več bilo, tedaj smo jo na novo skovali, da je pesem cela.“

V Knezovi knjižnici (V. zv. str. 166. nasl.) nam Levec dalje razkazuje, da je Strelov „Popotnik“ ponarejek po nemškem izvirniku „Des Fremdlings Abendlied“ (zložil Schmidt von Lübeck), oziroma po Schubertovem posnetku „Der Wanderer“. Istotam je opomnjeno, da je Potočnikov „Planinar“ posnetek Uhlandove „Des Knaben Berglied“, in istotam na 203. strani čitamo, da je Koseskega „Uvodivna“ ponarejena po Uhlandovi „Vorwort zu der ersten Auflage 1815.“

V Dom in Svetu XIV. str. 438. pa je objavil dr. Štrekelj književnozgodovinski članek, ki pojasnjuje, da je Rodoljuba Ledinskega pesem „Razne pota“ prosto preložena po nemškem izvirniku J. P. Hebela „Der Wegweiser“, in da je Malavašičeva pesem „Kranjska Sava“ posneta po Beckerjevi pesmi o Rennu.

Vzglede navedenih predhodnikov (Levstik, Levec, Štrekelj) opravičuje torej to literarno paberkovanje. Sicer se pa ne dá tajiti, da umevanje in prava cenitev pesniških proizvodov s takimi vspehovi ne le nič ne izgubi, ampak celó pridobi.

Podobnosti vspretnih mest seveda zamorejo biti različnega obsega, včasih se ujema večje celote, včasih samo posamezne točke in poteze; tukaj teko misli cele pesmi vspretno s predlogo, po kateri je pesem ponarejena, tam zopet le pojedine fraze spominjajo podobnih mest pri drugih pesnikih, kjer se nahajajo v enakih slikah isti tropi, iste figure. Take osamljene podobnosti krajšega obsega vzbujajo našo pozornost izjemoma samo tedaj, če s posebno nenavadnostjo bodejo v oči. Če vzamemo n. pr. v Levstikovi pesmi „Opomin k veselju“ samo stavek „Dajte vetrovom tugo in žalost“, pa ga primerjamo s Horacevim stavkom:

„Misis amicus tristitiam et metus
Tradam protervis in mare Creticum
Portare ventis“,

ali z Anakreontovim: ἐμῶν φρενῶν μὲν χύρσις φέρειν ἔδωκα λύπης,
ali s Höltly-jem: „Gebet den Harm und Grillenfäng, gebet ihn den Winden“: — tedaj zamoremo konstatirati samo ponavljanje iste fraze, iste podobe. Če pa vspretno omenjeno Levstikovo pesem v celoti s Höltly-jevo „Aufmunterung zur Freude“, tedaj

pa skoraj ne moremo drugače, nego da priznamo, da je po Hölty-jevi ponarejena.

Posnemkov in to večjih in manjših najti je i v drugih literaturah na izobilje, ne samo v naši slovenski, bodisi da je pesnik posnemal vedoma ali nevedoma. Kaj naravno je pa, da je najti takih posnemkov zlasti pri mladih pesnikih, ki še zajemljejo bolj iz knjige, nego iz življenja, ali pri takih, ki niso ravno pesniki po zvanju pevskih boginj, ki v svoji duši še pogrešajo domiselnosti in pesniške intuicije. Pri nas naletimo pri Orožnu, Slomšek, Koseskem in pri drugih pesnikih preporodne dobe, ki so objavljali svoje pesnitve po Drobtinica, Novicah, Sloveniji i. t. d., na marsikak vzgled pesniških ponarejkov t. j. bolj ali manj prostih prepesnitev, posnetih po starejših tujih proizvodih. In kakor je videti, se dotični pesniki tega literarnega izmikanja niti prav zavedali niso, kakor tudi n. pr. Paul Gerhardt pri svoji večerni pesmi „Nun ruhen alle Wälder“, ali Goethe pri svoji „Über allen Gipfeln ist Ruh“ bržčas ni mislil na Vergilijeve verze „Nox erat et placidum carpebant fessa soporem corpora . . .“, dasiravno komentatorji taka mesta tako radi vsporejajo.

Sicer pa ne moremo odrekati priznanja besedam Eckermannovim, ki („Gespräche mit Goethe“ I. 133) pravi: „Mir sind immer die Gelehrten höchst seltsam vorgekommen, welche die Meinung zu haben scheinen, das Dichten geschehe nicht vom Leben zum Gedicht, sondern vom Buche zum Gedicht. Sie sagen immer: Das hat er dort her und das dort!“ — Taki učenjaki, pravi Eckermann, trde n. pr., da so mesta pri Shakspearju, katerim podobnih je najti pri starih klasikih, vzeta iz teh klasikov. Tako naletimo pri Shakspearju na situacijo, kjer pri prizoru lepega dekleta vse blagruje starše, ki jo zovejo svojo hčer, vse blagruje mladenča, ki jo povede nevesto na svoj dom. In ker je najti isto situacijo že pri Homerju, tedaj je moral povzeti Shakspeare to po Homerju. — Čudno, kakor da ne bi mogle enake razmere naravnim potom zbuditi enakih misli brez vnanjega posnemanja!

Tudi pri Prešernu najdemo lahko mnogo reminiscenc in podobnosti posnetih deloma iz starih klasikov, deloma iz raznih romantikov, vendar zaradi teh kalejdoskopskih vsporednic njegova pesem nikakor ne bo izgubila, mnogokatera bo pa poleg svoje primerjanke zažarela v svetlejši luči.

Posameznih reminiscenc in manjših paralel je toliko, da bi jih bilo pač težko naštetih popolno. Tudi je razumljivo, da se nam zdi včasih kaka podobnost reminiscenca, včasih zopet ne, s kakršnim razpoloženjem pač ravno čitamo in s kakršnim spominom. — Neka zveza med Prešernovim izrazom „Ne bil viharjev notranjih b' igrača“ in Horacevim „nisi ventis debes

ludibrium“ se ti nehoté vsiljuje kot neodklonljiva, če tudi je položaj v obeh različen. Sonet „O Vrba, srečna draga vas domača“ te tudi spominja na Alfijev vsklik: „*Beatus ille, qui procul negotiis paterna rura bobus exercet suis*“. In primera „Kot se *neurnik* o povodnji vlije“, ali ne spominja Ovidove primere (*Fasti* II. 219) „*Ecce velut torrens undis pluvialibus auctus*“ . . .? Vendar se nahaja ta podoba tako mnogokrat tudi pri drugih klasikih (Homer, Vergil, Lukrec i. t. d.), da je nemogoče govoriti o direktnem posnemanju tega ali onega vzornika; tudi o posnemanju sploh v takem slučaju ni govora, vsaj se sami ne zavedamo vselej, kje in kedaj se nam to in ono pritakne, kje in kedaj se nam ta ali ona podoba vtisne v spomin, da jo potem kot svojo izvirno intuicijo iznesemo reproducirano na svetlo. — Posnemanja tu ni, vsaj zavednega ne, podobnost je pa! — Naštejmo v naslednjem nekaj brezdvomnih vsporednic!

Začetne besede Prešernove „Soldaške“: „Pet čevljev merim palecv pet“ so dokaj podobne besedam v drugi kitici Gleim-ove bramborske pesmi „*Entschluss Soldat zu bleiben*“, ki se glase:

„Ich messe dreißig halbe Zoll
Und einen halben Strich“ —

Začetek „Nebeške procesije“ videti je soroden z začetkom Byronove¹⁾ „Vizije o sodnjem dnevnu“, ki se v nemškem prevodu glasi:

Mit rost'gen Schlüsseln, vor gedrangem Schlosse
Am Himmelsthore, saß Sanct Peter breit.
Längst zog's nicht mehr heran in langem Trosse;
Nicht dafs kein Platz mehr da war — dumme Glosse! —
Doeh sahn seit „acht und achtzig“ gallscher Zeit
Die Teufel sich in länger'm, ärger'm Streit,
In „Streit mitsammen“, wie zur See sie sagen:
Das hatte manche Seelen weit verschlagen. — i. t. d.

¹⁾ Ker smo že omenili Byrona, dotaknimo se še vprašanja, ki je bilo zastavljeno v lanskem Zborniku str. 2. v opombi, češ kako in po kateri poti je prišel Prešeren do arabskega ženskega imena „Lejla“. Najkrajši in najprimernejši odgovor se mi zdi, če rečem, da je povzel to ime iz Byronovega *Glaura*, vsaj je znano, da se je, kakor njegov znanec Hilscher, tudi Prešeren mnogo bavil z Byronom in ga celo prevajal (Parizina). Ne tajim, da je jako zapeljiva še tudi druga razlaga, češ da je Prešeren, kakor znano, pri lastnih imenih rad iskal etimologične podlage. „Rozamunda, roža dekle, gospodična z'lo košata“ bi bila potem res „*rosa munda*“ t. j. cvetka *gizdava* (die geputzte, fein geschmückte, elegant gekleidete Rose) — *gizdava*, pri tem pa skopobesedna, nevljudna in domišljava, Lejla ali Lejla pa prijazna, zabavna in zgovorna (*λάλις*). — Ali je mar lilija, krasni cvet? Ali je „*λεβία*, *μυραδέλφης*“ (= teta ali starejša sestra)? Ne, ne, — vse te kombinacije hočemo odkloniti in kot najverjetneje priznati, da je Prešernova Lejla v Turjaški Rozamundi iz Byrona sprejeto ime. —

Da se pesem o „Povodnjem možu“ naslanja na Valvasorjevo povest, morda tudi (?) na Disma Zakotnikov zapisek narodne pesmi o „lipi na Starem trgu“ sem opozoril že v „Ljublj. Zvonu“ (XVII, 170.). Vsporednico k tej pesmi nam pa podaja Justinus Kerner v svojih „Die Reiseschatten“ (Dritte Schattenreihe, fünfte Vorstellung):

Es war in des Maien mildem Glanz,
Da hielten die Jungfrauen von Tübingen Tanz,
Sie tanzten und tanzten wohl allzumal
Um eine Linde im grünen Thal — — —

Er tanzt mit ihr den Neckar entlang — — —

Er faßt sie fest um den schlanken Leib,
„Schön Maid, du bist des Wassermanns Weib,“
Er tanzt mit ihr in die Wellen hinein. —

Istotako je bilo že v „Ljublj. Zvonu“ (XVII, 47.) povedano, da se dá nadpevanka „Andrejček in Barbka“ t. j. „pesem od železne ceste“ primerjati s Horacevo nadpevanko (III, 9) „Donec gratus eram tibi“ . . . Legendo o trdoglavem vitezu v sonetu „Ni znal molitve žlahtnič trde glave“ primerjal sem („Ljublj. Zvon“ IX, 305.) s Hammerjevo „Ritter und Mönch“. Zdaj bi samo pripomnil, da je ta legenda i sicer mnogo razširjena, da je ohranjena tudi v neki srednjevisokonemški pesmi (Cod. pal. 341, p. 46 d). Tu se pripoveduje: Vitez, ki je bil šel na stare dni v samostan, se ni mogel nič drugega več naučiti, ko besede „Ave Maria“; te je pa ponavljal vedno in povsod, koder je hodil in kjer je bil. Po njegovi smrti izrastla je iz njegovega groba lilija, in na vsakem njenih listov stalo je z zlatimi črkami zapisano „Ave Maria“. Kopali so za njo in našli, da je poganjala cvetlica ranjkemu iz ust. (Ersch-Gruber, Encyclop. I, 42, 108.). Nekaj podobnega pripoveduje Schönleben v svoji „Carniola antiqua et nova“ (I, 2, 517) omenivši svetih ostankov (λείψων) koroških apostolov sv. Primoža in Felicijana, shranjenih pri frančiškanih v Kamniku: „In eius aedis coemeterio nostra aetate cuiusdam pridem defuncti seiunctum a reliquis ossibus cranium omnique humore naturali destitutum ex sese candidum lilium protulit, quod una cum lilio in aedis sacrario hodieque servatur.“ Podobno se pripoveduje „Vitae sanctorum“ (VII, 791): „Incorruptum adhuc corpus b. Francisci Senensis cum lilio ex ore Mariano nomine per folia inscripto.“ Kot vsporednico pa lahko navedemo sklepno kitico Matthissonove pesmi „Adelaide“:

Einst, o Wunder, erblüht auf meinem Grabe
Eine Blume der Asche meines Herzens;
Deutlich schimmert auf jedem Purpurblättchen:
Adelaide.

Ženska zvestoba“ se z nemško satirično balado, ki jo je zložil Adelbert v. Chamisso z naslovom „Ein Lied von der Weibertreue“, pač ne dá v drugem primerjati, nego samo v naslovu. Prešernova balada je tako priprosta in naravna, in gracije je nikjer ne zapuste, Chamissova se pa s svojim grustno-ogroznim koncem menda malokomu prikupi, — ta brezzobnica med baladami!

Prešeren je četrti svoj sonet začel z besedami „Dve sestri videle so zmoti vdane oči“ — in Emanuel Geibel v svojih „Erinnerungen aus Griechenland“ (XI.) pričinja prav tako:

„Zwei Schwestern sah ich heut geschmückt,
Die zum Altare giengen“ . . .

Istotako pa tudi Torquato Tasso:

„Due donne un di vidi, illustri e rare“ . . .

Dočim pa v ravno omenjenem slučaju razlagavci sodijo, da ina Tasso pri tem v mislih Estijanki Leonoro in Lukrecijo, ne moremo mi pri Prešernu niti sumiti, kdo da sta bili oni dve sestri.

Prešernova nemška pesem „An eine junge Dichterin“ je brezdvomno vsoprednica J. Gabr. Seidl-ove „Eine junge Dichterin“, dasiravno je sklep v obeh nekoliko drugače zasukan. Seidl poje:

„Wirf die Feder aus den Händen
Und das halbbeschrieb'ne Blatt“ . . .

ter sklepa:

„Darum lass das Reimeschmieden,
Denn der Jungfrau ziemt es nicht;
Ist sie, was sie soll, hiernieden,
Ist sie selbst schon ein Gedicht.“¹⁾

Ktera izmed obeh je prednica, ktera naslednica, tega ne vem povedati; da bi pa bili druga od druge nezavisni, obe popolnoma samostojni, skoraj ne morem verjeti. —

Ovid je pel (Trist. IV, 10, 22):

„Maeonides nullas ipse reliquit opes,“

in Prešeren je za geslom „Pevec živi, umrjè brez d'narja“ začel svojo gloslo:

„Le začniva pri Homéri
Prosil reva dni je stare“

(= beračil je na stara leta).

¹⁾ Yrzi mi pero iz roke,
V stran na pol popisan list . . .
Pusti torej rim kovanje,
To ni posel nežnih dev,
Če vršé le svoje zvanje,
Same že so krasen spev. —

Ovid je pel (*Ars amatoria* I, 59):

„Quot caelum stellas, tot habet tua Roma puellas“.

In Prešern v sonetu „Vrh solnca sije“ . . . poje:

„Kar zvezd nebo, deklet ima Ljubljana.“

V peti gazeli poje Prešeren:

„Da Helenina lepôta, tol'kanj mož pred Trojo smrt
Ni pozabljena, le pesem sama brani.“

To povdarjanje važnosti pevskega slavljenja, češ da pesem daje nesmrtnost, da le ona otme pred pozabljivostjo, — to naglašanje se pri starih klasikih premnogokrat ponavlja v različnih varijacijah n. pr. pri Ovidu (*Amores* III, 9, 25; 12, 21), pri Horacu (IV, 8.), pri Tibulu (I, 4, 63) i. t. d.

V sonetu „Ljubezen tiranija“ imenuje se Amor „bog s puščico“ (der Gott mit dem Pfeil). Enako imamo pri Ovidu (*Met.* X, 525) „pharetratus puer“, in v stari pesniški zbirki *Carmina Burana* (156) „Cupido pharetratus“, in Petrarca ga imenuje „un garzon crudo con arco in mano“.

Podobnost med Prešernovim sonetom „Memento mori“ z navidezno paradoksnim začetkom „Dolgost življenja našega je kratka“¹⁾, in pa med italijanskim *Sonetto sopra la brevità della vita humana* — dell Padre Abbate D. Benedetto Stella pa ni tolika, kakor bi bilo pričakovati.

Besedilo nadgrobnice, ki jo je v nemškem jeziku zložil Prešeren prijatelju Korytku, spominja s svojo antitezo Tacitovega stavka (*Annal.* III, 6): „Principes mortales, rem publicam aeternam esse“. Prešeren pravi:

„Der Mensch muß untergehen,
Die Menschheit bleibt.“

Primerjanje „Izgubljene vere“ s Catullovim (LXXI):

„Nunc te cognovi: quare, etsi impensius uror,
Multo mi famen es vilior et levior“

utegnilo bi se komu zdeti prisiljeno, vendar mislim, da ne smem te podobnosti pustiti neomenjene.

Epigram „Pred pevcu, potlej homeopatu“ ima več vsoprednic v epigramih Marcijalovih, če tudi vsoprednost ni popolna, ker namreč dotični Marcijalovi epigrami obračajo svojo ost edino le proti zdravnikom. Marcijal pravi:

„Hoplomachus nunc es, fueras ophthalmicus ante:
Fecisti medicus, quod facis hoplomachus.“

(i. e. homines luce privasti; nunc luce privas = interficis).

¹⁾ Ta stavek često navajajo za „oksymoron“ — toda po krivici!

Prej za oči si bil lečnik, zdaj si borivec z orožjem;
Lečnik prej delal si to, kar kot borivec sedaj.

(t. j. jemal si ljudem luč oči, in sedaj jim jemlješ luč sveta, ko jim pomagaš iz življenja na drugi svet).

Nekoliko drugačna, vendar popolnoma podobna sta naslednja epigrama Marcijalova:

„Chirurgus fuerat, nunc est vespillo Diaulus:
Coepit quo poterat clinicus esse modo.“

„Nuper erat medicus, nunc est vespillo Diaulus:
Quod vespillo facit, fecerat et medicus.“

Bil ranocelnik je prej Diaulus, zdaj je pogrebec:
Prej jih je deval na stol, in na nosila jih zdaj.

Tudi epigram „Božje in hudičeve hiše v Ljubljani“ ima celo vrsto vsporednic, n. pr.:

„Templa Deus nulla sibi legit summus in urbe,
Quin sibi in hac statuat parva sacella Satan.“

Agricola (23.): „Wo unser herr Gott ein Kirchen hyn bawet,
da bawet der Teuffel auch ein wirtshaus daneben.“

Viridiarium paroemiarum (8.):

„Ad Domini templum vult Daemonis esse sacellum.“

In ravno tam (117.)

„Delubrum Satanae Domini stat semper ad aedem.“

Isto misel izrazil je tudi M. Luther v „svarilu“:

Vil falscher Meister jetzt Lieder dichten;
Sihe dich für und lern sie recht richten. —
Wo Gott hin bawt sein Kirch vnd wort,
Da wil der Teufel sein mit trug vnd mord.

To je tudi osnovna misel „Nebeške procesije“, samo da je tukaj bolj na široko razpredena nego v lapidarno zaokroženem epigramu.

Tudi za epigram „Nekim pevcem duhovnih pesmi,“ ki je s svojim je in *ni* posebno znamenit vzgled za takozvano figuro trditve in preklica, ali kakor jo zovejo stilistike *σχημαζαατ' ἄρσιν καὶ θέσιν*, hočemo navesti paralelo. Podobno trditev s preklicem rabi Marcijal v nastopnem epigramu (VIII, 20):

„Cum facias versus nulla non luce ducenos,
Vare, nihil recitas. — Non sapis atque sapis.“

Verzov zveržiš na dan po dvesto, a brati jih nečeš.
Sicer to modro baš ni, vendar pa modro je spet.

Ni sicer modro ukvarjati se s praznim delom, a to je pa vendar modro od tebe, da vsaj nas ne mučiš s svojimi publicimi zveržki, da sebe s svojimi slabimi verzi ne izpostavljaš na zasmeh.

Da ima Prešernov popravek (*correctio*, ἐπιδιόρθωσις) „ne bój, mesarsko klanje“ svojo vsporednico pri Schillerju, to je že bilo omenjeno v Ljublj. Zvonu (XIV, 255). V drami „Devica Orleanska“ (I, 9, 48) poroča namreč lotarinški vitez Raoul kralju o čudoviti zmagi, dobljeni pod vodstvom device-junakinje rekoč: „Ein Schlachten war's, nicht eine Schlacht zu nennen.“ V Zvonovi notici je tudi opomnjeno, da se ta poviševalna antiteza nahaja že pri starih klasikih (pri Liviju, Tacitu itd. „pugna“ „caedes.“)

Tudi sklepna kitica Prešernovega „Orglarja“ („Kaj se sme in mora peti?“) ima v nekem smislu svojo vsporednico v Schillerjevem „Grofu Habsburškem“:

Er steht in des größeren Herren Pflicht,
Er gehorcht der gebietenden Stunde.“ —

V sonetu „Popotnik pride v Afrike puščavo“ nas verz

„Tako mladenča gledati je gnalo“

opominja Schillerjeve „Das verschleierte Bild zu Sais,“ in pri verzu

„Nebo odpre se, luna dá svečavo“

se domislamo Schillerjevih besed v isti pesmi:

„Von oben durch der Kuppel Öffnung wirt
Der Mond den bleichen, silberblauen Schein.“

Da je Prešernova meniška balada „Sveti Senan,“ ki jo je bil baje pesnik posvetil duhovitemu patru Benvenuto Chrobatu (cf. Slov. Nar. XIII, 144), posneta po angleški „St. Senanus and the lady,“ ki jo je zložil Thomas Moore, zajemši gradivo zanjo iz „Acta Sanctorum Hiberniae (p. 610), to je že povedal Cimperman v Ljubljanskem Zvonu (I. 312). Dotična balada se začenja z dialogom, a sklep njen v tretji kitici je prosto pripoveden.

Senan:

„Od tu odjadraj, ladja, stran,
Pred ko zasiže beli dan,
Ker ženske stas na krovu mi,
Das' somrak je, blešči;
A jaz sem djal, da v sveti log
Ne stopi stopnja ženskih nog!“ —

Dekle:

„Kaj nam odganjaš ladje krov
Med šum vetrov, med hrum valov?
Prihoda mojga je namen

Molitvi posvečen;
 „Kako bi tak prihod tedaj
 Vznemirjal ta pobožni kraj!“ —

Senan je njeni prošnji gluh,
 Odžene ladjo vetra puh. —
 Legenda dalje še to vé:
 Dekle počaka dné,
 Senana spravi v sladek smeh,
 Ostati sme na svetih tleh. — —

Prešernova balada je po obsegu dosti bolj razširjena, nego li Moorova, in prav mogoče je tudi, da je morda posneta direktno po legendi iz „dejanj svetnikov,“ — vsaj Senanove besede pri Prešernu:

„Na tem pa otoku ne smeš se mudit',
 Menih sta in ženska nasprotu'e stvari“

spominjajo legendinega besedila:

„Quid feminis
 commune est cum monachis?
 Nec te nec ullam aliam
 admittemus in insulam.
 Redi iterum ad seculum,
 ne sis nobis in scandalum.
 Etsi es casta pectore,
 sexum habes in corpore.“ —

Prvi sonet Prešernov, ki naglašá, da se naš pesnik ne čuti sposobnega, da bi se lotil epične pesmi, da hoče tedaj opevati samo lepoto Kranjc in čast nevsmiljene device ter svojo nesrečo v ljubezni, — ta sonet ima svojo paralelo že pri Anakreontu (po Vodnikovem prevodu):

„Zapojem od Atrejcev,
 Zapojem kralja Kadma,
 Pa gosli mi po strunah
 Ljubezna pojó sam'ga.“ —

in na drugem mestu:

„Ti poješ boj tebanski,
 On vojsko podtrojansko,
 Jaz pa nadlogo svojo!“

Semkaj spada kot paralela tudi Horaceva izjava (l. 6, 5):

„Nos, Agrippa, neque haec dicere, nec gravem
 Pelidae stomachum cedere nescii,
 nec cursus duplicis per mare Ulixei
 nec saevam Pelopis domum
 conamur, tennes grandia“

Ali ne spominja to Prešernovih besed:

„Preslabe peti bóje vam sloveče,
 Pojo Kranjc lepóto móje strune . . .“ itd.

Prešerna s Petrarcom so že večkrat primerjali, n. pr. Stritar v znanem uvodu str. 41. nasl. in Grošelj na prejšnjih straneh tega „Zbornika“. Kot glavno vsporednico med Prešernovimi in Petrarinovimi pesmami smemo izmed mnogih drugih smatrati sonet „Je od vesel'ga časa teklo leto“ vsporejen s Petrarinovim (I. 3) „Era l' giorno . . .“ Toda čudno je to, da ima precej podoben sonet (št. 77) tudi španski pesnik Luis de Camoens. Tudi Camoens pripoveduje, da se je zaljubil v cerkvi, kakor Petrarka in Prešeren.

V prevodu (po nemški prestavi napravljenem) se Camoensov sonet približno takole glasi:

Obhajalo se j' sveto opravilo
V svetišču, kjer se bogu čast prepeva,
Kjer njemu slavospev od vseh odmeva,
Ki grešnikom s krvjo dobil spasilo.

Prelestno me je Amor tam zalotil —
(Misleč se varnega na svetem kraji,
Prepuštil sem se krasi nje nastaji) —
In z njenim čarom mi je pamet zmotil.

Sem mislil, da že kraj bo sam me branil
Porednosti njegove, sem pozabil,
Da prostodušja on ne prizanaša.

Porednež slepi zlahka me je ukanil,
A vendar čutim, da mi žal je časa,
Ki sem v svobodi prazni ga porabil. —

Primerjaj s tem sonetom tudi Prešernovo pesem „Prva ljubezen“. — Tudi Camoensov 206. sonet (Beatrix) ima svoje podobnosti v 3. in v 25. Prešernovem sonetu.

Hilscher-jev sonet „Ihr Anblick“ kaže mnogo podobnosti s tretjim sonetom Prešernove triade „Liebesgleichnisse“, a to le v svoji prvi polovici, kajti konec je zopet drugače zasukan:

„Dein Kommen ist nur ein Vorübergehen,
Es gleicht Dein Blick vielmehr des Blitzes Macht:
Er zuekt — er trifft — und wieder ist es Nacht.“

Ta spominja Prešernovih verzov:

„Biló blisk nagel upanje je celo,
Ki le temnejši noč stori, ko ugasne.“

Povedali smo zgoraj, da je Levstik vsporejanje Prešernove pesmi „Nezakonska mati“ z Goethejevo „Vor Gericht“ po pravici z vso odločnostjo odklonil, češ da sta si ti dve neporočeni materi toliko podobni kot „Venus Vulgivaga“ in „Venus Urania“.

Vendar si drznem še iskati za Prešernovo pesem primer t. j. starejših pesem, ki imajo za podlago isto žalostno, pomilo-

vanja vredno situvacijo, a ne pri Goetheju. In takih vsporednic je tudi dobiti, vsaj se taki žalostni dogodki že stari in se neredkokrat ponavljajo i v mestnem i v kmečkem življenju; čudno bi bilo le, če bi še ne bili porabili te pretresljive snovi za lirične slučaje, če bi še ne bili porabili te pretresljive snovi za lirične svoje proizvode. Vpraša se le, če so si ti proizvodi podobni v svojih slikah? Za prvo polovico Prešernove pesmi, ki nam slika trpljenje uboge zapeljanke, ki nam našteva, kaj je morala reva vse pretrpeti, zlasti za drugo kitico

„Oče so kleli, topli me,
Mati nad mano jokali se,
Moji se mene sram'vali so,
Tuji za mano kazali so“ —

dobimo vsporednico že v stari pesmi (Carmina Burana, 88):

„Hinc mater me verberat,
hinc pater improperat,
ambo tractant aspere.

Cum foris egredior,
a cunctis inspicior,
quasi monstrum fuerim.

Semper pulsant cubito,
me designant digito,
ac si mirum fuerim.

Hoc dolorem cumulat,
quod amicus exulat
propter illud paululum.
Ob patris saevitiam
recessit in Franciam.

Čudno je samo to, da je v tej pesmi mati ponesrečenke bolj surova od očeta, ona jo pretepa, oče jo samo ošteva. Ali ni Prešernova verzija bolj naravna?! —

Poglejmo si še drugo vsporednico. Jos. Christian v. Zedlitz ima podobno pesem naslovljeno „Mariechen“. Navedimo za vzgled par kitic tudi iz te pesmi:

„Dein Vater hat dich vergessen,
Dich und die Mutter dein;
Du bist, du arme Waise,
Auf der weiten Erde allein!

Dein Vater lebt lustig in Freuden;
Gott lass es ihm wohl ergehn;
Er weiß nichts von uns beiden,
Will dich und mich nicht sehn!“ — —
„Tebe in mene ga je sram.“ — (Preš.)

Toda Prešernove pesmi pointa tiči v drugi njeni polovici; tukaj imamo ono nedosežno lepoto milobne idile, ki nam pred-

stavlja mlado mater veselečo se o pogledu modrookega ljubljénčka, ki jej je, četudi neljubo došel, (ker jo je pahnilo to pred trdosrčnim svetom v sramoto), zdaj vendarle vse na svetu.

„Meni nebo odprto se zdi,
Kadar se v tvoje ozrem oči,
Kadar prijazno nasmeješ se,
Kar sem prebila, pozabljeno je.“ —

Kar je, to je; pustimo rekriminacije o preteklosti, sedaj velja živeti prihodnosti; — tam se ne dá nič več predrugačiti, a tukaj velja zastaviti vse sile

„Al te je treba biló al ne,
Vedno bom srčno ljubila te.“ —

Koliko modrosti za življenje je v teh priprostih besedah resignirane mlade matere! — Sama gola ljubezen, ki se zaveda svoje dolžnosti ne meneč se za krivdo in dolžnosti drugih! — Po pravici pravi Levstik, da je ta pesem izmej najlepših na svetu. — Zedlitzova balada je sicer z ozirom na samomorilske misli, ki obhajajo mlado mater, nekoliko obupnodivja, vendar nas s svojim ublažilnim sklepom podobno Prešernovi pesmi prijetno uzadovolji. Obupana mati hoče s spečim dojenčkom v naročju skočiti v globoko jezero, — tedaj pa se dete zbudi ter se materi prijazno nasmehlja, ona je pa goreče pritisne na svoje prsi rekoč:

„Nein, nein! wir wollen leben,
Wir Beide, Du und ich!
Deinem Vater sey vergeben, —
Wie selig macht er mich! —

Lenoro je zložil Bürger, kakor nam pripovedujeta Armin in Brentano v zbirki „Des Knaben Wunderhorn“, po narodni pesmi, v kateri se ponavlja kitica

„Es stehn die Stern am Himmel,
Es scheint der Mond so hell,
Die Todten reiten schnell“ —

kitica, ki jo je tudi Bürger primerno porabil. Bürger je zložil to balado l. 1773. Njegova pesem je hitro zaslula in vzbudila pozornost. Kako hitro da se je razširila in pridobila splošno priznanje, sklepamo lahko že tudi iz tega, da se je osem let pozneje t. j. l. 1781. v „Pifanizah od lepeh umetnost“ pokazal njen vpliv celo v skromnih poskusih slovenske pesmi. V imenovani zbirki je namreč nekdo brez podpisa (morda izdajatelj P. Damascen, Ant. Felix Deu sam) na 11. str. priobčil „Obzhutenje tega serza nad pesmejo od Lenore“. Ker so Devove Pisanice redka kujiga, hočemo besedilo te pesmi ponatisniti, da dobé čitatelji nekoliko pojma o okorelih izdelkih prve slovenske posvetne pesniške zbirke.

Lenora! bral sem te;
Al videl vezh, ked bral,
In' oh she! videm she,
Kar sem od tebe bral.

Shê zhtem beteg tvoj
She shlishem te fdih'vat':
O Wilhelm! Wilhelm moj!
Kje mogl se oftat'?

She shlishem klóp, klóp, klóp,
De potkv' klepeta;
She shlishem lóp, lóp, lóp
Na dure de hlafta.

She trese se serze
Ke videm, de sedish
Na zhernem' kojnu fhę,
In' prezh odtod weifhish.

She v' fhilah kry ftojy,
She sem us terd, us led
She s' zhêla mi snojy
Put merfle, britke, blęd,

Ke' videm, koku se
Wilhelm us spreminy,
Ke' videm, koku se
Pod tabo kojn fguby,

Ke' videm, de odpró
Se fhargi vsi sami,
In' Wilhelm pred tabó
K' en rebernek ftojy.

Al oh! kar grife me
She vezh, oh! jeft spofnam
Je tu, je tu! de je
Me moj'ga petja sram.

Revež - pesnik se sramuje, da vzornika niti približno ne more doseči!!

Nekako v zadnjem desetletju predminolega ali v prvem minolega stoletja nastal je pa tudi praveat slovenski prevod Bürgerjeve balade; in ker je precej verjetno, da Prešernu ta prevod pri prevajanju Lenore ni bil neznan, vsaj spominjajo mnoge fraze, rime in onomatopojije Prešernove na ta starejši prevod, (ki s svinčnikom napisan ne pozna nobenih interpunkcij — jasen dokaz, da je to prevoda prvi površni načrt), tedaj hočemo v naslednjem ta prevod natisniti, da ga čitatelji sami lahko primerjajo s prevodom Prešernovim. Evo ga:

1.

Is teshkih sanj k' fhê-dan ni fiv
Alenka sajezhala
O' lub' moj Jur fi mert'v ali shiv
Kak' dolg bom shalovala?
Pod Lávdonam ko zverst Pandur
Nad Turka bil potegnil Jur
Pa ne poflal befede
Kak' jim kej frezha prede

2.

Premagali fó Bellgrad
Al zh'mú fe Lavdon trudi
Nov Zefar nima Vojfke rad
In Turkam mir ponudi
Per kraju je kervavi boj
Vefel Shovnir fe verne koj
In f' punklizam zhes ramo
Maha sa bobnam damo

3.

Povfot mladenzhov vuk in' vek
Prijatlam gré nafproti
Shenftvo povfot v' drejn in' tek
Junaki fo na poti
Dekle shené in materé
V' vefeljah samaknené
Sam Lenko ftrah obide
K' med pervim' Jur ne pride

4.

Po verftah ga jifkati gré
Ga po imenu klizhe
Nobeden pa nizh sanj ne vé
Ne najde shive prizhe
In kakor fó naprej odfhil
Tako fe reva ftogoti
De na vef glaf satuli
Lafjé fi s' glave puli

5.

Bersh ftara mati škozhi tjè
 O gofpod bog pomagaj
 O Lenka Lenka kaj ti jè
 Nikar tako ne zagaj
 O' mati mati prozh je prozh
 Sa me, na fvetu ni pomozh
 Šam bog fe nadme vodi
 Gorjè gorjè men' bodi

6.

Vufmil fe naju lubi bog
 En Ozhenaf moliva
 On te bo rešil is nadlog
 Kakor je vera shiva
 O' mati mati fe vam sdi
 K' me bog do sdaj vufhlifhal ni
 De b' ga fhe delj profila
 Nak' ne boj vezh molila

7.

Nikar nikar — Velk ozha sveft
 Otrokam rad pomaga
 Pohlevniga ferzà bolešt
 On milofthen odlaga
 O' mati mati fe vam sdi
 'S terte b' ga svila, fe ne ffrì
 Kdò fe molitve hvali
 De b' mertvi 's groba vftali?

8.

Ni mertev ni, mar shiviga
 Hajdükine bogate
 Smotile fò perkùplenza
 De je posabil nate
 Blefhi ga vogerfko slatò
 Vefel ga pa nikdar ne bò
 Vejft ga kot' ferza pekla
 In pokora dotekla

9.

O mati mati prozh je prozh
 Nehajte pametvati
 Sa me na fvetu ni pomozh'
 Jes ne vem kam fe djati
 O' vgafni luzh na vezhni zhaf
 O' vezhna nozh poshèri naf
 Nevfmilen bog me fodi
 Gorjè gorjè men' bodi

10.

Sanefi bog ta prvi greh
 Nevùmniga deklizha
 O Lenka refhi fe s' pefteh
 Šovrashniga hudizha
 Špokori fe, in' moli faj
 De pridefh v' nebefhki raj
 Kir fò vfe dekle svefte
 Svelizharia neveste

11.

O mat' kaj jè nebefki raj
 Kaj je peklenfki oginj?
 Kir je moj Jur tam je moj raj
 Kir njega ni je oginj
 O' vgafni luzh na vezhni zhaf
 O' vezhna nozh posheri naf
 Bres Jurja m' ni shiveti
 V' nebefah ne na fveti

12.

Tak filno ji ferzè in glavò
 Prevsetni shal napenja
 De fe nad boshjo milof tjo
 Pregrefhati ne jenja
 Klela naprej in vèkalà
 Zel lubi dan do vezherà
 K' fo svede naf topile
 Zhudne r'zhi fè godile

13.

Po vafi gori trop trop trop
 Bobnè kovane stopne
 In naglo pa pred hifhno klop
 Nekdo is kojna ropne
 In s' pèrftanam nategamà
 Na Lenzhin' okno poterklà
 Ona-sgol fama v' hifhi
 Snano befedo flifhi

14.

Odprì odprì Lubza moja
 Al fpifh al fe t' kaj drame
 Ši dobre volj' al shalof tna
 Al fhe kaj miflifh name
 O Jur fi ti! O' kajpada
 Sveftò fim nate miflilà
 Terpela dolg in' grosno
 Od kod pridefh tak posno?

15.

Dalezh od tod moj mali Dvor
 S' Mrakom fim hitil priti
 Al preden de se Dan osor'
 Morem Domà she biti
 O' ftop' v' hifho lubesh moj
 Nikar na mrasu dalj ne ftoj
 Šlif hifh kak' fever piha
 De ftrop in ftene viha

16.

Meni ni mar sa fever'n mras
 Kar kol vihar naklanja
 Dolga je pot, kratik moj zhaf
 Šilna me nozh perganja
 Prid' Lubza s' mano — v fedi fè
 Vurno na kojna — Šprim' fe mé
 De li fto mil doideva
 She Danf' h' poroki prideva

17.

O kaj nezoj fto zelih mil
 Miflifh naprej pognati
 Lihkar je shè enajft odbil'
 Kam miflifh me pelati?
 Glej Lubza Mefez jafno fvet'
 O' pufi me damù hitet'
 She naf zhaka drushina
 Švatje in Štarafhina

18.

Kje je tvoje Dom in' kak'fhina
 Je tvoja lafna ftena?
 Dalezh od tod in majhina
 Bajtiza sgol lefena
 Obilni preftor vedni hlad
 Bolje sa naf ko sidan grad
 Tam per meni leshala
 Bofh mirno pozhivala

19.

Posabi Lenka fever'n mras
 Vurno na konja fkozhi
 Obfeshe Shénina sa paf
 Še ga dersli k obrozhi
 In vudri vudri hop hop
 Še fpuftita v' plavezh galop
 Shebiz pete natifka
 Oginj od podkve blifka

20.

Na defn' in' lev' mem' njih in' srav'n
 Kako beishè plotovi
 Rosori, nive, poljika ravn
 Kako germè moftovi
 Je Lubzo ftrah? Glej mefiz fvet'
 Po hladu je lohko hitet'
 Pred Duhom fe ne boj
 Puf't mertve per pokoj'

21.

Kaj klenka tam ko pozhen Svon
 Kaj kroka vran po nebu?
 Klizhe Ludji mertvafhki bron
 Glej kak letè h' pogrebu
 Shulzi s' lopat'mi na prekop
 Sa param' pà grè bab' en trop
 Tak' bile godernajo
 Ko shabe 's mlak reglajo

22.

Štojte moshjé! na groblah tam
 Merlizha dol denite
 Jes pelem sdaj nevefto Dam
 H' poroki me fpremite
 Prid' meshnar fim in' f potjo koj
 Sakonfko pelem nam sapoj
 Š' kropilom prid' Duhovni
 Zerkov'n oblaft dopovni

23.

Vutihne svon in babji vèk
 Merlizh, lopate sginio
 En roj topirjev leta fprék
 In sa nevefto fhinio
 In vudri vudri hop hop hop
 Ko veter saverfhi galop
 Shebzu fe fapa ftifka
 Oginj od podkve blifka

24.

Kak fe vlekò na defn' in lev'
 Berda gore prodovi
 Kak fe minè nakrishm' in' fhev'
 Zerkve vafi gradovi
 Je lubzo ftrah? glej mefiz fvet'
 Per hladu je lohko hitet'
 Duhov fe nizh ne boj
 Puf't mertve per pokoj'

25.

Kaj fe po logu vlahitè
 Vrashne Druhal nazhedne?
 Kaj fe sa nama pazhite
 Blede Vefhe poredne?
 Hajda pofhaf'ti, kar vaf jè
 H' poroki fte povablenè
 Bote Drushize sale
 Nevefto spat pelale

26.

In koj krog kojna fr fr fr
 Rozhne pofhaf't' in' vefhe
 Na vfe plati verfhè kak'r
 Ifkre' s kovafhke jefhe
 In' vudri vudri hop hop hop
 Kof'trela preletè galop
 Shebiz pluzhe natifka
 Oginj od podkve blifka

27.

Kako leti vefolni fvet
 Na Daljo in na fhirjavo
 Kako podnebje svesdm' vred
 Še jim verti zhes glavo!
 Je Lubzo ftrah? glej mefiz fvet'
 Per hlada je lohko hitet
 Pred Duhom fe ne boji
 Puft mertve per pokoji

28.

O' Shebiz Shebiz ftegni fè
 She pojò petelini
 She zhutim shark od sariè
 Berfh berfh naprej porini
 Prifegla fva ismafno pot
 She vidim naju laftni kot
 Le hiti hiti hiti
 De fe greva fpozhati

29.

Terdò saropotà na prag
 Konj pred shelesne vrata
 Rasprosh ih zherno fhibo vrag
 De fhtekla safhkripata
 Ter perhne fkos' in peketa
 Zhes jame burkla(?) 'n kamenà
 Dokler de v' zherni travì
 Pred kàrnarjam fe vftavi

30.

Kar naglo merkne fvitli fhep
 Preftreshe 'ih tamnota
 Jurju pa vef vojfkín' oklep
 Pade ko zujna's shvota
 'Mu sgine s' zhela rumen laf
 Gola zhepina vot'l obras
 Vef naga koft oftane
 Lenka is fedla kane

31.

Shebiz fe fpnè na kvifhk' in' phà
 Oginj mu s' gobza fhine
 Na enkrat pa fe vdère v' tlà
 In' Lenka s' njim pogine
 Sdaj ftrafhni grom is neba dol
 'S prekopov hrup fe flifh' okol
 Semlja kofti pofhira
 Vboga Lenka vmira

32.

Pod bledim svesdam' plavajo
 Po sraku 'krog Duhovi
 In' s' grosnim glafom ljajajo
 To visho v' fvojim flovi
 Terpi poterp' vbog' ferzé
 Bogù fe zhlov'k vpret' ne smé
 Kri te sdaj vezh ne filli
 Bog fe zhes dufho fmili
 (= Naj fe bog dufhe fmili)

Ta prevod Lenore je po Levstikovem mnenju Cojsov, češ da si ni lahko misliti, čigav naj bi sicer bil, kajti možem (kakor otec Marko, Vodnik, Japelj, Kumerdej) ni lahko imputirati prevajanja take bogokletne balade, polne strastne razvnetosti, kvečemu tedaj, če bi mislili na Linharta. — Toda to utemeljevanje ne velja, tu pride marveč v poštev kot odločilni moment vnaujni znak. Rokopis je namreč, kolikor se dá pri obledeli pisavi soditi, v vseh potezah Cojsov, in kar je posebno važno, spisan

je s svinčnikom. Cojs je bil, kakor znano, ohromel ter se je vozil po sedemnajstih sobah svojega stanovanja v trokolesnem vozičku z mizico in naslonjalom; ker pa tak mobilni pisalnik ni posebno prikladen za rabo črnila, imel je mož navado, da je pisal vse sploh večidel s svinčnikom, n. pr. celo pisma.

Ta prevod ima več posebnosti: tako n. pr. rabi velike začetnice na mnogih mestih, kjer bi jih ne pričakovali; metrumu ne teče vseskozi prav gladko, in marsikak ritmični izpotikljaj spominja nas narodne pesmi in prvih slovenskih poskusov v umetni pesmi; apostrof stoji mnogokrat kot namestnik poluglasnika n. pr. v' = vb, z' = zv, popolnoma dosledno pa vendar tudi ne, kajti in' (inv) naj se bere izvečine gladko kot prosti „in“.

Odvišni samoglasniki niso vselej izpuščeni in z apostrofom nadomeščeni, nekteri „in“ je treba s predidočim vokalom spojiti in dvoglasje izgladiti (συμμιζήσεις) n. pr.

tak silno ji sreč in glavó (srečjn ozir. sreč 'n)
na daljo in na širjavo (dáljojn ozir. dáljo 'n)

V naglasnih znamenjih ni stroge doslednosti, znamenje ` zaznamuje izvečine zategnjenost, ' pa ostrost zlogov. Na zadnji strani rokopisa je pa prav v smislu pater Markovega pripomočka „Adjumentum poëseos Carniolicae“ sestavljenih nekaj skupin raznih rim, n. pr. bog, glog, krog, log, nog, rog; breg, kreg, sneg; greh, meh, streh, tleh i. t. d. To zbiranje raznih rim se ujema z opombo na prvi strani, ki pravi: „Dieser Versuch, Bürgers Lenore ins Krain. zu travestiren, zeigt die Armuth der Sprache, besonders in Reimen. Das schöne Refrain

Bei Gott ist kein Erbarmen,
Ach wehe, ach wehe mir Armen!

ist absolut unübersetzlich . . . Gledé rim je bil torej prelagatelj najbolj v zadregi, te so mu delale baje največjo preglavico.

Največja posebnost te prestave je pa to, da je prelagatelj precej prosto prekrstil Bürgerjevo Lenoro in Vilhelma in ju podomačil v Lenko in Jurja, in pa da je izbral povesti drugo pozorišče. Bürgerjeve balade dejanje se vrši po končani „sedemletni“ vojski. Vilhelm je bil šel kot pruskega kralja Friderika II. vojak na vojsko —

Er war mit König Friedrichs Macht
Gezogen in die Prager Schlacht.

Boj pred Prago se je bil spomladi l. 1757., mir v Hubertsburgu pa sta sklenila kralj Friderik II. in cesarica Marija Terezija leta 1763. Tedaj celih šest let ali še več ni bilo Vilhelma domov.

Če občudujejo Bürgerja (Göttinger 270), češ da je postavil pozorišče svoje povesti naravnost v najnovejšo dobo, zasluži isto pohvalo i naš prelagatelj, kajti on je premestil zgodbo našim razmeram primerno v še novejši čas in na južna tla.

V našem prevodu je namreč govor le o turški vojski pod Jožefom II. in Lavdonom (1789), ker so bile homatije na jugu kajpada našim ljudem bolj znane od onih na severu, — vsaj se tudi naša narodna pesem zanima samo za turške vojske in za Lavdona („Stoji, stoji tam Beli grad“), za vojske na severu pa ne. „Novi cesar“ v tem prevodu je pač Leopold II., ki je vojskovanja naveličan leta 1791. s Turško sklenil mir v Švistovu.

Pomudimo se še nekoliko pri Lenori, ne pri Cojsovem prevodu nego pri Prešernovem. Že v prvi kitici ualetimo na neko težavo, in sicer v besedah

„Zvest nis' al' živ več, Vilhelm ti!
Od kod tak dolg' odlaši?“

Obliko „odlaši“ smatrali so doslej razlagavci za množinski imenovalnik samostalnika „odlaš“ m. (der Aufschub, — torej: od kod tako dolgi odlaši? = unde tantae morae [morationes]?) Vedno se mi je oglašala neka notranja nezadovoljnost, neki tajni odpor proti taki razlagi, vsaj bi bilo vendar prisiljeno in nenaravno iz glagola „odlašati“ nazaj izvajati samostalnik „odlaš“, kajti o tem je menda sodba precej neprerečna, da si prvotnega samostalnika „odlaš“ (odlos??) iz slovanskega korena ne moremo lahko misliti, in da je glagol „odlašati“ skoraj gotovo tujka, bodisi da se naslanja na nemški „lassen“ ali na laški „lasciare“ (lat. laxare, tempus laxare, čas raztegniti, podaljšati), drugo je videti verjetneje. Z „odlasfkom“ ta glagol tudi gotovo nima nič opraviti, ker se glasi vedno le „odlašati“, a nikdar ne „odlašciti“, (tudi v tistih narečjih ne, ki so glasovno skupino *šč* še ohranila). Kot tujka se pa dá razlagati, kajti ostri *s* tujih narečij daje v slovenščini *š*, n. pr. Rass m. = raš (neka tkanina iz volne in preje); küssen, kušniti; pussen, pušniti; missa, maša; dočim mehki *s* (*z*) tujih jezikov daje v slovenščini *ž*, n. pr. žida, roža glaž. Kakor je tedaj razvidno, smemo pač samostalnik „odlaš“ prav odločno odkloniti; narod ga tudi ne pozna; in da bi si ga bil Prešeren nalašč za Lenoro skoval, skoraj ni verjetno.

Vem sicer, da se utegne nova razlaga marsikomu zdeti še bolj prisiljena nego dosedanja, vendar je ne bom zamolčal. Jaz smatram „odlaši“ za velevnik glagola „odlašati“, torej = „odlašaj“. — Nenaglašena končnica *aj* se v svoji oslabeledosti glasi kot *ej*, v dialektu celo kot *i*; n. pr. v velevnikih „déli“ (= delaj), „pomági“ (= pomagaj), pa tudi v samostalnikih n. pr. „pregli“ (= pregljaj, der Jochnagel), „zlodi“ (= zloděj). Pa vzemimo

vzglede kar iz Prešerna samega. Oblike „puri, ščuri, muri“ v znanem epigramu „Ahaceljnovim pesmam“ niso nič drugega, nego pomanjševalniki napravljene s sufiksom *ej* iz „pur, ščur, mur“ (t. j. purman, ščurek, murin, die Feldgrille) torej „purej, ščurej, murej“. Semkaj spadajo bržkone tudi naši primki na *i*, ki je oslabil iz pomanjševalnega sufiksa *ej*, n. pr. Gregori, Kogi, Mali, Mazi, Goli, Hiti, Šumi i. t. d. S temi vzgledi podpiram oblikoslovno razlago velevnika „odlaši“.

Sintaktično utemeljevanje je pa nekoliko težavneje. Kakor nam lahko služi pogojnik (conditional) v izražanje želje, povelja ali prepovedi, tako nam tudi utegne velevnik (imperativ) kot nadomestnik pogojnika služiti v izražanje pogojev, dopustil in sploh v mislih zasnovanih položij. Miklosich navaja (Syntax p. 798) za to rabo velevnika nekaj vzgledov n. pr.: govori ali molči, du magst reden oder schweigen; bodi si sv. Katarina, bodi si kres, kedar je mraz, le neti les; delaj ali ne delaj, vse nič ne pomaga; in iz rusčine: molči onъ, ja ne stalъ by gorjačitъ sja, wenn er schwiege, würde ich nicht zornig werden; im ъj ja vremena, prišelъ by, hätte ich zeit, käme ich; z naj on eto, ne pošelъ by tuda, wenn er das wüsste i. t. d. Potemtakem bi bila parafrazirana razlaga zgoraj navedenih verzov tale: Ko bi bil živ in zvest, bi ne odlašal priti domov, pa bil kjerkoli; odkod bi tako dolgo odlašal? = od nikoder bi tako dolgo ne odlašal, t. j. od vsakega kraja (pa bilo od tu ali od tam) bi se že moral vrniti, če bi sploh bil še živ in zvest; ker pa odlašáš priti, ker se pa ne vrneš, tedaj vem, da si se mi ali izneveril in me pozabil, ali pa nisi več med živimi.

Razlagavci po starem ugovarjajo morda novi razlagi, češ za tretjo osebo bi tako nadomestovanje pogojnika z velevnikom še moglo veljati, a za drugo osebo ne. In vendar moramo priznati, da nadomestovanje ne more biti zavisno od osebe, ker ima svoj razlog edino le v tem dejstvu, da služita i pogojnik i velevnik v izraz samo v mislih zasnovanega dejanja. Sploh je pa velevnik v drugi osebi še mnogo bolj razširjen nego v tretji. Tudi ta razlog nas ne more odvracati od nove razlage, češ, da je z vsemi od Miklosicha navedenimi vzgledi dokazano nadomestovanje pogojnika z velevnikom samo za prorek, ne pa tudi za porek hipotetične perijode; tudi ta ugovor moramo iz istega vzroka zavrniti, ker sta i prorek i porek oba enako izraz v zamišljaju spočete sodbe. — Komur se nova razlaga zdi pretežavna, naj pa pomisli, da tudi stara ni brez težav. Če smatramo „odlaši“ za samostalnik, si moramo glagol dopolniti: „od kod [izvirajo, prihajajo, so] taki dolgi odlaši?“ Potem pa tudi „od kod“ ni lokalnega, ampak vzročnega pomena = „zakaj taki dolgi odlaši? kje imajo svoj vzrok?“ — Rime napravljajo predstavljavcem preglavico, Cojsu so jo, pa tudi Prešernu, kakor vidimo.

Drug tak slučaj prisiljene rime nahajamo v osmi kitici v besedah:

„Bo kriva pèkla tega,
Ko vmiral bo, prisega!“
„Wenn Seel und Leib sich trennen,
Wird ihn sein Meineid brennen!“

„Tega“ (hune) namesto „ga“ (eum) je zelo prisiljeno nadome-stilo, ki se ne dá lahko opravičiti; „tega“ = teža kot predika-tiven pridevek bi pa bila prisiljena razlaga, pri kateri bi zopet pogrešali objekta; bila bi pa to prava čista rima. Tudi preobilna razdaljenost pridevka „kriva“ od samostalnika „prisega“ nas ne zadovoljuje. Najnaravneje bi še bilo:

„Bo kriva mu prisega
Ob smrti uri tega“

t. j. na zadnjo uro ga bo ta kriva prisega težila in mučila.

Lenora je edini prevod, ki ga je Prešeren uvrstil v svojo zbirko, ki jo je l. 1847. izdal na svetlo. In ko je Buchenhain februarja 1847. v. 12. in 14. številki „Ilirskega lista“ priobčil naznanilo te izdaje, sklenil je svoj referat z iskrenim vsklikom „Domine Prefhern! gratulor tibi, gratulor et patriae tuae!“ ob enem pa povdarjaje, da se je Prešeren tudi v prevajanju izkazal mojstra, dostavil svoje obžalovanje, da pesnik ni uvrstil več prevodov med svoje „poezije“ rekoč: „In diesem Genre vermessen wir jedoch mehrere z. B. Lüzova strelzi u. a. m. Wir hätten ihm dafür gerne seine „Judovsko dekle“ erlassen.“ — Iz navedenih besed Buchenhainovih bi se dalo sklepati, da je vedel za več Prešernovih prevodov, če pravi „und andere mehr“ (?) — razvidi se pa tudi, da pesem „Judovsko dekle“ tedaj ni ugajala. Preidimo k tej pesmi.

Prešeren je bil prvič to pesem objavil dve leti poprej v 3. številki „Ilirskega lista“ l. 1845. Kdaj je pa pesem nastala, kaj je dalo zanjo povod, od kod je zajeta nje snov, o tem nimamo nobenih poročil. Ker se je pa bil „Ljubljanski Zvon“ (XVII, 121) deloma že dotaknil tega vprašanja, me je to izpodbodlo, da sem začel o tem razmišljati. Vl. L. je na navedenem mestu pisal: „Snov za to pesem je dobil Prešeren po mojem prepričanju najbrž iz kakšnih novin, ki so ob tistem času izhajale na Moravskem, in to prvotno v pesmi označil s tem, da je pisal Moravski; ko je pa prirejal pesmi l. 1847. za tisk, je preuredil nalašč to besedo v Moravški, da bi izbrisal zadnji spomin na to, od kod je dobil snov za pesem.“

Brez ozira na to, da nas mora vsopredni nastop besed „prepričanje“ in „najbrž“ nemalo osupniti, se tudi sicer ne moremo udati mnenju, da bi bil Prešern iz moravskih novin zajemal snov za svoje pesmi, še manj nam pa gre v glavo to, z akaj

naj bi bil pesnik brisal sledove, od kod da je snov dobil. — Oblika „Moravski“ je brezdvomno prav navaden tiskarski pogrešek, kajti rokopis ima „Moravski“, kakor tudi prvotni natis v Ilirskem listu — in pesnik torej tu ni nobenih sledov zabrisaval. Da mu velja Moravska za močno požidovljeno deželo, to vidimo tudi iz devete kitice v pesmi „Od železne ceste“; ta posebnost Moravske mu je pa morala kot izobraženemu možu biti znana, če bi tudi sam osebno ne bil nikdar tam, če bi tudi sam ne bil imel nikdar prilike seznaniti se z življenjem na Moravskem. Toda Prešeren je bil baje v svojih vsenčiliških letih enkrat osebno na Moravskem, kakor nam poroča razpravica „Prešeren na Dunaju“ (natisnjena v „Ljublj. Zvonu II., 464.) Tam čitamo: „Ker se je Prešernu služba pri mladini v Terezijanišču zdela jako težavna, odpove se jej¹⁾ in vzprejme ponudbo korepitorirati z nekim moravskim grofičem, s kojim bi bila menda skupaj izdelala zadnje juridične izpite. Kdo je bil ta grofič iz Morave, ki je Prešeren bojda šel z njim po dokončanih strogih izpiti na počitnice v Moravsko, pojasnilo se brezdvobeno nikoli več ne bo.“ Zanimivo bi bilo izvedeti, v katerem kraju na Moravskem da je bil Prešeren za korepitorija, kajti zdi se mi, da je moral pri svoji pesmi imeti v mislih prav določen kraj. Mogoče je tudi, da meri z imenom „Lescé“ na kako podobno se glaseče krajevno imé na Moravskem n. pr. Lysice [Lissitz],²⁾ veliko vas ali trg v brnskem³⁾ okrožju, ki šteje sedaj kakih 2000 prebivavcev.

Da je Prešeren pač na svoje oči opazoval življenje in vrvenje v kakem malem moravskem trgu, to bi nekoliko smeli sklepati tudi iz živega njegovega popisa v drugi kitici:

„Kristjane v cerkev hodijo,
Po trgu se sprehajajo,
Po ljubih se ozirajo.“

Ta popis je bil v prvotnem načrtu naše romance še nekoliko obširnejši, kajti sledila je še ena kitica slikajoča ponašanje Leških lepotic:

„Po vodo hod'jo, hod'jo prat,
Zvečer na prage hod'jo stat,
Ko sije fantom mesec zlat.“

Ko je pesnik pesem na novo predelaval, je to kitico seveda izpustil, bržčas zato, ker si je pač mislil, da bi utegnila vzbu-

¹⁾ Primeri o tem „Lj. Zv.“ XXII., 633.

²⁾ Z imenom Lysice lahko primerjamo glede pomena naš Goljek, Golovec, Golica i. t. d.

³⁾ Tudi v prej omenjeni deveti kitici nadpevanke mej Andrejčkom in Barbko imenuje se ravno „Brno“. Ali morda to samo zaradi rime? Ali je pa žena rimi na ljubo dobila pridevek „črna“? — Ne! Brno s črnookimi židinjami je ostalo pesniku v spominu še iz tiste dobe, ko je sam nekaj časa bival na Moravskem. Ali bi ne smeli iz imen „Lescé“ in „Brno“ in iz citirane Zvonove notice sklepati, da je bil Prešeren enkrat osebno prav v teh krajih. Težko je reči, da ne.

jati razne pomisleke ali celo spotikljive oponose in opočitke. Mislim torej, da ni pretirano, če sklepamo po tej nekoliko podrobno izrisani sličici, da jo je Prešeren posnel po svojem doživljanju, to je po tem, kar je o svojem času na Moravskem sam opazoval. Vendar sodim, da je posnel po življenju samo ozadje in pozorišče svoje romance, da se pa romanca nikakor ne naslanja na kak eklatanten dogodek, ki bi ga bile novine premelevale. Ni verjetno, da bi smeli misliti n. pr. na dogodek iz l. 1834., ko je v Bruslju abbé Helson z dovoljenjem državne oblasti blagoslovil zakon katolika z židinj; tudi ne na dogodek iz l. 1845., ko je hotel židovski zdravnik Falkson v Kraljevcu skleniti zakon s kristjano; — ko se je pa, ne dobivši dovoljenja, dal v Belgiji poročiti, proglasili so, ko se je vrnil v Kraljevec, njegov zakon za neveljaven, kakor da sploh ni bil sklenjen. Dasiravno pa na posamezen, konkreten, iz novin zajet slučaj ne kaže misliti, vendar moramo priznati, da je bila ta Prešernova romanca aktualna, če ne ravno za naša ljubljanska tla, pa vendar z ozirom na interkonfesijonalne razmere po Evropi. V tistem času namreč t. j. v tridesetih letih minolega stoletja se je bilo razvnelo pereče vprašanje o takozvanih mešanih t. j. veroizpovedno-navskrižnih zakonih. In v aktualnosti tega vprašanja iskati nam je vnanjega povoda za Prešernovo romanco.

Že „breve“ papeža Pija VIII. z dne 25. marcija 1830. l. je svaril pred sklepanjem mešanih zakonov, ogovor (adlokucija) Gregorja XVI. z dne 10. decembra 1837. l. se je izrazil pa ostreje. In sedaj se je takoj preporno vprašanje o mešanih zakonih po srednji Evropi močno razširilo in poglobilo. Pričela se je peresna vojska o dopustnosti in nedopustnosti, veljavnosti in neveljavnosti mešanih zakonov. Razni pisatelji, filozofi in pravoslovci, znanstveniki in politiki spustili so se v to prekarjanje (Klüber, Kutschker, Döllinger, Görres, Gutzkow, Baader, Sack, Gründler, Günther, Möhler i. t. d.). Na čelu vojskujoče cerkve v Nemčiji sta bila tiste čase Droste Vischering, nadškof Kolonijski (Kelmorajnski), in Dunin, nadškof Gnezno-Poznanjski. Boj se pa ni vršil samo na papirju, v nekterih krajih (n. pr. v Porenju in na Vestfalskem) prišlo je celo do nemirov in ĩuporov. Tudi pri nas v Avstriji se je vršil ta boj. In ker je cesarska naredba z dne 23. decembra 1843. l. določila, da se imajo pri porokah mešanih zakonov, ako nupturijenta ne dasta s podpisom reverza obljuje, da hočeta otroke izgojevati v katoliški veri, opustiti vsi praznični poročni obredi, (assistencia passiva), — in da je prestop od katoliškega izpovedanja h nekatoliškemu zavisen od dovoljenja posvetne gosposke: tedaj so se ogrski stanoviti temu odločno uprli in se postavili za enakopravnost nekatolikov tako, da je bil cesar-kralj prisiljen podpisati zakon z dne 13. novembra 1844. l., ki zahteva za slučaj, da oče umrje,

katoliško odgojo otrok, če pa živi, mu je prosto vzgajati jih, kakor mu drago.

Prešeren, ki je z zanimanjem izobraženca sledil temu takozvanemu „kulturnemu boju“, je dal v romanci „Judovsko dekle“ pesniški izraz svojemu svobodomiselnemu naziranju glede te točke, češ da prava ljubezen osnovana na vzajemnem spoštovanju, vzajemnem nagnjenju, vzajemni požrtvovalnosti ne pozna ograj in ovir izvirajočih bodisi iz stanovskih predsodkov, bodisi iz različnosti veroizpovedanja. To je izražala prav na kratko dvo-granesna kitica, ki je prvotno služila za konec pesmi :

„Ljubezen jih sklenila je,
Al vera jih ločila je.“

To kitico je pozneje soglasno s prejšnjimi kiticami pre naredil pesnik v trogranesno :

„In večkrat je nazaj prišla,
Dasi je vera trdna b'la,
Ljubezen je premagala.“

Zopet nekoliko pre narejena se glasi :

„Al večkrat je nazaj prišla;
Nje vera trden jez je bila,
Ljubezni nje ni (premagala) vstavila.“

Namen pesmi je bil torej pokazati zmagovito moč ljubezni. Primeri v Mosenthalovem igrokazu „Deborah“ Josipov izrek, ki se glasi v prevodu :

„Ljubezen, — ta po veri ne vprašuje.“

Obrnimo svojo pozornost sedaj še na drugo stran. Kakor smo videli, da je vnanjega povoda za to romanco iskati v enem izmed dnevnih vprašanj tiste dobe, — tako tudi lahko razvidimo, da ima ta umetna pesem svoj zaplod in zametek deloma že v narodni pesmi, in da se v njej ponavljajo že stari motivi. Vzemimo n. pr. sedmo kitico iz Prešernove pesmi :

„Od seje meni slabo je,
Pustite, ljubi oče, me,
Da v divnjek grem sprehajati se!“

Ali ni ta kitica docela vs poredna z drugo kitico nemške pesmi „Die Judentochter“, ki se nahaja v Arnim-Brentanovi zbirki „Des Knaben Wunderhorn“ :

„Ach liebste, liebste Mutter!
Was thut m'r mein Herz so weh!
Ach lasst mich eine Weile,
Spazieren auf grüner Heide,
Bis daß mir's besser wird.“

Sicer pa vidimo isti motiv že tudi v 90. fragmentu pesnikinje Lesbijanke Sappho, ki bi se v prevodu nekako takole glasil:

„Oj ljuba mamica, pri statvah tkati se mi noče,
K mladenču vitkemu me vleče hrepenenje vroče.“

Ker se pa dá zgoraj omenjena nemška pesem „Die Judentochter“ cela primerjati s Prešernovo, tedaj jo hočemo celo navesti v prostem slovenskem prevodu. Evo ga:

Judovska hči.

Bilá je 'na lepa jud'nja,
krasota ženskih teles,
imela je hčerko vzorito
s prelepo spleteno kito, —
pripravljena b'la je na ples.

„Ah ljuba, preljuba matko!
Kakó m' je pri srečju hudo!
Pustite me le za kratko
sprehajaj na zeleno tratko,
da spet mi odleglo bo.“ —

Ko mati hrbét obrnila,
hči v ulico urno skočila,
kjer b'li so pisarčki mladi:
„Ah ljubi, preljubi pisarče,
kaj sree takó me boli!“

„Če daš se mi ti krstiti,
[Lujiza ti bode imé,]
postala boš žena mojã.“ —
„Preden se dam krstiti,
se rajši čem utopiti
globoko na dno morjã.“ —

„Oj láhko noč, oče in mati,
in tebi, ponosni brate,
nikdár več se vidimo ne;
v globoko, globoko mórje
se solnce potóčilo je.“

Kakor se v Prešernovi pesmi srečata judovsko dekle in krščanski mladenič v divotnem grajskem parku, tako pozna tudi že slovenska narodna pesem podobno srečanje judovske dekletke z vrtnarjem Jezusom v zelenem vrtu:

Tam je en vrtič ograjen,
brstnó je travnat in zelen,
je z rožmarinom zasajen. —

Po vrtu pa špancira
ena dekla judovska,
okoli se ozira,
da b' vid'la Jezusa. —

Jezus po vrtu hodi,
kakor da b' gortnar bil,
motiko na rami nosi,
kakor da b' rož'ce sadil.

In ko se snide mladenič v divnem parku pri cvetočih rožah z lepo židinjjo, prime jo za belo roko. — Prijemljaj za belo roko je tipičen gibljaj v narodni pesmi. Primerimo zopet Carmina Burana (145):

venit quidam iuvenis
pulcher et amabilis,
er viench si bi der wizen hant. —

Razgovor med mladenčem in deklico v grajskem parku je bil v prvotni osnovi pri Prešernu tudi nekoliko drugače in obširneje zasukan. Namesto dveh sedanjih kitic (12. in 13.) so bile izprva tri kitice, in na mladenčevo vprašanje:

„Al ljubiš me, Judovska hči?“

je sledil njen odgovor s temi le besedami:

„Dovólj pa mêní tega ni“,
Mu deklica odgovori,
„Če le to vera te uči.

Odgovora popred ne zveš,
Po veri svoji da poveš,
Al mène vzeti v zakon smeš.“

Brž [odgovorit' ji] dat' odgovora ne vé,
V oči ji stopijo solzé,
Odtegne bele mu roke. —

V predelani obliki je situacija ublažena, mladenčeva zadrega odstranjena, dekletova odsečnost (rekel bi skoraj obregljivost) zamenjana s pošteno odkritostjo, iz katere odseva obžalovanje nad strogostjo obstoječih razmer in zaupna nje naklonjenost do mladenča, ki jo je preziranko ljubeznivo odgovoril. Katera situacija da je naravnejša, v podrobno razpravljanje tega vprašanja se tukaj ne kaže spuščati. Pri prvi je morda še prevladovalo pesnikovo naziranje o židovstvu sorodno z onim, ki je je izrazila Barbka v štirinajsti kitici pesmi „od železne ceste“. Toda če bi sploh smeli iskati tukaj kaj zvitosti, nastalo bi vprašanje, kje da je je iskati več, ali v odklonitvi odgovora, oziroma v vprašanju, je li bi jo mogel vzeti v zakon, ali pa v udani resignaciji. Njene besede izražajo menda pač le mrzli ponos, ki hoče dušiti in zatajevati vsplamenelo ljubezen. Toliko se pa gotovo razvidi iz tega predelovanja, da je moral pesnik pomišljati, kako bi bolje in naravneje in primerneje zapletel kolizijo raznih konfesij in ljubezni ter razpletel nastali zaplet. Ali ni morda položil pesnik tudi nekaj satire v sledeče besede mladenčevega odgovora:

„Da ljubít moram vse ljudi,
Tak vera moja me uči“ — — ?

To bi bila satira za ljubimskega hudonadložnika.

Kot nasprotna slika bi se dala s Prešernovo v nekem oziru tudi primerjati Heine-jeva „Donna Clara“.

Naposled še nekaj za slovník. „Divnjek“ bo javaljne „divjinjak“ (der Thiergarten) od „divjína“ = divjačina, dasiravno se v tem parku tudi „plašne srnice paso“. — Naglas nam dela težave pri takem razlaganju (iz „divjínjak“ bi prej

pričakovali okrajšane oblike „divnjak“, nego „divnjak“, kajti izgublajo se brez naglasni, ne pa naglašeni zlogotvorniki) — in poleg „srnic“ omenjene „ptičice“ in „rožice“ tudi bolj naravnavaajo naše misli na „diven (čaroben, krasen) vrt.“ Divnjek je torej = divnik (Wundergarten, *παραδεισος*); primeri: „Levičnjek“ = levičnik (der Linkhand), „Lesničnjek“ = lesničnik (Holzapfel), po zamembi sufiksov „-jak“ in „-ik“.

Podobno nasprotje med praznoto forme in vsebinitostjo duhá, kot je nahajamo v antitezi epigrama „Nekim pevcem duho vni h pesem“, se pač nekako skriva kot motiv, kot osnovna ideja tudi v „Judovskem dekletu“. Trdost okorelega veroizpovedanja tvori sivo ozadje, služi kot folija zmagujoči vseobsežni ljubezni. Mrzla črka konfesionalnih postav nasprotuje tukaj oživljajoči toploti duha, ognju večne ljubezni.

Prav enako antitezo med zaslepljenostjo in treznostjo, med fanatizmom in ravnanjem po pravem duhu božje volje srečamo tudi v 38. kitici „Krsta“:

„Valjhun ravna po svoji stepi glavi,
Po božji volji ne, duhovni pravi.“

Zadnji dve besedi sta se tolmačili v nekem ponatisku celo za samostojen stavek, kar pa menda nista. V slovenski čitanki za višje gimnazije (str. 191.) je to mesto popravljeno v „duhovnik pravi“ (sagt der Geistliche). To preuredbo teksta je treba odkloniti kot nesprejemno, in to brez ozira na to, da je pač oblika „duhoven“ pridobila že nekako domovinsko pravico poleg pravega samostalnika „duhovnik“. Tradicija prvega natiska zahteva na tem mestu obliko „duhovni“. Kitica ima nadpis „Duhovni“ (der Geistliche), in tedaj bi bila na koncu priobešena opomba le medla ponovitev nadpisa. Naposled nam tudi še le na koncu zadnjega granesa sklenjeni narekovaj jasno kaže, da imamo smatrati celo kitico za duhovnikove besede, tedaj: „Valjhun ne ravna po pravi duhovni božji volji, t. j. prav v duhu, popolnoma v smislu božje volje“, — (dem echten, im Geiste des göttlichen Willens aufgefaßten christlichen Gebote gemäß). Valjhun, ki misli, da služi Kristusovi veri s preganjanjem inoverceev, s prelivanjem krvi, s sejanjem sovraštva in razdiranjem miru in bratoljubja, ne pozna pravega duha nauka božjega. — Tedaj sta besedi „duhovni pravi“ mestnik iz imenovalnika „duhovna prava“ (namr. božja volja). Če pa hočemo zato, ker med duhovni in pravi ni postavljena vejica, tako razlago odkloniti, tedaj nam ne preostane družega, nego da rečemo: duhovni pravi = vsak duhovni pravi, pravim jaz kot duhovnik.

Kakor smo v zgorajšnjih vrsticah zabeležili nekaj posameznih reminiscenc in podobnosti za Prešerna, tako bi se jih nabralo tudi za druge pesnike; — toda ozreti se hočemo na kratko samo še na narodno pesem. Kakor med narečji sorodnih jezikov ni krepko začrtanih mej, ampak se prehod od narečja do narečja bolj ali manj postopnjema in polagoma izvršuje, tako pač tudi v šegah in običajih, v pravljicah in pripovedkah, v pesmi in petju upliva sosed na soseda in to ne le, če sta si v ožjem sorodstvu, nego celo tedaj, če sta si inoplemena. In tedaj se ne smemo čuditi, če najdemo v slovenski narodni pesmi poleg spominov na srbohrvaško narodno pesem (kraljevič Marko) tudi reminiscence iz nemške narodne pesmi. Pota izposojevanja se ne dadó vselej lahko zasledovati, zanimivo je pa že tudi, da podobnosti poznamo. — Evo jih nekaj:

Razne „ptičje svatbe“ imajo svoje vspeorednice n. pr. v Hoffmann v. F., Schles. Volkslieder 75. „Vogelhochzeit“. Opomniti je samo, da v teh pesmih igrajo rime in soglasja veliko ulogo, in da so uloge, ki so odkazane udeležencem svatbe, razdeljene dostikrat ne toliko po svojstvih dotičnih reprezentantov, nego marveč kar rimi na ljubo, n. pr.

die Lerche führt die Braut zur Kirche . . .
die Taube bracht' der Braut die Haube . . .
Die Gänse und die Anten,
Die waren Musikanten . . .

ali v slovenski pesmi:

Zajec (oz. zavec) mu je za pozaveca . . .
Psi so b'li pa godci
S tist'mi velk'mi gobci. i. t. d.

„Pegam in Lambergar“ bi se dal primerjati s pesmijo „Der Dollinger“, in „Mlada Breda“ s pesmijo „Graf Friedrich“. Obedve omenjeni pesmi sta natisnjeni v Arnim-Brentanovi zbirki „Des Knaben Wunderhorn.“ — Oglejmo si drugo nekoliko od bliže. Če bi primerjali lastno ime Brajdika, Brajdica, Bredka, Breda z imenom Friderik, češ „Mlada Breda“ je pomenilo prvotno toliko kot „Die Junge (= Braut) des Friedrich“, bi nas gotovo ta in oni zavrnil, da je to pretirano in prisiljeno, in niti ugovarjati bi mu prav ne mogli, kajti skok iz genitiva masculini v nominativ feminini je res nekaj prisiljenega. Kaj pa, ko bi imeli ženinu Frideriku na ljubo nevesto „Frido“ (Frieda = Bréda) (ie = t), vsaj imamo nekaj podobnega v naslednjih vrsticah:

Šetal se je Janko po lugu zelenem,
Za ruku je vodil Janicu divojku. — —

ali pa:

„Dva su draga u dragosti rasli,
Gomer junak, Gomerka devojka“.

Da je Breda slovansko ime, o tem se dá dvomiti, toliko je pa pač gotovo, da ima z „bresti“ prav tako malo zveze, kakor Vida z „videti“ ali Zora z „zreti“. Toda primerjajmo posamezne točke:

Osem žen mi je že pomorila
Du hast mir's schon dreimal so gemacht, wann ich aufs Weiben ausgeh'

Vender nisi tak cveteč'ga lica . . .
Wie ist dein liebe Braut so bleich . . .

Kje je meni spalnica odbrana?
Kje je meni postelja postlana?
Sie sprach: Ich wollt, es wär die Zeit,
Daß mir das Bettlein würd bereit.

To pa meni v glavo iti neče,
Da po hrambi bi popraševala,
Bi nevesta post'ljó ogled'vala . . .
Hab ich das mein Tag nie gehört,
Daß eine Braut zu Bett begehrt. —

Ženit'vanja ste mi pričak'vali,
Zdaj pa bodete ju pokopali . . .
Hätt' gmeint, er käm zu einer Hochzeit,
Itzt kommt er zu einer Todtenleich. —

Če primerjamo dalje poleg pesmi, ki se nahajajo v Štrekljevi zbirki pod naslovi „Nesrečna nevesta, Z roparjem omožena, V deveto deželo omožena“, tudi pesmi z naslovom „Srečna nevesta“ (vsaj jej je v istini pretila prav ista nesreča), dalje tudi še pesmi z naslovi „Cigan, Lajnar, Jélengar“: opazimo pač, da jih vse nekako združuje to, da so osnovane bolj ali manj jasno na istem ali sorodnem motivu, češ kolika nevarnost je vdajati se nepoznanim snubcem iz daljnih tujih krajev. Nevarnost pa, ki nevesti preti, je lahko dvojna, ali je privandrani ženin sam moralna propalica (cigan, ropar, morivec), ali pa ima „mlada“ sebi nasproti hudobno taščo in ženin slabotnej je nezmožen braniti nevesto pred hudobnostjo svoje matere. — Ime „Jelengar“ pač ni domače, kakor tudi „Lajnar“ ne; in vendar je videti velepomembno. Kaj pa če je morda = Elender t. j. inozemec, tujec (ein heimatloser, vagabundierender Raubritter) uprav „cigan“, klativitez,

ki ima devet gradov,
Pa ne vé it' kam domov;
In tisti je najlepši grad,
Ki nima ne oken ne vrat. — —

Kdo bi se ne domislil tukaj zadnje kitice Prešernove glose?
Da, — bivališče pod milim nebom je ciganov najlepši grad.
Razlaga oblike Jelengar za „Elender“ (t. j. sploh = ein fremder, heimatloser Mann) nam ne bo delala težave, če pri-

merjamo sledeče tujke: *mangelje*, das *Mannl*; *cegelje*, la *cedula*, der *Zettel*; *kangla*, das *Kannl*; *pangelje*, das *Bandl* i. t. d. Ker se pa poleg naglašanja te besede na prvem zlogu (-*uu*) nahaja tudi naglašanje na drugem (*u-u*), je potem tudi lahko razumljivo, da se je Jelengar morda sčasoma izpremenil v Lengarja ali Lajnarja izgubivši v začetku nenaglašeni zlog. Ker je pa treba izpremembo glasovne skupine *ng* v *nj* (oziroma *jn*) tudi z dokazi podpreti, navedimo tudi za to nekaj vzgledov. Evo jih: *jenjati* (*henjati*), *hängen*; *drenjati se*, *sich drängen*; *rinjati*, *ringen*; deloma spada semkaj menda tudi beseda „*ranjk*“ uprav „*ranjk*“ (*ranig*).

Ko je pa bil enkrat Jelengar okrnjen v Lenjarja ali Lajnarja, tedaj se ne smemo čuditi, če je narodni pevec tudi petje nadomestil z lajnanjem, in iz

„Jelengar po je prelepo“

smo na ta način dobili varijanto:

„Lajnar pa lajna sprelepo.“

Da bi pri imenu Lajnar smeli misliti na italijanski „*laniere*“ v pomenu „*divjak*, *surovež*“, skoraj ni verjetno, dasiravno se utegne za imenom Rošlin skrivati „*rossellino*“ t. j. rusoglavec, kajti ne smemo pozabiti, da ga narodna pesem dosledno nazivlje „*hudega Rošlina*“, češ rusoglavci so večidel nasilne čudi, a bledini bojzljivi in slabotni.

Z Lajnarjem bi smeli deloma primerjati v zbirki „*Des Knaben Wunderhorn*“ pesem naslovljeno „*Ulrich und Aennehen*“.

V Štrekljevi zbirki imamo pod št. 338 pesem z naslovom „*Živa pokopana rodi dete*“ in v Arnim-Brentanovi zgoraj imenovani zbirki eno z naslovom „*Der Scheintod*“. Pesem, ki jo je Davorin Terstenjak priobčil iz celjske okolice v Vodnikovem spomeniku str. 220, spominja nekoliko na nemško pod naslovom „*An den Meistbietenden gegen gleich baare Bezahlung*“. (Primeri v Štrekljevi zbirki št. 193. in 194. „*Deklica trdosrčna*.“) Nasprotno pa „*St. Jakobs Pilgerlied*“ nima podobnosti s slovensko „*Romar sv. Jakopa Komposteljskega*“. — Nemška „*Hum fauler Lenz*“ ima svojo vsporednico v slovenski „*Preoblastna shena*“ (Korytko V, 48). Tu bi samo opomnil, da utegne biti „*Lenz*“ ne le skrčenka iz „*Lorenz*“ (Lexer, *Kärnt. W.* p. 177.), nego prav tako lahko izposojenka iz slovenščine t. j. „*lenec*“ (*Faulenzer*). — S pesmijo pod št. 221 v Štrekljevi zbirki lahko primerjamo v Arnim-Brentanovi zbirki „*Der Ritter und die Magd*“, a z onimi pod št. 773—794 „*Zvesta deklica*“ vsporedimo Arnim-Brentanovo „*Liebesprobe*“.

Ko je leta 1833. v Celovcu Matija Ahazel dal na svetlo pesme po Koroškem in Štajarskem znane, obsodil jih je Prešeren, češ da so neslane, in Janez Čop (cf. *Prešernov Album* str. 764)

si ni mogel misliti, da bi bile to narodne pesmi, češ to so sami ponarejki in podvržki Ahaceljnovih učencev, ki z učiteljem vred ne vedo, kaj je poezija. To si lahko razložimo čisto naravno. Brstnost narodne poezije se seveda izgubi, ako pesmi „in usum delphini“ prikrajamo, kakor da bi bilo le tisto narodno, kar se po vnanjem videzu nekako nagiblje na pobožno stran. Ni treba misliti, da tacih pesmi kot jih je objavil Ahacelj med narodom sploh ni bilo; ne, — recimo, pesmi so bile — vsaj nekatere — menda res med narodom nabrane, samo da jih je potem suhoparni Ahacelj po svojem okusu prikrojil in predelal. Pojasnimo to na prvi kitici koroške pesmi „Od Egiptovskega Jožefa“:

Si mojmi bratezi fim hodil
En fantizh fhe le fhtirnajft let;
Per Šihemu na pafho vodil,
Šim ljub'zhek bil fvojih jagnet.

Ta začetek nas spominja začetka neke podobne pesmi v zbirki „Des Knaben Wunderhorn“ z naslovom „David“:

Ich war der kleinste meiner Brüder
Und meines Vaters jüngster Sohn,
Ich stellte kühn mich dem zuwider,
Vor dem ein Schäflein läuft davon;
Ich mußte meinem Vater sein
Ein Hüter seiner Lämmerlein.

To je naivna poezija verzificiranih svetopisemskih zgodbic, ki so jih iz samostanov takozvani „leteči lističi“ razširjali med narodom, in narod si jih je deloma tudi osvojil in jih tako izpremenil sčasoma v narodno blago. Te pesmi so res nedolžne, preproste in naivne; nekterim leposlovcem se utegne zdeti to njih svojstvo največja prednost — —, drugi se pa zadovoljijo s tem, da njim in njihovi naivnosti ničesar ne obrekajo, naj le bodo preproste in naravne. Gorečnejši, ki so navadno v neki vznemirjenosti in nervozni skrbi za moralnost — strah ima velike oči, — žalibog vidijo včasih spotikljivost tudi tam, kjer je niti ni. Tako se je tudi Ahacelju primerilo. K zgoraj navedeni kitici je namreč pod črto dodal tole opombo: „Roshani, kiri vezhkrat nemfheke besede med slovenfke mefhajo, te perve 4 verfte tako pojo:

S' mojmi braterzi fim rajshal,
En pubezh fhe le fhtirnajft let,
Per Šihemu na pafho pelal
Šim moj fhodzhez hbrunnih jagnet.“

V svoji ozkosrčnosti Ahacelj jasnih besed narodne pesmi rožanske ni razumel, ker je bil že menda vajej povsod čediti in gladiti in brisati sledove zaljubljenih razmer, je tudi tukaj v besedi „šočič“ takoj videl preklicanega šoceljna; da bi tedaj

vsaj nekaj pohujšljivosti zatl, izpremenil ga je hitro v ljubčka, ki je vendar vsaj toliko nedolžnejši, da je res pravi Slovenec. Da je pri tem izgubil objekt glagola v tretjem granesu, to ga ni prav nič motilo.

Beseda „šočič“ je pomanjševalnik od „šok“ t. j. množica, čreda, truma. Primeri Lexer 224. tschock = Haufen, Menge (turba) von Menschen und Thieren; a groasser tschock gässe (velika truma koz). Potemtakem je šočič brumnih jagnjet = truma pohlevnih ovčic. In kako plitvo se glasi ta suhoparni ponarejek: „Sem ljubček bil svojih jagnjet“! —

Narodna pesem se izrazuje priprosto in naravno, ponarejena pa prisiljeno in omledno.

Ker smo se že doteknili dotikljajev mej slovensko in nemško narodno pesmijo, tedaj treba tudi ponoviti, kar je bil opomnil že Levstik v znani recenziji Kleinmayrove slovstvene zgodovine slovenske (Lj. Zv. I, 500), da namreč tako zvane četverovrstnice ali poskočnice pravzaprav ne spadajo med pristno slovensko narodno blago, da so marveč od planinskih Nemecev zašle med naš narod, seveda po svoje prikrojene. Zato se nič kaj ne podá Anastaziju Grünu, če je take potrkavanke prevajal na nemščino nazaj; sicer je pa tudi v teh kratkih kiticah dostikrat precej težko zadeti pravi narodni ton. Vzemimo n. pr. Korytkovo četverovrstnico (II, 121) z Grünovim prevodom (25)

Naj kamra gori
Pa le naj gori,
De l' pofltja oftane,
Kjer ljuba lesli! —

Das Kämmerlein brenne,
Es brenne in Gluth,
Nur bleibe das Bettlein,
Drin Liebehen ruht. —

Pa primerimo nemško-koroški Schnäde'hüpf

I' gihai mi' nicht drum,
Wenn schönn 's Häusl fällt umb,
Wenn nárr 's Pöttstatt'l pleip,
Wo die Gütsche drein leigt. — (Lexer, Kärnt. Wtb, 137)

Grün sicer povdarja v svojem predgovoru, da je z veliko vestnostjo pazil, da pristno besedilo narodne pesmi obdrži svojo polno veljavo in da se vsebina pri prevajanju nikakor ne pokvari; vendar je videti, da je marsikatera vrstica bodisi rimi na ljubo bodisi vsled nerazumljenja prvotnega besedila ne ravno srečno zasukana in preobrnjena. N. pr.:

Bolno dete cel' dan prejekuje,
Celo dolgo noč mož prekašljuje . . .
Weint des Tags mir vor der kranke Junge,
Hustet Nachts mir vor des Alten Lunge . . .

In predrobno zažvergoli,
De fajmoštra prebudi . . .

Da zwitschert es und singt so fein,
Daß drob der Pfarrer wach muß sein.

Pod lipam zbor častit sedi,
V sredi svetli gospodar . . .
Im Schatten sitzen edle Herrn,
Der Schlossherr ist des Kreises Kern.

Lenka vince je napivala,
V nedereca si ga je zlivala . . .
Vom Weine trinkt sie ihn zu
Gießt ihn ins Mieder aus im Nu.

To le naše putice grebo,
K' mlade jajčica neso . . .
Nur unsre Hühner scharren so,
Und bringen *junge* Eier froh.

Poleg nenavadno zasukanih preinačb rimi na ljubo naprav-
ljenih pa nahajamo v Grünovih prevodih tudi drugih takih mest,
katerim bi se dalo marsikaj prigovarjati. Slovenska četvero-
vrstnica poje: Grünov prevod pa:

„Bom gosca si vzela,
Bom zmiraj vesela,
Če kruha ne bo,
Zagodel mi bo! —“

„Maid, nimm dir den Geiger,
Stets frühlich bleibst du,
Und fehlt es am Brote,
So geigt er dazu.“

Godba naj bi bila menda nadomestilo za kruh, da bi bilo
laže mogoče glad pozabiti. Drugače slovenskih vrstic ne kaže
razlagati, kakor tako, češ kadar kruha ne bo, mi bo z godbo
tolažil kruleči glad. Ali nas v tej misli ne moti besedica
„dazu“? —

Slov. narodna:

Stara sem ratala,
Delat' ne morem;
Godci zagodejo,
Plesat pa pojdem! —

Grünov prevod:

Alt bin ich geworden,
zur Arbeit zu schwach;
Da fiedeln die Geiger,
Der Tanz ist mein Fach! —

„Ples je moj zanat,“ to je že nekaj družega, nego če pravim:
„Godba me privzdiguje na ples, za ples nisem še prematorasta.“

Slov. narodna:

Če b' druž'ga ne imela,
Ko lep'ga moža,
Za mizo b' sedela,
Pa gledala b' ga. —

Grünov prevod:

Hätt' ich gar nichts anders
Als den (?) schönen Mann,
Stets süß' ich beim Tische
Und säh mir ihn an.

Ali ga tedaj že ima (lepega moža), ali ga še nima? Če ga še
nima, bi se reklo prav: „einen ('nen) schönen Mann“. Po drugem
ne vprašam, samo da bi imela lepega moža! — Ali pa: sedaj
imam poleg lepega moža dovolj družega, tedaj ne utegnem za
mizo sedeti in moža gledati —?? Katero je bolj naravno in
verjetno?

Toda oglejmo si nekatere očitne napake v prevodih. Že
prof. Štrekelj je v „Archiv f. slav. Philologie“ (XIV, 545)
opomnil, da „špenatova srajca“ ni „spinatfarb Hemd“,

ampak da je „špenat“ neka gladka tkanina (zarte Leinwand). Primeri narodni izraz „mršlinasta srajca“ t. j. srajca iz mršlina ali mušlina (Musselin). Izraz „špenatasta srajca“ nahajamo tudi v fragmentu narodne pesmi o Boliki. Podobno kakor staroklasični epični pesniki (Homer, Vergil) opravljajo in oborožujejo svoje junake naštevajoč vse posamezne dele oprave, ki jih dene junak nase, tako tudi narodni pesnik napravlja korenjaka Boliko nadevajoč nanj oblačilo za oblačilom:

Bolika ne mara nič za to:
 Oblekel srajco špenatasto,
 Obul je hlače irhaste,
 Oblekel je lajbelc škerlatasti,
 Obul je štunfe židane,
 Obul je čevlje usnjate,

Oblekel kamžolico žametovo,
 Na glavo je djal spramen klobuk¹⁾
 Okoli sebe je djal sabljico,
 Za devet fantov pripravljeno
 In v kačjem strupu ukaljeno —
 In se vzdigne ino gre.

Vodnik ima v svojih zapiskih pod raznimi naslovi („Kar ni nič, je nič“ — „Prazna slama“ — „Nič in pa nič“) večkrat prepisano nastopno četverovrstnico:

Rada b' ga bila [imela],
 Pa ga ni, pa ga ni,
 'S terte b' ga zvila,
 Se ne stri, se ne stri. —

Tudi te se je lotil Grün ter jo poskusil prevesti, žalibog, da kaže njegov prevod, da kitice ni razumel. Prevod se glasi:

Hätt' ihn wohl gerne,
 Er will nicht dran, (!)
 Bänd' ihn mit Reben, (?)
 Doch geht's nicht an!

Druga vrstica prevoda kaže menda predoločno na enega, katerega ravno bi rada imela, ki pa noče („dran“ = v kletko, na trnek, na vabo?). „Pa ga ni“ je dosti bolj splošno, t. j. takega, ki bi me maral, ki bi po meni vprašal in bi se tudi jaz z njim zadovoljila. — Še huje zavožena je pa tretja vrstica, kjer je prevoditelj zamenjal „iz trte“ in „s trto“. Skoro misliti si ne moremo, kako da je mogoče zamenjati izraz „s trto zvezati“ in pa „iz trte zviti“. Kaj bi ji pa bilo z zvezanim ljubcem pomagano?? — Sicer ga pa mora prej imeti, če ga hoče povezati ali privezati! — Najprej pa treba konstatirati, da „trta“ tukaj ni = vinova loza, vinska trta (Rebe, Ranke), ampak vsaka vložna letorasl, ne prekrhka šiba, (leskova, vrbova drobovitova i. t. d.), ki se dá viti (die Zaunwiede). — Letorasli t. j. enoletne šibe, pa sploh proti ali šibe, iz kakršnih se vijejo trte, roči in goži, igrajo, kakor je iz narodnih pravljic in pripovedek znano, veliko ulogo pri zarotitvah pa tudi pri osvoboditvi

¹⁾ „Spramen klobuk“ je menda „betresster Hut, Bortenhut“.

zakletih, sploh pri čarodejstvih in vražnih poskusih. Metelko v svoji slovnici (Lehrgebäude pag. 274) navaja stavek: „Mora bitz, de bz se imelo iz terte zvitz = Es ist unumgänglich nothwendig“, pravzaprav: „Es muß sein, und müßte man's herbeizaubern“ (aus der Zaunwiede drehen [winden]). Pri zarotbah obsedencev in vragometnikov ima duhovnik šibo v roki (Grimm Wtb. IV, 1, 2, pag. 3743). Za razlago naše kitice videti je posebno važna opomba Grimmova (Mythol. III, 498) govoreča o zarotitvi šibe v meji ali prota v plotu (Beschwörung des Zaunsteckens):

Pojdi k plotu in govori:
 „Plotnik (prot v plotu), zbudi se,
 Ljubčka moj'ga si želim. —
 Zaklinjam vas vragi in rotim,
 Pripravite k meni ljubčka J.! —

Tukaj se nam ponuja prilika opozoriti tudi na to, kar nam pripoveduje Valvasor (E. d. H. Kr. III. 357) o čarodejnem zelišču z imenom „cepetec“ (Stendelwurz, Satyrion). S to vražo zaklinjanja plotnikov sorodna je tudi druga, namreč tako zvana „hudiču rep zaviti“. Kakor je videti, je tudi že Zois to iz narodne četverovrstnice vzeto rečenico „iz trte zviti“ prav razumel. Porabil jo je namreč v 7. kitici zgoraj omenjenega prevoda Bürgerjeve Lenore, — in sicer prav primerno. Lenora razdivjana materi ugovarja, češ da molitev z zakramenti tukaj nič ne pomaga, da je ona že vse poskusila, pa zastonj, — da bi se sedaj niti ne strašila zateči se k vražnim sredstvom (iz trte bi ga zvila), ko bi le kaj pomagalo, a ona vé, da vse nič ne pomaga. — Kako pa izraža isto misel nemška narodna pesem? Kjer se pri nas „zvija iz trte“, nemška pesem „koplje iz zemlje“ Tudi ta rečenica se naslanja na vražne in čarovniške poskuse. Primeri v večkrat omenjeni zbirki „Des Knaben Wunderhorn“ pesem z naslovom „Für fünfzehn Pfennige“:

Das Mägdlein will ein Freier habn
 Und sollt sie 'n aus der Erde grabn.

In ravno tam v pesmi „Sollen und Müssen“

Ich soll und muß ein Buhlen haben,
 Und sollt ich ihn aus der Erde graben. —

Primeri Horacovo satiro (I, 8, 26) „scalpere terram unguibus“.

Svoje prevode slovenskih narodnih pesmi, „Volkslieder aus Krain“, je bil objavil Anast. Grün l. 1850. Razumljivo je, da so Slovenci to zbirko z veseljem pozdravili, češ da je njen namen pokazati širšemu svetu lepoto slovenske narodne pesmi (!), nerazumljivo pa, da si niso prav kritično ogledali te nove zbirke, ali je vseskozi verno zrcalo originala ali ne. — Toda če po-

mislimo, da je v tistih časih narodna zavest pri najboljših naših možeh še na pol dremala, da niti sami niso do dobra poznali in razumeli svojih domačih proizvodov, tedaj se morda ne bomo čudili, če vidimo na mestu kritične sodbe samo v pohlevni hvaležnosti raztapljajoče se navdušenje o tem ginljivem prizoru, da se je nemški pesnik milostno ozrl na pastorko in pepelušo, „slovensko narodno pesem“ (Novice XI, št. 6 str. 21 in Grünov uvod XX—XXII). Da si napravimo pravično sodbo o ozbiljnosti Grünovega prevajanja, navedimo najbolj kričečo točko iz občudovanih njegovih prevodov. V začetku leta 1853. so objavile Novice ponatis Grünovega prevoda narodne pesmi „Mlada Breda“ in opremile ta ponatis v opombi pod črto z neprimerno servilnim uvodom. Prevoda samega pa urednik Novic ni vestno pretehtal, sicer ne bi bilo mogoče, da je dal ponatisniti takov nezmisel.

Na 22. strani XI. letnika Novic čitaš besede narodne pesmi:

„Ko ti bode kruha ponujala,
Ga šenetu mlademu boš dala“ ...

s sledečim Grünovim prevodom:

„Winkt sie mit dem Brote dir entgegen, (!)
Sollst du's in des Freiers Hände legen.“

Ravno tako na 29. strani istega letnika:

„In pogače dá šenetu jesti,
Al razpoči šene se na mesti“ ...
„Reicht den Kuchen dann dem Freier schnelle,
Ihm zersprengt's die Brust an ihrer (!) Stelle. —

Šene (t. j. ščene, ШЕНЕ, mlado psè ali mlado prase) in pa ženin, kako lahka zamemba kajne za resnega proučevalca narodne pesmi!? — Zdaj pa pomisli, resni čitatelj: Ko je zastrupljena pogača kakor dinamična patrona razgnala pri ti priči¹⁾ ženinu Turku močne prsi, obrne se nevesta Breda do njega s prošnjo, naj jej pokaže spalnico in posteljo. Mladi ženin jo odvede v spalnico. Breda si odveže srčne rane in izkrvavi. Mladi ženin se razjoka nad mrtvo nevesto in zaželevši hudi materi življenje brez pokoja umrje (zdaj še le!) poleg Brede!! Tolika bedastoča je vsekakor prehud tobak, in vender se ni nobenemu kihnilo. — Kadar kedo takemu nestvoru od prevoda slavo poje, se pač sam zaničuje. —

Iz Grünovih pisem do Prešerna je razvidno, da se je nemški prelagatelj, kadar besedila naših pesmi ni razumel, navadno obrnil do svojega nekdanjega učitelja ter ga poprosil pojasnila. Žalibog da nimamo na razpolago tudi Prešernovih

¹⁾ Na mesti = auf der Stelle, sofort, ne pa „namesto nje“. —

pisem do Grüna, da bi z njihovo pomočjo mogli približno določiti, koliko da je naš pesnik bivšemu svojemu učencu pomagal pri prevajanju slovenskih narodnih pesmi. Da je dal Grün svoje prevode Prešernu v pregled, to lahko posnamemo iz njegovih besed (8. XII. 1845): „Was die Sammlung selbst betrifft, so will ich sie jedenfalls noch vor der Herausgabe Ihrem prüfenden Kennerblicke vorlegen und seiner Zeit Ihre gefällige Theilnahme dafür in Anspruch nehmen.“ — Še jasneje nam pa kaže to konkreten slučaj, ko je prosil Prešerna pojasnila (15. XII. 1844): In den Blasnik'schen Pesmi (V^{ter} Bd. S. 101 u. ff.) sind ein paar mir unverständliche Stellen, nämlich:

und
 Od modrosti piše niti jede
 Svakojake shegofobriafhe . . .
 Škozhil fe je mudri Latinjane,
 Pervu jim je shegu podavao.

Bitte recht sehr meiner Unwissenheit durch gefällige Mittheilung zu Hülfe zu kommen, wie Sie diese Stellen übertragen würden?“

Dotično nejasno mesto se nahaja v začetku pesmi „Ženitva Jankota vajeveda“ (Korytko V, 101) ali „Modri Sekol junak“ (Štrekelj, str. 299), pri Grünu prevod „Des Woiewoden Janko Hochzeit“ (str. 107.). Glasi se pa v izvirniku:

Ženio se Janko vajeveda
 Iz daleka, iz latinske zemlje.
 Knigu piše modri Latinjane
 Ter ju šalje Janku vajevodu:
 „Vabl, Janko, svate svakojake,
 Samo nemoj Sekola junaka,
 Od modrosti piše niti jede,
 Svakojake šege sobriaše.“ —

V Grünovem prevodu slove to mesto tako-le:

Hat verlobt sich der Woiewode Janko
 In der Ferne, im Lateinerlande.
 Schreibt gar schlau der schelmische Lateiner
 Einen Brief dem Woiewoden Janko:
 „Lade, Janko, schmucke Hochzeitgäste,
 Nur den Helden Sekol mir nicht lade,
 Der nicht ißt, nicht trinkt vor Ueberklugheit,
 Der ein Schalk voll List und Schelmereien.“

Kako da je Prešeren to mesto Grünu pojasnil, sicer ne vemo, vendar bi se po prevodu dalo domnevati, da izraza „sobriaše“ niti Prešeren ni jasno razumel. — Bodisi da je Grün po Prešernovem ali koga drugega pojasnilu uravnal svoj prevod, to je gotovo, da je pokladal ves povdarek na objekt „svakojake šege“ izbravši za pomen tega samostalnika pojem „šala, burka, ludorija“ i. t. d., glagol „sobriaše“ pa je kot izraz nejasnega pomena nekako potlačil in eskamotiral misleč morda pri tem na

rečenice „šale zbijati, norce briti“ i. t. d. To vse je razvidno iz besedila Grünovega prevoda „ein Schalk voll List und Schelmereien“. —

Podobno situvacijo, da si bodoči tast izgovarja, naj zeta tega ali onega ne vabi med svate, nahajamo tudi v drugih narodnih pesmih. Za vzrok se navaja vselej bojazen, da bi dotični utegnil kaliti ženitovansko veselje, da bi utegnil motiti židano voljo med svati. To nahajamo na primer v pesmi „Ženidba Dušanova“ (Vuk, II, str. 132 verz 78.):

„Svata kupi, koliko ti drago,
Samo te je kralju pozdravio,
Da ne vodiš dva sestriča tvoja,
Dva sestriča, dva Voinovića:
U piću su teške pijanice,
A u kavzi ljute kavgadžije,
Opiće se, zametnuće kavgu,
Pak je teško dževap dati kavzi
U Ledjanu gradu Latinskome.“ —

Podobno mesto imamo tudi v 1. pesmi rokopisa Spljetskega (Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss. 103, str. 425):

„Da nas zette, srblski czar-stipano,
cuppi svata, colicoti drago
alli ne-moj dva tvoja nechiaa,
dva nechiaa, dva Voinovichia:
u vinu su varle varavize,
u junastvu varle inadžije,
a brez ervi nechie pittu vina.“ —

Primeri še 79. pesem v drugem zvezku Vukove zbirke (str. 470, verz 16 nasl.) in 87. pesem v istem zvezku (str. 514, verz 17 nasl.):

„Nemoj vodit' Srba u svatove,
Jer su Srbi teške pijanice,
A u kavzi kavgadžije ljute,
Opiće se, zametnuće kavgu“ . . .

Jasno je, da imamo glede kaljenja svatbene dobrovoljnosti v narodni pesmi dvojno naziranje, različno utemeljevanje. Srbska narodna pesem odklanja oba Voinovića, češ da sta preveč udana vinu in prepirljivosti, češ da utegne priti, kadar bi jih vino razgrelo, do prepirov, pobojev in krvolitja. Tu se navaja torej za vzrok strah pred razburljivostjo in vročekrvnostjo. — Čisto nasprotno pa v naši narodni pesmi o Jankotovi ženitvi. Tast Latinjan v pismu do Janka odklanja Sekola junaka zaradi njega premodrosti in suhoparnosti, češ „od modrosti niti ne je niti ne pije“; to hoče reči: ravno s tem, da bi se ne udeleževal pristočno splošnega veselja, kalil bi Sekol i drugim svatom ženitovansko radovanje. Če je to naše razlaganje pravo, tedaj pa tudi zadnja vrstica „Svakojake šege sobriaše“ ne sme biti s

predzadnjo v nasprotju, ampak jo mora podpirati in utrjevati, a umerjeni suhoparnež ne more biti naenkrat premeten šegavec (veseljak, maitre de plaisir). — Kakor je videti, so „svakojake šege“ vsakovrstni ženitovanski običaji, razne svatovščinske navade. A kaj je „sobriaše“? Če se smemo podati na polje konjektur, rekli bi, da imamo morda v tej obliki glagol „sobriasati“ (V, 2.) = trezovati, dasiravno v slovnikih ni nikjer zaslediti oblike „sobriažzare“, ki bi bila seveda izvedena iz pridevnika „sobrio“ = trezev t. j. zmeren. Podobnih glagolov sicer v slovanščini ne manjka. Tako imamo že v staroslovenščini „afurisati“ ἀφορίζειν, „proskumisati“ προσκομίζειν in v bolgarščini „ambolêsati“ (μπολιάζειν), „armasati“ (ἀραβωνιάζειν) — in v srbščini „tronosati“ (θρονιάζειν), „mirisati“ (μυρίζεται) i. t. d. Če ta konjektura obvelja, tedaj bi pomenilo „svakojake šege sobriaše“ toliko kakor: vsakovrstne svatovske običaje obhaja s treznostjo in umerjeno suhoparnostjo, pri vsem ženitovanskem razveseljevanju vedno trezuje. — — Končno naj še omenimo, da menjava zapisek navedene narodne pesmi deležnik na *-l* z deležnikom na *-o*, n. pr. „vabil, skočil“, a zopet „ženio, skočio“, in da tudi v pisavi oblik na *-o* ni dosleden, v 11. in 33. vrstici imamo „govorijo“ namesto „govorio“ (kakor je pravilno v 23. vrstici), ravno tako tudi „skočijo“ v 41. granesu namesto pravičnega „skočio“, (ki stoji v 46. vrstici) oziroma „skočil“, kakor v 21. granesu. V 60. verzu bo pač treba pisati „Da si nema *nad* sabom junaka“, ne pa „Da si nema *med* sabom junaka“, in v. 28, 38, 45: „Ter mi jesu *u* tla pogledali“, ne pa „Ter mi jesu *v* tla pogledali“, in v. 53: Pobrala je tri žute cekine.“

Te nekako „per saturam“ nabrane drobtinice so namenjene proučevalcem narodne pesmi in Prešernovih poezij. Ni sicer vse v njih kleno zrnje, vendar bi se utegnulo najti kaj porabnega tudi med zono teh drobtinic.

Dvoje Prešernovih pisem.

Objavil dr. Ivan Prijatelj.

I.

knjižnici zagrebškega vseučilišča se nahaja med Vrazovo zapuščino naslednje Prešernovo doslej še nenatisnjeno pismo:

Laibach am 29. Juli 1843.

Lieber Freund!

Auf Dein mir theueres Schreiben vom 26. d. M. diene Dir zur Nachricht, dass die jüngere von Metkas Töchtern geheiratet, die ältere sehr bedenklich krank ist, und da die Gelehrten nicht einig sind, welcher Du den Gruss ausgerichtet haben wolltest, ich keiner derselben welchen ausgerichtet habe, zumahl weil er vielleicht durch einen andern Überbringer als mich eine bessere Aufnahme finden dürfte.

Den Brief vom Jahre 1841 sammt der Begleitung von 5 f C M habe ich erhalten, und Deine Schuld an Kasteliz pr. 2 f M berichtet. — Dr. Crobath ist nach Roitsch abgereist, daher ich ihm Deinen Gruss nicht ausrichten konnte. Die Korytko'sche Sammlung hat er schon längst von Dir zurückerhalten. — Der Herr Tangel ist mit Deinem an ihn adressirten Briefe zu dem Herrn Dr. Crobath gekommen; nachdem er aber kurz darauf wahnsinnig geworden und gestorben ist, so hat er Deinen Auftrag nicht vollführen können. — Die 2 Blätter der krainischen Volkstrachten und die Portraits von Vodnik und Zhop so wie die 4 Bändchen der pesmi kranijskiga naroda folgen mit. Den Betrag dafür werden wir mit dem Überreste von 3 f, die ich noch zu verrechnen habe, ausgleichen. — Die Kopie der Zilanka konnte in der mir zur Beantwortung Deines Briefes kurz bemessenen Frist nicht besorgt werden. Auch der „alte, sorgenvolle“ Kasteliz konnte das russische Buch bis nun nicht auffinden; diese beiden Gegenstände wirst Du bei nächster Gelegenheit erhalten. — Dr. Bleiweiss ist ein geborener Krainburger. Ich kenne ihn nur vom Namen, nicht vom Sehen aus; kann Dir daher keine näheren Aufschlüsse über denselben erstatten. Er ist übrigens

der wirkliche Redakteur der Novize. Seine und die meisten Aufsätze der übrigen Mitarbeiter, die der slowenischen Sprache nur halbkundig sind, werden von dem Herrn Malavafiz, der unter dem pseudonymen Namen Milko schon öfters als Dichter aufgetreten ist, übersetzt, wofür er monatlich mit 20 f honorirt wird. Die hiesigen Philologen sind mit einigen Wortbildungen namentlich aber mit seiner Wortfügung nicht einverstanden. Ich bin zur Mitwirkung nicht eingeladen worden, auch besitze ich keine so tiefen ökonomischen Kenntnisse, dass ich in diesem Fache als Schriftsteller auftreten könnte. Mein Name in der slowenischen Welt ist verscholen. Ich arbeite 7 Stunden bei dem Herrn Dr. Crobath, um 2 Stunden bei der alten — Metka trinken zu können. — Eure Censur mit der unseren verglichen, ist höchst liberal. Euren Dominus altissimus, qui solus sanctus dürft ihr nicht lästern; denn sonst werden Euch alle Strafen treffen, die im Pentateuch den Gotteslästerern und Vaternördern angedroht werden. Ich würde Dir noch mehreres schreiben; allein eine Partei begehrt ungestüm, dass ich ihr zu Diensten stehen soll. Lebe wohl!

Dein aufrichtiger Freund

Dr. Franz Xav. Prešhörn m. p.

„Pri Metki“ se je reklo ljubljanski krčmi, ki je bila v hiši nasproti nunam (sedaj menda Souvanovi). Krčmarica Metka je imela tri hčere. Najstarejša, z imenom Betty, se je kmalu omožila in postala gospa Koglova. Ona je napisala sestavek „Wie sah Prešern aus“, ki ga je preložil Fr. Levec v podlistku „Slov. Naroda“, 1875, št. 92. V tem članku pravi gospa Koglova: „S Preširnom sva se večkrat shajala v moje matere hiši „pri Metki“, kamor je navadno vsak dan dvakrat prišel. Preširen je bil takorekoč več nego gost, bil je skoro hišni prijatelj v naši familiji . . . Ljudje so takrat govorili, da mu ena izmej mojih sester dopade. Preširen sam ji je večkrat recital pesen, katero ji je pozneje tudi prepisal. Začenja se: „Kaj od mene preč oko . . .“ Ves svet je tako sodil, da je ta pesen na mojo sestro zložena.“ Ko je bil Vraz leta 1837. v Ljubljani, sprovedel ga je Prešeren po celej Ljubljani, in najbrž takrat se je Vraz spoznal tudi z družino krčmarice Metke.

Slovenske narodne noše in sliki Vodnika in Čopa je bil dal litografirat Emil Korytko. Z ozirom na poslednji dve piše Malavašič Vrazu dne 7. svečana 1839: „Obraze Vodnika in Čopa je (Korytko) ravno 4 dni pred smertjo lithographirane iz Dunaja dobil.“

Zakaj imenuje Prešeren Kastelca der „alte, sorgenvolle“, — ne vem povedati. Mogoče, da mu je „družinsko“ življenje delalo skrbi. Kakor je znano, je imel Kastelec nezakonsko

hčerko — Amalijo Longino, ki mu je bila jako k sreči prirastla, med tem ko se njene matere v pismih nič rad ne spominja.

Zanimivo je mesto o Bleiweisu. Te Prešernove lastne besede najbolj osvetljujejo zadevo in vprašanja, ki sem se jih bil lani doteknil v „Zvonu“. Bleiweis je bil torej leta 1843. slovenščine le „halbkundig“. Zato je čisto umljivo, da je tudi l. 1845. Prešernu laglje pisal po nemško kakor po slovensko.

Iz pisma izvemo, da l. 1843. Prešeren Bleiweisa po obrazu niti poznal ni. A najbolj zanimivo je to, da Prešerna k sodelovanju pri „Novicah“ niti povabili niso. Temu se ne bomo preveč čudili, ako pomislimo, da so „Novice“ izišle iz semeniškega „čitavnega zbora“, ki je obstajal v ljubljanskem semenišču že v drugi polovici tridesetih let, kakor kažejo Malavašičeva pisma Stanku Vrazu. V tem zboru so bili razun Malavašiča sami bogoslovci in duhovniki: Pintar, Krašna, Žakelj, Žemlja, Jeran . . . Poslednji je Vrazu mnogo dopisoval, pogosto tudi v Bleiweisovem imenu, tako da se zdi, kakor da bi bil njegov tajnik. Kako pa je cela ta Bleiweisova, noviška družba mislila že takrat o Prešernu, kaže najbolj Jeranovo pismo Vrazu z dne 13. sečnja 1846., v katerem piše o Prešernu: „Čuje se, da će dr. Prešern svoje pesme doskoro na svetlo dati; škoda da ovaj izverstni pesnik svoga talenta na bolje ne upotrebljuje. Sad jedna njegova satira kruži po varoši, koje k sreči svaki ne razumě.“ Kako „mladinske“ nazore je imela ta družba o pesništvu in celo o tako blagi erotiki, kakor je bila Vrazova, pa naj se povzame iz sledečega odstavka istega Jeranovega pisma Vrazu: „Vaše Tambure se mi gledé ličnosti in sploh gledé esthetike popolnoma dopadejo, ali glede zapopadka (ne zamerite, de sim odkritoserčen do Vas) ne morem celo z vsim zadovolin biti. Tako krasni izdelki kakor so Vaši, bi se mogli mladosti v roke dati, ker bi jo močno k narodnosti zpodbúdovali; ali Vaših izdelkov si jez ne prederznem ji v roke dati ne zavolj Boga, ne zavolj bližnjega; zavolj Boga ně, ker je prepovedano koga pohujšati, zavolj bližnjega ně, ker imam preveč rad naše ljube mlade Slovence, kakor da bi jih kaj taciga hotel učiti, kar je v Vaših: „O ponoči“, „Čelov“ in v nekterih družih pesmicah.“ — Lani sem že izrazil mnenje v „Zvonu“, da Prešeren tudi zato ni hitel s sodelovanjem pri „Novicah“, ker so se mu zdele namenjene izključno strokovnemu rokodelstvu in kmetijstvu, — kar so spočetka več ali manj tudi res bile — ne pa lepi književnosti. S tem pismom se to mnenje potrjuje. — Zanimiva je tudi sodba o noviškem jeziku, ki je najbrž Prešernova lastna sodba. Ravno on ni mogel trpeti „ptujobesedarjev“ — novičarji so se leksikalno bližali Ilircem! — in je bil vnet za pravo domačo skladnjo. Gotovo pa je izrekel čisto svojo sodbo o noviškem jeziku pet mesecev pozneje, ko je pisal Vrazu o „Novicah“: „Vielen ist der Inhalt

zu mager, vielen auch die Sprache nicht elegant genug" (Prešernov Album, 821); — torej skoraj isto, kar je izrazil v svojem zabavljivem napisu „Novičarjem“. A da vkljub temu ni bil nasprotnik lista že spočetka, pričajo njegove lastne besede: „Ich bin zwar kein Mitarbeiter, wünsche jedoch diesem einzigen in unserer Muttersprache bestehenden Journal ein Fortbestehen. Wenn Du Dich bei Gelegenheit über dasselbe aussprechen solltest, so ersuche ich Dich, dies in einer schonenden Art zu thun. Vielleicht kommt was besseres nach“ (ibid.).

„Dominus altissimus“ je Gaj. Ž njim so se bili v tem času Ilirci-pisateljji sprli. Morebiti je bil Vraz Prešernu kaj pisal o tem sporu . . .

Drugo je v pismu vse jasno. Samo to ni jasno, kako da tega pisma ni do danes nihče objavil. Kakor znano, je natisnil Prešernova pisma do Vraza po originalih, ki jih je hranila Ilirska Matica, v Letopisu za l. 1877 — dr. Janez Bleiweis. Tam je priobčenih petero pisem (peto brez začetka). Dvoje pisem je pozneje objavil prof. Šrepel v svoji razpravi „Prešernov utjecaj na Stanka Vraza“, ki se je natisnila tudi v „Prešernovem Albumu“. Zakaj pričujočega ni objavil, ne vem. Morebiti mu ni šlo v njegov spis, morebiti ga je prezrl. Eno pismo se lahko prezre. A dr. Bleiweis ni mogel prezreti treh pisem. Kakšen vzrok je mogel torej imeti on, da jih je izločil od peterih? Kratko pismice iz l. 1847. (natisnjeno pri Šreplu na str. 823), ki ž njim Prešeren pošilja Vrazu svoje izišle „Poezije“, se mu je moglo zdeti preneznatno in brez posebnega pomena. A pri drugih dveh iz l. 1843. je mogla biti samo Prešernova sodba o „Novicah“, pri zgoraj natisnjenem vrhutega beležka o drju Bleiweisu kriva, da ju ni objavil. Pa ne samo to: Prešeren odgovarja v tu priobčenem pismu, kakor kaže začetek, na Vrazovo pismo z dne 26. julija 1843. V tem pismu je moral torej Vraz Prešerna vprašati, kdo je dr. Bleiweis. A tega Vrazovega pisma, ki bi bili mogli po njem oni, katerim bi utegnula Prešernova zapuščina priti pred oči, zaslediti Prešernovo pismo, ki je v njem pisal o svojem „znanju“ z drjem Bleiweisom, — tega Vrazovega pisma ni v Prešernovi zapuščini, dasi je Prešeren, kakor druga pisma kažejo, Vrazovo korespondenco zvesto hranil. K temu pristavljam, da je dr. Bleiweis Prešernovo zapuščino tako nerad dal od sebe, da sta jo morala Levstik in Ernestina Jelovškova — kakor pravi ravnatelj Levec v privatnem pismu — siloma zahtevati od njega . . . Nečem sumničiti nikogar nepremišljeno in na hitro roko, ampak povedati sem hotel s tem samo to, da Vrazovega pisma z dne 26. julija 1843., v katerem poizveduje Vraz po drju Bleiweisu, v Prešernovi zapuščini — ni. Ali še česa družega ni, — ne vem . . .

II.

V zagrebški vseučilišni knjižnici sem našel tudi začetek petega Prešernovega pisma Stanku Vrazu z dne 26. okt. 1840. Začetek ni bil izgubljen, kakor je rečeno v Letopisu 1877, str. 163, kjer je natisnjen konec, ampak je bil pripisan Smoletovemu pismu; tako, da je celo Prešernovo pismo samo post-scriptum Smoletovega. Ker se mi zdi najprikladneje objaviti oba dela, naj sledi tu celo pismo s Smoletovim začetkom in Prešernovim koncem:

Laibach den $\frac{20}{26}$ 8^{ber} 1840.

Lieber Freund!

Ihr werthes Schreiben v. 12ten d. M. habe mit vielem Vergnügen erhalten. Da ich etwas schwächlicher Gesundheit war, und mich bei der Landwirthschaft viel zu ärgern hatte, so trachtete ich das Gut zu verkaufen, um dann in Ruhe zu leben, habe aber das Unglück gehabt, eine Erzanaglie zum Käufer zu bekommen, mit dem ich nun nichts als Verdross und Intriguen habe; sogar um die Interessen muss ich ihn klagen. Dieser Lump heisst Klesits und ist von Szamobor gebürtig. Von so einem Elenden ist auch keine bessere Behandlung zu erwarten, als sie Ihnen wiederfuhr. Meine Sammlung von Volksliedern hatte ich auf sein Ansuchen dem Scheisskerl dem Kastelliz zum Gebrauch der Zhebelza gegeben. Bey dieser Gelegenheit hat Koritko die meisten abschreiben lassen, und als ich sah, dass die Zhebelza nicht mehr erscheint, forderte ich solche zurück, wo mir nur der geringste Theil zurückgegeben wurde, von den übrigen sagten mir die Herrn, sie wissen nicht, wo sie hingekommen sind. —

Die kleine Sammlung, die ich noch habe, dachte ich mehr voluminös zu machen und dann eine Mignon-Ausgabe so billig als möglich zu veranlassen, da aber Sie mich gerade um solche ansprechen, so werde ich sie Ihnen mit nächster Gelegenheit binabschicken; jedoch gegen das, dass Sie mir die Ihnen geschickten Manuscripta nach gemachten Gebrauch zurückschicken (welches wohl füglich in längst 3, 4 Monath geschehen kann).

Sie werden zwar sagen, wozu sollen mir die schmutzigen incorrecten Papierfetzen seyn?! — Aber unter dieser Bedingung gebe ich sie Ihnen! Was den Büchertausch anbetrifft, muss ich Ihnen aufrichtig sagen, dass ich jetzt solchen nicht eingehen kann; da ich mich nämlich mit dem Bücherverschleiss nicht beschäftige, so habe ich sämtliche Exemplare, (ausser die Anzahl, die ich für meine Freunde allhier zurückbehalte) dem Buchhändler Paternolli gleich übergeben. Auch hat er mir dafür etwas billigere Procenten gemacht, damit ich nicht den Handel

betreiben soll. Nach Agram hat er die bis jetzt erschienenen, „Matiček, Varh & Vodnik“, an Herrn Hirschfeld & Suppan in Commission geschickt. Bey der Censur habe ich noch ein paar Stücke. Mit unserer Censur ist ein Kreuz, der Vodnik hat sich ein Jahr und 7 Monath bey derselben herum geschlagen, und noch zuletzt haben sie die Iliria oshivlena gestrichen. Wenn Sie dieselbe nicht haben, so werde ich Ihnen eine Copie schicken.

Der Herr Dr. Peflern arangirt jetzt seine Gedichte, um sie zur Censur zu geben, und dann wird er sie drucken lassen. Wahrscheinlich auch mit die neuen Lettern. —

Um Bewilligung einer krainisch-ilirischen Zeitschrift haben wir schon eine Menge Gesuche an die Hofstelle überreicht. Aber alles umsonst! Es scheint dass sie in Wien dem Slavismus abhold sind, sonst würden sie nicht so viel Umstände machen. Hrr. Kopitar fragte mich in einem Schreiben, ob es wahr sey dass Hrr. Gaj nach Russland gereist ist?

Berichten Sie mir, was es sonst neues Slavisches giebt, indessen grüsst Sie schönstens

Ihr

Freund
And. Smole.

P. S. Ich bin mit den von Dir überschickten Exemplaren der Volkslieder in einer grossen Verlegenheit, indem mir niemand den Preis angegeben hat, um den ich sie absetzen soll. Ich habe einige Exemplare an meine Freunde abgelassen, und ihnen erklärt, dass ich ihnen den Preis später bekannt geben werde. Die Ausgabe meiner gesammelten Poesien soll, wie mir H. Czelakowsky schreibt, schon vor mehreren Jahren in Ost und West angekündigt worden seyn; man zweifelt jedoch, ob sie zu Stande kommt. Ich und Kasteliz werden Dir bei gelegener Zeit einen Prozess machen, dass Du mehrere Volkslieder als von uns gesammelt angekündigt hast, da wir Dir doch korrupte Abschriften mitgetheilt haben, um die Originale desto leichter aufsuchen zu können. Über die Quellen dürfte Dir mein Freund Smole, der mehrere vortreffliche Originale besitzt, guten Aufschluss geben können. Czelakowsky nennt Deine Sammlung in einem an mich gerichteten, von mir noch nicht beantworteten Briefe „köstlich“. Du und ich wollen ihm nicht widersprechen; allein wir sind überzeugt, dass eine gute Sammlung slowenischer Volkslieder in dem von Euch sogenannten „Oberillyrien“ nicht eher zu Stande kommen wird, bis nicht ein berufener Sammler, Du, Smolè oder Pinter, von dem Ihr vielleicht nächstens was hören werdet, solche unmittelbar, aus dem Munde des singenden Volkes werdet aufgenommen haben. Dass wir unsere „Zwergliteratur“ in jenen Zweigen, die nicht unmittelbar, selbst aus dem Volksleben aufsprissen, schlafen lassen, dafür hoffen wir

von Euch (pluralis majestaticus) Dank einzuernden. Solltest Du mit Kollar, Schaffarik etc. in Korrespondenz stehen, so bitte ich ihnen dies erfreuliche Ereigniss bekannt zu geben. Es wäre sehr erfreulich, dass in unseren Gegenden der Slavismus zu Grunde gehen würde, indem dadurch die künftigen Corriphäen desselben der Mühe enthoben werden würden, einen Dialekt, dem sehr viele moderne Ausdrücke fehlen, der jedoch über manche ihnen nicht mehr geläufige Derivazionen und Konstrukzionen Aufschlüsse geben dürfte, ich meine nicht zu studiren, sondern nur oberflächlich zu beachten. Wir „Oberillyrier“ sind noch sehr jung, was die Schriftsprache betrifft, deshalb ist es billig, dass wir das Resultat fremder Erfahrungen abwarten. Der spanische Dialekt wird vielleicht nicht entfernter von dem italienischen seyn, als der slowenische von dem servischen, als der czechische von dem polnischen, als der französische von dem italienischen oder spanischen. Sobald diese sich in einem Dialekt verschmelzen werden, hoffe ich auch, dass wir czechisch, polnisch, russisch und um so eher serbisch sprechen, und wenn nicht sprechen, doch ohne vorläufiges Studium verstehen werden. Camoens hätte doch, wenn nicht panromanisch, wenigstens spanisch schreiben sollen, nachdem das Spanische dem Portugiesischen vielleicht so nahe, oder noch näher seyn dürfte, als das Slowenische (krainisch-karantanisch-steiermärkisch Slawische) dem Provinzialkroatischen, gewiss aber näher als dem eklektisch Illyrischen seyn dürfte. Si Deus pro vobis, qui contra vos; bedenkt jedoch, dass auch ὁ Χριστός getödtet werden konnte, dass jedoch die Wiedererweckung als das grösste Wunder von dem Weltapostel Paul und von allen Weltaposteln mit Recht gepriesen wird, und dass Homer sagt, besser ein Schweinehirt seyn, als über alle Todten gebieten. — Du erinnerst Dich vielleicht auf eine Gesellschaft bei Dolnizhar, wo wir etwas extravagant gewesen sind, in einer ähnlichen Gelegenheit befinde ich mich gegenwärtig; wenigstens eben so viel Wein habe ich genossen; desshalb wirst Du entschuldigen, dass ich keinen meiner gegenwärtigen Ausdrücke habe abwägen wollen oder können. Ich wünsche übrigens nicht nur dem Panoslavismus, sondern auch dem Panillirismus das beste Gedeihen; glaube jedoch, dass man bis zum Erntetag alles Aufgesprossene stehen lassen soll, damit der Herr (το Παν) am jüngsten Tage das Gute werde von dem Schlechten ausscheiden können.

Laibach am 26. Oktober 1840.

Dein und des Slawenthums
aufrichtiger Freund
Dr. Franz X. Prešern.

In vino veritas.

K temu je Smole pripisal: Wie viel würde dorten der Druck von Bogen von 1000 Ex. im Format wie „Matiček“ ohne Papier kosten?

Prešeren in Smole — zadnja dva udana prijatelja onega kroga, ki se je bil zbral okrog Čopa in v najbolj žalostnem in zapuščenem času privabil „Čebelico“ na slovensko livado — pišeta tu skupno pismo Stanku Vrazu. Samo Smole — ta aristokratskobohemska, za literaturo nad vse vneta duša — je bil še ostal Prešernu. Kako ga je Prešeren ljubil in kaj je v njem ljubil, je povedal v prekrasni pesmi „V spomin Andreja Smoleta“ in še posebe v enajsti njeni kitici, ki se glasi: „Boljga srca ni imela Ljubljana.“ Tesneje sta se združila poslednja dva prijatelja, kakor da bi bila vedela, da jima je odločenih le še malo dni — čez en mesec po tem pismu je namreč Smole umrl. „Vince zlato se v kozarcih nam smeja“, pravi Prešeren v svoji spominčici na Smoleta. Tudi njima se je v poslednjih dneh, ko se jima je bilo življenje zmračilo in potemnilo, smejalo samo še vince. Tako ju je bil tudi v tem slučaju, ko sta pisala to pismo, združil tolažnik kozarček. Spoznalo bi se to tudi, če bi Prešeren tega izrečno ne omenjal, ne samo iz drznega sloga, ampak tudi iz pisave, ki je posebno pri Prešernu nenavadno krepka in polna smelih potez in zavijač . . .

Posestvo, ki o njem govori Smole v začetku svojega pisma, je bil grad Presek pod Gorjanci. Smole pravi, da je imel ž njim mnogo jeze in otepanja. O tem, kako ga je upravljal, pripoveduje Janez Trdina v svojem spisu „Dolenjci“ (Slovan, 1884, str. 213) naslednje: „Pravega modrijana se je izkazal preseški Andrej Smole, Preširnov prijatelj. Ko sem vprašal njegovega nekdanjega oskrbnika P—ča, kako je živel v svoji podgorski tokavi, odgovoril mi je zaničljivo: Smole je bil bedak in nihče. Gospodaril je tako zanikarno, da dostikrat ni imel denarja niti za sol. Če sem mu prišel pravit, da so tlačani nemarni, zasmejal se je široko, kakor da bi bil lesu odprl: „Ali bi bili osli, ko bi mi delali pridno brez plačila!“ In ko sem mu povedal, da je dobil komaj pol desetine, ker so kmetje, kar se je dalo, poskrili in utajili, zagrohotal se je neumno: „Boga hvalimo, da so nam hoteli še toliko dati, saj jim nismo nič posodili!“

Vraz je bil najbrž Smoleta na Preseku obiskal, a novi gospodar Klešič ga menda ni posebno prijazno sprejel, kakor je razvidno iz Smoletovih besedi zgoraj. Da je nameraval v tem času Vraz Smoleta posetiti, vemo iz njegovega pisma z dne 7. septembra 1840., pisanega iz Podčetrka Prešernu: „Ich werde Dienstag Abends in Priesseck bei Herrn Smole eintreffen“ (Letopis, 1875, str. 170). — Dalje izvemo iz tega pisma o razporu, ki je bil nastal med Kasteleem in Smoletom. Smole je bil prepustil uredniku Kasteleu za „Čebelico“ narodne pesmi,

ki jih je bil sam nabral med narodom. Kastelec je „Čbelico“ bolj in bolj zavlačeval, čeprav ga je vse sililo, naj jo že enkrat pošlje med svet. O tem poroča Malavašič Vrazu dne 1. mal. srpana 1838: „Kaj naša Čbelica počne, Vam ne vém povédati, samo to vém, de jo Kastelic zmiraj obljubuje izdati, pa kdaj, mi je neznano. Ko sim mu jez o Božiču 1837 nektere mojih pšmiec dal, mi je obljubil, Čbelico koj za natisbo napraviti. Tako mi je tudi dr. Prešerin pred kratkim obljubil, Kastelica nagovarjati“. Zavoljo Kastelčevega obotavljanja je zahteval Smole narodne pesmi nazaj, najbrž v ta namen, da jih sam izda — v tem času je pripravljaj celo vrsto izdanj. Toda Kastelec mu jih ni vseh izročil. Kam so bile prešle pesmi? Večino jih je bil izdal Korytko, — torej Korytko ni sam zbral toliko pesmi, kakor se je doslej mislilo, večjo zaslugo za zapisovanje „neposredno iz ust pojočega naroda“ (prim. Prešernovo pismo) bo treba prišteti Smoletu — zakaj mu ostalih Kastelec ni vrnil, se ne vé. Opravičeval se je, da jih je izgubil, česar mu pa Smole ni verjel, kakor se razvidi iz njegovega prihodnjega pisma Vrazu (13. X. 1840): „ . . . die krainischen Volkslieder, die mir Kasteliz nicht verloren (oder wie!) hat . . . “

Dalje govori Smole o svojih izdanjih in pravi, da ima pri cenzuri še par kosov. Končno omenja korakov, ki jih je storil, da se mu dovoli izdajati slovenski časopis. To Smoletovo izdajateljsko delovanje pod konec tridesetih let in pod večer njegovega življenja je bilo v resnici nenavadno razsežno in mnogostransko. Ker se o tem dosedaj pri nas še premalo vé, bo treba to enkrat obširneje opisati. Tu naj navedem samo toliko podatkov, kolikor jih gre v te opombe k pismu. Misel, da bi priredila nov natisek Vodnikovih pesmi in Linhartovih komedij, sta imela Kastelec in Prešeren že v začetku tridesetih let. Prim. Prešernovo pismo Čelakovskemu dne 14. brezna 1833: „Kasteliz she dva leta Vodnikove pšmci, vse kar jih je ranjki sloshil, med njimi tudi ljudfke od njega sbrane, kar jih ni prekofmatih, na svitlobo dati obeta, kdaj pa obljubo špolnil bo, se ne vé. — Morebiti de Linhartovi dve Komediji pofnashiva, in do drujga leta obforej natifkvati dava.“ O tem govori tudi Malavašič v svojih pismih na Vraza; dne 25. ožujka 1838: „Kastelic je dal sabrane pesme V. Vodnika v censuro, svoje narodne pšmce tudi ureduje in za kranjske bčelize peto knižico priněske išče, pa obljubiti ne morem gotovo, kdaj će dve posledne reči izdati. Vodnika bo dal koj, ko iz censure pride. Vse s novim pravopisom, in dvo-miti se ne more, de bodo v kratkem vse zaderge noviga pravopisa zaterte in de si bode gladko stezo tudi med kranjske Slovence nadčetal.“ A prihodnje pismo (7. svečana 1839) se glasi še malo-upno: „Čbelico je obetal Kastelic, obljuboval Linhardtove ko-moedie in Vodnika na svitlo dati; Blaznik obljubuje slovenski

danik, priklada Carniolie; pa kdaj kaj biti če, sam Bog mili vč!“ Vidi se, da je takó dolgo oklevanje Kastelčevo predsedalo že vsem rodoljubom, med katerimi ni bil zadnji Smole, o katerem pravi Prešeren v omenjenem pismu na Čelakovskega, da je „sa Kranjshino posebno vnét.“ Že v dvajsetih letih je nagovarjal v pismih Matijo Čopa, ko je bil še ta v Lvovnu, da bi začela kaj v domačem jeziku izdajati. Dne 24. febr. 1823. mu piše to-le: „Zhe jest sdej to veliko grafhino Ernsdorf dobom, tok pridem k vam v vaf, potlej grevo na rajshe, se bovo kej navuzhla, in ke dam pridevo hohzvo mi dva kej pozhet — mene jesi de to Kranzi tak saspanzi.“ Sedaj je živel po dolgih letih pustolovstva enkrat v miru, iznebil se je bil nadležnih skrbi, ki mu jih je delalo posestvo, in živel od vitalicija, ki mu ga je bila mati sodnijsko deponirala v znesku 12000 fl. S sredstvi, ki jih je imel od tega kapitala, je sklenil v letu 1840. začeti izdajati slovenske knjige. Dobil je Prešerna na svojo stran, ki je najbrž vse Smoletove izdaje priredil za tisk. Gotovo je tudi on „posnažil“ Linhartovi komediji in uredil Vodnikove pesmi. Toda poslednje je bil Kastelec v resnici že dal v cenzuro in vložil tozadevno prošnjo pri guberniju dne 12. marca 1839. Dne 23. maja 1839. pa je vložil enako prošnjo Andrej Smole in priložil rokopis. Referent Stelzich je o njem referiral in ga poslal 26. maja revizorju v pregled. Na predlog revizorja Pavška so se „Pefime od Valentina Vodnika“ Smoletu vrnile z ozirom na enako Kastelčevo prošnjo, ki so jo bili že poslali dunajskemu cenzorju v presojo. Od Smoleta pa so zahtevali, naj poprej dokaže svoj „Eigenthumsrecht auf diese Gedichte.“ Kako je to dokazal, nisem mogel dognati; morebiti sta se s Kastelecem kako pogodila in poravnala, kajti ko je Smole prihodnje leto vnovič vložil rokopis in so ga (1. IV. 1840.) poslali kamerni prokuraturi „da stvar odloči v pravnem oziru“, je mogel v gubernski seji dne 23. aprila 1840 referent Stelzich poročati, da ni nobenega pravnega zadržka več. Nato so poslali pesmi s poročilom ljubljanskega cenzorja Pavška dunajski „Censur- u. Polizey-Hofstelle“ v odobrenje. To poročilo, v katerem Pavšek zaplenja „anacreontica“ — ker je bil pesnik duhovnik in jih kasneje sam ni odobral — in „Ilirijo oživljeno“ — zadnjo radi tega, ker jo je baje že leta 1814. c. kr. policijska in cenzurna dvorna oblast prepovedala bila — je povzročilo dolgotrajno dopisovanje med Dunajem in Ljubljano, pri katerem se je sicer Pavšek blamiral, ker ni mogel dokazati takozvanega „prius“-a iz l. 1814., a odo so vkljub temu črtali, ker so Pavšku na besedo verjeli glede prejšnje prepovedi in se jim je zdela ta prepoved „ein durch ihren (der Ode) anstössigen Inhalt vollkommen gerechtfertigter Verbot“. (Pismo polic. predsednika ljub. gubernierju z dne 25. julija 1840). Med tem je bil Smole 27. julija svojo prošnjo ponovil,

na kar je gubernier 2. avg. 1840 odredil odlok, ki ga je prezidij po revizorju javil prošilcu. Sedaj pa je 10. avgusta Smole poprosil, naj bi mu dovolili privzeti v izdajo še „Popisovanje kranjske dežele“ in „Iskrice“ iz Čebelice. Ker Pavšek ni imel nič zoper to, so 28. avg. Smoletu prošnjo uslišali in „ostrižene“ Vodnikove pesmi so mogle in smele iti v tiskarno.

Hitreje so dovolili „Matička“. Smole ga je vložil dne 20. marca 1840. in 9. aprila se je gubernsko svétništvo „per majora“ izreklo za „reimprimatur“. — Dne 14. aprila 1840 je prosil Smole, da bi smel tiskati komedijo v dveh dejanjih „Varh (der Vormund)“, ki jo je sam preložil iz angleškega („The Guardian“ Davida Garricka). Dovoljenje z Dunaja je datirano z dne 16. maja 1840. — Dne 18. maja 1840. je prosil Smole, naj se mu dovoli ponatisk Linhartove „Županove Micke“; ker Pavšek ponatisku ni ugovarjal, je bila 29. maja Smoletova prošnja ugodno rešena. — Dne 18. avg. 1840. je javil Smole guberniju, da je preložil iz angleščine „Fortuneis Frolic in two Acts by W. S. Allingham“ na kranjsko pod naslovom „Norenje sréče“, proseč cenzurnega dovoljenja. Igro so poslali na predlog referenta Stelzicha na Dunaj, kjer se je dolgo zamudila. — Med tem je vložil Smole dne 7. sept. 1840. v cenzuro kranjsko veseloigro „Stiska“, Milkotov (Malavašičev) prevod Kotzebuejeve „Brandschatzung“. Igro je dovolil Sednitzky dne 29. oktobra pod tem pogojem, da izostane na 14. strani mesto, ki ga je bil črtal ljublj. cenzor. Dne 13. nov. je gubernij o tem obvestil prosivca. Dne 11. nov. so bili odposlali z Dunaja slednjič tudi dovoljenje za natisk dvodejanke „Norenje sréče“. V seji dne 11. dec. se je to vzelo na znanje, a obenem sklenilo, poslati na c. kr. mestno in deželno sodišče noto, ki jo je sestavil svétnik Stelzich. S to noto se pošilja rokopis Smoletovega prevoda omenjenemu sodišču kot „Abhandlungs-Instanz“-i po umrlem Andreju Smoletu, da razpolaga ž njim po svojem prevdarku.

Še v spomladi (27. aprila 1840.) pa je bil napravil Smole še drugo, dolgo in obširno prošnjo: slavni c. kr. gubernij naj mu dovoli izdajati dvakrat na teden politični časopis „Ilirke novize“ s tedensko literarno prilogo „Ilirski Merkur“. Gubernij je poslal prošnjo na Dunaj in pridodal v informacijo policijsko poročilo o Smoletovem dosedanjem življenju, o njegovem značaju, znanju, premoženju in zdravju. Političnega časopisa ni priporočil, za literarno prilogo pa se je potegnil, naj bi se dovolila kot samostojen časopis, ki bi „mnogo koristil izomikanju deželnega jezika in bi se ž njim vstreglo v resnici občutni potrebi.“ Na koncu svojega poročila pa so izrekli gospodje pri guberniju še svoje prepričanje, da Smole, ki je jako slabotnega zdravja, najbrž ne bo pravi urednik lista, „dass nicht er, der nur den Namen dazu geben würde, sondern höchst wahrscheinlich eine

andere Person mit der Redaction dieser Zeitung sich zu befassen beabsichtigen dürfte.“ Smole sam neki tudi jezika ni dovolj zmožen. Glede na to poročilo je Sedlnitzky kratkomalo zavrnil Smoletovo prošnjo v pisanju z dne 25. junija 1840., ki je bilo na dnevnem redu v seji ljublj. gubernija dne 9. julija (ref. Stelzich), na kar se je sklenilo obvestiti Smoleta o negativnem uspehu. Sedaj se je obrnil Smole v mesecu septembru radi časopisa s prošnjo naravnost na cesarja. O tem je sporočil Kopitarju: „Erwünscht wäre mir, wenn dasselbe nicht bald erledigt werden möchte, und ich so im Monath November Veranlassung finde bey Sr. Majestät Audienz zu suchen, falls mich nicht Gesundheits-Umstände abhalten werden.“ — Toda na dvoru Smoletove prošnje nihče niti pogledal ni, ampak poslali so jo naravnost (— ohne die ab. Bezeichnung —) Sedlnitzkemu, ki jo je vrnil dne 30. okt. 1840. guberniju v Ljubljano, sklicujoč se na svojo negativno odredbo z dne 25. junija.¹⁾

V svojem pismu govori Smole, da so poslali več prošenj na dunajsko dvorno cenzuro zastran časopisa. Ker je on poslal samo eno, mora imeti najbrž v mislih prošnje Kordeša in Blaznika. Kordeš je bil vložil že 2. julija 1838. leta prošnjo, da bi se mu dovolilo od novega leta 1839. izdajati dvakrat na teden politični list „Slovenske novize“ s tedensko literarno prilogo „Sora“. Sedlnitzky se je informiral o Kordešu pri svojih zaupnikih v Ljubljani: pri policijskem ravn. Sicardu, gub. svetniku Wagnerju in gubernierju pl. Schmidburgu. Najugodnejše se glasi poročilo poslednjega. Prva dva pa sta imela mnogo pomislekov, zlasti jima je bila nezadostna kvalifikacija Kordeševa, katerega karakterizira Prešeren v pismu na Vraza 19. julija 1838. z besedami: „ein wegen dreimaliger Deserzion entlassener Feldbebel.“ Wagner mu očita pomankljivo znanje slovenščine in se pri tem sklicuje na Metelkovo in Prešernovo sodbo. — Zadeva se je zavlačevala. Med tem je vložil Kordeš drugo prošnjo, v kateri opušča iz gmotnih ozirov misel na politični časopis in prosi dovoljenja samo za literarni list „Zarja“ (Zora, Zor, Morgenröthe). To prošnjo (z dne 1. decembra 1838) je podpisal kot založnik tudi Blaznik. Ponovil je prošnjo 14. febr. 1839 Blaznik sam, češ da bi rad izdal „Zoro“ kot prilogo h „Carniolii“ s koncem aprila, ker jo je naročnikom že obljubil. Ker stvar le ni napredovala, se je obrnil Blaznik 3. aprila 1839 s prošnjo naravnost na c. kr. najvišji policijski in cenzurni urad. V njej je ponovil svoje želje glede lista in povdaril, da bi mogla „Zora“ pospešiti „vorzüglich die allmähliche Vereinigung der verwandten und benachbarten Slawen in Schrift und Sprache.“

¹⁾ Akti v dunajskem arhivu ministrstva notranjih del, fasc. 1537 in v arhivu deželne vlade v Ljubljani, fasc. 54—16.

Umevno je, da taki razlogi Sedlnitzkega niso posebno genili. Zadeva se ni pomeknila z mesta. Zato je spisal Blaznik novo, dolgo prošnjo in jo poslal dne 2. marca 1840 ljublj. guberniju, a dne 16. julija 1840. je poslal naravnost Sedlnitzkemu „ein unterthänigstes Promemoria“, v katerem ga roti in prosi kot „betriebsamer und fleissiger Gewerbsmann“, naj mu dovoli izdajati „Zoro“. Ko vse to ni nič izdalo, se je obrnil Blaznik prihodnje leto na graški „Verein zur Beförderung und Unterstützung der Industrie und der Gewerbe in Innerösterreich“ potom kranjske delegacije tega društva. Nato je poslalo to društvo v imenu svojega predsednika nadvojvode Ivana dve priporočilni prošnji ljublj. guberniju (12. jan. 1841 in 19. nov. 1841), ki jih je s priporočilom od svoje strani poslal na Dunaj. Sedaj se je Sedlnitzky šele zgenil in se obrnil na gubernerja Weingartna 4. jan. 1842, da bi se mu predložil program lista, imenoval urednik in povedale druge okoliščine. Program se je sestavil in 19. febr. 1842 sta ga podpisala Blaznik kot založnik in dr. Jože Orel kot urednik. Tu pa se že list imenuje „Kmetiške in rokodelške novize“, in te imajo svojo zgodovino.

V svojem članku „Prešeren odločen za urednika slovstvenemu listu“ (Preš. Alb. 855) je razvijal prof. Štrekelj na podlagi nekega Trstenjakovega pisma na Cafa misel, da je bil Prešeren določen za urednika Blaznikovemu listu, ki ga je nameraval začeti prilagati svoji nemški „Carniolii“ s koncem aprila 1839. — Trstenjakov dopisnik pravi „s mescom svibnjem (May).“ To se vjema. In čisto umevno je tudi, da si je bil Blaznik izbral za urednika Prešerna, ki ga gub. svétnik imenuje poleg Metelka najboljšega poznavatelja slovenskega jezika v Ljubljani. Brez vsake sumnje pa je, da je bil pri nameravanem Smoletovem listu Prešeren ona druga oseba, ki o nji govori poročilo ljublj. gubernija na Sedlnitzkega. Vpraša se samo, zakaj je Smole leta 1840. prosil za list, ki bi naj ga urejeval Prešeren, ko je že prejšnje in isto leto imel Blaznik enako namero z listom in urednikom? Morebiti ni verjel, da bi Blaznik dosegel svoj namen. Morebiti mu tudi ni bilo všeč, da je Blaznik opustil misel na politični časopis? Sploh se vidi, da je hotel Smole sam izdati vse, česar je občinstvo že dolgo zastonj pričakovalo, tako Vodnikove in narodne pesmi, Linhartovi komediji in časopis. In pri vseh izdanih se je najbrž zanašal na Prešerna, — svojo desno roko.

Iz Prešernovega postskripta izvemo, kako si je pesnik predstavljal dobro zbirko narodnih pesmi, in kakaj mu Vrazova ni bila „köstlich“. Markoviću se zdi tu izražena Prešernova sodba o Vrazovih narodnih pesmih preostra (Izabrane pjesme, C.). Na navedenem mestu jo citira, a ne omenja tudi Prešernovega razloga. Pesmi, ki sta jih bila Vrazu poslala Prešeren in Kastelec,

nista bila sama zapisala; to so bili „pokvarjeni prepisi“, poslani v-ta namen, da bi mogel izdajatelj sam laže med narodom zaslediti dotične pesmi. Prešernovi zahtevi, da se morajo narodne pesmi zapisovati naravnost iz ust pojočega naroda, moremo samo pritrditi. — Smoleta je imel Prešeren za najboljšega zapisovavca narodnih pesmi, iz njegove „bere“ jih je tudi pri našala „Čebelica“ (Prim. Prešernovo pismo Čelakovskemu z dne 14. marca 1833).

V naslednjem Prešeren še enkrat povzame besedo v dopisni polemiki, ki sta jo imela v poslednjih tridesetih letih z Vrazom. Ta postskriptum je psihologično najzanimivejše pismo Prešernovo. Pisan je neposredno po obilno — a ne preobilno — zavžitem vinu. Znano je dušeslovno dejstvo, da alkohol, hašiš in druga razburljiva sredstva v gotovi meri zavžita nenavadno pospešujejo asociacijo misli in delavnost duševnih sil. Ker so vse sfere duševnega organizma vzbujene, se vrši mišljenje, kombiniranje misli izredno določno, odločno in urno, tako da neredko dela skoke, zamolčuje prehode in logične zveze in potom asociacije s povišano spretnostjo in ročnostjo privzema od vseh strani podobe v svrhu izražanja svojih duševnih produktov. Zanimivo je že to, da je Prešeren v postskriptu še enkrat posegel v staro polemiko, o kateri je bil že poprej izrekel nekatero resno besedo. To je znamenje, da mu je sedaj v hipu razvnetega in živahnjšega duševnega razpoloženja predstavil razum njegov tozadevni nazor v jasnejši in jarkejši luči. In ni si mogel kaj, da bi ga ne pripisal Smoletovemu pismu tako določno in krepko, kakor ga je v tistem hipu spoznal in doživel v svojem duhu. — Tu ni mesto, da bi govoril o Prešernovih razlogih proti ilirizmu, samo nekoliko komentirati hočem te, ki so v pričujočem pismu izraženi.

Prvi je filologični razlog. Ta je pri vseh naših ljudeh vedno največ veljal. In to ni čuda: mi smo dali slavistiki največje filologe in bi se smeli po pravici imenovati narod filologov. Tudi danes še. Kdor tega ne verjame, naj gre poslušat obedne pogovore naših župnikov po župniščih . . . Prešeren je bil pesnik, ne filolog. Vraz ga je celo imenoval v pismu z dne 19. nov. 1837 odločnega sovražnika (abgesagter Feind) imen Dobrovský, Kopitar etc. Ali v tem se je skladal s Kopitarjem, da je slovenščina kot samostojno slovansko narečje nič manj ali še bolj svojerodno, lepo in v svojih oblikah in leksiku staro in bogato kakor kako drugo slovansko narečje. Kopitar je zapisal v predgovoru k svoji slovnici (str. XLVII) sledeče besede: „Wäre die Krainische Sprache in einem Winkel verborgen, . . . so könnte man sie immerhin mit den mächtigern Nachbarinnen sich vermischen und endlich sich verlieren sehen: da sie aber ein alter (wir haben Wörter, z. B. flana (Reif, pruina,) die sich

nur in der altslavonischen Bibelsprache, und dem heutigen Servischen Dialekt, aber weder im Russischen, noch in den andern Dialecten finden. Wir haben durchgängig den Dual in vollem Gebrauch) und vielleicht der am meisten verfeinerte (von Härten befreite) Zweig der so weit verbreiteten Slavischen Sprache ist, so wär's doch Schade darum!" In na tem stališču so stali vsi slovenski pisatelji Kopitarjeve filologične dobe, v katero spada tudi Prešeren. Prešeren je povedal v svojem postskriptu isto. Vsled tega filologičnega razloga se mu je zdelo Kollárja in Šafařika — ki sta bila sama filologa in celo korifeji! — simpatiziranje z Ilirci ironija. In zato je tudi odgovoril na njih adresu z ironijo, podtikajoč jim željo, naj bi slovenščina izginila, da bi njim, filologom, ne bilo treba študirati enega samostojnega slovenskega dialekta.

Jako važen se je zdel Prešernu tudi razlog, ki se mu je nudil iz primerjanja slovenskega naroda z drugimi malimi narodiči. Enake primere pa se je posluževal tudi Vraz (prim. pismo 1. avg. 1838) in podobnih primer se poslužujejo še danes naši pristaši Vrazove ideje. Seveda ni treba nobenemu treznomislemu človeku povdarjati, da so take primere le takrat dopustne, kadar so pri narodih, ki se med seboj primerjajo, dani enaki kulturni, zgodovinski in literarni pogoji samostojnega razvitka dotičnih narodov, oziroma njih medsebojnih zvez. Sicer šepajo na vseh štirih.

Tretji razlog Prešernov obstoji v tem, da pesnik — kakor sam pravi — ne mara gospodovati nad mrtvimi. S tem hoče označiti ilirski eklektični jezik kot mrtev jezik (v epigramu „Daničarjem“ pravi, da so Ilirci kakor janičarji po južnih deželah poropali in skup spravili „svoj“ jezik). Sicer je narod, ki je pri njem ostal Prešeren, v kulturnem oziru tudi mrtev, a nikakor ne v jezikovnem. Jezik si je ohranil, in jezik je ona mogočna in čarobna beseda, s katero meni pesnik narod vzbuditi, da vstane ko Kristus od smrti. In s to čarobno besedo on tudi vlada nad narodom, ki je sicer mal in ne daje svojim duševnim vladarjem visokih mest, a razume jih, kakor razume čreda svojega pastirja. Ilirce podpira sicer vlada, in njih ideje se širijo povsod, tudi na Kranjskem, tako da se zdi, kakor da bi bili bogovi zanje; pesnik zato ni hotel nikjer javno nastopiti zoper nje, dasi je to nameraval. Ilirci gospodarijo torej nad „vsemi“. Ali vsaj toliko, kolikor gospodarijo nad Slovenci, specijalno nad Kranjci, Korošci, Primorci, je ta njih narod mrtev in bo ostal, ako bodo samo oni vplivali nanj, trajno mrtev: jezikovno, ker nima ž njih „umetnim“ jezikom nobene zveze, in kulturno, ker ga z nerazumljivim jezikom ne morejo vzbuditi od smrti. Približno tako bi se dale restavrirati misli, ki jih je izrazil pesnik gori v enem stavku. Tu je pretrgal svoje

misli in prešel na drug predmet, a na koncu se je vrnil nazaj in koncentriral svojo narodnokulturno idejo v enem samem stavku. Ker sem na ta stavek že opozoril v „Prešernovem albumu“ (str. 732) in ga tam komentiral, naj tu samo še povdarim, da ima pesnikova „Zdravica“ isto idejo, kakor je izražena v tem stavku. Živé naj najprej Slovenci, potem se naj spravijo vsi Slovani, da bodo prišli pri kulturnih narodih do one oblasti in časti, ki jim v obilnosti gre. „Živé naj vsi narodi“, pravi Prešeren kot sin humanistične dobe, a kot prosvetljencev želi, da naj se vsi vsak zase pripravljajo in naj vsi stremijo k onemu daljnemu dnevu, ko bo splošnosvetsko (πχν) dobro, prosvetljeno in kulturno zavladalo in pregnalo vsak prepir iz sveta. Kakor se poteguje Goethe po svojem Faustu za „Menschheit Krone“ in kakor zahteva Schiller v svoji himni na Nemce od svojega naroda, da se bori za „Krone des Menschenadels“, tako zahteva tudi Prešeren za Slovence svobodo in prosveto in sicer ono visoko, človeško prosveto, katera dela iz narodov samo sosede enega velikega organizma — splošne kulture.

Da rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak!

Tako je razumel Prešerna in njegovo delovanje tudi mož, ki je bil sam odličen nemški pesnik in prijatelj njegov — A. Grün, ki je pisal dne 2. maja 1849. slovenskemu društvu sledeče besede: „Der Mann, dessen odysseischer Geist

„Vieler Menschen Städte gesehen und Sitte gelernt hat“,
fühlte es gar wohl, dass eine gebildete Volkssprache der wohlthätige Strom sey, der in seinen Tiefen die Goldkörner jener höheren Gesittung führe, welche allein die in Krämpfen liegende Welt endlich zu beruhigen und neuzugestalten vermag. In diesem Sinne hat der Verewigte in seinen Schriften eines der kostbarsten Vermächtnisse für sein Volk hinterlassen.“

Prej ali slej bo morala naša literarna in kulturna zgodovina izreči resno, končno historično besedo o obeh velepomembnih principih, ki sta vodila jugoslovansko literaturo in kulturo v XIX. stoletju, o ideji Vrazovi in Prešernovi. Dve točki sta, ki se ju ne bo smelo pustiti nikdar iz oči: tradicijo, ki je delovala, to se pravi, vsa ona mala samostojna predдела, ki se je na njih kakor na temeljih zidalo dalje, in sodobno splošno slovansko gibanje. Kako močne so bile vezi, ki so še vezale narode, in kako so bila uglajena pota, ki so vodila od enega do drugega, pa je ono tretje, ki se vpraša. Glavno pa je, da si ne lasti te historične besede kak neužiten slavoslovec in še manje kak visok, vse boljše znati hoteč šolnik.

Vraz je odgovoril na gori natisnjeno pismo Smoletu iz Bistrice dne 3. dec. 1840. Pristavil pa je tudi na Prešernovo

adreso kot odgovor na njegov postskriptum nekaj vrstic. Ker ni Vrazovo pismo Smoleta več našlo živega, prosil je v prihodnjem svojem pismu Vraz Prešerna, naj skuša dobiti pismo, pisano Smoletu, in naj ga on obdrži (Letop. 1875, str. 170). List se nahaja v Prešernovi zapuščini. Da bo izdana cela tozadevna polemika Vraz-Prešernova, naj sledi tu ta Vrazov prvi odgovor na Prešernov postskript (drugi se nahaja v Letopisu pod gorenjim citatom): „ . . . Herrn Dr. Prešern, meinen lieben Freund, bitte ich in meinem Nahmen herzlichst zu grüssen. Mich haben seine Zeilen ungemein erfreut, obwohl die Veritas in vino diesmahl wirklich etwas dunkel war. Unser (der Illyrier) Wunsch ist es keineswegs, die Thätigkeit der illyrischen Provinzial-Literaturen zu unterdrücken; ja wir wünschen sogar, dass sie fortbestehe, und eine die Panillyrische Literatur unterstützende, aber nicht hindernde Role spiele. Dazu gehört, dass sie sich eines gleichen Alphabets bediene, und den Nationalsinn zu wecken und zu heben suche. Zu diesem Zwecke tragen freilich die harmlosen Sänger des Frühlings, des Morgens und der übrigen Jahres- und Tageszeiten sammt den Dichtern des Weines, die Horaz vinosos Homeros nennt — blutwenig bei. Zu dieser Klasse gehört Prefbern nicht, und er soll daher muthig fortsingen. Freilich wäre uns lieber, wenn wir seine klassischen Producte in Hinsicht des Dialectes unseren Gundulić, Gjorgjić usw. anreihen dürften, aber andererseits bleibt sein Verdienst doch unsterblich; und ich hoffe, dass wir seine Sonnete, Gazellen und Romanzen einst wenigstens in einer guten illyrischen Übersetzung bewundern werden. — Sagen Sie ihm gefälligst, dass ein Exemplar der Narodnje pësni, skupio Stanko Vraz 1 fl. 30 kr. kostet. Wie prosaisch! —“

Bibliografija slovenska.

Slovensko knjištvo od 1. januarja do 31. decembra 1901.

Sestavil dr. K. Glaser.

V nastopnem knjigopisu so zabeležene vse količkaj važne knjige in brošure, o katerih sem mogel izvedeti, da so izšle; vendar pa spisek ni popoln, ker je težko izvedeti za vse. Izpuščeni so računski sklepi posojilnic, suha društvena poročila in šolska izvestja, ki obsegajo samo imena učiteljev in učencev. Zahvaljujem se imetnikom in voditeljem tiskaren in knjigaren, ki so mi bili na uslugo pri sestavljanju te bibliografije, in nekaterim gg. kolegom.

I. Časopisi.

- Amerikanski Slovenec.* Tower Minn. 1901. Letnik X. Urednik in založnik V. Rev. F. Buh. Minn. Izhaja vsak petek. Vel. fol.
- Angeļčček,* otrokom prijatelj, učitelj in voditelj. (Priloga „Vrtea“.) Ljubljana 1901. IX. tečaj. Odgovorni urednik Ant. Kržič. Ljubljana. Tiskala Katoliska tiskarna. 12 števil. 8°.
- Brivec.* Brije trikrat na mesec. Lastnik Miloš Kamušič, odgovorni urednik: Ante Svara. Izdaja in tiska tiskarna „Edinost“ v Trstu. Leto VII.
- Cerkveni Glasbenik.* Organ Cecilijinega društva v Ljubljani. Izhaja po enkrat na mesec in velja za celo leto z muzikalno priložnost vred 4 krone. Uredništvo in upravnništvo Komenskega ulice št. 12. Letnik XXIV. 8°.
- Ovetje z vrtov sv. Frančiška.* Časopis za verno katoliško ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška. XIX. tečaj. Urejuje in izdaja P. Stanislav Škrabec, mašnik frančiškanskega reda na Kostanjevici. V Gorici 1901. Hilarijanska tiskarna. Izhaja v nedoločenih obrokih. 12 zvezkov. (Na platnicah se nahajajo jezikoslovne razprave.) 8°.
- Delavec.* Rdeči prapor. Glasilo jugoslovanske socialne demokracije. Izhaja v Trstu vsaki petek. Izdajatelj in odgovorni urednik Kopač Josip. Tiskarna Werk. Via della Zonta. Trst. 1901.

- Deželni zakonik in ukazni list za vojvodino Štajersko.* V Gradcu. Leto 1901. Tiska Leykam v Gradcu. 4°. (Izhaja v nedoločenih obrokih. Slovensko in nemško.)
- Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko.* XLI. tečaj. Leto 1901. Tiskal A. Klein & Comp. v Ljubljani. Vel. 4°. (Izhaja v nedoločenih obrokih. Slovensko in nemško.)
- Dolenjske Novice.* Izhajajo 1. in 15. vsakega meseca. XVII. letnik. 1901. V Novem mestu. Odgovorni urednik Fr. Sal. Watzl. Izdajatelj in založnik Urban Horvat. Tisk J. Krajca nasl. Mali fol.
- Dom in Svet.* List s podobami za leposlovje in znanstvo. Uredila dr. Mihael Opeka in dr. Evgen Lampe. Letnik XIV. V Ljubljani 1901. Založilo lastništvo. Tisk Katoliške tiskarne. 4°.
- Domoljub.* Slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo. V Ljubljani. Leto XIV. Izdajatelj dr. Evgen Lampè. Odgovorni urednik: Ivan Rakovec. Tiska „Katoliška Tiskarna“. — 4°.
- Domovina.* V Celji 1901. Leto XI. Izhaja dvakrat na teden. Lastnina in tisk Drag. Hribarja v Celji. Odgovorni urednik Rudolf Libensky. Vel. fol.
- Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane.* L. tečaj. Leto 1901. Založnik c. kr. dvorna in državna tiskarna na Dunaju. Izhaja v nedoločenih obrokih. 4°.
- Duhovni pastir.* S sodelovanjem več duhovnikov urejuje Alojzij Stroj. XVIII. letnik. V Ljubljani 1901. Založba Katoliške bukvarne. Tisk Katoliške tiskarne. 12 zvezkov. S prilogo: Zbirka lepih zgledov. 8°.
- Edinost.* Glasilo slov. političnega društva Edinost za Primorsko. Tečaj XXVI. Izhaja enkrat na dan. Izdajatelj in odgovorni urednik Fran Godnik. Lastnik konsorcij lista „Edinost“. Natisnila tiskarna konsorcija lista „Edinost“ v Trstu. Folio.
- Gasilec.* Izdaja odbor deželne zveze kranjskih gasilnih društev. — Urejuje tajnik Fran Ks. Trošt na Igu pri Ljubljani. — List izhaja poljubno po potrebi v nedoločenem času, vendar vsaj štirikrat na leto in ga dobivajo člani zveze brezplačno. Leto V. Tiskala Kleinmayr & Bamberg v Ljubljani. Vel. 8°.
- Glas Naroda.* Glasilo slovenskih delavcev v Ameriki. Leto IX. Izdajatelj in urednik Fr. Sakser. New York. „Glas Naroda“ izhaja vsak torek, četrtek in soboto.

- Gorenjec.* Političen in gospodarski list. II. letnik. 1901. Izhaja vsako soboto zvečer; če je ta dan praznik, pa dan poprej. Izdaja in zalaga konsorcij „Gorenjca“. Odgovorni urednik Gašpar Eržen. Tiska Iv. Pr. Lampret v Kranju. 4°.
- Gorica.* Izhaja vsak torek in soboto v tednu ob 11. uri predpoldne za mesto ter ob 3. uri popoldne za deželo. Izdajatelj in odgovorni urednik Jos. Marušič. Tiska „Narodna tiskarna.“ III. letnik.
- Gospodarski glasnik za Štajersko.* Glasilo za kmetijstvo in deželno kulturo. Izdaja c. kr. kmetijska družba štajerska. Nemški urejuje generalni tajnik ces. kr. svetovalec Friedrich Müller. Na slovensko prelega nadučitelj Jožef Mešiček v Sevnici. Založila štajerska kmetijska družba. Izhaja vsakih 14 dni. Tiska Leykam v Gradcu. 1901. 8°.
- Gospodarski list.* Glasilo c. kr. kmetijskega društva v Gorici. Ureduje Ernest Klayžar. Izhaja vsaki mesec enkrat na celi poli. V Gorici 1901. Leto XIX. Založilo c. kr. kmetijsko društvo. Tiska Giov. Paternolli. (Priloga Soče.)
- Gospodarski list.* Uradno glasilo kmetijske družbe za Trst in okolico. Izhaja prvi dan vsakega meseca. Lastnik kmetijska družba za Trst in okolico. Izdaja in tiska tiskarna „Edinosti“ v Trstu. IV. leto. Odgovorni urednik Fran Rakuša. V Trstu. 1901. 8°.
- Izvestja muzejskega društva za Kranjsko.* Urejuje Anton Koblar. Letnik XI. V Ljubljani 1901. Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“. (6 snopičev na leto.) Natisnila tiskarna Jos. Blasnikovih dedičev. 8°.
- Jednakopravnost.* Glasilo političnega društva „Jednakopravnost“ v Idriji. „Jednakopravnost“ izhaja vsak drugi četrtek. Idrija-Gorica. Leto I. Izdajatelj in odgovorni urednik Mihael Zimic. Zalagatelj Dragotin Lapajne v Idriji. Tiska Goriška tiskarna A. Gabršček v Gorici.
- Jug.* Izdaja Fr. Derganc na Dunaju. Izhaja po enkrat na mesec. Dunaj. 1901. Tiska Friderik Jasper. Izdaja Fr. Derganc. Ureja Niko Zupanič. Izšlo je 8 števil.
- Katoliški Obzornik.* Izdaja „Leonova družba“. Urejuje dr. Aleš Ušeničnik. Leto V. (4 zvezki na leto.) V Ljubljani 1901. Tiska Katoliška tiskarna. Vel. 8°.
- Kmetovalec.* Ilustrovan gospodarski list. Uradno glasilo c. kr. kmetijske družbe vojvodine Kranjske. Ureja Gustav Pirc,

družbeni ravnatelj. „Kmetovalec“ izhaja 15. in zadnji dan v mesecu ter stane 4 K za gg. učitelje in ljudske knjižnice pa le 2 K na leto. Leto XVIII. V Ljubljani. 1901. 4°.

Krščanski detoljub. List za krščansko vzgojo in rešitev mladine. Izhaja štirikrat na leto. Urednje Anton Kržič. Letnik XI. Ljubljana. 1901. Tisk Katoliške tiskarne. Založba „Katol. društva detoljubov“. 16°.

Ljubljanski škofjski list. Leto 1901. 36. letnik. Št. I.—VIII. V Ljubljani. Tisk Katoliške tiskarne. 4°.

Ljubljanski Zvon. Leposlovje in znanstvo. Let. Leto XXI. Uredil A. Aškerc. V Ljubljani. 1901. (Izhaja enkrat na mesec v zvezkih.) Izdajatelj in odgovorni urednik Valentin Kopitar. Lastnina in tisk Narodne tiskarne v Ljubljani. Vel. 8°.

Mir. Izhaja 10., 20. in 30. dan vsakega meseca. V Celovcu. 1901. Leto XX. Lastnik in izdajatelj Gregor Einspieler, župnik v Podklostru. Odgovorni urednik Ivan Tršelič. Tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu. Fol.

Narodni Gospodar. Glasilo gospodarske zveze. Izhaja 10. in 25. vsakega meseca. Leto II. 1901. Izdajatelj: Gospodarska zveza v Ljubljani. Odgovorni urednik: Dr. Viljem Schweitzer, odbornik Gospodarske zveze v Ljubljani. Tisk Zadružne tiskarne v Ljubljani. 4°.

Narodnogospodarski Vestnik. Glasilo slovenskega trgovskega društva „Merkur“. Odgovorni urednik dr. Viktor Murnik. Izhaja desetega dne vsakega meseca. Izdaja in zalaga slovensko trgovsko društvo „Merkur“. Tisk Narodne tiskarne v Ljubljani. 4°.

Nova Domovina. Katoliški list za slovensko ljudstvo v Združenih državah ameriških. Cleveland. O. Leto III. Izide vsak torek in petek. Izdaja družba: „Nova Domovina“. Published suni-weekly et Cleveland, Ohio, by the Nova Domovina Publishing Co. 1757 St. Clair Str.

Novi list. Izhaja vsako soboto ob 4. popoldne s prilogo: „Mali Novičar“. Valentin Vouk izdajatelj in odgovorni urednik. Tiskarna Dolenc (Fran Polić). III. leto. Trst. 1901. Fol.

Novice gospodarske, obrtniške in narodne. Izhajajo vsak petek. V Ljubljani 1901. Tečaj LIX. Odgovorni urednik Avgust Puchar. Tisk in založba J. Blasnikovih naslednikov. 4°.

Občinski časnik. Strokovni list za slovenske občine. „Občinski časnik“ izhaja vsaki mesec dne 1. in 15. Žalec dne 1. ok-

tobra 1901. Leto I. Izdajatelj, lastnik in odgovorni urednik Ivan Kač. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. (Je nehal izhajati.)

Planinski Vestnik. Glasilo „Slovenskega planinskega društva“. V Ljubljani 1901. Leto VII. Odgovorni urednik A. Mikuš. Izdaja in zalaga „Slov. planinsko društvo“. Tisk J. Blasnikovih naslednikov v Ljubljani. 8°.

Popotnik. Pedagoški in znanstven list. Uredil M. J. Nerat, ravnatelj v Mariboru. Letnik XXII. Last in založba: Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev. V Celju 1901. Tisk tiskarne Dragotina Hribarja v Celju. Izhaja 1 krat na mesec. (Popotnik se je majnika 1901. l. preselil iz Maribora v Celje.)

Primorec. V Gorici. 1901. Tečaj IX. Izhaja trikrat na mesec. Izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Kavčič. Tiska in zalaga Goriška tiskarna A. Gabršček. (Odgovoren Ivan Meljanec). Folio.

Primorski list. Poučljiv list za slovensko ljudstvo na Primorskem. Izhaja vsaki četrtek ob 11 uri dopoldne. Izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Bajt v Gorici. Tiska „Narodna tiskarna“ (Odg. urednik J. Marušič) v Gorici. IX. Letnik. Fol.

Rodoljub. Izhaja 1. in 3. soboto vsakega meseca. V Ljubljani 1901. XI. leto. Odgovorni urednik Valentin Kopitar. Lastnina in tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani. Fol.

Slovenec. Političen list za slovenski narod. Izhaja vsak dan izvzemši nedelje in praznike. V Ljubljani 1901. Letnik XXIX. Izdajatelj dr. Evgen Lampè. Odgovorni urednik Ivan Rakovec. Tisk „Katoliške tiskarne“ v Ljubljani. Fol.

Slovenka. Glasilo slovenskega ženstva. Urejuje Ivanka Anžič-Klemenčič. Izhaja v Trstu vsakega 25. v mesecu. Uredništvo in upravništvo: Trst, ulica Molino piccolo 3. II. Letnik VII. Izdaja in tiska tiskarna „Edinost“. 8°.

Slovenska zadruga. Glasilo slovenskih posojilnic in gospodarskih zadrug. Izhaja enkrat v mesecu. Izdajatelj in odgovorni urednik Ante Beg. Tiska Dragotin Hribar v Celji 1901. IV. leto. 4°.

Slovenski Čebelar. Glasilo „Slov. čebelarskega društva“ za Kranjsko, Štajersko, Koroško in Primorje s sedežem v Ljubljani. Urejuje Francišek Rojina. Izhaja po enkrat na mesec in se pošilja udom brezplačno. V Ljubljani 1901. IV. letnik. Od-

govorni urednik Avgust Pucihar. Lastnik „Slov. čebelarstvo društvo“. Tisk J. Blasnikovih naslednikov v Ljubljani. 8°.

Slovenski Gospodar. List ljudstvu v poduk in zabavo. (Izhaja vsak četrtek.) V Mariboru 1901. Tečaj XXXV. Izdajatelj in založnik „Katol. tiskovno društvo.“ Odgovorni urednik Ferdo Leskovar. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. Fol.

Slovenski list. Neodvisno slovensko krščansko-socijalno glasilo. V Ljubljani. 1901. Letnik VI. Odgovorni urednik Ivan Štefè. Izdajatelj konsorcij Slovenskega lista. Tisk J. Blasnikovih naslednikov v Ljubljani. (Izhaja ob sobotah). Fol.

Slovenski Narod. Izhaja vsaki dan zvečer izimši nedelje in praznike. Ljubljana 1901. XXXIV. leto. Izdajatelj in odgovorni urednik Josip Nolli. Lastnina in tisk Narodne tiskarne. Fol.

Slovenski Pravniki. Izdaja društvo „Pravniki“ v Ljubljani. Odgovorni urednik dr. Danilo Majaron. XVII. leto. V Ljubljani 1901. (Izhaja 15. dne vsakega meseca.) Natisnila „Narodna tiskarna.“ 8°.

Slovenski učitelj. Glasilo krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev. Veri, vzgoji in poduku. II. letnik. Ljubljana 1901. Slovenski učitelj izhaja dvakrat na mesec (1. in 15.). Urejuje in izdaja: Fran Jaklič, učitelj. — Oblastim odgovoren: Ivan Rakovec. Tiska Katoliška tiskarna. 8°.

Soča. Izhaja trikrat na teden, v dveh izdanjih. Tečaj XXXI. V Gorici 1901. Izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Kavčič v Gorici. Tiska in zalaga Goriška tiskarna A. Gabršček. Fol.

Učiteljski Tovariš. Glasilo slovenskega učiteljskega društva v Ljubljani. Urejujeta Jakob Dimnik in Engelbert Gangl, učitelja v Ljubljani. V Ljubljani 1901. Izdajatelj in odgovorni urednik Jakob Dimnik. Lastnik in založnik „Slov. učiteljsko društvo v Ljubljani.“ Tiska R. Miličeva tiskarna v Ljubljani. 4°.

Uradni list c. kr. celjskega okrajnega glavarstva. 1901. Uradni list izhaja vsako soboto. Izdaja c. kr. celjsko okrajno glavarstvo. (Nemško in slovensko.) Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 4°.

Uradni list c. kr. okrajnega glavarstva v Brežicah. 1901. Uradni list izhaja 1. in 15. vsakega meseca. Izdaja c. kr. okrajno glavarstvo v Brežicah. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru 8°.

Uradni list c. kr. okrajnega poglavarstva v Ptujju. Izhaja vsak četrtek. Letna naročnina za oblastva in urade 6 K za

poštadini podvržene naročnike 7 K. IV. letnik. (Prva polovica vsake strani je nemška, druga slovenska.)

Vence cerkvenih bratovščin. Izhaja 24. dan vsakega meseca. V. letnik. Urejuje dr. Frančišek Ušeničnik. V Ljubljani 1901. Izdaja Katoliška bukvarna. Tiska Katoliška tiskarna. 8°.

Vinarski in vrtnarski list. Vinogradnikom, sadjarjem in vrtnarjem v poduk. Glasilo kmetijske družbe za Trst in okolico. Ureduje Anton Štrekelj. V Trstu 1901. I. tečaj. List izhaja 15. dan vsakega meseca.

Voditelj v bogoslovnih vedah. Izdajajo profesorji knezoškofijskega bogoslovja v Mariboru. Urejuje Frančišek Kovačič, doktor modroslovja, profesor bogoslovja. Letnik IV. V Mariboru 1901. Izhaja štirikrat na leto. Tiska tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 8°.

Vrtec. Časopis s podobami za slovensko mladino. S prilogo „Angeljček.“ V Ljubljani 1901. Leto XXXI. Izdaja društvo „Pripravniki dom.“ Urejuje Anton Kržič. Tiska „Katoliška tiskarna“ v Ljubljani. 8°.

Zakonik in ukaznik za avstrijsko Primorje. Tečaj 1901. V Trstu. Tiskarnica avstrijskega Lloydja. (Izhaja v nedoločenih obrokih nemški, italjanski, slovenski in hrvaški).

Zgodnja Danica. Katoliški cerkven list. Danica izhaja vsak petek na celi poli. V Ljubljani 1901. Tečaj LIV. Odgovorni urednik Tomo Zupan. — Tiskarji in založniki J. Blasnikovi nasledniki v Ljubljani. 4°.

Zgodovinski Zbornik. Priloga ljubljanskemu škofijskemu listu. Izhaja v nedoločenih obrokih. XIV. leto. Ljubljana 1901. Idajatelj in odgovorni urednik Josip Šiška. Tiska Kat. tiskarna v Ljubljani.

Zora. Glasilo slovenskega katoliškega dijaštva. „Zora“ izhaja 5 krat na leto. Urednik Fran Verbič, stud. phil. Dunaj. Upravnik Bogumil Remec, stud. phil. Oblastem odgovoren med. Ivan Hubad. Na Dunaju. Tiskarna oo. Mehtaristov. 8°.

Zvonček. List s podobami za slovensko mladino. Leto II. Uredil Engelbert Gangl. Zvonček izhaja 1. dne vsakega meseca. Last in založba „Zaveze avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev“. Natisnila „Narodna tiskarna“ v Ljubljani. 1901. — 8°.

II. Zborniki.

- Anton Knežova knjižnica.* Zbirka zabavnih in poučnih spisov. Izdaja „Slovenska Matica.“ VIII. zvez. Uredil Fr. Levec. V Ljubljani 1901. Tisk „Narodne tiskarne.“ (Vsebina: Ivan Cankar: Tujci. Str. 1—119; Fr. Ks. Meško: Črtice: (Besede otožnosti str. 120—125; Slika str. 126—132; Razne poti str. 133—146; Šen poletne noči str. 147—159.) F. J. Doljan: Lajnar. Slika iz življenja str. 160—193.
- Dejanje svetega Detinstva.* V pouk malim in odraščeniim XX. zv. V Ljubljani 1901. Samozaložba. Natisnila Katoliška tiskarna.
- Drobtinice.* XXXI. letnik. Uredil dr. Andrej Karlin. Založila Katoliška družba za Kranjsko. Natisnila Katoliška tiskarna v Ljubljani 1901. 8° 114. str. Vsebina: „Ob svetem letu“ str. 1—4 dr. Josip Gruden; „Presladko ime Jezus“ str. 5—6 dr. J. M. Kržišnik; „Slomšek in drobtinice“ str. 7—16 dr. Ant. Medved; „Želje Jezusove v Presvetem“ str. 17 dr. J. M. Kržišnik; „Spomini na slovensko romanje v Rim“ str. 19—64. Romarjem v spomin priredil Serafin; „V nesreči“ str. 65 dr. J. M. Kržišnik; „Oh ven, oj ven iz labirinta“ str. 65 A. Kalan; „V dno sreča Božjega se skrivaj“ str. 66 A. Kalan; „Čemu trpi mi pač srcé“ (V spomin † dr. Fr. Lampetu) str. 66 A. Kalan; „Prijatelj je množica jokala“ (V spomin pesniku bogosl. J. Voljču — † 25. okt. 1900) A. Kalan; „Prošt dr. Ant. Jarc“ str. 69—83 dr. Andrej Karlin; „Kanonik † dr. Fr. Lampe“ str. 84—103 Andrej Kalan; „Usodne rojenice“ (Ob 100 letnici Fr. Prešernovega rojstva.) str. 104—105 Andrej Kalan; „Dom miru“ str. 105 Andrej Kalan; „Katoliški dom“ str. 106—108.
- Janka Kersnika zbrani spisi.* Uredil dr. Vladimir Levec. Zvezek II. Sešitek I. Na Žerinjah. 152 str. Sešitek II. Agitator. 128 str. Založil L. Schwentner. Tisk Narodne tiskarne. V Ljubljani 1901. 8°.
- Knjižnica Družbe sv. Cirila in Metoda.* Na svetlo daje in zalaga družba.
- Mladinska knjižnica.* Izdaja zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev. II. zvezek. V Ljubljani. Založil L. Schwentner 1901. „Na rakovo nogo.“ Špisal Ivo Trošt.
- Novi akordi.* Zbornik za vokalno in instrumentalno glasbo. Urejuje dr. Gojmir Krek, izdaje knjigarna L. Schwentner v Ljubljani. Izhaja šestkrat na leto. 1901. (Leta 1901 so izšli trije zvezki.)

Nas Dom. Zbirka povesti, pesmi in narodnega blaga, zanimivosti itd. IV. zvezek. Ciganka. — Po povelju. V Celju leta 1900. Uredil, izdal in založil Dragotin Hribar. 103 str. 8°.

Pomladni glasi. Na mestu 11. zvezka pod tem imenom znanega zbornika je izšel „Almanah“ (glej Leposlovje b.) in pa „Odmev pomladnih glasov.“ Priloga k 4. Vrtčevi št. 1901. 16. str. Vsebina: Prežilka, Velikonočna slika. Pavel Perko, Velikonočna košarica. Al. Mrhar, Vstajenje. V mlinu.

Povesti slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo. Zbral in uredil Andrej Kalan.

Salonska knjižnica. III. Gorica 1901. A. Gabršček. „Ruska antologija.“ (Glej XV. „Pesništvo“).

Slovanska knjižnica. Urejuje in izdaja Andrej Gabršček. Gorica 1901. Zvezek 84—101. „Sad greha“, „Deseti brat“, „Vstajenje“ (Glej „Leposlovje“)

Slovenska knjigarna. Izdaja in urejuje L. Schwentner, knjigotržec v Ljubljani. Leto II. Priloga „Ljubljanskemu Zvonu“. Narodna tiskarna v Ljubljani.

Slovenska knjižnica I. zvezek. „Pod lipo.“ Črtice iz slovenske zgodovine. (Glej Zgodovina.)

Slovenske večernice za pouk in kratek čas. Izdala in založila Družba sv. Mohorja. 53. zvezek. 1901. Tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu. 159 str. 8°. Vsebina: „Bog ga je uslišal“. Resnična dogodba. (Spisal Fr. J. Malovašnik) str. 3; „Kes.“ Pesem (Fr. Neubauer). str. 32; „Ne vdajmo se.“ Kratkočasnica v jednom dejanju. (Spisal dr. Jos. Vošnjak.) str. 33; „Spet doma.“ Pesem (Fr. Neubauer.) str. 46; „Oskrbnikov sin“. Povest. (J. M. Dovič) str. 47; „Najvažnejše določbe o novem davku“ (Spisal Anton Janežič) str. 47; „Kakor na kup, tako s kupa“. Povest. (Spisal J. P.) str. 110; „Ob zibelki, ob jami“ Pesem. (Anton Medved.) str. 129; „Dva nesrečna človeka“ (Spisal Fr. Rant.) str. 130; „Kdor zna, pa zna“ Povest. (Spisal Ivo Trošt) str. 139.

Svetovna knjižnica. Izdaja A. Gabrščekova tiskarna v Gorici, III. Quo vadis. (Glej Pripovedništvo.)

Vence slovanskih povestij. IV. knjiga. Prevodi iz raznih slovanskih jezikov. Gorica 1901. V. knjiga. (Na ovoju je letnica 1902, znotraj pa 1901. Glej Leposlovje.)

Veselo poročilo otrokom. V Londonu. Tiskarna „Children's Special Service Mission“ 13, Warwick Lane, Paternoster Row (T. B. Biskop, tajnik); pozneje: V Čeških Budějovicah, typ. A. Pokorný; izdal Ant. Chráska. 1901. Št. 1—16. 8°.

Zabavna knjižnica. Založila in na svetlo dala Slovenska Matica. XIII. zvez. Štiri bajke Saltikova Ščedrina. — Za staro pravdo. V Ljubljani 1901. Tiskala Blasnikova tiskarna. (Glej Leposlovje.)

Zabavna knjižnica za slovensko mladino. Urejuje in izdaja Anton Kosi, učitelj v Središču. X. zvezek. V Ljubljani 1901. Samozaložba. Natisnila Katoliška tiskarna. 8°.

Zabavni listi za slovensko mladino. Izdaja društvo za zgradbo učiteljskega konvikta v Ljubljani. Ureja E. Gangl.

Zbirka ljudskih iger. Izdaje krščansko-socijalna zveza. Drugi snopič: (Vedeževalka. — Kmet Herod. — Župan sardamski ali car in tesar. — Jeza nad petelinom in kes.) Ljubljana 1901. Založila „Slov. kršč. socijalna zveza“. Tisk Kat. tiskarne. 55 str. Tretji snopič: (Mlini pod zemljo. — Sanje. — Sv. Neža.) 150 str. 8°.

Zbornik znanstvenih in poučnih spisov. Na svetlo daje Slovenska Matica v Ljubljani III. zvezek. Uredil L. Pintar. V Ljubljani 1901. Natisnila „Narodna tiskarna.“ 233 str. 8°. (Vsebina: 1) Dr. K. Štrekelj: Prešern in narodna pesem, str. 1—22; 2) Fr. Orožen: Nekoliko o zemljevidih slovenskih v poprejšnjem in sedanjem času, str. 23—51; 3) Ivan Prijatelj: Puškin v slovenskih prevodih, str. 22—89; 4) Ivan Steklasa: Herbart X. Turjaški, karlovški general, str. 90—119; 5) J. Šlebingler: Književni drobiž iz leta 1839, str. 120—125; 6) Ivan Vrhovec: O ustanovitvi šentjakobske, frančiškanske in trnovske fare v Ljubljani, str. 126 do 175; 7) Ivan Vrhovec: Dve predavanji o ljubljanskih pokopališčih, str. 176—197; 8) Dr. K. Glaser: Bibliografija slovenska, str. 198—233.

III. Bogoslovje.

- a) Katekizmi, življenjepisi svetnikov, zgodbe sv. pisma, pastirski listi.

Razlaga velikega katekizma ali krščanskega nauka. Za cerkev sestavil po raznih virih Anton Veternik, župnik pri sv. Jakobu v Dolu. I. zvezek. Prvo poglavje: O veri in apostolski veroizpovedi. V Ljubljani. 1901. Založila „Katoliška Bukvarna“.

384 str. II. zv. Drugo poglavje: o upanju in molitvi; tretje poglavje: o ljubezni in zapovedih. IV + 470 str. 8°.

Razlaga novega Velikega katekizma, potrjenega od vseh avstrijskih škofov, zbranih na Dunaju 9. aprila 1894. Spisal in založil dr. Ivan Križanič, kanonik sen. lavantinski, profesor pastirue. Drugi del. V Mariboru 1901. Natisnila tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 663 str. 8°.

Mali katekizem. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja. Celovec. 1901. 68 str. 8°.

Uvod v biblijske zgodbe Nove Zaveze. Spisal dr. Jožef Lesar, profesor bogoslovja, knezo-škofijski konzistorijalni svetnik v Ljubljani. Z dovoljenjem preč. kn. šk. lavant. ordinarijata z dne 14. feb. 1902. št. 576. Ponatis iz „Voditelja“. V Mariboru 1902.

Pridiga o priliki posvečevanja frančiškanske predmestne župnijske cerkve Device Marije Matere Milosti v Mariboru, govoril mil. g. Jožef Flek, kn. šk. konzist. svetovalec, vitez reda železne krone, prošt na Ptuju itd. dne 12. avgusta 1900. Z dovoljenjem visokočast. lavantinskega knezoškofijstva 18. oktobra 1900. št. 3675 v Mariboru iz redovnega predstojništva 19. aprila 1901. št. 261 v Ljubljani. V Mariboru 1901. Založil frančiškanski samostan v Mariboru. Tiskarna sv. Cirila.

Pomen proglašenja svetnikov. Govoril v proslavo blaženega Frančiška Klé dne 21. aprila 1901 v Ljubljani J. Verhovec S. J. V Ljubljani 1901. Tiskala Katoliška tiskarna. 8°. 11 str.

Jakob itd. itd. Pastirski list o jubilejnem letu 1901. V Gorici na praznik presladkega imena Jezusovega dne 20. januarja 1901. (Pastirski list v Fol. itd. itd. št. 1. str. 11—14; istotam se nahaja Postna postava za Goriško nadškofijo v letu 1901. str. 15).

Jakob, po božji in apostolskega sedeža milosti kardinal sv. rimske cerkve, knezonadškof in metropolit goriški vsem vernikom svoje nadškofije pozdrav in blagoslov v Gospodu. (Postni pastirski list v Folium ecclesiasticum Archid. Goritiensis I. p. 6—9. V Gorici na svečnico dne 2. februarja 1900.)

Postni pastirski list in postna postava za leto 1901. Mihael, po božji milosti in po božjem usmiljenju knez in škof lavantinski, mnogočastiti duhovščini in vsem vernikom svoje

škofije pozdrav, blagoslov in vse dobro od Boga Očeta, in Boga Sina v edinosti svetega Duha. Maribor. Tisk tiskarne sv. Cirila 1901. 11 str.

Pastirski list avstrijskih škofov. Avstrijski nadškofje in škofje zbrani na Dunaju meseca novembra 1901. sporočajo častiti duhovščini in vsem vernikom svojih škofij pozdrav, blagoslov in vse dobro od Boga Očeta in Sina v edinosti svetega Duha. Maribor. 1901. Tisk tiskarne sv. Cirila. 7 str.

b) Molitveniki.

Družba vednega čiščenja presvetega Rešnjega Telesa v podporo ubožnih cerkev v lavantinski škofiji. Maribor. Tiskarna sv. Cirila. 1900. 47 str. 8°.

Vodilo tretjega svetovnega reda sv. Franciška. Celje. 1899. Tiskal Dragotin Hribar. 32 str. 8°.

Ali znaš? Zbirka krščanskih resnic in molitev, ki naj bi jih vsak kristjan znal na pamet. Deseti natis. Po novem katekizmu s knezoškofijskim dovoljenjem. V Ljubljani 1901. Založilo kat. društvo detoljubov. Tisk „Katoliške tiskarne“.

Didonov Jezus Kristus. Drugi zvezek. Iz francoskega prevel P. Bohinjec. Izdal dr. Anton Jeglič, knez in škof ljubljanski. V Ljubljani. 1901. Natisnila „Katoliška tiskarna“. VI+375 do 820. 8°.

Čuković Ivan. Pobožnost za lipi Marijin misec Majuš. V Gradci. Typis Styria 1899. 63 str. 8°.

Jezus prijatelj otrok ali „Pustite otročičem k meni priti“. Kujičica polna naukov, molitev in pesnij. Preljubi mladini spisal Pavel Alojzij Jais. Peti natis. V Ljubljani 1901. Založil Jan. Giontini, bukvar. Z dovoljenjem visokočast. ljubljanskega knezoškofijstva. Katoliška tiskarna. Ljubljana. 12°. 263 str.

Zveličani Janez Francišek Klé, duhovnik misijonske družbe sv. Vincencija Pavljanskega. Gradec. Typis Styria 1900. 24 str. 8°.

Jezusovo trpljenje in sedajni čas. Spisal in govoril l. 1898. prof. bogoslovja dr. Robert Neuschl v cerkvi sv. Tomaža v Brnu. Poslovenil Fr. Hiersche. Ponatis iz „Duhovnega Pastirja“. V Ljubljani 1901. Samozaložba. „Katol. tiskarna“. 93 str. 8°.

- Milost božja* ali naše zasluženje? Preložil Anton Chráska. V Štir-
lingu na Škotskem. Drummondova tiskarna. 1901. 4 str. 16°.
- Milostni Jezušček*. Po P. Hermanu Koneberg, reda sv. Benedikta,
poslovenil P. Hiacint Šega O. M. Založil frančiškanski sa-
mostan v Ljubljani. Tiskala Katoliška tiskarna v Ljubljani.
1899.
- Obhajilne molitve*. Ponatisnjene iz „Svetega Opravila“ z dovo-
ljenjem prečastitega kn. šk. ordinarijata v Mariboru dne
11. maja 1901, št. 1511. Maribor 1901. 15 str. 12°.
- Obljube presvetega Srca Jezusovega* z raznimi primernimi molitvami.
Tretja predelana in pomnožena izdaja. Z dovoljenjem preč.
kn. škofijskega ordinarijata z dne 31. julija 1901, št. 2549.
Maribor 1901. Založilo katol. tisk. društvo. — Tiskarna
sv. Cirila. 31 str. 12°.
- Pot do izveličanja*. V Štirilingu na Škotskem. Drummondova
tiskarna 1901. 16 str. 16°.
- Pridi k Jezusu*. V Gradcu. Theodor Keil. Typis Leykam. 1901.
56 str. 8°.
- Sveta ura*. Molitvene bukve za katoliške kristjane. Tiskal in
založil Viljem Blanke na Ptuju. 1901. 400 str. 8°.
- Sveto opravilo*. Molitvenik za krščansko mladino pa tudi odrasle.
Na podlagi Slomšekove izdaje in Velikega katekizma uredil
Jožef Čede, kapelan. V Mariboru 1901. Natisnila in založila
tiskarna sv. Cirila. 336 str. Mala 8°.
- Sveto leto 1901*. Molitve za odpustek svetega leta. Sestavil in na
svetlo dal Andrej Zamejic, stolni dekan. Z dovoljenjem preč.
knezoškofijstva ljubljanskega. V Ljubljani 1901. Tisek „Kat.
tiskarne“. 55 str. 8°.
- Šmarnice*. Spisal P. L. Hrovat (Marijine čednosti in dobrote, po
Ortisu S. J. in Schepersu ss. R.) Tiskala Katol. tiskarna
v Ljubljani 1900.
- Trinajst torkov v čast sv. Antonu Padovanskemu*. Spisal P. Alfonz
Furlan. Tiskala Katoliška tiskarna v Ljubljani 1900.
- Venite, adoremus!* Družba vednega češčenja presv. Rešnjega
Telesa in za podporo ubožnih cerkev lavantinske škofije v
svojem osemnajstem blagonosnem delovanju. Od leta 1882
do 1900. (Z dovoljenjem preč. kn. šk. lavantinskega ordi-
narijata v Mariboru na veliki četrtek 4. aprila 1901, št. 21.)

Maribor 1901. Založba lastna. — Tisek tiskarne sv. Cirila. 242 str. 8°.

Vodilo otrokom Marijinim. Spisal in založil Frančišek Bleiweis. Tretja izdaja. Natisnila po privoljenju preč. knezoškofijskega ordinarijata ljubljanskega „Katoliška tiskarna“ v Ljubljani 1901. 128 str. 8°.

Večna molitev pred Jezusom v zakramentu ljubezni. Po tretjem natisu nemške knjige O. J. Walserja O. S. B. priredili za slovensko ljudstvo ljubljanski bogoslovci. Z dovoljenjem visokočast. ljubljanskega knezoškofijstva. Peti natis. V Ljubljani 1901. Založil J. Flis. Tisek Katoliške tiskarne. VIII. 615 str. 8°.

P. *Walserjeva „Večna molitev“* v IV. in V. izdaji. V Ljubljani 1900 in 1901. Natisnila Katoliška tiskarna.

Najboljša mati, molitvenik za otroke Marijine, priredil in založil Fr. Bleiweis. Druga pomnožena izdaja. V Ljubljani. Tiskala Katoliška tiskarna. 1901.

c) Knjige in spisi cerkveno-zgodovinske vsebine.

Bazilika sv. Križa v Rimu. Spisal Avgust Štegenšek. (Ponatis iz „Voditelja“.) Maribor 1901. 12 str. 8°.

Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj. Spisal Josip Lavtižar, duhovnik ljubljanske škofije. V Ljubljani 1901. Založil pisatelj. — Tisk J. Blasnikovih naslednikov. Ponatis iz „Zgodnje Danice“ 1901.

Dalmatin. Predgovor k bibliji iz leta 1584. Prepisal, založil in izdal Anton Chráska. 1901. V Č. Budějovicah. Typ. A. Pokorny. XII. 84 str. 8°.

IV. Državo- in pravoznanstvo, politika, narodno gospodarstvo.

Lovski zakon za vojvodino Štajersko. V Celju. Tiskal Dragotin Hribar. 1899. 12 str. 8°.

Obravnave deželnega zbora kranjskega za leto 1901. XII. zvezek. Založil deželni odbor kranjski. Tisk Miličev. 1901. 319 str. 4°. Priloge k tem obravnavam 522 str. Poročilo o delovanju kranjskega deželnega zbora v letu 1901. Založil dež. odbor kranjski. Natisnil A. Klein & Comp. v Ljubljani. (Slovensko in nemško.) 267 str.

- Narodno gospodarstvo*. I. Splošno pomanjkanje štedljivosti in razna pota zapeljivosti. II. Kako daleč sega razumna štedljivost. III. Štedljivost mladine. IV. Umno gospodarstvo. Spisal Vekoslav Kukovec. V Celju 1901. Natisnil in založil Dragotin Hribar. 93 str. 8°.
- Kmetijska zadruga v Žalcu*. Spisal Ivan Kač. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru 1899. 27 str. 8°.
- Socijalizem*. Spisal dr. Janez Ev. Krek. Snopičev XVIII; izdala kršč. socijalna zveza. V Ljubljani 1901. Tisek Katoliške tiskarne. XV+592 str. 8°.
- Ukaz c. kr. finančnega ministerstva z dne 14. julija 1900. l. o priznavanju imovine, zavezane pristojbinskemu namestku, in pa o odmeri ter plačevanju te davščine za šesto desetletje (1901—1910.)* Cena 10 vinarjev. Na Dunaju. Iz c. kr. dvorne in državne tiskarnice. 1900. 42 str. 8°.
- Novi zakon o prejemščinah ali procentih*. Spisal Fr. Uršič. Koledar družbe sv. Mohorja 1901.
- Učiteljski pravnik*. „Učit. Tovariš“ 1901. Priobčuje „Pedagogičsko društvo“ v Krškem. 14, 23, 31, 39, 49, 71, 89, 95, 103, 113, 121, 126, 160, 167, 175, 207, 214, 232, 248.
- Najvažnejše določbe o novem davku*. (Spisal Anton Janežič.) Slovenske Večernice. 1901. str. 62—110.
- Politični listi*: Amerikanski Slovenec, Delavec-Rudeči prapor, Dolenjske Novice, Domoljub, Domovina, Edinost, Glas naroda, Gorenjec, Jednakopravnost, Mir, Nova Domovina, Novice, Primorec, Primorski list, Rodoljub, Slovenec, Slovenski Gospodar, Slovenski list, Slovenski Narod, Soča.
- Pravoslovni list*: Slovenski Pravnik.
- Sociološki listi*: Sestavke so prinašali razen političnih in leposlovnih listov tudi Delavec-Rudeči prapor in Katoliški Obzornik.
- Zakonski listi*: Deželni zakonik in ukazni list za vojvodino Štajersko. V Gradcu 1901. Tiska Leykam v Gradcu. Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko. 1901. Tiskal A. Klein & Comp. v Ljubljani. Državni zakonik za kraljevine in dežele v drž. zboru zastopane. 1901. Založnik c. kr. dvorna in državna tiskarnica na Dunaju. Uradni list brežiškega, celjskega in ptujskega okraja. Zakonik in ukaznik za avstrijsko-istersko Primorje. 1901. Tiskarnica avstrijskega Lloydã v Trstu.

V. Zdravoslovje.

VI. Modroslovje.

Kaj hočemo? Poslanica slovenski mladini. 1901. Komisijonalna zaloga L. Schwentnerja v Ljubljani. Natisnila tiskarna Ant. Slatnar v Kamniku. 71 str. Mal. 8°.

Kaj pa bodeš? Nekateri misli o volitvi stanu. Spisal Jakob Verhovec D. J. Z dovoljenjem redovnih poglavarjev z dne 10. oktobra 1898, št. 2975 in preč. knezoškofijskega ordinarijata z dne 18. oktobra 1901, št. 3307. Ponatis iz „Voditelja“. V Mariboru 1901. Založilo uredništvo „Voditelja“. Tisek tiskarne sv. Cirila. 35 str. 8°.

VII. Vzgojeslovje.

a) Učbeniki.

Slovenska čitanka za drugi razred srednjih šol. Sestavil dr. Jakob Sket. Tiskala tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovecu. 1901. 100 str. 8°. Druga izdaja.

Slovensko-nemški Abecednik za obče ljudske šole. Sestavil Karl Prešern. Natisnil Karl Gorišek na Dunaju 1901. 220 str. 8°.

Začetnica za slovenske ljudske šole. Sestavila J. Koprivnik in G. Majcen. Tiskal Karl Gorišek na Dunaju 1901. 165 str. 8°.

Drugo berilo in slovnica za obče ljudske šole. Tiskal Karl Gorišek na Dunaju 1901. 250 str. 8°.

Tretje berilo za obče ljudske šole. Tiskal Karl Gorišek na Dunaju 1901. 310 str. 8°.

Tretje berilo za štiri- in več-razredne obče ljudske šole. Sestavila M. Josin in E. Gangl, učitelja v Ljubljani. Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg 1901. 8°.

Četrto berilo za obče ljudske in nadaljevalne šole. S podobo našega svetlega cesarja. Sestavil Peter Končnik. Tiskal Karl Gorišek na Dunaju 1901. 345 str. 8°.

Prva nemška vadnica za slovenske obče ljudske šole. Spisala H. Schreiner in dr. J. Bezjak. Natisnil Karl Gorišek na Dunaju 1901. 210 str. 8°.

Druga nemška vadnica za slovenske občje ljudske šole. Spisala H. Schreiner in dr. J. Bezjak. Natisnil Karl Gorišek na Dunaju 1901. 415 str. 8°.

Računica za občje ljudske šole. Spisal Fr. vit. Močnik. Prva stopnja. Natisnil Karl Gorišek na Dunaju 1901. 130 str. 8°. Druga stopnja. Natisnil Karl Gorišek na Dunaju 1901. 150 str. 8°. Tretja stopnja. Natisnil Karl Gorišek na Dunaju 1901. 190 str. 8°.

Navodilo za poduk v spisji za ljudske šole. Konferenčna naloga leta 1896. Sestavil stalni odbor Črnomeljski. Drugi natis. Črnomelj 1901. Tisk in založba J. Krajec nasled. v Novem mestu. 51 str. Vel. 8°.

Navod k naučenju italjanskega jezika za slovenske ljudske šole. Spisal Anton Valentič. Natisnil Karl Gorišek na Dunaju. I. del. 1901. 125 str. II. del. 1901. 245 str. 8°.

Slovenska stenografija. Drugi del. Debatno pismo. Priredil Fr. Novak, c. kr. gimn. profesor. Založil Fr. Novak. Natisnila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani 1901.

Svetopisemske slike starega in novega zakona po izvirnih slikah Ernest Pesslerja na Dunaju, izdane po naročilu c. kr. ministerstva za bogočastje in nauk in z dovoljenjem knezoškof. konsist. na Dunaju. 32 podob v barvotisku. Natisnil Hölzel na Dunaju 1901.

Zgodbe svetega pisma stare in nove zaveze. Z 1 čelno in 99 podobami med zgodbami, z 1 zemljevidom. Nemški spisal dr. J. Schuster, poslovenil Anton Lesar. Tiskal Karol Gorišek na Dunaju 1901. 352 str. 8°.

* * *

Disciplinarni red za vse oddelke strokovnih šol za posamezne obrtne stroke. Natisnil Karl Gorišek na Dunaju 1901. 12 str. 8°.

Ročni zapisnik z imenikom ljudskih šol in učiteljskega osebja na Kranjskem, Južno Štajerskem in Primorskem in z osebnim staležem kranjskega ljudskošolskega učiteljstva za šolsko leto 1901—2. VIII. letnik. Sestavil Štefan Primožič, vodja ustanovnega zavoda za gluhoneme v Ljubljani. Tiskal in založil R. Šeber v Postojni.

b) Teoretsko-vzgojeslovne knjige in spisi enake vsebine.

Anton Martin Slomšek kot pedagog. Spisal Josip Brinar. Natisnil in založil Dragotin Hribar v Celju. 1901. 8°. 94 str.¹⁾

VIII. Jezikoslovje in slovstvena zgodovina.

Slovarček se nemščine za silo in brez učitelja kmalu priučiti. V Ljubljani. 1899. IV+104. 8°.

Mali slovinsko-česky slovník. Sepsal Jindř. Očenašek. Nakladatelství J. Otty v Praze. 1901. 63 str. Mala 8°.

M. Хостникъ. Словинско-руссій словарь, Грамматика словинскаго языка. Slovensko-ruski slovar. Slovnica slovenskega jezika. Годна 1901. Типография А. Габрицка. Izdalo petr. slav. dobrodelno društvo. Gorica 1901. Natisnila „Goriška tiskarna“ A. Gabršček. 378 str. 8°.

Jurija Dalmatina predgovor k bibliji iz l. 1584. Prepisal, založil in izdal Anton Chráska. V Č. Budějovicah. Natisnil A. Pokorný. 1901.

Zaščitnikom Levčevega pravopisa v preudarek. Spisal prof. V. Bežek. Ponatis iz „Ljublj. Zvona“. V Ljubljani 1901. Tisk „Narodne tiskarne“. 11 str. 8°.

Humanizem gimnazij v stari in novi luči. Spisal prof. dr. Jos. Tominšek. Izvestje e. kr. gimnazije v Kranju. 1901.

Slovanski živelj v nemškem besednem zakladu. Sestavil Iv. Kostial. Izvestje e. kr. druge drž. gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1900/1901. 32 str.

Dr. Janko Pajk. Spisal kand. prof. M. Pirnat. (Ilustr. narodni koledar 1901.)

Dragotin Kette. Spisal dr. Fran Vidic. (Ilustr. nar. koledar 1901.)

Dr. Jože Kranjc. Spisal prof. Karl Vrtovšek. (Ilustrovani narodni koledar. 1901.)

Početek Gajevih „Novin“ in „Danice“. Po novih virih spisal dr. Matija Murko. Ponatis iz Spomen-cvicia iz hrvatskih in slovenskih dubrova. Zagreb 1900. 15 str. 8°.

¹⁾ Po strani bodi povedano, da je dr. Ilešič v Slovanskem Přehledu 1901. objavil življenjepis Slomščekov, ki je izšel posebej z naslovom: Lavantinský biskup Anton Martin Slomšek. V Praze. Tiskom české grafické společnosti „Unie“ v Praze. — Nakladem vlastním 1901. Pis.

IX.—X. Zgodovina, zemljepisje, življenjepisi.

- Črtice iz slovenske zgodovine*. I. Stari Slovani. Za priprosto ljudstvo spisal Dobrogoj Velčki. V Mariboru 1901. Založba „Kat. tisk. društva“. Tisk tiskarne sv. Cirila. 95 str. Mala 8°. (Slovenske knjižnice „Pod lipo“. I. zv.)
- Med romanskimi narodi*. Popotni spomini iz Italije, Španije, Francije in Švice. Spisal Josip Lavtižar, župnik v Ratečah na Gorenjskem. V Ljubljani 1901. Samozaložba. — Tiskala „Katoliška tiskarna“. 211 str. Mala 8°.
- Misli k Prešernovemu življenjepisju*. Spisal dr. Murko. (Primeri pisateljev slavnostni govor pri Prešernovi devetdesetletnici na Dunaju, v „Ljubljanskem Zvonu“ za l. 1891. str. 81—87.) Ponatis iz „Ljublj. Zvona“ 1901. št. 2. 16 str.
- Postojna*, nje slavne jame in okolica. Topografično-zgodovinski opis s 25 slikami. Sestavil Ivan Nedeljko. V Ljubljani. Samozaložba. — Natisnil A. Slatnar v Kamniku 1901. 80 str. 8°.
- Spomenica desetletnice slovenske župnije Sv. Jožefa v Jolietu*, Illinois. Izdalo in založilo „Župnijsko predstojništvo“. Tiskalo „Slovensko američansko tiskovno društvo v Jolietu“, Illinois. 1901. 32 str. 4°.
- Visokočastitemu gospodu Jožefu Zupanu*, dekanu ob veselem prihodu v župnijo Sv. Urha, šk., v Dolino na 24. malega travna 1900. Založilo županstvo občine Doline. Tiskarna Edinost. 10 listov nepaginiranih, 2 načrta cerkve. Veliki 4°.
- Vojvodina Kranjska*. Prirodnoznanški, politični in kulturni opis. Spisal Fr. Orožen, profesor na c. kr. učiteljskiču v Ljubljani. (33 podob). Ljubljana 1901. Izdala „Matica Slovenska“. Natisnila J. Blasnikova tiskarna. 265 str. 8°. (Slovenska zemlja IV. del.)
- Hözlöva zemeljska obla*, za slovenski jezik priredil prof. Fran Orožen. Dunaj. Hözlöva zaloga. 1901.
- Zgodovina Tolminske šole*. Spisal Josip Kragelj, dekan v Tolminu. Tiskala Hilarijanska tiskarna v Gorici. 1901.
- Potovanje na Severni rtič*. V Ljubljani 1900. Natisnila Klein & Kovač. 65 str. 8°. (Ponatis iz Planinskega Vestnika).
- Životopisni obrazi iz obsega obrti, umetnosti in industrije*. Spisal Fr. vit. Haymerle. Poslovenil prof. Anton Funtek. Natisnila Kleinmayr & Bamberg v Ljubljani 1901.

XI. Matematika.

XII. Prirodoslovje.

Vinogradniki! Čuvajte vinsko trto! Kratko navodilo, kako uspešno zatiravati najnavadnejše trtne škodljivce. Spisal Anton Kosi, učitelj in vinogradnik v Središču. V Mariboru 1901. Založil pisatelj. Natisnila tiskarna sv. Cirila. 66 str.

Živalstvo s podobami. Prestavil in uredil prof. A. Pavlin. Tiskali J. Blasnika nasledniki. Založil L. Schwentner, knjigotržec v Ljubljani. 1901. 58 str. 4°.

Viničarjev kašipot. Navod, kako vinograde na novo zasaditi in kako jih obdelavati. Spisal Ivan Bele, potovalni učitelj na vinorejski šoli v Mariboru. Celje 1900. Tiskal in založil Dragotin Hribar. 63 str. 8°.

Umni kletar. Spisal Anton Kosi. Izdala in založila „Družba sv. Mohorja“ v Celoveu 1901. Tiskarna družbe sv. Mohorja v Celoveu. 126 str. (S slikami.) 8°.

XIII. Ratarstvo, živinarstvo, sadjarstvo, domače gospodinjstvo.

Gospodarski listi: Gospodarski Glasnik za Štajersko, Gospodarski list goriški, Gospodarski list tržaški, Kmetovalec, Slovenski Čebelar in večina političnih časnikov, ki prinašajo tudi članke iz gospodarskih strok.

XIV. Trgovina, obrt, rudarstvo, stavbarstvo.

XV. Leposlovje.

a) Pesništvo.

Doktorja Franceta Prešerna poezije. Uredil skriptor L. Pintar. Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani 1901. 212 str. 8°.

Male pesmi. Spisal Kržišnik Jož. Tiskal Dragotin Hribar. V Celju. 1899. 56 str. 8°.

- Moja deca.* Spisal Ivan N. Resman. Gospéj Franji dr. Ivan Tavčarjevi. Natisnil Dragotin Hribar v Celju. 115 str. 12°.
- Nedolžnim srcem.* Pesmi s slikami. Zbral Anton Kržič. (Ponatis iz „Vrtca“ in „Angeljčka“). V Ljubljani. 1901. Založilo društvo „Pripravniki dom“. Tisk „Katoliške tiskarne“. IX + 87 str. 8°.
- Ruska antologija v slovenskih prevodih.* Zbral Ivan Vesel. V Gorici. Tiskala in zal. „Goriška tiskarna“ A. Gabršček. 1901. 464 str. (Salonska knjižnica III.) 8°.
- Spominski list.* Preblagorodnemu gospodu Ivanu Hribarju, ravnatelju banke „Slavije“, županu itd. za dan 1. rženega cveta 1901. 2 str.
- Slovenske narodne pesmi.* Uredil dr. K. Štrekelj. Izdala in založila Slovenska Matica v Ljubljani. 1901. Natisnila „Zadružna tiskarna“. 6. snopič. (II. zvezka pola 20—37) str. 305 do 592. 8°.
- Deseti brat.* Narodna igra v petih dejanjih s petjem. Po Jurčičevem romanu spisal Fran Govekar. Tiskala in založila „Goriška tiskarna“ A. Gabršček. (Slovanska knjižnica. Snopič 105—106.)
- Za narodov blagor.* Komedija v štirih dejanjih. Spisal Ivan Cankar. V Ljubljani 1901. Založil L. Schwentner. Tiskala Narodna tiskarna. 131 str. 8°.
- Sad greha.* Drama v štirih dejanjih. Spisal Engelbert Gangl. Tiskala in založila „Goriška tiskarna“ A. Gabršček. V Gorici. 1901. 166 str. 8°. (Slovenska knjižnica; snopič 102—104.)
- Tri igre za žensko mladino.* Gorica. Tiskala in založila „Narodna tiskarna“. 1901. 101 str. 12°. Obsega igre: V posredovalnici. Burka v enem dejanju. Prosto poslovenil E. Klavžar.
- Ljubezen.* Drama. Spisala Zofka Kveder. V lastni založbi. Tiskala tiskarna Edinost. Trst 1901. 160 str.
- „Vedeževalka“. — „Kmet Herod“. — „Župan sardamski“. („Zbirka ljudskih iger“ II.) — „Mlini pod zemljo“, ali zadnje ure paganstva v Rimu. Igra v petih dejanjih. — „Sanje“, igra s petjem v petih dejanjih. — „Sveta Neža“, igrokaz v dveh dejanjih. (Zbirka ljudskih iger. Tretji snopič.) V Ljubljani 1901. 150 str. 8°.
- „Ne vdajmo se“. Kratkočasnica v enem dejanju. Spisal dr. Jos. Vošnjak. (Slov. Večernice 1901. Str. 33—46.)

V knjigi „Spomen-cviete“, ki jo je 1900. l. izdala Matica Hrvatska v spomin petdesetletnice Strossmayerjevega biskupovanja so objavili v vezani besedi doneske: A. Aškerc: „V kripti djakovske katedrale“ str. 44—45; Engelbert Gangl: „Rodbinska sreča“ str. 167.—168; S. Gregorčič: „Slovenci biskupu Strossmayeru“ XXX; Anton Medved: „Samsonov genij“ 140—141; Fran Neubauer: „Končan je sen . . .“ 548—549.

b) Pripovedništvo.

Almanah. Spisali slovenski bogoslovci. Uredil Francišek Ks. Grivec. V Ljubljani. 1901. Tiskala „Katoliška tiskarna“. Založili slovenski bogoslovci. IV+216 str. 8°.

Baron Ivica. Povest. Hrvatski spisal A. Šenoa. Poslovenil Večeslav. V Trstu 1899. Natisnila, izdala in založila tiskarna konsorcija lista „Edinost“. (Ponatis iz „Edinosti“). 105 str. Mala 8°.

Beračeve skrivnosti ali preganjanje okoli sveta. Velik roman, poln razkritja skrivnostij človeške družbe. Spisal kapitan Roman Diaz dela Escosura. Založila knjigarna Josip Rubinstein na Dunaju. 1901.

Knjiga za lahkomišelné ljudi. Spisal Ivan Cankar: V Ljubljani 1901. Založil L. Schwentner. Tiskal R. Šeber v Postojni. 192 str. 8°.

(*Venec slovanskih povestij.* IV. zvezek.) Vsebina: Rusinja. Pripovedka iz novejšega časa. Srbski spisal Gjuro Jakšić, poslovenil Podravski str. 3—70. Prve rože. Česki spisal V. Beneš-Třebizský, poslovenil Z. Ž. Trbojski str. 71—98. Mala igra. Povest. Ruski spisal J. N. Potapenka, poslovenil Krutogorski str. 99—196. Stara pestunja. Poljski spisal M. Balucki, preložil Podravski str. 197—234. Maščeval se je. Ruski spisala Evgenija Ribalenko-Kotyrla str. 235 do 252. Jetnikovi otroci. Ruski spisal Vas. Nemirovič-Dančenko str. 253—272.

(V. zvez.) Vsebina: Lux in tenebris lucet. Spisal H. Sienkiewicz str. 3—20. Moč ljubezni. Božična pripovedka. Ruski spisala N. Luhmanova str. 21—40. Žezopet! Črtica. Napisala Ljudmila Podjavorinska str. 41—58. Glasovi iz groba. Pripovedka g. N. Ruski spisal Nikolaj Ježov str. 59—74. Noč v gozdu. Božična pripovedka. Spisal O. V. Demerta str. 75—85. Izdajalec. Ruski spisal A. Marlinskij (A. A. Bestužev), posl. J. J. K-g-j. str. 87—125. „Gozd šumi“. Ruski spisal Vladimir Korolenko, poslovenil † Ivan Sivec str. 127—168. Dva huzarja. Ruski

spisal Lev Nikolajevič Tolstoj, poslovenil † J. Sodar str. 169—272.

Prvi listi. Spisali slovenski in hrvatski učiteljski abiturijenti. V Ljubljani. Tiskala „Narodna tiskarna“. Založili abiturijenti. 1901. 215 str. 8°.

Quo vadis? Roman iz Neronove dobe. Poljski spisal Henrik Sienkiewicz. Poslovenil Podravski. Tiskala in založila „Goriška tiskarna“ A. Gabršček. V Gorici. 1901. 647 str. 8°.

Roža Jelodvorska. Poučna povest starišem in mladini. Spis Krištof Šmida. XII. zv. Tretji popravljeni natis. V Ljubljani. 1901. Založilo „Tiskovno društvo“. Tiskala „Katoliška tiskarna“. 144 str. 8°.

Sveta grofinja Genovefa. Mična in ganljiva pripovedka. Deveti natis. V Ljubljani 1901. Založil in prodaja Giontini.

Štiri bajke Saltikova Ščédrina. Prevod in uvod preskrbel Ivan Prijatelj. (Zabavna knjižnica Slov. Matice XIII.)

Za staro pravdo. Povest iz l. 1515. Spisal Peter Bohinjec. (Zabavna knjižnica Slov. Matice).

Vstajenje. Roman v treh delih. Napisal prof. Lev. Nik. Tolstoj. Prevel J. H. (Josip Hacin). V Gorici. Tiskala in založila „Goriška tiskarna“ A. Gabršček. 1901. 775 str. (Slovenska knjižnica zv. 94—101.)

Zaročenca (I promessi sposi). Milanska povest iz 17. stoletja. Laški spisal Alessandro Manzoni. Prevel J. B-č. V Ljubljani 1901. Samozaložba. Tiskala „Katoliška tiskarna“. 275 str. 8°.

Za bratoljubje. Povest za slovensko ljudstvo. Spisal J. Drameljski. Izdal in založil pisatelj. Tiskal Dragotin Hribar v Celju. 144 str. 8°.

Za srečo. Povest. Spisal Fr. Malograjski. Izdala in založila „Družba sv. Mohorja“ v Celovcu. Tiskala tiskarna družbe sv. Mohorja 1901. 8°.

Momenti. Spisal A. P. Čehov. Prevedel Ivan Prijatelj. Založil L. Schwentner v Ljubljani. Natisnil Šeber v Postojni. 1901. 8°.

V knjigi „Spomen-evieće“, ki jo je 1900. l. izdala Matica Hrvatska v spomin petdesetnice Strossmayerjevega biskupovanja, objavili so v nevezani besedi doneske: Benkovič Jožef: „Slovenski duhovniki — gojitelji prosvete“ 281—88.

Janko Barle: „Ob Kolpi“ 319—21; Govekar Fran: „Vanda“ 589—95; Kostanjevec Jos.: „Bila je pomlad“ 467—81; Lah Evgen: „Josip Juraj Strossmayer in Slovenska Matica“ 151—153; dr. Lampe Fran: „Verstvo in narodne šege — zlasti Slovencev“ 399—402; Lavtižar Jos.: „Izvir Save-Dolinke“ 418—421; dr. Murko Matija: „Početek Gajevih Novin in Danice“ 567—581; Perušek Rajko: „Poštenjak“ 389—391; Rutar Simon: „Nekaj o bojnem bratstvu Slovencev in Hrvatov“ 204—208; Šorli Ivo: „Med hrastjem“ 230—242; dr. Tavčar Ivan: „Pomlad“ 95—98; Trstenjak Anton: „Odlomek iz ogrsko-slovenske književnosti“ 511—518; dr. Vidic Fran: „V hiši slovenskega mecena“ 606—612; Vrhovnik Ivan: „Slovenskemu slovstvu mecen“ 440—445.

XVI. Knjige za prosti narod, koledarji itd.

Čujte nas. Spisal Rudolf Vrabl. Tiskali in založili J. Blasnika nasledniki v Ljubljani 1901. 48 str. 8°.

Deteljica. Spisal Janez Cigler. Tretja izdaja. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovecu 1901. 92 str. 8°.

Eri. Spisal dr. K. May. Poslovenil I. Pretnar. V Ljubljani. Založil in prodaja Janez Giontini 1901. Natisnila Zadrúžna tiskarna v Ljubljani. 61 str. 8°.

Fran baron Trenk, vodja hrvatskih pandurov. Po raznih virih napisal Gjuro Pandurić 1901. Založil Anton Turk v Ljubljani. Katoliška tiskarna. 77 str. 8°.

Izdajalca domovine. Povest. Kredka-Podkrajšek. 1901. Natisnil Viljem Blanke na Ptuju. 60 str. 8°.

Lukežev Miha. Slika iz kmečkega življenja na južni strani Pohorja. Svojim rojakom v spomin na ponesrečenega mladeniča spisal Janez Koprivnik. Maribor 1901. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 16 str. 12°.

Natanael Bumppo. Angleški spisal J. Fr. Cooper. III. Stezosledec. Povest, predelana za mladino. V Ljubljani. Založil J. Giontini. — Natisnil Dragotin Hribar v Celju 1901. 96 str. 8°. IV. Naseljenci. Povest, predelana za mladino. V Ljubljani. Založil J. Giontini. — Natisnil Lampret v Kranju 1901. 94 str. 8°.

V. Na preriji. Povest, predelana za mladino. V Ljubljani. Založil Janez Giontini 1901. Natisnil Anton Slatnar v Kamniku. 8°.

- Mirko Poštenjakovič*. Povest za dečke od 12.—15. leta. Posebno primerna za rokodelske učence. Nemški spisal Fr. Frisch, prosto poslovenil Janko Leban. Drugi natis. V Ljubljani. Založil in prodaja Janez Giontini, knjigotržec 1901. Natisnila Katoliška tiskarna v Ljubljani. 79 str. 8°.
- Nova velika sanjska knjiga*. Sestavljena po najboljših starih egiptovskih in arabskih virih. Založil in prodaja Anton Turk v Ljubljani. 1901. Tisk Katoliške tiskarne. 219 str. 8°.
- Repoštev*, duh v Krkonoških gorah. Pravljica, nemški spisal J. K. A. Musäus. Peti popravljeni natis. Založil in prodaja Anton Turk v Ljubljani. Založil in prodaja Janez Giontini, knjigotržec. B. Milic v Ljubljani. 91 str. 8°.
- Sveta grofinja Genovefa*. Mična in sanljiva povest. Devet natis. V Ljubljani. 1901. Založil in prodaja Janez Giontini. Tisk Katoliške tiskarne v Ljubljani. 59 str. 8°.
- Družinska pratika* za navadno leto 1902. V Ljubljani. Samozaložba. Tisek Katoliške tiskarne.
- Ilustrovani narodni koledar 1902*. Uredil in izdal Drag. Hribar v Celju. Leto XIII. 147 str. 8°.
- Koledar katoliškega tiskovnega društva* v Ljubljani za l. 1902. Namenjen zlasti slovenski duhovščini. Štirinajsti letnik. V Ljubljani 1901. Izdalo in založilo „Katoliško tiskovno društvo“. Natisnila Katoliška tiskarna. 163 str. 12°.
- Koledar družbe sv. Mohorja* za navadno leto 1902. Z dovoljenjem preč. krškega knezoškofijstva. Na svetlo dala in založila družba sv. Mohorja v Celovcu. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu. 144+80 str. Vel. 4°.
Vsebina: A.) Koledar. Poštne določbe. Lestvice za pristojbine. Tabele za obresti. Imenik udov. Naš in tuji denar. Sejmi. Razgled po svetu.
B.) Božična noč. (Pesem. Zložil Fr. Ks. Meško.) Blagor mirnim! (Dve povesti. Spisal dr. Jos. Vošnjak.) Dva čolna. (Pesem. Zložil † Rado Kosar = Jakob Voljč.) Naša dekleta. (Slika. Spisal Podgoričan.) Zadnji večer. (Črtica. Spisal Fr. Ks. Meško.) Odveč. (Slika. Spisal Ivo Trošt.) Poljančev Cencek. (Sličica iz življenja malih ljudi. Spisal Fr. Ks. Meško.) Materina daritev. (Spisal J. D. G.) Oblakom. Jutro. (Zložil Fr. Ks. Meško.) „In njena duša je vstajala . . .“ (Spisal F. S. Pavletov.) Iz življenja imenitnih mož. (Spisal Fr. Štingl.) Sijonski glasovi. (Zložili: Ljudmila, Jos. Bekš, Fr. Neubauer.) Zdravo telo — najboljšo blago.

(Spisal Janko Okič.) O domovinstvu in domovinskih postavah. (Sestavil Janko Podravniški.) Glas iz Amerike. (Spisal Anton Logar.) Slovenci v Egiptu. (Spisal dr. K. Pečnik.) Pesmi iz Slavonije. (Zložil Fr. Neubauer.) Zrele jagode. (Napisal A. K. Sežunov.) V Carigrad! (Spisal Ljudevit Stiasny.) Nekoliko črtic o pariški svetovni razstavi l. 1900. (Spisal Ljudevit Stiasny.) Pikee — nova trtna bolezen. (Spisal prof. Iv. Koprivnik.) Imeniten boter. Gospodarske drobtinice. Drobiž.

Mala pratika za navadno leto 1902. Natisnili in založili J. Blasnikovi nasledniki v Ljubljani.

Narodni koledar za navadno leto 1902. Tiskala in založila „Narodna tiskarna“ v Gorici. Priloga „Gorice“, 33 str. Mala 8°.

Slovenski stenski koledar. Tiskal in založil Dragotin Hribar v Celju. 1901.

Slovenski skladni koledar. Tiskal in založil Dragotin Hribar v Celju. 1901.

Slovensko-amerikanski koledar za l. 1902. Izdalo in založilo uredništvo „Glas Naroda“. VIII. letnik. 109. Greenwich-Street. 85 str. Vel. 8°.

Slovenska pratika za navadno leto 1902, ki ima 365 dni. V Ljubljani. Tiskala Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 24°.

Stoletna pratika dvajsetega stoletja 1901—2000. Spisal dr. Gregorij Pečjak. V Ljubljani. Izdalo Katoliško tiskovno društvo. Tiskala Katoliška tiskarna 1901. 217 str. 8°.

Velika pratika za leto 1902. Natisnili in založili J. Blasnikovi nasledniki v Ljubljani.

Ročni kašipot po Goriškem, Trstu in Istri in koledar za navadno leto 1902. Sestavil Andrej Gabršček. V Gorici. Tiskala in založila Goriška tiskarna A. Gabršček. 1901.

Zbirka ljubimskih in snubilnih pisem. Po raznih vzgledih sestavil F. H. Sedmi natis. V Ljubljani. Založil in prodaja Janez Giontini. 1901. Natisnil Iv. Pr. Lampret v Kranju. 80 str. 8°.

Spisovnik ljubavnih in ženitvanjskih pisem. Priredil Radoslav Silvester. V Ljubljani. 1901. Založil in prodaja Ant. Turk, knjigar. Katoliška tiskarna. 97 str. 8°.

XVII. Umetniška dela.

a) Cerkvena glasba.

Ave. 17 Marijinih pesem za mešan zbor, samospelve in spremljavo orgelj. Zložil Ign. Hladnik. Op. 25. II. natis. Tiskala Katoliška tiskarna v Ljubljani. 1901.

Cecilija. I. del. Zložil Anton Foerster. Drugi popravljeni in pomnoženi natis. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu. 1901. 204 str. 8°.

Directorium liturgicum Romano Seraphicum provinciae Carnioliae s. Crucis pro anno 1901. Typis J. Krajec. Rudolfswerti. Sumptibus ejus prov. 50 str. 8°.

Laudes Eucharisticae tam in processionibus quam in expositionibus servientes ad IV et V voces comp. Ign. Hladnik. Op. 36. Labaci. Typis J. Blasnik. 1901.

Obrednik za organiste. Sestavil Matej Strakl, koralist stolne cerkve v Mariboru. Z dovoljenjem preč. kn. šk. lavantinskega ordinarijata z dne 5. majnika 1901, št. 1338. V Mariboru. 1901. Lastna založba. Tiskala tiskarna sv. Cirila. 164 str. 8°.

O sacrum convivium. 36 obhajilnih, srea Jezusa in presv. Reš. Telesa pesmi, za mešan zbor, solospeve in orglje zložil Ign. Hladnik. Op. 39. Tiskal J. Blasnik v Ljubljani. 1901.

Responsorije pri sv. maši in drugih navadnih cerkvenih opravilih. V Mariboru. Natisnila tiskarna sv. Cirila. 1899. 16 str. 8°.

Desetero Velikonočnih pesem in Regina coeli laetare za mešan zbor. Zložil Ig. Hladnik. V Ljubljani. 1901.

Sveti dan. Tri božične pesmi v čast detetu Jezusu za mešan zbor vglasbil Karol Bervar, organist in vodja orglarske šole v Celju. Op. 5. V Ljubljani. 1901. Tiskala Katoliška tiskarna. Partitura.

b) Posvetna glasba.

Buri pridejo! Koračnica za klavir. Zložil in blagorodnemu gospodu Jos. Sadnikarju, c. kr. živinozdravniku v Kamniku, prijateljsko poklonil Jos. Skorpik. Cena 1 K. Pravice pridržane. Založil A. Turk, Ljubljana. Katoliška tiskarna. 4 str.

Kupleti za nižji glas s spremljevanjem glasovirja. Zložil H. O. Vogrič. Trst-Tolmin. Lastna založba.

- Možiček*. Enodejanska pantomina za klavir, dvoročno. Zložil B. Ipavic. Založil L. Schwentner v Ljubljani. 1901. 27 str.
- Narodne pesmi z napevi*. Nabral in uredil Janko Žirovnik. II. zv. V Ljubljani. 1901. Založil O. Fišer. 60 str. 8°.
- Novi akordi*. Glej II. Zborniki.
- Pod oknom*. Samospev za bariton s spremljevanjem klavirja. Zložil dr. Gojmir Krek. Založil L. Schwentner v Ljubljani. 1901.
- Samospevi s klavirjem*. Zložil H. O. Vogrič. Izdala Franja Volaričeva, redigiral Jos. Čerin. Tiskal Jos. Eberle & Comp. na Dunaju. 1901.
- Skladbe f Ivana Bartla*. Uredil L. Pahor v Ljubljani. Natisnila Miličeva tiskarna, založila vdova pokojnega skladatelja. 1901.
- Slavjanska Lira*. Tamburaški glasbeni list. Izdajatelj in zalagatelj H. Vogrič. Tolmin.
- Album slovenskih narodnih napevov za klavir*. II. natis. Zložil Fr. Gerbič. Založil L. Schwentner. 1901.
- Šolske pesmi*, nabral in izdal Gabrijel Majcen. Tretja stopnja. Druga izdaja. V Mariboru. 1901.

XVIII. Poročila, navodila, raznoterosti.

- Nekaj opominov staršem*. 7 str. 8°. (Letno poročilo petrazredne c. kr. rudniške ljudske deške in deklishe šole in šolske delarne v Idriji. Izdalo šolsko vodstvo na konci šolskega leta 1900—1901. Založila c. kr. rudniška direkcija v Idriji. Tiskal R. Šeber v Postojni.)
- Praznovanje sedemdesetletnice Njega Vel. cesarja Franca Jožefa I. Kaj mora znati vrla gospodinja?* Spisala M. L. učiteljica uršulinske šole v Ljubljani. (Poročilo uršulinske, ozir. meščanske šole v Ljubljani 1901.)¹⁾
- Šolsko poročilo* o stanju ljudskega šolstva okraja Sežanskega v letu 1900—1901. Sestavil c. kr. okr. šolski nadzornik Matko Kante. Založil c. kr. okrajni šolski svet v Sežani. 1901.

¹⁾ V šolskem poročilu za l. 1897/98 so bila opisana svojstva vrle gospodinje, v šolskih poročilih za 1898/99 in 1899/1900 pa je bil objavljen pričetek sestavka „Kaj mora znati vrla gospodinja?“

Goriška tiskarna A. Gabršček. (Vsebina: I. 1. Jezikovni pouk za III. stopnjo ljudskih šol. 2. Spisje. Sestavil Ivan Bano, učitelj v Divači. II. Gibanje ljudstva v okraju. III. Šolske oblasti. IV. Pregled šolske mladine.) 55 str.

Ljutomerska ljudska šola ob koncu XIX. stoletja. Črtice iz ljutomerske farne in šolske kronike. (Letno poročilo Franc-Jožefove ljudske šole v Ljutomeru.) Izdalo šolsko vodstvo na koncu šolskega leta 1900—1901. V lastni založbi. — Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1901.

Zlata knjiga društva „Šolski dom“ v Gorici. Letnik III. V Gorici. Natisnila in založila „Narodna tiskarna“. 1901.

Poročilo II. slovenskega katoliškega shoda, ki se je vršil 1900. l. v Ljubljani. Sestavil tajnik pripravljavnega odbora. V Ljubljani. 1901. Tisk „Katoliške tiskarne“. S slikami. IV + 255 str. 8°.

Župana Ivana Hribarja poročilo o zadevi pokopališča pri sv. Krištofu. Pokopališčnemu odseku načelnik gospod podžupan vitez Trsteniški. Narodna tiskarna. 1901.

Navodilo za prisilne upravnike. Po naročilu poslovenil Gregor Krek. V Gradcu. Typis Styriae. 1899. IV + 74 str. 8°.

Iz pozabljenih rokopisov.

Priobčil L. Pintar.

Kakor Vodnik, tako je zlagal za francoskih časov tudi njegov vrstnik Jan. Nep. Primic, profesor slovenščine na graškem liceju, pesmi za brambovce. Večinoma (4 izmed 6) so to prevodi Collinovih brambovskih pesmi. Dočim so namreč Vodnikove brambovske po Collinovih le bolj ali manj prosto ponarejene, so Primicove pravi prevodi od kitice do kitice preloženi. — Pri Vodniku je pravzaprav samo „Estrajh za vse“ pravi prevod po Collinovi „Oestreich über Alles“, obe pesmi, Vodnikova in Collinova, imata po sedem kitic. Zanimivo je, da se imenovana Collinova pesem naslanja na naslov precej stare prvič bajе leta 1684 od nekega Mogunčana obelodanjene kujige; knjiga z istim naslovom „Oesterreich über alles, wann es nur will“ izšla je tudi l. 1727 v Ratisboni. Na ta stari naslov se torej naslanja povdarjani refrain „bit' če, bit' če“. — „Napitek“ ima sicer tudi sedem kitic kakor Collinova „Trinklied“, vendar se ne drži tesno svoje predloge. — Dočim pa ima Collinova „Kriegseid“ šest kitic, jih ima Vodnikova „Persega“ samo štiri. Tudi pesem „Brambovska dobra volja“, prosto prevedena po Collinovi „Wehrmannslust“, je za dve kitici okrajšana. V „Molitvo brambovska“ pa je izmed sedmih kitic Collinove pesmi „Gebeth“ sprejel Vodnik samo prve tri. Vodnikovo besedilo „Pesmi brambovske“ se pa pravzaprav ne dá vsporejati niti s Collinovo „Oesterreichs Landwehr“ niti s Fellingingerjevo „Marsch für die steiermärkische Landwehr“. — Evo Primica.

Stárzhik.¹⁾

1.

Oku je flabu, láf je bel,
Kaj revesh stari bom sazhel!
Na vojfko jit' ne morem sam,
Nu vonder bití shelim s' vam'.

2.

Moj Šin! imafh okú ofstrá
Nu terdnu truplu jen' mozhnú,
Vu boj le hitru tezi ti,
Šovrashnika ferzhnú pobí.

¹⁾ Prevod Collinove „Der Greis“:

Mein Aug' ist matt, mein Haar ist weiß,
Ich schwacher, abgelebter Greis

Kann nicht zu Felde ziehn
Und sehne mich doch hin.

3.

Štoj terdnu v' boju kakor hraft,
S' oroshjam fi sadobi zhaft,
Obnefi se ku korenák
Nu prid' nasaj zhaften Vojfhák.

4.

Ker bofh s' fovrashniki obdan,
Naravnoft vdari ne na stran
Nu le naprej ravnaj ozhi,
De tebe mozh ne sapufti.

5.

Škus ferza tvojga velikóft
V' tovarfhih tvoj'h obúd' ferzhnoft,
Tvoj glaf naj ftrafhnu krog gromi,
De prozh fovrashnik isbejshi. —

6.

Ak morebiti vmret' imáfh,
Glej de prav dragu kri prodáfh,
De padefh ku Junak, moj Šin,
De bo zhaftitliv tvoj spomin.

7.

Nu ker trobenta tebe v' boj
Poklizhe, kakor sid tam ftoj,
Krog mahaj ku zhverft korenák,
De tvoj fovrashnik pade snak. —

8.

Zhe pak shivlenje tam sgubifh,
Glej de zhaftitliv' obleshifh,
K'ter se ferzhnú poftavi v' bran,
Ta je na perfih polhen ran.

9.

Nu ak fovrashnik je pobit,
Jest bres otrok sám morem bit,
Zhe lih s' nadlogami obdan,
Jest vonder k' vojfki po fhteklám. —

10.

Per grizhjih, kjer ti mertvi fpe,
Bom vfak'nu djal, kir memu gré:
Ohrani Rómar v' tvoj spomin,
Tu padel je moj lúbi Šin. —

11.

Al vonder nozhem jest zagvát,
Dokler bom mogel dušho dát
V nebu, kjer Šina fpet dobim
Nu s' njim se vezhnu vefelim. —

V Gradzu 11. d. Šufhza 1809.

Pefem.

Deshelfka Branba Eftrajharfkiga Zefarftva.¹⁾

1.

„Tron Habsburgov ima ftati,
Vednu Eftrajh 'ma kralvati!
Ludftva! hitru se sberite,
Varvat mejo vkup tezite!“
Ta glaf Fránza se saflifhi
Tam v' Zefarftki fvitli hifhi.

2.

„Ti bandirji k' vaf pelajo,
Žir is mojih rok imajo;
Kjer fovrashnika mezh fhviga
Kjè bandir naj vam pomiga!“
Tok' je Ludovika djala,
Ker bandirje je fhtikala.

3.

Bratje Franza 'nu Ludvike
So perfege ft'ril' velike:
Djal' fo: „v' bran se 'zhmo podati,
Hozhmo ludftva napelati.“ —
Sdajzi se podajo k' delu
Vishat vfak' svoje kardélu.

4.

S ranami obdan' Vojfháki,
Kter' fo shé flovén Junaki,
Šerzhna vishajo kardela
Vajeni sholnirfk'ga dela:
Vfe teshave voln' preftati,
Serza njih k' ferzhnofti vshgaš. —

¹⁾ Prevod Collin-ove pesmi „Östreichs Landwehr“:

„Habsburgs Thron soll dauernd stehen;
Östreich soll nicht untergehen!
Auf, ihr Völker! bildet Heere!

An die Grenze! Fort zur Wehre!“
Solchen Ruf ließ Franz erschallen
Aus der Ahnen Kaiserhallen. . . .

5.

Vfaki prasník fe vkup fñide
Bránba, vkup na polje pride,
Kok fe vfak po bobnu vadi
Is oroshjam, fstar' 'nu mladi,
Vidi sгодaj Rojftna d'shéla,
Jen' ni 'srezhi nje veféla.

7.

Naj od vfakatero ftrane
Sdaj fovrashnik na naf plane,
Povfot meja je fturjena
S' brambovzi je ograjena.
Tam s' oroshjam bodo ftali
Jen tirane prozh odgnali.

6.

Vfók' gorézhí njih ferzhnofti
Góvor mersel ni sadofti;
Bratez bratza sveft' objame,
Njih ferzhnoft fe v' pefmah vname;
Kar sdaj v' pefmah bodo peli,
Bodo ft'rili prav vefeli.

8.

Ludftvu, k' febe je zhaftilu,
Nikdar ni premagan' bilu,
Ludftvu, k' fe ne bóji vmreti,
Bo samóglu dolg' shiveti: —
Volje Boshje je fpolnénje:
Kjer je fmert, tam je shivlénje.

9.

Tron Habsburgov ima ftati
Vednu, Eftrajh 'ma kralvati!
Ludftva! hitru fe sberite!
Dóm obvarvat vkup tezite!
De v' Zefarja fvitli hífhi
Še vefeli glaf saflíhí!

V Nemfkhim Gradzu 11. d. Sufhza 1809.

Vefeli Branbaviz.¹⁾

1.

Kar v' branbi jeft shivim,
Doft bol fe vefelim,
Tok vefel níim bil,
Kar fim fhe shiv.

5.

Šoféde vse fhtimam,
Roko jim rad podam:
Vfi bandír varjemo
Vkúpaj stoj'mo.

2.

Povfot saukat fmém,
Pójem tud', kóder grem:
„Eftrajh kok frezhen fi,
Glihe teb' ní!“

6.

Vezhkrat fe fñidemo
Jemo nu piemo,
Vin' naf sgovorne ftri
Nu svefeli.

3.

Ravn' ke b' Deshéla ta
Sdaj v rokah mojih bla,
Ke bi jo v' laft bil vsel,
Tok' fim vefel.

7.

Men'mo fe med feboj,
Kóku fhli bomo v' boj,
Kok' fe bo vfákatir
Vòjfkval sa mir.

4.

Zhe pak, kar Bog obvar'!
Notri sovrashnik vdar',
Serzhnu s' oroshjam bom
Bránil moj dóm.

-8.

Otrozi is sheno
Kóku per ferzu fo,
De sa njih fvojo kri
Vfak rad sgubi.

¹⁾ Prevod Collin-ove „Wehrmannslust“:

Seit ich ein Wehrmann bin,
Heg' ich viel frohern Sinn;

Nie sonst gekannte Lust
Schwellt mir die Brust.

9.

Glashe vkup terzhimo,
Na sdravje piemo:
Zefar fhe dosti let
Imašh shivet! —

10.

Na naf sanefi fe,
Št'rit' fmo perpravlen' vfe,
Sá te bo vfak vefel
Konez usél.

11.

Naj Zefarizi fhe
Roshá prav dolg' zveté,
Miloštvu nje obras
Gléda na naf.

15.

Efterrajh ti si moj!
Efterrajh jest fim tvoji!
Šama smert mene lozh'
Od tebe prozh! —

V Nemškim Gradzu 13. d. Šufhza 1809.

Šlovenez v' brambi sa Zefárja inu Rojstno Dshélo.

1.

O Dúfha mója! f'kashi zhaft
Zefarju sdaj v' refniz',
Kater'mu Bog je dál obláft
Sa varftvo vfih praviz.

2.

Kralévo palzo v' rók' imá
Sa frezho svójh' ludí,
S oroshjam pak fe le obda,
Ker fushnoft jim proti.

3.

Shé od vfih krájov vkup hiti
Kakór zhebélni rej,
Vojfhakov truma vkup derfti
Podat fe hitru v' boj.

4.

Pravizhna vojfka je le-ta,
Bog bo nam dal možhnoft,
Dshela, Zefar naf imá
Opomnit na dolshnoft.

5.

Kater'ga pak smert pokofi
In v' boju vershe snak,

12.

Eftrajhfka hífha vfa
Dolgu shivét' imá!
Šerzhni Vojfhaki nje
Dolg' naj shive!

13.

Vfaki je Vajvoda,
Vojfko naprej pela,
Kér oni v' smert gredo,
Kdo vbegníl bo?

14.

Vojfka naj le rohni,
Bomo premagal mi,
Pele naf k' všem ferzhnoft,
Kar je dolshnoft. —

Njegovi nuk ga fhe zhafti,
Zhaftitliv je Vojfhak. —

6.

Njegóva zhaft dotikala
Bo v'fók' nebesfhki ftrop,
Dshela profita zirala
Bo s roshzam' njega grob.

7.

Nikdar ni hotel fushen bit'
Nezhimerne zhafti,
Dsheli nu Zefarju k' prid'
Prežil je svojo kri.

8.

Bog mu dodeli fveti raj
Inu to vezhno luzh!
Tovaršhi v' bran le hitru sdaj,
Bog bo nam dal pomuzh.

9.

Naprej, naprej vderimo v boj
Sa Franza nafhiga!
Šovrashnikov prevsetni roj,
Zhmo pokonzhati ga.

10.

Katér pa nima nizh ferza
 Jit sa Deshelo v' bran,
 Nefrezhe jamo feb' kopá,
 Oftudne fushnoft' ftan. —

(Den 21. März 1809.)

Shenin.¹⁾

1.

Poflufhaj boben she gromi,
 O Lubza, puf' me jit,
 Bandír fe kvifhku she verfhi,
 Te morem sapuftit.

2.

Na vojfko morem fe podát,
 Dolshnoft mi naloshi,
 Kdur b' hotel sdaj fe fmerti bát,
 Ni vreden de shivi.

3.

Kaj táku milu fe folsifh,
 Šerzé mi ran't neháj,
 Šovrashnik kmal' b' rasfajal v' hifh',
 Ke b' v bran ne fhaj jeft sdaj.

4.

Kruh ftarfham vbogim bi pobrál
 Nu vinze vfe popil,
 Berafhko palzo v' roke dál,
 Šam s' blagam fe maftil.

5.

Od hujfh'ga nozhem govorit',
 Ke b' potepuhi vaf —
 Naprej, naprej jeft morem jit,
 Obide me sdaj mras.

6.

Ke b' tēb' folse istifkala
 Rasdjanja velikóft,
 Tí meni bi ozhitala
 Mojo sanikernoft:

7.

„Ne blé b' mi vjokane ozhi,
 Ke b' bil potegníl v' boj,
 Glej kaj bresferzhnoft tvoja ft'ri,
 Ne morefh bit' vezh moj.“

8.

Ozhitva ta bi sbadala
 Globóku me v' ferzé,
 Šramota b' me preganjala
 Zhes gojsde nu gorá.

9.

Ke b' pak boj frezhnu bil konzhan,
 Sovrashnik vef pobit,
 Jeft od tovarfhov safram'van
 B' ne vedel kaj fturit. —

10.

„Poglejte“, b' rekli, „k' je doma
 Bil branbavz sa pezhjó;
 Deklé nizh gvifhnu ne vela,
 K' jo svoli sa sheno.“ —

11.

Midva b' ne mogla preterpet'
 Šramote vfo grenkóft,
 V' velik' nezháfti b' mogla vmret'
 Ah shalofiti britkóft!

12.

Bog te obvár! jit moram sdaj
 S' tovarfhi branit dom,
 Ker s' vojfke pridem (pet nasaj,
 Te, Lubza! snubil bom.

13.

Potim bo tebe hvallí vřak,
 De fi lubila me,
 Ker óftal priden fim Vojfhák,
 Zhe lih fim lubil te.

¹⁾ Po Collin-ovi pesmi „Der Bräutigam“.

Jetzt ist es Zeit, die Trommel ruft,
 Lieb Müdel, lass mich ziehn;

Die Fahne flattert in die Luft,
 Muss zu den Männern hin.

Eſtrajh terdna ſkala v' viharju.

1.

O ſtrah! kervave ſo Nebefa,
S' nadlogo Eſtrajh je obdan,
Ah Grom nu ſtrela ſemlo ſtrefa,
Ravn' kákor ke b' bil fodni dan.

2.

Strafna poſháſt po ſvejt fe vlazhi,
Nu kámer pride, vſe podre,
Hudobna Vojſka krog divjazhi,
S' gorezhim mezham vſe poſhge.

3.

Deſhele, meſta je raſdjala,
To Romar vidi, koder gre,
Vafi, na polju ſhit' poſhgala,
Ludjé v' fromaſhtvu ſdaj jezhe.

4.

She Nemzi dneve britkozhaſne
Shivé v' teſhavni fuſhnoſti,
Dokler popolnoma pogafne
Med njimi duh edinofli. —

5.

Nadloge Nemza ſdaj terejo,
K' je vpreshen v' jarmu ptujimu,
V mladenzhih fe ſhelé ne vſhgejo
K' dijanju nevmerjozhimu. —

6.

Povfót je Vojſka raſfajala,
To bode vednu pomnil vſak,
V poſlopju kralov je divjala
Nu kjer prebiva vbog' fromák.

7.

Ko ſemla per potreſ' odpera
Svoj gov't nu fama fe poſhré,
Tak ſo kraleſtva marſkatera
V' kervavim' boju v' nizh priſhlé.

8.

Sdihuje ſkor' zel ſvejt premagan,
Eſtrajh ko ſkala ſam ſtoji,
Œovraſhnik le ſem! — nikdar smagan
Ni kral, pravizo kter' zhaſti.

9.

Œovraſhnika bomò pobili
Œerzhnó ga hozhmo mi predre',
Ker vſi perſego ſmo ſturili
Bogu — premagat ali vmreť!

Pesmi „Œlovenez v' brambi ſa zefarja inu rojſtno deſhelo“ in „Eſtrajh terdna ſkala v' viharju“ ſta menda Primicovi izvirni. Kot proſtovoljni brambovec ſtajerski je bil Primic v prvem oſnutku (t. j. kar na debelo, ritmično ſe ne uglaſjeno) zapisal tudi peſem z naſlovom „Mifli Branbavza“ poleg nemſkega prevoda „Gedanken eines ſteiermárkischen Wehrmannes“. Ker je pa ta peſem v obojnem beſedilu (v ſlovenſkem in nemſkem) ſamo rudimentarna zabeleſhba, je pač ne kaſe natiſniti; — kot neizdelan oſnutek ne ſodi v javnoſt. Tudi peſmi „Shele otrók po Œpomladi“ (po nemſki „Sehnsucht der Kinder nach dem Frühlinge“), „Otrozhja Jigra“ (po nemſki „Das Kinderspiel“) in „Peſem veſeliga fantizha“, ki ſo vſe tri že natiſnjene v Primicovi knjigi „Nemſhko-Œlovenſke Branja“ (ſtr. 57 in naſl.), ne kaſe ponatiſkavati. Samo dve varijanti naj omenim iz rokopisov. Zadnja vrſtica 4. kitice v prvi peſmi „In lepe ſhinkovze!“ ſe je prvotno glaſila „No fletne vſébize“ (Fink = vſéba). Predzadnja vrſtica 3. kitice v drugi peſmi ſe je večkrat prelevila. Iz prvotnega „Poſtanemo mersli“ je poſtalo „Poſtanemo ſtari“ in iz tega „Tu bomo mateſhni (oterpli)“. To varijanto

treba omeniti zato, ker poznajo slovniki besedo matežen samo v pomenu „launig“, tu jo pa vidimo s pomenom „okorel, otrpel“.

Dalje nabajamo med temi rokopisnimi listi tudi prepis Modrinjakove pesmi „Molitva na Boshizo Šlovenko“ (d. i. Gebeth an die Göttinn der Weisheit) in pa nekaj sentimentalnih pesmic, iz katerih se nam javlja globoka otožnost oslabelega Primica. Za vzgled te otožnosti naj služita sledeči pesmi:

Shaloftni Lúbzhik.

Oh zherna sháloft me obide
Nu me pregajna kámer grém,
Britkóft zhedálej vézhi pride
Zhes mé, — pozhéti kaj nevém.

Pretekli fo vfi sláti dnévi,
V' katerih fim fe vefelil,
Jest vbóshiz mórem shívet v' reví
Nefrézhen, dokler bódem shív.

Vfe vúpanje fim vézhno sgúbil,
Šhe kedaj tako frézhen bit,
Ko takrat kér fim Mino lúbil,
Kaj révesh hozhem sdaj sturit! —

Serzé mi zhe v' teléfu pózhít
Nevém fe révesh kam deját',
Od trápla fe zhe dúfha lózhít,
V' tim ftánu men' ni vezh obftát.

Nikol nobena nózh ne míne,
De b' britko sháloft ne preftát,
V' grenkófti zéla nozh mi sgíne,
Kér nífim nizh ozhi vkup djál.

V' teshávah ferzhnih jest sdíhújem,
Jen' grénke folse mi tekó,
Sav'l sgúbe lépih dní shalújem,
Oh kdaj ferzé ípet mirno bó! —

O sladki dnévi kam ste préfhli,
Kér je she zvédla mi ípomlád,
V' vefelju ste me védno néshli,
Dokler fim she bil póbezih mlád.

Al sdaj kér vfiaka ftvár obhája
Vefelo príhod lépih dní,
Štrafnó vihár mi v' ferz' refája,
Pomágat meni nizh vezh ní.

Golúfni fvejt Bog te obári,
Sa vfelej ti flavó sdaj dám,
Mi ni shal po nobéni ftvári,
Vefél od tebe fe podám.

Kjer Werther s' svojo Lotto vshíva
Vefelje vézhno, kje shelim,
S' Mariáno Siegwart kjer prebíva,
Kje bres nehánja hrepením.

Na tému fvejtu ni obftáti
Serzé níkdar bres shalof' ní,
Lí kjer ne móre vezh trepáti,
Tam pravi pókoj sadobí.

V Nemfkhim Gradzu 2. dan Velkiga Travna 1810.

Prijatel.

O nikar, nikar jokati,
Po vefelju tak shalvatí,
Kratko vfe na fvejt' terpi:
Vfe vefelje kmalo míne,
Vfiaka frezha hitro sgíne,
Štanovítuiga nizh ní.

Zhe samore kaj na fveti
Naf s' vefeljam oshiveti,
Gvifhno to Lubesen ft'ri.
Al prekrátke fo te leta,
Kjer nam ona róshze ípléta,
O le hitro vfe míni!

Dekler bómo vkup hodili,
 Šols ne bódemo tozhili,
 Šaj to trofhta nizz ne dá.
 Tukaj kjer le sháloft svira,
 Vfe vefelje kratko gvira,
 Je Lubesen prozh odfhla.

Kar na fvejtí je nar vekfhi,
 Dekle brumno in' nar lepfi
 Oh, je enkrat moje bló!
 Al vfa radoft je sbejshala,
 Šama shaloft je oftala,
 Ktera me mori strafhnó.

Popravki.

Stran	2. vrsta	6. od spodaj	namesto	Baekt	beri	afekt.
"	2.	3.	"	"	Íleniü	" ВЛЕНІЙ,
"	32.	18.	"	"	tradimenti	" tradimenti.
"	159.	18.	"	"	Armin	" Arnim.
"	176.	1.	od zgoraj	"	Mannl	" Mandl.
"	176.	2.	"	"	das_Kannl	" die Kandl.

